Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

A. M. Schmidt

Dansk Ugeskrift.

Udgivet af et Selskab.

Redigeret af J. F. Schouw.

Fierde Bind.

No. 85—108.

Kiöbenhavn.
Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.
Lund, hos C. W. K. Gleerup, Christiania, hos J. Dahl.

1834.

Indholdsliste.

Side.

Den preussiske Communallov, af **Savigny** 1
Om Ehrenbergs nyeste Opdagelser over Infusionsdyrene, ved Professor **Eschricht** 21
Yderligere Bemærkninger angaaende naturhistorisk Underviisning i de lærde Skoler, af **Redacteuren** 33
Folkeskrifter 50
Den preussiske Generalpostmester v. Nagler 55
Irland 57
Nye Oplysninger om Mongoliet 71
Nogle Bemærkninger, foranledigede ved Handelscommis Gads Forslag om Realskolers Oprettelse 73
Mærkelig Vinterkulde i Orienten i Vinteren 1833 86
Indbydelse til en naturhistorisk Forening 87
Det engelske Befordringsvæsen 89
Noget om de russiske Landbeboeres Tilstand i Nærheden af Altaibiergene 106
Monolithen til den alexandrinske Støtte i St. Petersborg 116
Om Forholdet imellem Drenge- og Pigebørn ved ægte og uægte Fødsler 118
I Anledning af, samt til Besvarelse af Professor Blochs Yttringer om vort lærde Skolevæsen, af Professor **Sibbern**
I. Angaaende Underviisningen i de lærde Skoler 121
De nordafrikanske Ørkner, af **Ehrenberg** 153
Fiskene, en Naturbetragtning af **Cuvier** 164
De persiske Qvinder 175
Kongen af Avas officielle Stiil 179
En kolossalsk Koran 180
Et mærkeligt Jordfald i Skotland 181
Berigtigelse af en Misforstaaelse, ved Professor **Madvig** 183
I Anledning af samt til Besvarelse af Professor Blochs Yttringer om vort lærde Skolevæsen, af Professor **Sibbern**
II. Nogle Ord om den for vidt drevne Læren 185
III. Angaaende den for de overordnede Lærere ved de lærde Skoler anordnede Embedsexamen 195

Side.
Den dyriske Magnetisme 205
Om Pattedyrenes Størrelse, meddeelt af H. Krøyer 224
Populært Foredrag over Krebsene, holdt i den naturhistoriske Forening, af Professor Eschricht 229
Træk af Chinesernes Sæder og Levemaade 245
Om Nordsøens Forbindelse med Østersøen ved en Jernbane 285
Om det bestandig frosne Jordlag i Sibirien 298
Populært Foredrag over Blæksprutterne, holdt i den naturhistoriske Forening, af Professor Eschricht 301
Urals og Altais Rigdom paa ædle Metaller 315
Om den projecterede Sporvei mellem Hamburg og Lübeck 317
Populært Foredrag over Aberne, holdt i den naturhistoriske Forening af Professor Eschricht 329
Om Tilberedelsen af det chinesiske Tusk, af Samme 345
Transporten af Uralbiergenes Jern og Kobber 347

Dansk Ugeskrift.

No. 85 og 86.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Den preussiske Communallov.

Af Savigny.

(L. Ranke. Historisch=politische Zeitschrift. 1832. S. 389—414.)

I hele vor offentlige Tilstand findes neppe nogen enkelt Deel, som i den nyere Tid har tiltrukket sig saamegen Interesse som Communernes og i Særdeleshed Stædernes Forfatning. Ikke blot hos Skribenter findes denne, men ogsaa Lovgivningen i og udenfor Tydskland beskjæftiger sig ideligen med Communerne. Hvori ligger nu Grunden til denne almindelige Interesse, og hvorfor udtaler den sig netop i vore Dage særdeles levende? Man kan give dette Spørgsmaal en endnu nøiere bestemt Betydning. Alle i den senere Tid foretagne Forandringer gaae i Hovedsagen ud paa at gjøre Communerne selvstændigere end de forhen vare, og det opkastede Spørgsmaal faaer da den Betydning: hvorfor er nu en større Selvstændighed for Communerne ønskelig?

Ikke Faa tænke sig denne Sag saaledes: Tidligere udøvede Regjeringen en større Magt over Communerne, og det er nu paa Tiden at den afstaaer en Deel af denne Magt til Communerne; den hele Forandring vilde altsaa bestaae i et Tab af Rettighed og Magt paa Regjeringens Side og i en tilsvarende Vinding paa Communernes Side. Men Grunden til denne Forandring tænker man sig paa en noget forskjellig Maade. Nogle betragte hele den tidligere Tilstand som en uretmæssig Usurpation af Regjeringen, følgelig Forandringen som en Gjenindsættelse af Communerne i deres naturlige Rettighed. Andre, af en mildere Tænkemaade, ville lade den tidligere Tilstand gjælde for et velgjørende Formynderskab af Regjeringen, men fordre Forandringen paa Grund af den nu indtraadte Myndighed. Om denne Myndighed tales der ogsaa i

andre, vigtigere Henseender hyppigen, men her betragte vi den kun med Hensyn til Communerne. Naar vi nu paastaae, at vi staae høiere og derfor have større Fordringer, end vore Forfædre, saa har denne Paastand en dobbelt Betydning: den gaaer baade ud paa Indsigten og paa Villien. Man maa altsaa antage, at der i vor Tid er udbredt mere virkelig Kundskab om Communernes Anliggender, og at der findes mere Hengivenhed for det almindelige Vel, uden Hensyn ikke blot til egen Fordeel, men ogsaa til personlig Ære og Udmærkelse. Ogsaa jeg er af den Mening, at man i begge Henseender med Tillid bør forudsætte, fordre og vente det Gode, fordi det kun da viser sig og kommer til friere Udvikling: men det bør man til alle Tider. Dog, om netop vi ere berettigede til, med stolt Selvroes af vor Tid, at skue ned paa tidligere Tider, det er et andet Spørgsmaal, og jeg frygter, at de Fleste ved dets Besvarelse skuffes af grove Forvexlinger. Visseligen høre, læse og tale om offentlige Ting Utallige, som før ikke tænkte derpaa, og Mange, som tilforn ikke saae ud over deres snevre Kreds, spore nu en Drift til at befatte sig med hine. Men hiin Forberedelse er derfor ikke forhøiet Indsigt, og denne Drift er endnu meget forskjellig fra sandt Borgersind, det vil sige fra hengiven, selvfornægtende Kjærlighed til det almindelige Vel.

Dog, vi ville lade det hele Spørgsmaal om vor Tids Myndighed staae uafgjort. Den Grundanskuelse, hvorpaa blandt andre ogsaa denne Modification beroer, er aldeles urigtig og forkastelig. Det er ikke sandt, at Talen er om en Modsætning mellem Regjering og Communer, om en Indskrænkning af hiin og en Udvidelse af disses Magt. Ved denne Anskuelse bliver det ædleste af alle menneskelige Forhold forvansket og nedværdiget. Det sande Forhold er derimod dette. Naar vi sønderlemme en Stats Heelhed i dens Bestanddele, saa finde vi overalt et stort Antal Communer af enhver Art som dens naturlige Elementer, der hverken ere frembragte eller lade sig tænke bortfjernede ved menneskeligt Godtbefindende. Hvorledes disse Communer bør indrettes, for at kunne trives i et kraftigt Liv, det er Spørgsmaalet, og netop heri er en mangfoldig Behandling i mange Grader mulig, alt eftersom deres Anliggender mere besørges fra oven, gjennem hele Statens Regjering,

eller mere ved deres egne Medlemmer, hvilket ovenfor er betegnet som Communernes Selvstændighed. Slaaer man nu med Held ind paa denne sidste Vei, saa at virkelig Cummunernes Vel befordres, saa kunde man ikkun efter den meest indskrænkede Anskuelse troe, at den hele Stats Regjering skulde lide Afbræk ved deres forhøiede Velværen. Enhver Forandring af denne Art altsaa, naar den opnaaer sit Øiemed, vil ikke fratage Regjeringen Noget, for at give Communerne det, men den vil snarere forhøie det Heles Kraft i samme Grad, som den giver de enkelte Lemmer friskere Liv. Vel ere disse Anskuelser lige sande for alle Tider, og det oplyses ikke deraf, hvorfor det netop skulde være mere passende for vor Tid end for andre, at sørge for en hensigtsmæssig Indretning af Communerne. Men det kan ikke miskjendes, at i vor Tid Staternes Velværen, ja deres Opholdelse er betinget ved usædvanlig Kraftanstrængelse; og at, medens mangen Kraft under tidligere Tiders beqvemme rolige Tilstand uden Fare for det Hele turde slumre, det nu gjælder om at vække og at bruge alle Kræfter, for at løse den Opgave, som i samme Grad er bleven vanskeligere og hæderligere.

Fra en lignende Overbeviisning gik den preussiske Regjering ud, da den paa den ulykkeligste Tid, i Aaret 1808, indførte den Communallov, som siden er bleven gjældende i alle de Dele, hvoraf Staten dengang bestod. De følgende Aars Erfaring har foranlediget mangen Forandring i det Enkelte og efter indhentet Betænkning fra Provindsialstænderne en Revision af den hele Lov. Saaledes er den reviderede Communallov af 17 Marts 1831 fremstaaet, hvilken dog indtil nu kun i Provindsen Sachsen og i nogle til Mark, Lausitz og Posen hørende Stæder har erholdt Lovskraft.

Indtil Aaret 1808 stemmede de preussiske Stæders Forfatninger, skjøndt med mange Forskjelligheder i det Enkelte, overeens deri, at Magistraterne stode i stor Afhængighed af Regjeringsautoriteterne, men vare derimod meget uafhængige af Borgerskabet, saa at dette næsten slet ikke havde nogen Indflydelse paa Styrelsen af sine egne Anliggender. Derhos havde Laug og Corporationer, foruden deres Forrettigheder som saadanne, ikke sjelden ogsaa betydelig Vægt i Forfatningen.

Grundtanken i Communalloven af 1808 er denne: Borgerskabet besørger Byens Anliggender, idet det vælger eligerede Mænd, hvis Forsamling repræsenterer Byen. De eligerede Mænd udvælge Magistraten, der som Øvrighed forestaaer Byen og besørger den løbende Forvaltning, men der i alle vigtige, i Formuen indgribende Gjenstande, er bunden til de eligerede Mænds Afgjørelse. Den tidligere Indflydelse af Corporationer paa Byens Forfatning ophører ganske. I denne Grundtanke stemmer ogsaa den reviderede Communallov af 1831 fuldkommen overeens med den ældre, saa at Forskjellen for det meeste kun ligger i enkelte Spørgsmaal om Udførelsen. Den almindeligste Forskjel turde vel bestaae deri, at den ældre Lov behandler Byerne mere efter samme Regel, og tildeels knytter de stedfindende Forskjelligheder til en gjennemgribende Classification i Byer af 1ste, 2den og 3die Størrelse, istedetfor at den nyere Lov lader et stort Spillerum aabent for individuelle Forskjelligheder og giver dette en bestemt Form ved foreskrevne Statuter, paa hvis Affattelse Byautoriteterne selv have stor Indflydelse, og hvorved der tillige er banet en Vei for Forfatningens fremtidige levende Udvikling i enhver Bye*). Maaden, hvorpaa hiin Grundtanke er udført og realiseret i det Enkelte, skal nu fremsættes, og derhos begge Loves Forskjellighed gjøres indlysende. Ved nogle af de vigtigste Spørgsmaal vil en Sammenligning med den nyere baierske, würtembergske og sachsiske Lovgivning give Leilighed til Betragtninger fra et almindeligere Standpunkt.

Denne Fremstilling vil i Særdeleshed omfatte fire Hovedpunkter: Communernes Bestanddele, de eligerede Mænd, Magistraten og disse Byautoriteters Retsforhold.

I. Communernes Bestanddele.

Ifølge Communalloven af 1808 bestaaer Communen kun af Borgerskabet (§. 46). Man maa være Borger for at kunne besidde Grundeiendom og drive Kjøbstædshaandtering, saa at ethvert

*) Communalloven §. 2—4. Ogsaa den ældre C. L. §. 49—51 antog Statuter, men med en ganske anden og meget mere indskrænket Bestemmelse.

Tab af Borgerretten ogsaa drager Tabet af denne Rettighed efter sig. Men alle Borgere ere ogsaa stemmeberettigede, kun med Undtagelse af dem, som i Byer af 1ste Størrelse aarligen fortjene mindre end 200 pr. Thaler (omtrent 300 Rbdlr.), i Byer af 2den og 3die Størrelse mindre end 150 Thaler. (§. 74). De blotte Indvaanere (Schutzverwandte) have kun en indskrænket Beføielse til Haandteringer (§. 40, 42), og bidrage i et passende Forhold til at bære Communal-Byrderne (§. 44).

Ifølge den nye Communallov bestaaer Kjøbstadscommunen af alle Indvaanere (§. 28), og Alle ere lige berettigede til Grundbesiddelse og Haandteringer (§. 28). Men ved Borgere forstaaes dem, som have Stemmerettighed ved Valgene; de øvrige ere blotte Indvaanere (§. 11, 24, 25). Fordring paa Erhvervelse af Borgerret giver: 1) Grundeiendom, hvis ringeste Værdie i smaae Byer ikke maa anslaaes under 300 Rdlr., i store ikke over 2000 Thaler; iligemaade Haandteringer paa 200—600 Tlr. aarlig Indtægt. 2) Anden Indtægt 400—1200 Tlr. aarligen. 3) Ved ringere Formue, den af Magistraten og de eligerede Mænd overeensstemmende erkjendte personlige Værdighed. Den nøiagtige Bestemmelse af Summen som Minimum for enhver Bye skal Statutet indeholde. Den første Classe af de til Borgerret Berettigede (ved Grundbesiddelse eller Haandtering) er ogsaa forpligtet til dens Erhvervelse (§. 15—17). Communernes Byrder bæres uden Forskjel af Borgere og Indvaanere (§. 35, 36).

To Puncter hvori den nyere Lov afviger fra den ældre, fortjene her især at bemærkes. For det Første, at Borgerretten som Indbegreb af politiske Rettigheder og virksom Deeltagelse i Forvaltningen fuldkomment er bleven adskilt fra Berettigelse til Grundeiendom og Haandteringer; denne Forandring var allerede begrundet ved temporaire Love. For det Andet, at ikke mere som før blot de ganske Fattige og Ringe ere udelukkede fra Udøvelsen af denne eminente Borgerret, men at den nu er betinget ved Besiddelsen af en høiere Formue, dog deels med mange Grader efter Byernes Størrelse og Rigdom, deels med Indrømmelse af personlige, ved særdeles Værdighed begrundede Undtagelser.

II. De eligerede Mænd.

Efter begge Love repræsenteres hele Byecommunen, Indvaanerne indbegrebne, af de eligerede Mænds Collegium, som vælges af det samtlige Borgerskab.

Efter den gamle Communallov udgjør Antallet af de eligerede Mænd i Byer af 1ste Størrelse 60—102, af 2den 36—60, af 3die 24—36. To Trediedele maa være Grundeiere (§. 70, 85, 99). Efter den nye er det overhovedet 9 til 60, og kun Halvdelen behøver at bestaae af Grundeiere (§. 46, 60). Efter begge vælges de stedse paa tre Aar, saaledes at aarligen en Trediedeel træder ud.

To vigtigere Forskjelligheder, end med Hensyn til det blotte Antal, ere følgende: I større Byer vilde det være uhensigtsmæssigt, ja ofte umuligt at lade alle Borgere udgjøre eet Valgcollegium. Af den Aarsag forordner den ældre Communallov en Affondring af Borgerne efter Byens Qvarterer, og forbyder udtrykkeligen at ordne dem efter Classer, Laug og Corporationer (§. 72, 73). Den nyere Communallov derimod overlader det til Statutet at ordne Valgene enten efter Qvarterer eller efter Classer, alt efter Borgernes Beskjæftigelse og Levevei, eller ogsaa efter begge Delingsgrunde jevnsides (§. 50—55). Til Forklaring af denne Afvigelse maae følgende Bemærkninger tjene. Man vilde feile meget, om man troede, at den nye Lov pegede tilbage paa den Tilstand, som den gamle udtrykkeligen havde afskaffet. Den gamle vilde ophæve Indflydelsen af saadanne Corporationer, hvis tidligere Betydning og Stilling til Byecommunen i Virkeligheden var ophørt, og hvis fremdeles Indflydelse paa Byeforvaltningen hverken overhovedet var begrundet eller passende til den nye Organisation af Haandteringen. Deri har den nye Lov Intet forandret, og de Classer, som den tilsteder, have aabenbar en ganske anden Betydning. Gaaer man nemlig tilbage til Hensigten med alle collegiale Forhandlinger og Beslutninger, saa ere disse bestemte til ved Raadslagning og Meddelelse at skulle frembringe en Indsigt og Overbeviisning af en høiere Art, end den der fandtes hos de Enkelte. Derfor er Eenstemmighed Hensigten med al Raadslagning, og om man ogsaa tilsteder Stemmefleerhed, saa skeer dette kun som en Nødhjelp, og fordi enhver Forretning maa have

en Ende; men det egentlige Øiemeed er da aldrig opnaaet fuldstændigen, men kun approximativt. Dog enhver Stræben efter et saadant Øiemeed er kun mulig under Forudsætning af en vis Ligeartethed hos Medlemmerne, som gjør en aandelig Meddelelse mulig; hvor denne Forudsætning mangler, der er et Aggregat af enkelte Meninger muligt, men ikke den organiske Eenhed, der alene kan tænkes som Øiemeed. Nu veed Enhver som selv boer i en stor By, at fælleds Opholdssted i disse ikke begrunder den ringeste Forbindelse blandt Menneskene, idet ofte de nærmeste Naboer, ja selv Beboerne af det samme Huus, ikke engang kjende hverandre af Navn. Foreningen af Borgerne efter Qvarterer fører altsaa her ikke til hiint Øiemeed. Naar der derimod foretages en Affsondring efter Borgernes Stand, Levevei og Beskjæftigelse, saa ville de enkelte Lemmer af en saaledes begrændset Borgerafdeling langt lettere kjende og forstaae hverandre, og det egentlige Øiemeed vil da kunne opnaaes. Imidlertid maa det bemærkes, at den nye Communallov ikke foreskriver denne Indretning, men overlader den til Statutet, saa at Indvaanernes Mening kan have Indflydelse paa dens Antagelse; hvorved det ogsaa kunde hænde, at den i Begyndelsen af Fordom vilde forkastes, men senere ved fordomsfri Prøvelse dog med Fordeel antages.

En anden endnu vigtigere Afvigelse bestaaer i Betingelserne for Valgbarhed. Den ældre Communallov erklærer alle stemmeberettigede Borgere tillige for valgbare, hvorved den kun tilføier den ringe Indskrænkning, at to Trediedele skulle bestaae af Huuseiere (§. 84, 85). Den nyere Communallov har formindsket denne Indskrænkning til Halvdelen af de eligerede Mænd, men derimod paa den anden Side tilføiet en langt vigtigere Indskrænkning. Valgbar bliver en Borger i Reglen kun ved en Grundeiendom af idetmindste 1000—12000 Thalers Værdie (alt efter Byens Størrelse), eller ved Indkomst af idetmindste 200—1200 Thlr. Undtagelser paa Grund af personlig Værdighed kunne bestemmes ved fælleds Beslutning af Magistraten og de eligerede Mænd (§. 56—59). Denne Afvigelse beroer paa den største Vanskelighed, som findes ved alle saadanne Love.

Opgaven gaaer nemlig ud paa, ved Udelukkelse af de Uduelige paa den ene Side at bevirke, at Indretningen i det Hele holder sig paa en vis Høide, og paa den anden Side at give et tilstrækkeligt frit Spillerum, for at ikke maaskee særdeles dygtige og værdige Enkelte, formedelst den tilfældige Mangel paa visse materielle Egenskaber, skulle udelukkes. Den ældre Communallov fastholder næsten blot den anden Synspunkt, idet den gjør næsten Alle til Vælgere og Valgbare, da den Indskrænkning, der gjør Huusbesiddelse nødvendig hos en Deel af de Valgbare, dog kun giver en meget ringe Betryggelse. Den nyere Communallov indskrænker for det Første Vælgerne, d. e. Borgerne, men endnu langt mere de Valgbare, ved en, især i større Byer, betydelig Formuesqvalification, og denne Indskrænkning yder vel tilstrækkelig Sikkerhed for, at Byernes Repræsentanter fortrinsviis vælges i den velhavende og mere dannede Classe. Men da der ogsaa iblandt de Ubemidlede kunne være Enkelte, hvis Udelukkelse vilde være et sandt Tab for Byen, saa er der ved Undtagelsen sørget for deres mulige Optagelse; men da en Saadan kun kan blive Eligeret, naar Magistraten, de eligerede Mænd og Vælgerne ere enige om hans Optagelse, saa ligger heri igjen en tilstrækkelig Garantie mod enhver Misbrug af denne Undtagelse.

Det er lærerigt at sammenligne, ved hvilke Midler andre Lovgivninger have søgt at hæve den samme Vanskelighed. Den baierske Lov lader først ved Borgerskabet vælge Valgmænd, og ved disse igjen Gemeindebevollmächtigte (Eligerede, hvad man i Preussen kalder Stadtverordnete); men Valget af de Befuldmægtigede kan ikke falde paa alle Borgere, blot paa de Høistbeskattede (§. 74—76). Denne sidste Bestemmelse er betænkelig, da den absolut udelukker de Ubemidlede, endogsaa med den største Værdighed. Mellemleddet af Valgmænd har aabenbart tillige den Hensigt, at bringe en større Sindighed tilveie ved det sidste afgjørende Valg. Saadanne indirecte Valg ere hyppigen forsøgte, saaledes f. Ex. ved de venetianske Doger indtil en næsten uendelig Gjentagelse. Ved Valgene af Byrepræsentanter synes de dog neppe nødvendige, og de have den skadelige Følge, at Borgerne, hvis Stemmer da kun faae en meget fjern og ringe Indflydelse paa det endelige Valg, neppe ville tage nogen levende Andeel i den hele Valgforretning. — Den sachsiske Lov

lader ligeledes først vælge Valgmænd (§. 125), om hvilken Indretning der allerede er talt. En Formuecensus, som Betingelse for Valgbarhed, fordrer den ikke (§. 127, 128). Derimod foreskriver den følgende eiendommelige Indretning: Foruden de eligerede Mænd gives der i Reglen endnu et større Borgerraad, to til tre Gange saa talrigt som de Eligerede, disse selv, som stedse ere Medlemmer af Borgerraadet, iberegnede (§. 109, 110). Alle meget vigtige Forretninger blive afgjorte i dette Raad (§. 111) og de Eligerede have i Særdeleshed kun Kontrol med den løbende Forvaltning (§. 115, 116, 185). I denne eiendommelige Indretning findes der nu ikke nogen nye Garantie for at Byerepræsentationen ikke synker ned til den simplere Klasse. Snarere er Borgerraadet det, som i Preussen hedder de eligerede Mænds Forsamling (Stadtverordnetenversammlung), kun med den Forskjel, at denne besørger de vigtigere Forretninger som Plenum, de mindre løbende Forretninger derimod ved en engere Committee, hvis Medlemmer tillige udnævnes strax ved det første Valg. Om denne kunstigere Fordeling af Forretningerne formaaer at yde nogen væsentlig Fordeel, kan vel kun Erfaringen afgjøre. Finder man den god, saa vilde det maaskee være hensigtsmæssigere, at det større Raad selv af sin Midte udvalgte den engere Committee, da det her snart vil vise sig, hvo der er Forretningerne meest voxen. Endelig er det ofte blevet foreslaaet, kun at have bemidlede Vælgere, men derimod slet ikke at indskrænke Valgbarheden; idet man mener, at der i den første Bestemmelse ligger en Betryggelse mod uværdige Valg, og at det derimod ved den anden Bestemmelse bliver gjort muligt, at erholde ethvert dygtigt Subjekt i Communen til Byerepræsentant. Hvor sandt dette nu er, saa maatte man dog ved denne Indretning give Slip paa den væsentlige Fordeel, at beskjæftige det samtlige Borgerskab ved Valgene, medens ved dets udstrakte Medvirkning alene Almeenborgersind kan vækkes og oplives.

III. Magistraten.

I Spidsen for Forvaltningen staaer som Localøvrighed en Magistrat, som dirigeres af en Borgermester, bestaaer deels af lønnede, deels af ikkelønnede Medlemmer og vælges af de eligerede Mænd. Regjeringen maa stadfæste ethvert Valg og til

Overborgermester foreslaae de eligerede Mænd tre Candidater, af hvilke Kongen vælger Een; heri stemme begge Love overeens. De vigtigste Afvigelser ere følgende: Den ældre Communallov bestemmer et fast Antal af Magistratsmedlemmer (kun med noget Spillerum) for de tre Klasser af Byer (af 1ste, 2den og 3die Størrelse) (§. 142—144). De Fleste vælges paa 6 Aar, Faa paa 12 Aar (§. 145). I enhver stor Bye, det vil sige, som idetmindste har 10,000 Indbyggere, skal der være en Overborgermester (§. 144—153).

Den nyere Communallov overlader langt mere til ethvert Statuts Bestemmelse efter den individuelle Trang, idet den kun i Almindelighed foreskriver, at der ikke maa være mindre end fire Medlemmer i hver Magistrat (§. 85). Borgermesteren og alle lønnede Medlemmer vælges paa 12 Aar, de øvrige paa 6 Aar; undtagelsesviis er Valg paa Livstid tilladt, hvortil dog udfordres begge Byeautoriteternes og Regjeringens Samtykke (§. 91). Overborgermestere skulle kun ansættes i større Byer, som af Kongen nøiere bestemmes (§. 85, 94).

Ved Ansættelserne paa kortere Tid ligger den Hensigt til Grund, stedse at sikkre Byerne rørige virksomme Magistratsmedlemmer. Den nyere Communallov er udentvivl gaaet ud fra den Anskuelse, at det egentlige Arbeide bliver de lønnede Medlemmer til Deel, at disse heri ligne Statens Embedsmænd, og at det turde være vanskeligt, at erholde dygtige og paalidelige Mænd til saadanne Poster, uden at tilstaae dem nogen Sikkerhed for deres Stilling.

IV. Begge Byeautoriteternes Retsforhold.

Efter den ældre Communallov tilkommer den endelige Afgjørelse af alle vigtige Gjenstande næsten ganske de eligerede Mænd; selv ved Salg, Gjæld, Borgernes Beskatning o. s. v. udfordres i Reglen ikke Regjeringens Samtykke (§. 183, 184, 189). Magistraten er derimod egentlig kun udøvende Autoritet (§. 174 og følg.) Vel antager man, at Forslaget til hine vigtige Beslutninger udgaaer fra Magistraten, og altsaa allerede derved er tildeels begge Autoriteters Overeensstemmelse forudsat, ja ved nye Institutioner bli=

ver denne Overeensstemmelse endog udtrykkeligere fordret (§. 170—173). Men hvorledes man skal forholde sig ved en uovervindelig Meningsforskjellighed er ikke bestemt.

Herfra finder nu to meget vigtige Afvigelser Sted i den nyere Communallov. For det Første angiver den nøiagtigen de Tilfælde, hvor eensidig Villieserklæring er tilstrækkelig, eller hvor der udfordres Overeensstemmelse, men tillige ogsaa den Fremgangsmaade, hvorved denne Overeensstemmelse skal bevirkes, og, ifald den ikke kan opnaaes, erstattes (§. 110—116). Enhver Autoritet nemlig kan forsøge, ved Affendinge at overtyde den anden om sin Anskuelses Rigtighed. Mislykkes dette fremdeles, saa udnævner Regjeringen en Commissair, som maa søge at bevirke en Forening, og som til den Ende kan sammenkalde begge Autoriteter til en Forsamling, og derhos endnu tage andre Borgere paa Raad. Har dette endnu ingen Enighed til Følge, saa blive de modstridende Meninger udviklede i særskilte skriftlige Betænkninger og forelagte Regjeringen til Afgjørelse. For det samme Tilfælde var der tidligere gjort mange andre Forslag. Een Mening gik ud paa, at der i Tilfælde af en uovervindelig Meningsforskjellighed slet Intet skulde skee. Denne Udvei er rigtignok mulig i mange Tilfælde, omendskjøndt heller ikke da uden Betænkelighed; men der gives ogsaa Tilfælde, hvor den slet ikke hjelper, fordi Noget nødvendigen maa skee, og fordi man af to Veie altid maae vælge een. Et andet Forslag gaaer ud paa, at danne et eget Collegium af Voldgiftsmænd, (Obmänner), som i saadanne Tilfælde skulle dømme imellem Magistrat og de eligerede Mænd. Men med Undtagelse af nogle faa store Byer, ville de indsigtsfulde Borgere for det meste allerede høre enten til Magistraten eller til de eligerede Mænd, og det vil altsaa ofte være vanskeligt, ja umuligt, at finde duelige Voldgiftsmænd, hos hvilke der jo endogsaa maatte forudsættes en endnu dybere Indsigt end hos de stridende Byeautoriteter selv.

En anden meget vigtig Afvigelse ved den nyere Communallov bestaaer endelig deri, at der for flere særdeles vigtige Beslutninger og Handlinger, foruden begge Byeautoriteters Overeensstemmelse, endnu desuden udfordres Regjeringens Samtykke, som tidligere ikke var nødvendig. De vigtigste Tilfælde af denne Art ere: Kjøb og Salg af Grundeiendomme, Udskiftninger af Communens Jorder, Penge=

laan, Indbyggernes Beskatning, Forvandling af Communalformue til Kæmnerieformue (§. 117—123). Heri ligger nu rigtignok en Indskrænkning af Byeautoriteterne, som ikke findes i den ældre Lov. Men Bevæggrundene til denne Forandring ere uden Tvivl følgende: de valgte Byeautoriteters Selvstændighed beroer paa den Tillid, at de med Troskab og Indsigt ville befordre Communernes sande og varige Vel; men det var muligt, at (om ogsaa kun i sjeldne Tilfælde) disse Autoriteter ikke vare troe Repræsentanter for den stedsebestaaende Commune, ja det var muligt, at det hele nærværende Borgerskab, uden at tænke paa Efterkommerne, ikkun tænkte paa at berede sig selv en beqvem Tilværelse. For saadanne ulykkelige Tilfælde turde det synes farligt, for alt Opsyn at fritage de Handlinger, som kunne have uerstatteligt Tab til Følge, hvortil navnligen høre Salget af Grundeiendomme og Byens Betyngelse med Gjæld. I andre Tilfælde kunde der udøves et ubilligt Tryk paa enkelte Klasser, især deleshed paa de blotte Indvaanere, som ikke have Indflydelse paa Valgene; dette gjælder ganske fortrinligen om Beskatningen. I slige Tilfælde af begge disse Arter sættes nu Regjeringen istand til at kunne tage snart de kommende Slægters, snart de forurettede Borgerklassers Interesse i Beskyttelse imod de nærværende Byeautoriteters mulige Eensidighed. Og da denne Indskrænkning ikkun træffer faa Handlinger, og tillige kun saadanne, som sjeldnere forekomme, og ved hvilke det ikke lèt kan komme an paa hurtig Udførelse, saa vil Ingen deri finde en Tilbagevenden til det gamle Formynderskab for Byerne, som var saa skadelig for deres Opkomst.

Til Sammenligning ville vi endnu tilføie hvorledes disse vigtige Opgaver ere løste i andre tydske Staters nyere Love. I den baierske Lov er Magistratens Forhold til Communeraadet noget anderledes bestemt. Istedetfor at i Preussen (især efter den ældre Communallov) Indledningen og Forslaget i de vigtigste Tilfælde er anviist Magistraten, men den egentlige Beslutning de eligerede Mænd, skal i Baiern Magistraten selv fatte Beslutningen og kun endnu være bunden til Raadets Approbation. Kunne begge Autoriteter ikke blive enige, saa har Regjeringen den afgjørende Stemme. Men ogsaa naar Byeautoriteterne ere enige, udfordres Regjeringens Samtykke til Salg, nye Bygninger, Gjæld o. s. v., i større Stæder dog kun naar

Salget overstiger 1000 Gylden, eller naar man vil optage en Capital, der er større end 2000 Gylden o. s. v. (§. 82. 83. 123. 127. 128.) — Den würtembergske Lov stemmer næsten ganske overeens med den baierske i disse Forskrifter, kun at Regieringens Samtykke i visse vigtige Handlinger fordres endnu almindeligere, nemlig uden Indskrænkning til høiere Summer. (§. 52—56. 79. 80). — Efter den sachsiske Lov indtager, som allerede ovenfor er omtalt, det større Borgerraad de preussiske Eligeredes Plads, og ved dettes Beslutning er det, at de vigtigste Handlinger erholde Gyldighed; Meget kan ogsaa approberes af de eligerede Mænd alene, hvor disse bestaae ved Siden af Raadet (§. 111. 115. 116. 185. 186.). Naar der i saadanne Tilfælde ikke kan bevirkes Eenighed mellem Magistraten og Borgerrepræsentanterne, saa er det Regieringen, som giør Udslaget (§. 227—229). Enhver Formindskelse af Byens Formuessubstants udfordrer desuden endnu Regjeringens Approbation (§. 28. 32.); det samme er Tilfældet, naar en Kapital skal optages; iligemaade enhver Erhvervelse og ethvert Salg af enkelte Grundeiendomme, i hvilket sidste Tilfælde dog hiin Approbation kan erstattes ved Borgerrepræsentanternes eensstemmige Beslutning (§. 33).

Hidindtil er Byeautoriteternes Virkekreds bleven betragtet med Hensyn til den egentlige Communeforvaltning. Men denne staaer i saa nøie og mangfoldig Berørelse med Politiemagtens Udøvelse, at paa den ene Side en bestemt og ligeformig Begrændsning ikke overalt er udførbar, og paa den anden Side endogsaa meget ofte det hele Politie hensigtsmæssig kan udøves af Forvaltningsautoriteten i Byen. I de store Byer i Preussen findes egne Politieautoriteter, men i de øvrige besørger Magistraten og især deleshed Borgermesteren Politieforretningerne; dog er det forbeholdt Regjeringens Godtbefindende at udnævne bestemte Medlemmer af Magistraten til denne Forretning (Städteordnung 1808 §. 165. 166; Städteordnung 1831 §. 84. 105. 112). Magistraten staaer altsaa i de fleste preussiske Byer i to fra hinanden ganske afvigende Embedsforhold.

Imod de her fremsatte Grundsætninger af Communalloven har der fra mange Sider viist sig stor Modstand. Saaledes har

nylig en Skribent paastaaet, at alle paa Borgervalg grundede Forfatninger i monarkiske Stater ere fordærvelige*). "Thi Demokratie og Monarkie," siger han, "kunne blot tænkes i Kamp med hinanden; naar derfor Monarkiet optager demokratiske Bestanddele i sig, saa er det fiendtlige Elementer, den forener med sig. Saadanne Communers Stilling til Regjeringerne er ifølge Principet falsk, og vore Lande blive derved opfyldte med en Mængde Republiker." — Lignende Indvendinger ere ogsaa hyppigen fremstillede af Andre og det i mangfoldige Nuancer: snart for at beskytte den fyrstelige Magt selv mod formeentlige Farer, snart for at sikkre Forvaltningens Frihed og Lethed imod Indskrænkninger. Begge Dele forekomme mig at grunde sig paa Misforstaaelse, men allermeest det Første, som man troer at maatte befrygte. Thi det er aldeles feilagtigt, at der finder nogen absolut Modsætning Sted mellem Monarkie og demokratiske Elementer i Forfatningen. Saadanne Elementer findes virkeligen hos alle Nationer, isærdeleshed hos de germaniske Folkestammer, og udgjøre en væsentlig Deel af Nationaltilstanden. Ikkun en kortsynet Politik kan ville ignorere deres Tilværelse, og indbilde sig, at de ikke existere, fordi man lukker Øinene i for dem. Den egentlige Opgave bestaaer meget mere deri, at forskaffe disse Kræfter deres passende Virkekreds, og da vil det vise sig, at Monarkiet, langt fra at trues med Fare af dem, snarere fra dem kan hente Kraft og Liv. Men netop i Communalvæsenet er det, at hine demokratiske Elementer mere end paa noget andet Sted heldbringende og overeensstemmende med Naturen kunne yttre deres Virksomhed. Den egentlige Grund til hiin Vildfarelse ligger da i Forvexlingen af to ganske forskjællige politiske Modsætninger: jeg mener Modsætningen imellem en monarkisk og en republikansk Forfatning, og mellem en mere central og en mere local Forvaltning. Man feiler, naar man troer, at den første Modsætning fortrinligviis kommer i Betragtning ved Communeforfatningens Organisation, saaledes at navnligen frie Communalforfatninger staae i Modsigelse med Monarkiets Væsen. Men derimod maa man vistnok tage Hensyn til den anden Mod-

*) Beisler, Betrachtungen über Gemeindeverfassung S. 46. 1832.

sætning; thi et stadigt gjennemført Centralisationssystem kan ingenlunde bestaae ved Siden af frie Communer. Men ved fordomsfrie Betragtning af de Erfaringer, som den nyeste Historie i rigelig Mængde frembyder, vil man ogsaa overtyde sig om, at netop en betydelig Indskrænkning af Centralisationen er ligesaa ønskelig for Monarkiets som for Frihedens sande Interesse, at begge disse Interesser heri ere meget nøie forbundne, og at især delesh ed Communernes frie Forfatning staaer i et lige harmonerende Forhold til begge Interesser.

Sandheden af denne Paastand finder en paafaldende Bekræftelse i Frankrigs nyeste Historie. Før 1789, da den kongelige Magt endnu var usvækket, fandtes der i Frankrig et ikke ringe Antal Byer, som selv valgte deres Øvrighed; mange med en saa uafhængig Forvaltning, at de ikke vare meget forskjællige fra tydske Rigsstæder. Ingen tænkte paa i dette Forhold at finde Noget, som traadte Kongedømmets Værdighed og Sikkerhed for nær; ei heller har det fra denne Side havt nogen Fare at befrygte. Ved Loven af 18 December 1789 bleve disse priviligerede Communer ophævede, og i deres Sted Municipaliteter med eens Rettigheder indførte i hele Frankrig; rigtignok grundede paa frie Valg, men som nye, vilkaarlige Indretninger uden Tvivl faktisk med ringere Selvstændighed end de gamle Communer. Constitutionen af 1795 tilintetgiorde næsten al Selvstændighed, idet den underkastede Municipaliteterne under streng Opsigt af administrations départementales, saavelsom disse selv under en streng Opsigt af Ministrene. Overalt kunde disse høiere Autoriteter tilintetgiøre Beslutninger og suspendere de valgte Embedsmænd; Direktoriet kunde afsætte disse og efter Godtbefindende besætte de Afsattes Pladser med andre Personer. Endeligen ophævede Constitutionen af 1800 alle Valg, og gav Regjeringen Ret til at udnævne Mairerne og Municipalraaderne. Denne Udnævnelse skete i de fleste Tilfælde ved Præfecterne, ikkun Majren i Communer med idetmindste 5000 Indbyggere skulde udnævnes i Paris. Hvad er nu Aarsagen til, at de frie Communer syntes at kunne harmonere med det gamle Kongedømme, men ikke med disse for frie udgivne Forfatninger? Uden Tvivl fordi man nu i Paris vilde bestemme Alt, hvad der maatte

skee i enhver Stad, i enhver Landsby i Frankrig. Vel var Ideen til denne ulykkelige Centralisation ikke ny; thi siden Ludvig XIV Tid havde det samme System i sin stadige Fremskriden tilsyneladende forøget den kongelige Magt, men i Virkeligheden svækket den, og forberedet dens senere Undergang. Men dengang blev dog endnu Meget skaanet og iagttaget, hvorimod der efter Revolutionen ikke mere gaves noget Hensyn, der forhalede den gjennemgribende Indførelse af saadanne Forholdsregler, der vare beregnede paa Centralisationens Befæstelse. Mærkværdig er den Maade, hvorpaa Martignac i den fortræffelige Tale, hvori han forklarede og søgte at retfærdiggiøre sin nye Municipallov, yttrer sig om denne Gjenstand*). Forslaget gik ud paa, at i Fremtiden Municipalraaderne skulde vælges af Indvaanerne, men derimod at Mairerne ogsaa fremdeles skulde udnævnes af Kongen eller af kongelige Embedsmænd. Ved denne Leilighed gjør Taleren sig selv den Indvending, at dog før Revolutionen i mange Byer alle Byeembedsmænd valgtes af Borgerne, og han gjendriver denne Indvending ved den Bemærkning, at Mairen nu ikke mere er blot Communalembedsmand, men tillige Statsembedsmand, idet han besørger Politiets og Dommerens Forretninger, og at den ministerielle Ansvarlighed ikke er mulig, naar ikke Udnævnelsen af alle underordnede Embedsmænd uindskrænket er afhængig af Regjeringen. Denne Yttring stemmer overeens med min Paastand deri, at den forudsætter Besættelsen af Byembeder ved Folkevalg som Noget, der fuldkomment kan forenes med den kongelige Magt, og at den kun finder Betænkeligheder der, hvor Communalembedsmanden tillige er Statsembedsmand: men ogsaa selv der alene med Hensyn til Ministrenes særegne Stilling i den franske Forfatning.

Men ikke blot fra Theoriens Standpunkt har man fundet de frie Communalforfatninger betænkelige: ogsaa i Erfaringen skulle de have viist sig som slette der, hvor man har indført dem**). Men en fordomsfrie Betragtning vil sikkert føre til den modsatte Dom. Dog, til en saadan hører der fremfor Alt en billig For=

*) Moniteur 1829, 10 Février N. 41, p. 174.

**) Beisler S. 43. 44.

dring. Thi det vilde være taabeligt at vente, at Byerne ved den blotte Forandring i deres Forfatning skulde komme i en blomstrende Tilstand; det formaaer Formen alene ligesaalidet her, som i andre og større Forhold. Ikkun Menneskenes billige Tænkemaade og gunstige Omstændigheder formaae at bevirke dette Gode. Men at denne Stemning og gunstige Stilling ikke skal blive ubenyttet, det kan Forfatningens gode Form bevirke, og derfor er ved den allerede noget Vigtigt udrettet. Men man maa heller ikke forglemme, at den heldbringende Indflydelse af en saadan ny Form ikke pludselig kan vise sig, da Menneskene først maae opdrages og dannes dertil.

Herved vil jeg dog ingenlunde have paastaaet, at Udførelsen af den nye Indretning overalt og i alle Henseender er lykket, og at ikke mange Enkeltheder deri kunne modtage betydelige Forbedringer. Ved den preussiske Communallov navnligen, dadler man en uforholdsmæssig Kostbarhed ved Forvaltningen; men denne Dadel synes dog mere at træffe Udførelsen end Loven selv. Især overlader den nye Communallov heri Statutet et vidt Spillerum, og Lovens Bud vilde allerede være opfyldt, naar man ikkun fastsatte Lønning for Borgemesteren og maaskee endnu eet eller idethøieste to Magistratsmedlemmer. Fremdeles maae disse Lønninger i Almindelighed ikke sammenlignes med Statstjenernes, hvis hele Livs Ophold maa kunne grundes derpaa, idet Staten gjør Krav paa Embedsmandens hele Tid og Kraft. I Byerne er herved alt afhængigt af Omstændighederne. I Berlin f. Ex., i Breslau, Königsberg, Magdeburg vilde Magistratsmedlemmerne heri ganske staae i lige Linie med Statsembedsmændene, saavel med Hensyn til Omfanget som til Vigtigheden af Forretningerne. I en ubetydelig Kjøbstad derimod, vil maaskee Byeforvaltningen ret godt kunne drives som en Biforretning, og det vil her være tilstrækkeligt, naar Lønningen forskaffer et Magistratsmedlem et maadeligt Tilskud til hans øvrige Indtægt. Men det staaer ganske i Byautoriteternes og Regjeringens Haand ved Statuternes Affattelse at træffe det rigtige Maal for ethvert enkelt Tilfælde.

Jeg vil forsøge paa at sammenstille de Betingelser, under hvilke frie Communalforfatninger kunne udøve deres heldbringende Indflydelse.

Det Første og Uundværligste er nu rigtignok Borgersindet selv. Skal altsaa en Bye trives, saa maa der stedse findes et tilstrækkeligt Antal Borgere, hvem dens Vel virkeligen ligger paa Hjertet, som sætte deres Ære og Glæde i at forbedre Byens aandige og materielle Tilstand, og som derhos ikke mangle Indsigt og Mod til at træde op imod Andres Egenkjærlighed og Sneverhjertethed. At slige Borgere ville kunne findes, lader sig fortrinligviis vente i vor Tid, da Interessen for offentlige Anliggender er vaagnet, og medens denne Interesse, naar den rettes paa det Almindelige og Ubegrændsede, for det meste bliver frugtesløs, ofte endogsaa uheldbringende, er der i den frie Communalforfatning sat den et reelt, værdigt og opnaaeligt Maal. Her kan det vise sig, hos hvem hiin Interesse grunder sig paa sand Almeenaand, og hos hvem paa blot Æresyge og Lyst til Anmasselse. Ja selv for dem er der sørget, som ved deres Selvtillid troe sig kaldede til en større Virkekreds; thi have de virkeligen Evner og Kundskaber, som strække sig ud over deres Virkekreds som Kjøbstadbeboere, saa ville ufeilbarligen saa sjeldne Kræfter ogsaa i denne Kreds komme for Dagen.

Den anden Betingelse for en heldbringende Virkning af frie Communalforfatninger ligger i Regjeringens kloge Opførsel. Det vilde være meget feilagtigt at forstaae den forlangte Selvstændighed saaledes, som om Regjeringen skulde overlade Communen til sig selv, uden at bekymre sig om dens Forvaltnings Gang. Naturligviis vil der hos Regjeringsautoriteterne findes en høiere Grad af mangesidig Forretningskundskab, end hos Byautoriteterne, og denne Overvægt vil paa Tider, da nye Communalforfatninger indføres, og især i mindre Byer, kunne være særdeles følelig. Desuden vil maaskee mangen Byforvaltning ved smaalige Anskuelser og Afvigelse fra den almindelige Statsinteresse, kunne være skadelig baade for Byen og Staten. I saadanne Tilfælde har Regjeringen ustridigen Kald til velgjørende Indvirkning, og det kan ikke fattes den paa Midler dertil, ogsaa uden at træde den Forvaltnin-

gen tilstaaede Frihed for nær. Raad og Belæring, Bifald og Dadel, de Bedres og Kyndigeres Understøttelse ere saadanne Midler, som rigtigen anvendte, ikke ville forfeile deres Øiemed, hvor kun en almindelig Tillid til Regjeringens aabne og redelige Hensigter er grundfæstet. Men denne Tillid er yderst nødvendig, og ethvert Foretagende, hvorved denne krænkes, maae, om det end skeer i en god Mening, ubetinget dadles. Hertil regner jeg, naar man hemmeligt vilde modarbeide den offentligt tilstaaede Forvaltningsfrihed; eller naar Regjeringen vilde begunstige Uenighed imellem de forskjellige Byautoriteter, for at forøge sin egen Indflydelse; eller naar man, i Tilfælde af Collision mellem Statens og Byens Interesser, vilde lægge Byautoriteterne til Last at de forsvarede Byens Interesse, og ved andre Leiligheder lade dem bøde herfor.

Ingen vil nægte, at Bestyrelsen af de offentlige Anliggender i vor Tid har større Vanskelighed at bekjæmpe, end forhen; men ikkun ved ædelt Mod og aaben Tillid bør man gaae disse Vanskeligheder imøde. Ikke heller kan Indførelsen af frie Communalforfatninger finde nogen Modgrund i denne Øieblikkets særegne Beskaffenhed; snarere turde en stedse fuldstændigere Udvikling af deres Princip findes tilraadelig. Men denne Udvikling maa ikke forstaaes saaledes, som om det var ønskeligt, at forskaffe de lavere Klasser i Samfundet en større Indflydelse. En saadan Indflydelse vil ligesaavel i Byerne, som i alle større og almindeligere Forhold, sikkert ikke blive til Fordeel for det Hele. Men ogsaa den, der vilde underordne det Hele det Enkeltes Vel, og blot vilde have hine Klassers Fordeel for Øie, den, siger jeg, vilde feile meget, hvis han haabede at fremme deres Vel ved paa nogensomhelst Maade at give dem en forøget politisk Indflydelse. Thi det er en afgiort Sag, at deres Interesse bedre fremmes af Andre, end af dem selv, og enhver Tilvæxt i Indflydelse, som de erholde, bliver sikkert ikke benyttet af dem selv, men ikkun af saadanne Personer, hvem de ubevidst tjene som Redskaber. Alligevel kan i en anden Betydning den frie Communalforfatnings Princip modtage en fuldstændigere Udvikling, som turde vise sig meget velgjørende. Deri ere nu alle enige, at Borgerskabet i en Bye ikke godt kan varetage sine Anlig-

gender selv, men ikkun ved valgte Repræsentanter; ja selv et stort Antal af disse Repræsentanter vil ikke være hensigtsvarende. Men netop denne nyttige, ja nødvendige Indskrænkning er paa den anden Side ikke uden Fare. Thi i de eligerede Mænds Kreds kan nemlig en smaalig sneverhjertet Anskuelse gjøre sig gjeldende, hævde Majoriteten, og Minoritetens og det øvrige Borgerskabs bedre Tænkemaade vil da intet kunne udrette derimod. Dog denne Fare vilde meget formindskes ved en passende Publicitet i Forhandlingerne og med Hensyn til Bedømmelsen af Byens Anliggender. Med denne Publicitet mener jeg ikke offentlige Forsamlinger i den sædvanlige Betydning af Ordet, d. e. ved frie Adgang for det større ubestemte Publicum*); thi et saadant er i smaae Byer slet ikke til, og i store vilde dets Nærværelse langt oftere være skadelig end fordeelagtig. Derimod vilde det maaskee være hensigtsmæssigt, naar alle Byens virkelige Borgere, ja ogsaa alle de, som have Ret til at blive Borgere**), erholdt frie Adgang til de eligerede Mænds Raadslagninger, uden selv at turde blande sig deri, og kun for at en offentlig Mening om Raadslagningens Gjenstande kunde danne og udtale sig, og for at de fremtidige Valg kunde skee med grundigere Sagkundskab. For at gjøre denne Adgang mere frugtbar, var det maaskee raadeligt, før enhver Forsamling i Forsamlingssalen at opslaae en Fortegnelse over de Gjenstande, som vilde komme under Raadslagning. Til samme Maal vilde det føre, naar man tilstod de eligerede Mænd den Rettighed, ikke blot naar de Alle, men ogsaa naar idetmindste et bestemt Antal (f. Ex. en Fjerdedeel) bleve enige derom, at kunne forlange en Forhandling trykt og uddeelt iblandt Borgerskabet***). Fordelene ved

---

*) Den sachsiske Communallov §. 170 henviser Bestemmelsen om Forsamlingernes Offentlighed til enhver Byes Statuter.

**) Som f. E. efter den preussiske Communallov §. 16 en stor Deel af de i Byen boende Statsembedsmænd, som kunne blive Borgere, saasnart de ønske det.

***) Den sachsiske Communallov §. 170 tillader Forsamlingen at beslutte Trykningen, og en lignende Bestemmelse indeholder den preussiske Instruction

denne Publicitet vilde naturligviis endnu forhøies meget, dersom Gjenstande, der angik Byernes Forvaltning, vakte en saa almindelig Interesse, at ogsaa udenfor Autoriteternes Kreds sagkyndige Mænd offentlig derom meddeelte deres Ønsker og Raad.

Om Ehrenbergs nyeste Opdagelser over Infusionsdyrene.

Ved Professor **Eschricht.**

Ligesom Hvalen eller Elephanten til alle Tider vakte almindelig Interesse ved deres colossale Legemer, saaledes maatte paa den anden Side Infusionsdyrene, fra det Øieblik af at Leuwenhoek (1695) opdagede dem, kort efter Microscopets Opfindelse, vække Alles Opmærksomhed ved deres til det Utrolige grændsende Lidenhed og dertil svarende ufattelige Mængde. En Draabe Vand af en Linies Diameter kan af de mindste Monader indeholde 500 Millioner, og endda kun Fjerdeparten være fyldt med dem. En Cubiktomme kan altsaa fatte 800,000 Millioner og et Fad Vand af 6 Cubikfods Størrelse 9000 Billioner! Disse Talangivelser grunde sig ikke paa Formodninger, men paa nøiagtige Maalinger og Beregninger (Ehrenberg), ikke paa et isoleertstaaende Naturphænomen, men paa Iagttagelser, der kunne gjøres paa hver Draabe Vand, der om Sommeren tages af en Sump eller Grav. Og naar nu Scoresby, den berømte Hvalfanger, der gav et skjønt Exempel paa, i hvilken Grad Naturens Studium lader sig forene med practiske og mercantilske Sysler i den frie Natur, fortæller os (Account of the arctic regions), at Polarhavets forskjellige Farve paa forskjellige Dybder, hidrører, som Microscopet lærte ham, fra disse Dyr, formaaer da vel Indbildningskraften at følge deres Myriaders mulige Tal; synes ikke ethvert endeligt at maatte være for lidet?

---

for de eligerede Mænds Embedsforelse §. 41. Men derved opnaaes ikke den ovenfor angivne Hensigt, som snarere gaaer ud paa at modarbeide en ildesindet Majoritet, thi en saadan Majoritet vil sikkert ogsaa forkaste Trykningen.

Vidunderlig som denne Dyreverdens Tilværelse maa forekomme Enhver, synes dog dens Oprindelse at være end vidunderligere. Intet er lettere at faae, end Infusionsdyr, især om Sommeren. Vil man ikke hente dem i den nærmeste Grav, saa behøver man blot at lade lidt Vand staae hen i Luften, i hvilket man har lagt et eller andet Stykke af en Plante eller af et Dyr, raat eller kogt, friskt eller raaddent, og det vil ikke vare mange Dage, inden Vandet vrimler af dem.

Hvorfra ere de i dette Tilfælde komne? Kunne vi antage disse bevægelige Puncter for virkelige Dyr, eller ere de ikke snarere svømmende Smaadele, der kun tilsyneladende have vilkaarlig Bevægelse? hvad Rolle spille de i Naturens Huusholdning?

Disse Spørgsmaal maatte paatrænge sig Enhver, der havde overbeviist sig om deres Tilværelse, og man besvarede dem paa høist forskjellige Maader.

I Henseende til Oprindelsen, da var man i de første 50 Aar efter deres Opdagelse meest tilbøielig til at antage, at de, liig andre Dyr, skyldte lignende Moderdyr deres Oprindelse. De mange Opdagelser, man havde gjort i de dybtskjulte Veie, paa hvilke især de lavere Dyr ofte vedligeholde Afkommet, og dette udvikler sig, havde sat den ældgamle Theorie om en generatio spontanea eller æqvivoca (Fremavling uden Moderdyr) i største Miscredit. Da man fandt, at den i saa mange Tilfælde var antagen med Urette, saa sluttede man fra disse til dem alle. Needham søgte imidlertid (1745) atter at hævde denne Oprindelses Virkelighed i Henseende til Infusorierne. Han ansaae dem for organiske Dele, der ved Dyrs og Planters Død og Opløsning bleve frie og uddannede sig til nye Dyr, eller rettere til organiske Smaadele med dyrisk Bevægelighed. Buffon (1749) erklærede dem endnu bestemtere for ikke andet end structurløse levende Partikler. Vel traadte flere udmærkede Naturforskere, især Bonnet (1762) og Spallanzani (1765) op imod denne Mening, og antoge atter deres Udspring af Æg, som de i mange Tilfælde troede at komme fra Luften; "Omne vivum ex ovo" var endnu Valgsproget i den Hallerske Skole; men den Nedhamske Anskuelse blev dog, især i Tydskland, omsider den almindelige, skjøndt modificeret paa mange forskjellige Maader.

For nogenlunde at følge en chronologisk Orden i denne Oversigt, maae vi imidlertid først omtale en Mands Undersøgelser, der mindre gav sig af med Speculationer, end med opmærksomme Iagttagelser af Naturen. Otto Fredrik Müller, hvis Navn er en Hæder for Danmark, hvis Skrifter endnu efter 50 Aar, i hvilke Naturvidenskaberne ere gaaede frem med Kjæmpeskridt, ere classiske Kilder, betraadte en ganske ny Vei i disse Dyrs Undersøgelse. Han levede i Naturvidenskabernes systematiske Periode, der var begrundet ved den store Linnés ordnende Aand, og han paatog sig den vanskeligste Deel af dens daværende Hovedopgave, nemlig at bringe Infusionsdyrene under bestemte Arter, Slægter og Familier. Hans Hovedværk over disse Dyr, "animalcula infusoria", der først udgaves Aaret efter hans Død ved den ærværdige Otto Fabricius (1786), og ved hvilket hans Broder ved sit Talent som Tegner især havde været ham behjælpelig, udgjør Grundvolden til disse Dyrs Studium, og maatte gjøre det. For nemlig at opstille almindeligt gyldige Sætninger maatte det her, som overalt, være uundgaaeligt nødvendigt, først at prøve dem i det Enkelte; Arterne maatte undersøges, og altsaa kunne adskilles, inden Kundskaben om hele Familien kunde modnes. I sine overordentligt vedholdende og grundige Undersøgelser over disse Dyr fandt han mange Efterlignere, Ingen, der overtraf ham, eller end blev ham lig, førend Ehrenberg.

Værdien af Müllers systematiske Arbeider over Infusorierne maatte beroe paa den Forudsætning, at de virkeligen, saaledes som Dyrene i Almindelighed, kunne henregnes til særskildte Arter; men det var tvertimod snarere den modsatte Mening, der lidt efter lidt blev mere almindelig. Man paastod, at et større Infusionsdyr opløste sig til mindre ganske forskjellige i Udseende og Livsyttringer. Infusoriernes hele Væsen afhang for største Delen, saaledes var den almindelige Mening, af de ydre Omstændigheder, medens det netop er en Characteer for Organismerne at udvikle sig eens med de øvrige af samme Art trods de ydre Forholds Forskjellighed. Alt eftersom man tager noget mere eller mindre Vand, udsætter det for stærkere eller svagere Lys, høiere eller lavere Varme, fremkomme, sagde man, andre Former af Infusionsdyr af den samme organiske Substans. Alt eftersom man igjen behandler denne forskjelligt, koger den eller lader den være raa,

støder den til Pulver, eller lader den blive heel, ere deres Former og Livsyttringer atter forskjellige. Dette maatte noksom bevise, at disse vexlede i det Uendelige, og man troede kun at de Müllerske Benævnelser kunde anvendes for at betegne deres Hovedformer. (Saaledes f. Ex. Schweigger 1805).

Denne Infusoriernes Forskjellighed under de forskjellige ydre Forhold gjorde ogsaa især deres Oprindelse af Moderdyr eller af Æg høist usandsynlig. Regner man nemlig endnu hertil de mange lavere Planter (Skimmel o. s. v.), der, ved ringe Forandring af Infuset, især ved at tage mindre Vand, opstaae i Stedet for, eller tilligemed, Infusionsdyrene: hvilken til det aldeles utrolige grændsende Mængde Æg og Frø maatte da tænkes enten i Luften, i Vandet eller i alle organiske Dele, for at ethvert Slags kunde udvikles, saasnart de gunstige Betingelser indtræffe! Der maatte dog af hver Slags atter være uhyre mange, thi hvorledes kunde disse Millioner tænkes i nogle Dage at fremkomme af nogle enkelte Æg?

Hertil kom endnu, at Vanskelighederne i at angive hvor disse Æg egentligen skulde findes, overalt næsten vare lige store. I den organiske Substans, eller i Vandet, da maatte man antage, at de imod al Analogie kunde vedligeholde Livsvarmen under Kogheden, thi kogte organiske Dele give med kogt Vand Infusionsdyr. I Luften kunde de heller ikke være, thi man saae dem opstaae i kunstigt udviklede Luftarter.

Den Needhamske Anskuelse fik altsaa stedse større Indgang. G. R. Treviranus lærte (Biologie 2—3 D. 1803—5) at ligesom den evigtbestaaende livsdygtige (organiske) Materie, i sig selv formløs, ved ydre Indflydelse uophørlig antager nye Former, saaledes ere Infusorierne det første simpleste Product af denne den organiske Materies selvstændige Kraft. Oken derimod, den dristigste af alle Naturphilosopher, erklærede (die Zeugung 1805) dem ligefrem, skjøndt virkelige Dyr, for selve Stoffet til alle organiske Legemer, levende saavelsom døde. Planter og Dyr, Mennesket ikke undtaget, ere efter ham kun en Masse af utallige mindre levende Skabninger. Voxer vort Legeme, da er det nye Infusorier, der have sat sig til; svinder en levende Deel, da er det nogle af Infusorierne, der ere gaaede deres Vei. Andre holdt idetmindste Blod=

kornene (de overordentligt smaae fastere Dele af Blodet) for virkelige Dyr, og endnu i en tydsk Haandbog i Zoologien fra 1829 (Reichenbachs) figurere disse væsentlige Dele af vort eget og de øvrige fuldkomnere Dyrs Legeme ved Siden af Sæddyrene, som den første Dyrefamilie. I en anden Retning fik Læren om Infusionsdannelsen en ny Udvidelse ved enkelte Naturforskeres (Fray, Gruithuisen, Burdach) Paastand, at have frembragt Infusorier ved at overgyde uorganiske Dele (f. Ex. Granit) med destilleret Vand under kunstigen udviklede Gasarter. Burdach sætter derfor (die Physiologie als Erfahrungswissenschaft 1 B. 1826) Tilstedeværelsen af de Gamles 4 Elementer som væsentligste Betingelse for Livets Fremkomst under de laveste Former. Alle disse Anskuelser af Infusionsdyrene begunstigedes overordentligt derved, at man antog en fuldkommen Mangel paa egne Organer hos dem. Vel havde allerede Spallanzani og Müller viist tydeligt nok flere særskildte indre Dele hos mange af dem, Corti havde endog angivet et Karsystem, Nitzsch Oine hos nogle; men disse Angivelser toges der kun lidet Hensyn til. Først efterat Dutrochet (1812) havde beskrevet en meget sammensat Bygning hos nogle større Infusionsdyr, der danne en særegen Gruppe, udmærket ved en Ring af meget bevægelige Børster for paa Kroppen, maatte man sondre disse under Navn af Rotifera; de øvrige staae endnu i sidste Udgave af Cuviers System (regne animal 1829) som infusoires homogènes, og med disse havde Indbildningskraften i al Fald endnu frit Spillerum.

Saaledes omtrent stod Læren om Infusionsdyrene, da i Aarene 1828 og 30 Christ. Gottfr. Ehrenberg, Professor i Berlin, berømt ved sin naturhistoriske Reise i Forbindelse med Dr. Hemprich i Ægypten, Arabien og Syrien, senere ved en lignende med Al. v. Humboldt i Uralbjergene, bekjendtgjorde i Videnskabernes Academie i Berlin Resultaterne af sine mangfoldige Undersøgelser over disse Dyr ved 2 Afhandlinger, der ere indførte i dette Academies Skrifter og ligeledes særskildt aftrykkede. 1) Organisation, Systematik und geographisches Verhältniß der Infusionsthierchen. Berlin 1830. Fol. m. 8 Kobbere, og 2) Zur Erkenntniß der Organisation in der Richtung des kleinsten Raumes. Zweiter Beitrag.

Berlin 1832. Fol. m. 4 Kobbere. (Den første er desværre ikke længer i Boghandelen.)

Hans første store Opdagelse er følgende:

Alle sande Infusionsdyr, selv de mindste Monader, have en sammensat Bygning, ere forsynede med egne Organer, altid idetmindste med en **Mund og indvendige Fordøielsesredskaber**.

Dette er noget Nyt. Müller havde vel allerede hos enkelte endog af de meget smaae Infusorier, troet at see Spor til Tarmcanal. Han syntes selv oftere at have seet endnu mindre Legemer, end de selv, strømme ind i dem; men han holdt det for et optiskt Bedrag. At han altsaa virkeligen levnede denne store Opdagelse i dens hele Omfang til Efterkommerne, forklares imidlertid let deels ved den yderligere Forstørrelsesgrad, man nu er istand til at frembringe ved Microscoperne, deels derved, at Ehrenberg i Grunden skylder Opdagelsen et eget Kunstgreb. Han faldt paa at anvende en Methode, som allerede Trembley havde brugt (1744), for at vise Polypernes Tarmcanal tydeligere, nemlig at bibringe dem stærkt farvede Næringsdele. De første Forsøg mislykkedes, fordi Farvesubstanserne indeholdt mineralske Dele, der voldte Dyrenes Død; men omsider anvendte han reen Indigo og Carmin, og dette lykkedes over al Forventning. Han saae under Microscopet til sin Forbauselse, først ved de stilkede Vorticeller, senere ved alle, selv de kun $\frac{1}{1000}$—$\frac{1}{1500}$ Linie store Monader, at Farvestoffet altid trængte ind paa et vist Sted af Legemet og at derfra en fuldstændig, selv meget sammensat Tarmcanal blev kjendelig i alle sine Former ved Farvningen. Endog hos det mindste Infusionsdyr, Müller kjendte, Monas termo, saae han 4 runde Maver, eller Blindsække til Tarmen, af hvilke enhver, efter hans Maalinger, er $\frac{1}{6000}$ Linie stor.

Ved denne uventede Opdagelse bleve ikke faa Vildfarelser af tidligere Jagttagere oplyste, der dog ingenlunde ere dem at tilregne. Müller havde nemlig virkeligen undertiden seet enkelte af disse Maver, naar de vare fyldte, men ikke erkjendt dem for saadanne; han havde altsaa undertiden holdt de fastende Dyr for andre Arter end de mættede. Men en fransk Systematiker (Bory St. Vin-

cent) havde været saa uheldig, at antage Monadernes Maver for Øine, og saaledes at sætte de mættede i en særskildt Familie af høiere Rang.

Det store Antal Maver er endog charateristisk for de lavere Infusorier, og deres Familie kaldes derfor efter Ehrenberg de mangemavede (polygastrica). Hos enkelte Arter udgjør deres Tal endog 100 til 200!

En Hovedsætning i Psysiologien taber ved denne Opdagelse sin fornemste Støtte, uden dog derfor endnu at være omstyrtet. Man lærer i Almindelighed, at Optagelsen af Næringsstof under den simpleste Form, skeer igjennem hele Overfladen; og at Mund og Tarmekanal først senere vise sig som særegne Udviklinger af Huden. Men Infusorierne kunne ikke længere anføres som Exempel paa Dyr, hos hvilke Huden udfører Tarmenes Forretning. Ehrenberg angiver endog udtrykkeligen, aldrig at have seet de farvede Næringsdele at gaae gjennem Huden, denne tvertimod altid at have holdt sig gjennemsigtig, medens Tarmen og Maverne fyldtes med de farvede Dele. Alligevel staaer Sætningen endnu ved Magt, saalænge vi kjende andre lavere Dyr, især Indvoldsorme, uden Tarm, der dog ere store nok til, at en saadan, om den var tilstede, maatte kunne findes.

Infusoriernes Organer ere dernæst ikke indskrænkede til en Mund og denne Mængde af Maver. Selv de mindste Monader have desforuden 10 til 20 Føletraade omkring Munden, altsaa venteligen en Art Sandseorgan. Allerede nogle mangemavede (den laveste Familie) have Øine, venteligen altsaa ogsaa et Slags Nervesystem.

De Mangemavede forplante sig, ligesom flere Orme (Annelider) ved Spaltning, (som allerede Spallanzani opdagede 1765); hos andre Familier iagttages egne Organer, som Ehrenberg holder for Æggestokke. Dog vi ville kun overhovedet anføre, at den ofte meget sammensatte og tildeels eiendommelige Bygning hos disse Dyr har gjort det nødvendigt for ham, at opstille en heel ny Terminologie til Beskrivelsen deraf, og endeligen ville vi kun endnu give en kort Fremstilling af et af de større Infusionsdyrs Anatomie, tilligemed en Copie af dets Afbildning, (see den medfølgende Kobber=

plade). Hos Hydatina senta (Vorticella senta Müller) der er synligt for det blotte Øie som et bevægeligt Punct, og hører til Rotifera (Rotatoria Ehrenb.) bestaaer Muskelsystemet først af 8 Længdemuskler (o. o. o.), der styre hele Kroppens Bevægelser, dernæst af flere egne Muskler for de forskjellige bevægelige Organer (β. m.). Nervesystemet (p. q. r. s.) dannes, som hos alle lavere Dyr, af en Ring (p. q. q.) omkring Spiserøret, hvorfra Grene gaae ud til de forskjellige Dele af Legemet. Karsystemet er sammensat af et langs Ryggen løbende Stamkar (z. z.), der har 9 lodret udgaaende Sidegrene (æ. æ. æ.) paa hver Side, og desuden synes imellem disse at ligge en stor Mængde mindre Forbindelsesgrene. Fordøielsessystemet er meget sammensat. Munden (d.) er forsynet paa hver Side med 5 Tænder (e.), der passe til hinanden ved dens Lukning, og ere befæstede ved Tandkjød og egne Baand; Svælget (f.) har en muskuløs Bygning, derpaa følger Spiserøret (g.), Tyndtarm og Tyktarm (h. i.); en egen Maveudvidelse mangler. Til Tarmen høre endnu 2 egne Kjertler (k. k.). Af de hvirvlende Børster (n. n. n.) har enhver sine Muskler (m. m. m.), Baand (l.) og Nerver. Kjønsdelene og andre mindre væsentlige Organer sees af Kobberets Beskrivelse. Øine findes ikke hos dette Dyr, skjøndt ellers hos de allerfleste af denne Familie.

See vi, efter disse nye Anskuelser om Infusoriernes Bygning tilbage til de hidtil om disse Dyr fremsatte Meninger, og de deraf dragne Anvendelser paa Physiologien, saa er det klart, at disse lide et voldsomt Stød. Dette gjelder navnligen om den Anskuelse, at i dem den saakaldte Urmasse kunde fordøie uden Tarme, sandse uden Nerver og bevæge sig uden Muskler; thi, at Ehrenberg skulde have udtømt de Opdagelser, der ere at gjøre ved de mindste Monader, vil Ingen formode.

Men selv deres Oprindelse af den døde organiske Materie, bliver os ved denne deres mere sammensatte Bygning let mistænkelig, og vi fristes til paa ny at prøve de Grunde, der anførtes for den, og maaskee da syntes os afgjørende. Dog vi ville først høre de Forsøg, som Ehrenberg i denne Henseende har anstillet.

Med Dyr, hvoraf 500 Millioner rummes i en Draabe Vand, Dyr, hvoraf utallige Billioner forgaae ved en Gravs Udtørring,

og lignende Skarer atter fremstaae, saasnart Vandet igjen ledes i den, med saadanne Dyr tog man det sædvanligen ikke saa nøie. Man betragtede dem i Masse, tænkte sig deres Existens som deres Fremkomst og Forsvinden afhængig af Dieblikkets Forandringer, og troede hverken i denne eller andre Henseender at burde sammenligne dem med andre Dyr.

Ehrenberg fattede først den Beslutning at undersøge, hvorlænge et Individ af disse Dyr vel kunde leve. Han indsaae, at kun saaledes, og ikke ved at tage dem i Millionviis, deres Tilværelse kunde vorde oplyst. Det lykkedes ham at opfatte een af de forhen omtalte hydatinæ sentæ i et meget fiint Glasrør, fyldt med Vand, hvori han iforveien ved Microscopet havde overbeviist sig, at ingen mindre Infusorier fandtes. Ved sin utrolige Øvelse i at undersøge disse Dyr, blev det ham snart let med det enkelte Forstørrelsesglas at faae Øie paa den igjennem Glasset, og saaledes at kunne iagttage den flere Gange Dag og Nat. Det forundrede ham allerede, at dette Dyr holdt sig levende i 10 Dage. Det havde imidlertid lagt Æg, af disse vare nye Individer af samme Art udviklede, og den 10de Dag havde han saaledes 9 Individer i Røret; men de bleve stedse blegere og mattere i deres Bevægelser og i de fleste Tilfælde vare de den 11te Dag alle døde.

10 (i et Tilfælde 18) Dage altsaa kan et saadant Infusionsdyr leve. Men, mon det ikke i den frie Tilstand skulde kunne leve længere? Vandet, hvori det holdtes fangen, var fuldkomment frit for organiske Dele — vare de maaskee døde af Sult? Dette besluttede Ehrenberg at prøve. Han tog nogle Draaber Vand, hvori fandtes utallige af de mindste Monader, Monas pulvisculus, der har en grøn Farve, og kom dem i det samme Rør, hvori han paa ny havde sat en Hydatina. Neppe farvedes Vandet øverst i Røret grønt derved, førend den Fangne begyndte heftigen at hvirvle med sin Børstekrands, det grønlige Vand strømmede ind i dens Mund, og fyldte dens hele Tarmkanal. Den blev meget muntrere og formerede sig nu i den Grad, at i Gjennemsnit hver Dag hvert Individ havde 3—4 Unger, af hvilke atter allerede næste Dag hvert især havde 2. Antallet var altsaa dagligen 4 Gange større, og virkeligen fandt han allerede den 6te Dag, hvori

Antallet herefter maatte være bleven 4096, aldeles ikke mere tælle Sværmen. Sætte vi nu end hver enkelts Levetid kun til 10 Dage, saa vil en saadan i denne korte Levetid have kunnet formere sig til 1,048,567 Individer.

Hos de mangemavede Infusorier, der forplante sig ved Spaltning fandt han Levetiden endnu længere, Frugtbarheden endnu større, saa at et Individ selv inden en Uge maa kunne formere sig til en Million, altsaa inden 14 Dage til en Billion, inden 3 Uger til en Qvadrillion.

At altsaa et stillestaaende Vand i 1 eller 2 Uger kan fyldes med Billioner af disse Dyr er ikke længere uforeneligt med deres Oprindelse af lignende Moderdyr.

Som tredie Opdagelse af Ehrenberg kunne vi sætte den overordentlige Foranderlighed af disse Smaadyrs Legeme ved de mangfoldige Bevægelser, de udføre. Den Form Dyret har i den rolige Tilstand, er ofte ganske forskjellig fra den, det antager ved snart, som Vorticellerne, at udstrække den Stilk, hvorpaa de sidde, snart trække den ind, slynge den i Spiral osv., eller især ved de forskjellige Stadier i dets Spaltning; — eller, som andre Arter, ved snart at svømme, snart, lig Sneglene, at krybe frem ad ujevne smaae Legemer. Disse Forandringer i Formen ere hos mange Arter saa store, at selve Müller ofte har antaget eet Dyr for flere forskjellige Arter. Hvad Under, om Andre, ved at tage lidt eller meget Vand, ved at anvende svagt eller stærkt Sollys troede at see forskjellige Dyr? især da de ofte kun adskille dem som dorskere eller muntrere, mindre eller større.

En fjerde Opdagelse synes at være den, at nogle ere underkastede en Forvandling, atter en Omstændighed, hvorved Arternes Antal vistnok ofte urigtigen er blevet forøget. Ehrenberg troer at have iagttaget, at mange af Monaderne kun ere de første Overgangsformer til mere sammensatte Infusorier, som man har anseet for egne Arter. Han har dernæst med en overordentlig Vedholdenhed søgt at besvare det Spørgsmaal, om Infusionsdyrene ere forskjellige under forskjellige Himmelegne. Hans Resultater ere, at omtrent ⅓ af dem, der findes i Africa og Arabien, ere fuldkommen lige med europæiske Arter, at derimod de to Trediedele ere forskjellige. De første fandtes i

Brøndvand og i Infusioner af Peber, de sidste i Søvand. Arternes Antal tiltager iøvrigt ikke mod Æqvator, saaledes som de høiere Dyrs.

For at undersøge, om muligen Infusorierne kunne hidrøre fra Luften, (Bonnets, Spallanzanis og især Panspermatikernes Formening, der vandt et nyt Støttepunct ved A. v. Humboldts Jagttagelser om Strømningerne i Luften og Smaalegemers Forflyttelse i den til overordentlige Høider) anstillede han en Række Forsøg over Duggen i de africanske Sandørkener; men han fandt aldrig Spor til Infusorier deri.

Hvor vigtige disse Ehrenbergs Opdagelser maae ansees for at være, vil Enhver let føle, der atter kaster et Øie paa den dem forudskikkede Oversigt over den hidtilhavte Kundskab om Infusorierne. De opstillede Formodninger om deres Væsen staae, som sædvanligt i Naturvidenskaberne, fordunklede ved Siden af Virkeligheden. De 500 Millioner bevægelige Puncter i en Draabe Sumpvand ere ikke structurløse, løsrevne organiske Partikler; hver af dem er et Dyr af en for Øiet kjendelig sammensat Bygning. De danne, som Hill, Bonnet, Spallanzani, Müller, Schrank o. fl. havde paastaaet, bestemte Arter, og vedligeholde, lig andre Dyr, deres Arts Characterer til en vis Grad trods de ydre Forholds Forskjelligheder. De forplante sig med en uhyre Frugtbarhed, deels ved Spaltning, deels ved Æg; nogle, f. Ex. vor Hydatina senta, føde levende Unger (ere ovivipara), og den ufattelige Mængde, i hvilken de i kort Tid vise sig, kan forklares ved denne Forplantelsesmaade. Men er deres spontane Fremkomst derved, eller ved Ehrenbergs øvrige Opdagelser, blevet modbeviist? Ingenlunde; men den var heller aldrig beviist; og idetmindste er Oprindelsen af Moderdyr blevet mindre uforklarlig, den spontane mere mistænkelig. Dette allerede ved deres mere sammensatte Bygning; dernæst maaskee ved den mærkelige Omstændighed, at netop de Mænd, der med størst Vedholdenhed undersøgte disse Dyr, gjerne vare mindst tilbøielige til at antage den. Müller tvivlede om deres spontane Fremkomst, som han aldrig havde kunnet overbevise sig om, Ehrenberg; saavelsom tidligere Spallanzani og Schrank forkaste den aldeles.

At de for denne deres Oprindelsesmaade anførte Beviser efter Ehrenbergs Opdagelser idetmindste tildeels findes grundede paa urigtige Antagelser, er allerede antydet. Saaledes Beviset hentet fra deres pludselige Fremkomst i utallige Skarer, det andet af deres Foranderlighed efter de ydre Omstændigheder. At overhovedet intet af hine Beviser er afgjørende ville

vi endnu kun paapege. At deres Æg skulde modstaae Kogheden er ikke umuligt, skjønt vel, som imod Analogien af alle andre Æg, ikke rimeligt. De synes altsaa vel i visse Tilfælde ikke at have kunnet være i den organiske Substans. Endnu mindre rimeligt er det vel, at de altid skulde have været i det anvendte Vand, især i det destillerede, og i Luften synes de ikke heller at indeholdes. Men naar nu en saa høist udmærket Physiolog, som Burdach, ogsaa har seet dem opstaae i Infuser af glødet Granit, saa synes dette at bevise för meget, og vi faae Mistanke om, at Æggene maaskee kunde komme et ganske andet Sted fra. Virkeligen gjelde saadanne Beviser: 3 Dele ere anvendte, de findes i ingen af dem, følgeligen have de ikke været tilstede, ikke i Naturvidenskaberne. Hvor overordentligt lidet maa ikke et Æg være af et Dyr, der selv er $\frac{1}{2000}$ Linie stort. Klæbede nogle saadanne ikke maaskee ved Fingrene, hvormed Naturforskeren lagde Graniten i Vandet? Hvor overhovedet finde vi et Beviis, at Legemer, der maae være saa smaae, at intet Microscop endnu kan gjøre dem synlige, ikke under en længevarende Jagttagelse liste sig ind? Vel er det i Naturvidenskaberne i Almindelighed farligt og ikke tilladeligt, at antage usynlige materielle Gjenstande, men dette kan ikke gjelde om Legemer, der ikke kan ventes at kunne opdages med Nutidens Microscoper; og at ikke heller Antagelsen af generatio æqvivoca er uden Fare, lærer os bedst selve Videnskabens Historie.

Forklaring af Kobbertavlen.

Hydatina senta seet fra høire Side. a. Cloaken. b. dens Udføringsaabning paa Ryggen af Dyret. c. dens Snoremuskel. d. Munden. e,e. Tænderne. f. Svælget. g,h,i. Tarmen, hvori her findes nogle mindre Infusionsdyr (Navicula fulva og N. gracilis Ehr.). k,k. Tarmekjertler. l. Ansættelsesstedet for Baandene til m,m,m, Rotationsmusklerne. n,n,n. Rotationsbørsterne. o,o,o. lange Muskler til Kroppens Bevægelser. p. det store Nerveganglion. q,q,q. mindre Nerveganglier. r,r. en Nerveslynge i Nakken. s,s. Bugnervestreng. t,t. Testikler. u,u. Sædgangene. v. en muskulos Sæk, hvori disse aabnes. x,x,x. Æggestokke. y,y. deres Udføringsgange. z,z. Rygkarret. æ,æ,æ. Sidegrenene fra dette. α,α. Halegaffel. β,β. dennes Muskler.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

i det Brünnichske Bogtrykkerie.

September 1833.

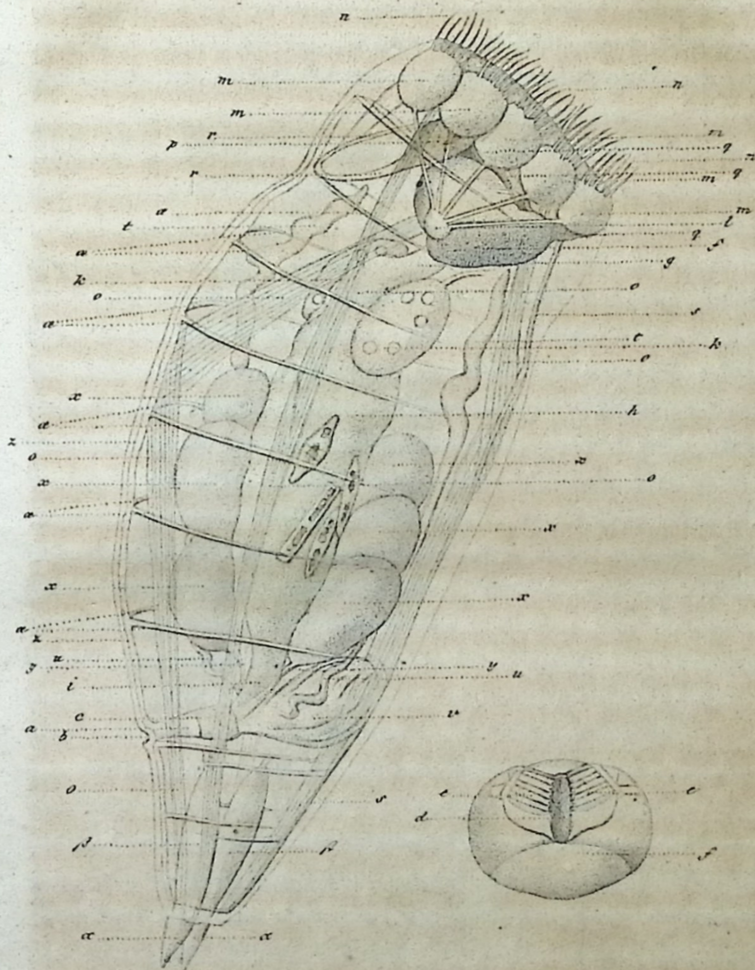

Hydatina senta.

Dansk Ugeskrift.

No. 87 og 88.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Yderligere Bemærkninger angaaende naturhistorisk Underviisning i de lærde Skoler.

Det har været mig meget behageligt at mine i dette Tidsskrift No. 46 indførte Bemærkninger, angaaende Vigtigheden af at indføre Naturhistorien som Underviisningsgjenstand i de lærde Skoler, have foranlediget en hædret og meget erfaren Skolemand til at drøfte Sagen med den Sandhedskjerlighed og Humanitet, som altid burde vises ved Behandlingen af videnskabelige Stridspunkter; det har været mig saameget kiærere, som jeg derved baade er kommet til Kundskab om, at jeg, i det foregaaende Stykke, ikke fra min Side har udtømt Materien og tillige bedre lært de Anskuelser at kiende, som lede vore Skolemænd til ikke at ønske Naturvidenskaberne og navnligen Naturhistorien indførte som Læregienstande i Skolerne. En vis Vanskelighed møder mig imidlertid i denne Strid, hvilken bedst vil oplyses ved et analogt Exempel.

Man forestille sig en lærd Skolemand sat i det Tilfælde at skulle overbevise en oplyst Mand, der har faaet sin Dannelse paa en anden Vei end den man kalder den lærde, om Vigtigheden og Nødvendigheden af det philologiske Studium. Lader os da forestille os en Officier, der ikke blot grundigen har studeret Krigsvidenskaben og de dermed nærmest beslægtede mathematiske og physiske Videnskaber, men ogsaa er vel bevandret i Historien og hverken ubekiendt med Philosophien eller med Oldtidens classiske Litteratur (i det mindste i gode Oversættelser). Naar Philologen da paaberaaber sig den formelle Dannelse, som Philologien bevirker, saa vil Krigsmanden sandsynligviis indvende, at ogsaa de mathematiske Videnskaber, Naturvidenskaberne, Historien og de levende

Sprog uddanne Siælevnerne og at disse tilsammen i al Fald maatte antages at give en ligesaa udvidet og derhos en mere alsidig Uddannelse end Studiet af det latinske og græske Sprog. Anfører Philologen den gavnlige Indflydelse som det har for Ynglingen at blive sat ind i Oldtidens Historie, at faae et levende Begreb om Oldtidens store Mænd, og at fiernes fra Hverdagslivet, saa mener vel hans Opponent, at dette jo ogsaa opnaaes ved at studere Historie og at Ynglingen vel paa denne Maade bedre faaer Leilighed til at føle Oldtidens Storhed, end naar de classiske Skrifter giøres til Grundlag for en minutiøs grammaticalsk, critisk og antiquarisk Underviisning. Anfører Skolemanden, at Latinen i Særdeleshed har været og er de Lærdes Sprog; saa svarer Krigsmanden, at det jo i alle Lande, efterhaanden som Modersmaalet er blevet uddannet og Dannelsen er bleven mere almindelig i Folket, — stedse er blevet sieldnere at skrive paa Latin, og at Alt tyder hen paa, at dette Sprogs Brug i Fremtiden endnu mere vil aftage.

Uagtet nu i denne Strid vor Militair i flere Enkeltheder kan have Ret, saa har han vistnok Uret, forsaavidt som han ikke anseer Studiet af de gamle Sprog for en væsentlig nødvendig Bestanddeel af videnskabelig Dannelse; — men Hovedgrunden til denne Vildfarelse ligger deri, at hans egen Uddannelse er gaaet for sig paa en anden Maade, og dette er Aarsag i, at det for Philologen bliver en vanskelig Opgave at bringe ham til en anden Anskuelse, ja endog kun til at tvivle om Rigtigheden af sin egen.

I samme vanskelige Stilling som Philologen saaledes staaer ligeoverfor den dannede Militair, befinder sig, efter Tingenes nærværende Tilstand, Naturforskeren ligeoverfor den lærde Skolemand, i hvis egen Uddannelse Naturvidenskaben ikke er indtraadt og som maaskee i en lang Række af Aar har fremmet manges Uddannelse uden dette Element i Underviisningen.

To Spørgsmaal udgiøre Gienstanden for nærværende Undersøgelse, nemlig: høre Naturvidenskaberne og navnligen deres ene store Hovedafdeling, Naturhistorien, med til de Kundskaber, som indbefattes under Begrebet af videnskabelig Dannelse? — og bør de Dele af samme, der ere meest skikkede for Ungdommen, alle=

rede indtræde i Skoleunderviisningen? Men, saavidt jeg skiønner, ere disse to Spørgsmaal saa nøie forenede, at de sammensmelte til eet; thi er Kundskab om Naturen Bestanddeel af almindelig videnskabelig Dannelse, saa maae man allerede i den tidlige Alder henlede Aanden til dette Slags Studier og i den bibringe de Begreber, der ere meest passende for denne og mindre for den modnere Alder, ligesom man i Henseende til Historie, Mathematik og Sprogstudier følger denne Methode. Det Standpunkt, hvorpaa Naturvidenskaberne, betragtede som Bestanddeel af videnskabelig Dannelse i Almindelighed, staae, tør vel ogsaa anføres som faktisk Beviis herfor; thi om der end gives flere Aarsager til at Naturvidenskaberne ikke ere blevne populaire, saa kan det dog neppe drages i Tvivl, at Kundskaben om Naturen ikke længer vilde være saa sielden, naar Naturvidenskaberne indtraadte som et Element i Skoleunderviisningen*).

Søger man altsaa at løse denne Opgave, saa bør man først betænke at her ikke tales om en ved Mennesker, i en enkelt Stat, opstaaet Indretning; — men om hele Naturen, om alt det Legemlige, Gud har skabt, forsaavidt det rækkes af menneskelige Sandser; — at her ikke er Spørgsmaal om en eller anden speciel lidet omfattende Kundskabsgreen, men om en Samling af Videnskaber, der i Omfang sikkert ikke ere ringere end samtlige historiske og philologiske Videnskaber. — Altsaa at det der spørges om er, om een af de store Hovedgrene af al menneskelig Viden skal indtræde som Bestanddeel af den videnskabelige Dannelse, eller om den ene af de Maader, hvorpaa Guddommen aabenbarer sig for Menneskeaanden**), skal blive en lukket Bog, uden forsaavidt enten

*) Hvor megen Nytte og Interesse end det halvaarlige Cursus, som nu gives den Studerende i en Deel af Naturlæren, har, saa er det dog for kort, for lidet omfattende og staaer for isoleret til at faae sin rette Betydning. Denne vilde det først faae, naar den Studerende fra Skolen medbragte vakt Sands for Naturen, Forbegreber i Naturhistorien og Naturlæren selv, og det dernæst blev udvidet til i det mindste et heelt Aar.

**) Det var fornemmeligen denne Synspunkt, Guds Aabenbaring i Naturen, som jeg havde for Øie, da jeg yttrede at for den vordende Geistlige kunde en Indsigt i Naturlovene være særdeles passende, og mere nødvendig end enten for Juristen eller Lægen.

medfødte Naturanlæg eller Tilfælde maatte lede Enkelte til dens Studium*).

For det andet bør det vel overveies, at Videnskaberne ikke ere afsluttede Kundskabsmasser uden gjensidig Forbindelse, men at de i uendelige mange Punkter berøre og oplyse hinanden, og at dette nu meget mere end forhen er Tilfældet, da hele Tidsalderens videnskabelige Tendents netop gaaer ud paa at sammenføie Videnskaberne til et Heelt. Dernæst at ligesom i Mennesket det Legemlige og det Aandelige paa utallige Maader, og uophørligen berøre hinanden, saaledes er det samme Tilfældet med de physiske, og de historiske og philosophiske Videnskaber. Hvorledes skulle vi faae et rigtigt Begreb om et Folk og dets Historie uden at kiende den Skueplads, hvorpaa det spiller eller har spillet sin Rolle, uden at have Kundskab om de Naturgienstande, der have en saa afgjort Indflydelse paa dets Levemaade, Industrie og Handel? Hvorledes kan man, efter at Carl Ritter har skrevet sit Mesterværk, tvivle om at den physiske Geographie er høist nødvendig for Historikeren? og hvorledes kan man lære den physiske Geographie uden naturhistoriske Forkundskaber? — Endnu ubegribeligere er det "at Philosophen skulde kunne undvære naturhistoriske Kundskaber." Allerede hos Oldtidens Philosopher udgiorde jo netop en philosophisk Betragtning af Naturen en af deres vigtigste Sysler, og nu vil vel neppe nogen, som vil have Navn af Philosoph, tilstaae at han er ukyndig i Naturhistorien**).

En temmelig udbredt Vildfarelse — fremkaldt deels af den almindelige Mangel paa Indsigt i Naturvidenskaberne, deels af

*) Det kan kun lidet gavne det Almindelige, at man giver Naturvidenskaberne Navn af skiønne, herlige, naar man vil at disse Skiønheder og Herligheder ikke skulle komme andre tilgode end Naturforskerne selv. Det er at behandle disse Videnskaber som Fremmede, for hvem man vel gior Complimenter, men som man ikke agter at indlade sig i nærmere Bekiendtskab med.

**) Selv paa de skiønne Konster vilde det have en gavnlig Indflydelse, om Naturvidenskaberne vare meere udbredte. Digteren vilde have en større Rigdom af Billeder; hans Naturbeskrivelser og Malerens Naturfremstillinger vilde sieldnere have de Feil, som nu jevnligen vanzire dem.

Naturhistoriens ældre Standpunkt, deels endeligen af den lidet hensigtssvarende Maade, hvorpaa den ofte i Skoler og i de fleste Lærebøger foredrages — er den, at Naturhistorien udelukkende eller fornemmeligen bestaaer i at kiende endeel Naturgienstande, deres Navne og Egenskaber. Prof. Bloch synes at dele denne Anskuelse, thi kun saaledes kan jeg forklare mig at han mener: "at nogle Elever ikke ønske at plage deres Hukommelse med den Mængde Navne og Skielnemærker, som Naturhistorien dog fornemmeligen kræver"*); "at de Siæleevner, Naturhistorien som saadan skulde øve, blive allene de lavere; Phantasien ved at opfatte Naturgjenstandenes Form og Udseende og Hukommelsen ved at huske disses Navne, Beskaffenhed og Virkninger. De høiere, der ved Forstandsøvelserne sættes i Virksomhed, saasom Tænkeevnen og Dømmekraften, ved f. Ex. at skielne mellem Hovedart og Underart, det Hele og Delene, Aarsag og Virkning, Øiemed og Middel o. s. v., er det ikke Naturhistorien som skiærper &c.," og, "at blandt de Discipliner, som lære at tænke, indtager Naturhistorien kun en meget liden Plads." — Men Naturhistoriens Maal er ligesaavel som Naturlærens at give Indsigt i Naturlovene; i de Love hvorefter Dyr og Planter ere byggede, Jordlagene ordnede, hvorefter Livsforretningerne foregaae, hvorefter de organiske Skabninger ere fordeelte paa Jordkloden o. s. v., og mange af disse Naturlove kunne, uden al Vanskelighed, giøres begribelige for Drengen og Barnet**). Naar for blot at nævne et Par af tusinde

---

*) Naar Videnskaben foredrages som den bør, fordres ikke flere Navne og Kiendemærker end Historien, rigtigen foredraget, kræver Navne og Aarstal.

**) Uagtet man, især i de lavere Klasser, maae giøre Ungdommen bekiendt med endeel enkelte Naturgienstande, saa hverken behøver eller bør, efter min Formening, den naturhistoriske Underviisning gaae ind i nogen betydelig Detail. Hvis det derfor, som min Opponent synes at antage, var noget Eiendommeligt for Fluen at den har fleer end 4 Been, saa vilde jeg ikke have anseet Uvidenhed derom for betydelig; men da det er en meget characteristisk og i Organisationen dybt indgribende Forskiel mellem de to Hovedgrupper: de ryghvirvlede og de leddede Dyr, at hiine ikke have meer end fire Lemmer, disse derimod 6 eller et større Antal, saa røbede et Svar som det omhandlede, en total Uvidenhed; og jeg kan ikke (med Prof.

Exempler, man, under den naturhistoriske Underviisning, gior opmærksom paa, hvorledes Kattens Fødder ere anderledes dannede end Hestens eller Koens, fordi hiint som Rovdyr skal benytte dem som Gribeorganer; naar det vises at Fødderne hos Aben, hvor de tillige tiene som Klattreorganer, atter have en anden Bygning; naar man viser, hvorledes man af Tændernes Dannelse eller Skelettet hos Pattedyrene kan slutte til deres Føde og Levemaade, — eller hvorledes Træerne i den hede Zone, hvor der ikke er Sommer og Vinter, beholde deres Blade hele Aaret igjennem, eller hvorledes Saftplanterne formedelst deres Bygning ere skikkede til at voxe i den tørreste Jordbund og det tørreste Klima; — saa skulde jeg dog mene, at Disciplen har Leilighed til at øve sig i at tænke, til at bruge sin Dømmekraft, — at herved Begreberne om Aarsag og Virkning, Øiemed og Middel udvikles, ja maaskee bedre end ved Underviisning i Historien, hvor Forholdet mellem Aarsag og Virkning ofte er langt meere skiult eller ikke kan giøres saa klart for Drengen. Hvad Begreberne om Hovedart og Underart, det Hele og Delene angaaer, da høre de jo netop til dem, som man ideligen støder paa ved at betragte og undersøge Naturen. Betænkes alt dette og derhos, at Studiet af Naturen og dens vidunderlige Orden leder Ungdommen hen til Tanken om en Skaber, Ordner og Styrer, — saa kan man sikkert ikke med ringeste Skin af Ret paastaae, at Naturhistorien ikke sætter de høiere aandelige Evner i Virksomhed hos Ungdommen.

Selv blot den mægtige Virkning, som Naturvidenskaberne udøve over deres Dyrkere, maatte vække rigtigere Forestillinger om disse Videnskabers Betydning og Forhold til Menneskeaanden. — Neppe kan de andre Videnskabers Historie afgive saa mange Exempler paa enthusiastiske Dyrkere, paa Mænd der have opoffret ikke blot Livets Beqvemmeligheder og Velfærd, men Sundhed og Liv for Naturens Grandskning. Denne Enthusiasme har Naturgrandskerne tilfælles med Konstnerne, og allerede denne maatte vække Formodning om, at Naturhistorien er noget meere, end en Sam-

---

Bloch) antage, at een der havde lært Naturhistorie i Skolen, kunde give et saadant Svar.

ling af Navne*). Den gavnlige Indvirkning af Naturens Studium paa Menneskeaanden — jeg troer at jeg, uden Partiskhed for Faget, tør paastaae det — spores ogsaa deraf, at (naturligviis med Undtagelser paa begge Sider) Naturforskerne have en større Aandsfriskhed — vise sig mindre eensidige, mindre smaalige, meere billige i deres Domme — kort sagt, meere humane end de Videnskabsmænd, som antage at deres Fag, enten udelukkende eller dog med afgiort Fortrin, fortiene Navn af humaniora**). —

En besynderlig og dog ikke sielden Vildfarelse kan jeg her ikke forbigaae med Taushed, da jeg seer at ogsaa min ærede Modstander ikke er frie derfor; — den nemlig at Kundskab om Naturen kommer af sig selv, eller dog kan erhverves uden at man egentlig undervises deri af en duelig Lærer. Saaledes menes: "at man uden systematisk Studium af den hele Videnskab, nok kan være agtsom paa de omgivende Naturgienstande" "at ingen videnskabelig dannet Mand i den Grad vil være fremmed i Henseende til Naturlovene, at han derom ei skulde kunne tale fornuftigt og rigtigt" "at jo nærmere Tingen ligger os, jo lettere kunne vi selv erhverve os Kundskab derom", og endeligen yttres "at Læsning af Læsebøger i levende Sprog indirect bidrage til at fremme naturhistorisk Kundskab". Jeg vil her ikke erindre om den Tid, da man meente, at Modersmaalet nok lærtes af sig selv, fordi man dagligen talte det (noget som dog var rimeligere); men jeg vil spørge, om nogen vilde antage, at man kunde lære Historien af de som oftest forvanskede historiske Notitser, som kunne indsamles af den daglige Samtale, af Roman= eller Avislæsning; og dog have Naturvidenskaberne ikke engang saa godt et Surrogat som Historien har i de bedre historiske Romaner. Hvad angaaer den formeentlige Tilstedeværelse af naturvidenskabelige Kundskaber hos dem, der ikke have lært Naturvidenskaberne, da kan jeg forsikkre at jeg ikke blot har hørt videnskabeligt dannede, men selv meget

*) Selv den blotte Dilettant, der dog kun bliver staaende i Templets Forgaard, skaffer Naturhistorien mange Nydelser, selv ofte Sindsroe.

**) Hertil ledes man f. Ex. ved at sammenligne flere af vore philologiske Pennefeider med vore naturvidenskabelige; hvilke sidste ere saa faa, at man fristes til at tvivle om deres Tilværelse.

lærde Mænd tale meget ufornuftigt og meget urigtigt, naar Gjenstanden angik Naturen og dens Love; ligesom man jo overhovedet let udsætter sig for at tale ufornuftigt, naar man taler om Noget, man ikke forstaaer.

En anden Anskuelse — men hvori dog neppe mange ere enige med Prof. Bl. — er den, at Naturhistorien ikke hører til de Videnskaber, der tiltale den unge Alder. Ikke blot min egen Erfaring saavel tidligere, da jeg underviiste i Naturhistorie i nogle Skoler, som senere, men ogsaa flere Skolemænds Yttringer desangaaende have overbeviist mig om det Modsatte. Det Exempel Prof. Bl. anfører for sin Paastand, nemlig at kun faa af Eleverne i hans Skole deeltoge i de anstillede botaniske Excursioner, kan neppe bevise hvad det skal. Thi forudsat endog, at den, mig ubekjendte Lærer var en dygtig Naturkyndig og en dygtig Lærer, — saa veed enhver, der kjender Børn, at de, med faa Undtagelser, hellere ville være gandske frie end deeltage selv i den Underviisning, der meest tiltrækker dem. Man gjøre det Experiment, at indbyde Eleverne til frivilligen at deeltage i en Sprogunderviisning, som ikke er Gjenstand for Examen, og man vil neppe faae en talrigere Forsamling.

Uagtet Professor Bloch ikke antager Naturhistorien for en nødvendig Bestanddeel af almindelig videnskabelig Dannelse, uagtet han ikke tillægger den uden en meget ringe Nytte som Middel til at uddanne Siæleevnerne, — og derfor mener, at den ikke fortiener at optages som bestemt Underviisningsgjenstand, — saa har han dog ikke noget imod, at den indføres der hvor tilfældigviis en af Lærerne forstaaer Naturhistorie, dog kun i de lavere Classer. Derhos mener han, at man kan bidrage til at skaffe Ungdommen nogle naturhistoriske Kundskaber, ved at lade dem læse Bøger af naturhistorisk Indhold som Læsebøger eller paa egen Haand; ligesom han og antager, at de kunne meddeles af den geographiske Lærer *), og indirect ved Læsebøger i de levende Sprog.

Men hvis Naturhistorien har den Betydning for Menneskeaanden, den Bequemhed til at uddanne Elevernes Siæleevner,

---

*) Forudsat naturlig, at han tilfældigviis forstaaer Naturhistorie.

og den Sammenhæng med andre Videnskaber, som jeg ovenfor har søgt at bevise, saa vil man let indsee, at man ikke kan lade dens Indlemmelse i Underviisningen være afhængig af en saa aldeles tilfældig, ofte i kort Tid foranderlig Omstændighed, som den, at der netop findes en Lærer, som tillige er en dygtig Naturforsker, og — thi det maae vel og forudsættes — har Lyst til at paatage sig saadan Extra-Underviisning. Tager man nu derhos Hensyn til Tingenes nærværende Tilstand, hvorefter der i det Hele kun gives faa Naturkyndige, hvilke derhos som oftest ikke træffes i den Klasse af Studerende, der gaae Skoleveien, og at til de høiere Skole-Poster udkræves Skole-Embedsexamen, hvorved man ikke examineres i Naturhistorien og desuden har Fag nok at lære, saa vil det let indsees at det, at indrømme Naturhistoriens Indføreise under den anførte Betingelse, næsten er det samme som aldeles ikke at indrømme den. At indføre denne Læregjenstand i de lavere og ikke i de høiere Classer er ligesaalidet hensigtssvarende; thi naar man ved Underviisningen i Naturhistorie vil naae det tilsigtede Maal, saa maae den, ligesaavel som i andre Videnskaber, have sin Cyclus, hvori de forskjellige Dele, efter den forskjellige Alder, meddeles, og denne Cyclus maae umiddelbart slutte sig til den Fremstilling af Videnskaben, den Studerende modtager ved Universitetet. Men især maae jeg erklære mig imod den Methode at lære Naturhistorie i Læsebøger. Naturen maae studeres i Naturen, ikke i Bøger; allermindst maae man begynde dette Studium paa denne Maade, uden at Barnet har Naturgjenstandene for sig og uden at der er en Lærer, som kan veilede det. Hertil kommer, at vi i vor Litteratur ikke have en eneste Bog, som kunde ansees endog kun nogenlunde passende hertil. En saadan Naturhistorielæsen anseer jeg ikke blot for unyttig, men endog for skadelig, og forsaavidt den finder Sted i nogle lærde Skoler, regner jeg den med til de positive Hindringer for Naturhistoriens Udbredelse*).

---

*) Lærernes Ukyndighed i Naturvidenskaberne, og deraf følgende Afviisning af de naturhistoriske Spørgsmaal, Disciplene giore, er en anden positiv Hindring, hvorpaa jeg tidligere har giort opmærksom.

Det er oftere blevet paastaaet, og Prof. Bloch gientager det, — at naar man først har giennemgaaet det philologisk-humanistiske Skolecursus, ere Evnerne saaledes uddannede, at man med Lethed kan gaae over til aldeles nye Fag, og da deri bringe det videre, end om man strax havde begyndt paa disse Fag selv. Denne Paastand er maaskee rigtig i Henseende til flere Videnskaber, f. Ex. Jurisprudents og Theologie, men den er det ikke i Henseende til Naturhistorie. Det mage nemlig ikke oversees, først at baade Videnskabens Gienstand er saa saare forskiellig fra hvad der tidligere har sysselsat Ungdommen, dernæst at ogsaa Maaden, hvorpaa Kundskaben erhverves, er saa afvigende fra den, der finder Sted ved andre Skolevidenskaber. Disciplen bliver i Skolen saa vant til at betragte Bogen som Kundskabs-Kilde, at han siden har Vanskelighed ved at gaae ind paa den nye Maade at studere, nemlig Naturbetragtning. De, som undervise i Naturhistorien, have ikke sieldent Leilighed til at bemærke, at de Studerende, som have nydt den lærde Underviisning, have større Vanskelighed ved at sætte sig ind i de experimentale Videnskaber end de, som ikke have giennemgaaet det lærde Skolecursus, men ellers have faaet nogen Dannelse.

Hovedvanskeligheden, som mange af vore Skolemænd, og deriblandt Prof. Bloch, finder ved Naturhistoriens Indførelse, er Mangel af Tid, da man ikke kan forøge den allerede lange Skoletid, og heller ikke troer at kunne tage nogen Tid fra de øvrige Læregienstande, navnligen ikke fra Latinen. I mine foregaaende Bemærkninger har jeg yttret, at man, ved en forbedret Methode*), maatte af Latinens mange Timer kunne vinde et Par om Ugen til at læse Naturhistorie giennem alle Klasser, — jeg har paaberaabt mig, at man i nogle Skoler, uden Skade for Studiernes Grundighed, har indført Naturhistorie, — og at man navnligen i Sorøe

*) Prof. Bloch vil ikke indrømme mig, at de gamle Sprog ved Skolereformen have maattet afgive Timer til de nye indførte Fag. Jeg er ikke i Besiddelse af tilstrækkelige Data til at bevise det Modsatte for Skolerne i Almindelighed; men at det har været Tilfældet med Herlufsholm sees af Melchiors Skrift over denne Skoles Historie. Efter den Skoleplan, som omtrent i Midten af forrige Aarhundrede blev indført, anvendtes i det mindste 24 Timer ugentligen om Sommeren og 18 om Vinteren til de tre

betydeligen har indskrænket den Tid, der anvendes til de gamle Sprog — og derved faaet Tid ikke blot til Naturhistorie, men ogsaa til Naturlære, Engelsk og en mere udvidet Underviisning i Fransk og Tydsk — uden at dette ved Examen artium har frembragt noget ufordeelagtigere Udfald enten for Characterene i Almindelighed eller for Characterene i de gamle Sprog i Særdeleshed, hvoraf jeg har draget den Slutniug, at Sagen lader sig udføre. Professor Bloch derimod slutter, at da Lærere og Disciple maae antages at være lige gode i Sorøe og andre lærde Skoler, og da Methoden heller ikke kan formodes at være forskiellig, saa maae Studenterne i Sorøe — uagtet de have ligesaa gode Characterer som andre — dog være mindre dygtige i de gamle Sprog. — Jeg tvivler imidlertid ikke om, at min Maade at slutte paa jo vil have de fleste Læsere for sig. Den Fordeel, som de Sorøanske Studenter skulde have ved at examineres af deres egne Lærere, er tvivlsom; lad være, at Bekiendtskabet med Examinator og hans Examinationsmaade er en gunstig Omstændighed, saa kan den, der selv har underviist Examinanden, meget bedre vide, hvorvidt han tør gaae i sine Fordringer, og kan netop derfor giøre større Fordringer. Det skal derfor ikke være sieldent, at Disciplene i de lærde Skoler ved Dimissionsexamen faae mindre gode Characterer end ved Examen artium. Hvad Censuren angaaer, kan ingen Forskiel forudsættes, eftersom Professorer fra Kiøbenhavns Universitet ere Medcensorer ved Examen i Sorøe, og de, som have deeltaget i denne Censur, forsikkre at Bedømmelsen ganske skeer efter samme Grundsætninger som ved Kiøbenhavns Universitet. Med Hensyn til Exemplet fra Sorøe, og i den Overbeviisning, at man, ved at forkorte Grammatikerne *), og paa andre Maader, maatte kunne vinde nogen Tid, — kan jeg da ikke frafalde den Mening, at man nok skulde være istand til at faae Tid til den naturhistoriske Underviisning.

Men skulde man ikke paa denne Maade kunne vinde Tid til Naturhistorien, saa kan jeg ikke andet end atter, og det mere

gamle Sprog, hvilket overgaaer hvad der nu i Almindelighed anvendes dertil.

*) Badens latinske Grammatik, udgivet af Fogtmann, bestaaer af 350 tættrykte Sider, Langes græske Grammatik af 309 Sider.

bestemt, henvise til det allerede tidligere antydede Middel — nemlig at indskrænke den latinske Stiilskrivning. Her kan det ikke undgaaes at anstille en Sammenligning mellem Nytten og Vigtigheden af den latinske Stiil paa den ene, og af Naturhistorien eller Naturvidenskaberne overhovedet, paa den anden Side, og maae man ved en saadan Sammenligning holde sig til Nutiden, og ikke vilkaarligen sætte sig et Aarhundrede tilbage.

Spørge vi da om Nytten af det latinske Sprogstudium i det Hele, og af den Deel deraf, som angaaer de latinske Stiilovelser især dels hed — og holde vi os i saa Henseende kun til de sindige Philologer, der anføre Grunde for deres Mening, og ei til de Ultraer, som, naar de omtale deres Fags Vigtighed, indhylle sig i en hemmelighedsfuld Taage, og ville at vi skulle troe at Latinen er Roden til al Kundskab, Betingelse for al Dannelse og Humanitet, — saa ville nok Fordelene af det latinske Sprogs Studium være: 1) At uddanne Siæleevnerne ved at sætte Disciplen ind i en meget compliceret Grammatik og et vanskeligt Sprog, og ved at lade ham giøre Oversættelser fra to saa forskiellige Sprog som det latinske og Modersmaalet. 2) At giøre Disciplen bekiendt med de classiske Skribenter i Romersproget — og ved deres Læsning uddanne Følelsen for den historiske Storhed og den æsthetiske Sands*). 3) At benytte Classikernes Læsning som et Vehikel for Meddelelsen af en Udsigt over Oldtidens Tilstand. 4) At sætte Disciplen istand til at læse de Skrifter, som i Middelalderen og den nyere Tid ere skrevne paa Latin. 5) At bringe

*) Denne Nytte af Classikernes Studium anslaaes sikkert i Almindelighed for høit. "Dabey" lader Rumohr en Beundrer af den classiske Litteratur, sige: "kömmt durchaus nicht in Betrachtung, daß in der classischen Litteratur das Meiste, um es richtig zu verstehen, eine männliche Reife des Geistes voraussetzt und die frühere Jugend mehr reitzt und anspricht als eigentlich befriedigt. Muß nicht, so wie man's treibt, der rechte Gebrauch und Nutzen der Alten für uns größtentheils verloren gehen? Kann es noch befremden, daß im Thun und Lassen unserer Zeitgenossen von den begeisternden Anregungen, welche die Schriften der Alten darbieten, so blutwenig Nachwürkung zu spüren ist? (Rumohr Deutsche Denkwürdigkeiten. 3 Th. S. 96.)

ham derhen, at han er istand til selv rigtigen og med Elegants at udtrykke sig i det Sprog, der er fælles for alle Landes Lærde. Men af disse forskiellige Fordele af det latinske Sprogstudium, vil man let see, at kun den første og den sidste vedkomme den latinske Stiil; de øvrige opnaaes ved Læsning, og navnligen den 3die og 4de ved megen Læsning, og Læsning af mange forskiellige Forfattere. Analogien fra Underviisningen i de levende Sprog taler altfor meget for, at det fornemmeligen er ved at læse meget, man lærer at forstaae ɔ: med Lethed og Sikkerhed at læse et Sprog; og langt bedre end ved volumineuse Grammatiker og hyppige Stiiløvelser. Den Indvending man giør, at Grundigheden gaaer tabt ved saadan Methode, forstaaer jeg ikke. Læres da ikke de levende Sprog grundigen, naar blot den fornødne Tid anvendes, og kalder man det at være en grundig Latiner, at man kan læse nogle bestemte Forfattere, og vidtløftigen commentere over dem, men har stor Vanskelighed, ved at stave sig igiennem en forhen ulæst Forfatter, enten fra Oldtiden, Middelalderen, eller den nyere Tid.

Hvad nu først angaaer Stiiløvelsernes Bidrag til den formelle Dannelse, da er det vel især i de lavere Klasser at der bliver Spørgsmaal herom, og i disse Klasser er der jo efter Prof. Blochs og flere praktiske Skolemænds Vidnesbyrd, Tid nok til at undervise i Naturhistorien. Hvad de høiere Klasser betræffer, saa kan vel ogsaa her de latinske Stiiløvelser saavelsom Oversættelserne fra Latin paa Dansk have nogen Indflydelse paa at udvikle Begreber og uddanne Elevernes Færdighed i at udtrykke deres Tanker skriftlig; men hvad man ved Stiiløvelserne her fornemmeligen tilsigter er dog at sætte den vordende Student istand til correct og elegant at udtrykke sig i Romersproget. Det er en uomtvistelig Kiendsgierning at Brugen af det latinske Sprog overordentligen er aftaget og stedse bliver sieldnere; den vilde være endnu sieldnere naar den ikke i nogle Tilfælde var befalet. Hertil kommer, at kun faa Studenter komme i det Tilfælde at blive Forfattere; ville disse, eller skulle de skrive paa Latin, saa maae de see til at skaffe sig denne Færdighed, ligesaavelsom den maae gjøre, der vil skrive paa fransk eller tydsk. Men man indvender, at det latinske Sprog jo bruges ved Examina, især Embeds-

examina. Ogsaa i denne Henseende vil en Sammenligning af Fortid og Nutid vise os, at Brugen af det fremmede Sprog efterhaanden har maattet vige for den langt naturligere Brug af Modersmaalet. Hvad der endnu heraf er tilbage, navnligen ved Embedsexamina, maae sikkerligen snart forsvinde, især da det ikke kan nægtes at Brugen af det fremmede Tungemaal gjør det vanskeligere for den Duelige, nøiagtigen og fuldstændigen at udtrykke sig, og for den Uduelige ofte er et Skalkeskiul for Uvidenhed. Efterhaanden er det gaaet af Brug at holde latinske Forelæsninger; Lærebøger som før skreves paa Latin, skrives nu, (endog f. Ex. i Romerretten) paa dansk, hvorfor skulde da ikke ogsaa det samme blive*) Tilfældet med Examina. Fra Brugen af det latinske Sprog ved Examina, der ikke blot er unyttig, men endog skadelig, kan da intet Beviis føres for Latinskriven i Skolerne **). Det forstaaet sig forøvrigt af sig selv, at naar en saadan Indskrænkning, som den her foreslaaede skulde finde Sted, saa blev det en Selvfølge, at den latinske Stiil ved Examen artium maatte afskaffes eller gjøres lettere.

Spørgsmaalet bliver altsaa — forudsat at man ikke ved en forandret Methode i Sprogunderviisningen kan skaffe Tid til Naturhistorien — om enten Færdighed i at skrive Latin***) eller de for Ungdommens Fatteevner passende Kundskaber i Naturvidenskaberne ere vigtigere, og her troer jeg da, — at hvad enten man tager Hensyn til Siæleevnernes Uddannelse, eller til hvad der maae ansees som Bestanddeel af almindelig Dannelse, eller til hvad der kan giøre Ynglingen meest skikket baade for et tilkommende videnskabeligt og et praktisk Liv — Naturvidenskaberne bør have Fortrinet.

I Slutningen omtaler Prof. Bloch hvad han kalder mit ju-

*) I nogle Fag vilde Latinens Brug endog synes urimelig, naar ei Vanen havde betaget den dette Udseende. At der saaledes i Chemie, en Videnskab der var Romerne ubekiendt, examineres paa Latin, forekommer mig omtrent at være det samme, som at examinere i Philosophie paa grønlandsk.

**) Efter at ovenstaaende er nedskrevet, har jeg i Maanedsskriftet for Litteratur læst lignende Yttringer af Etatsraad Ørsted.

***) Hos de fleeste er denne Færdighed, uagtet al anvendt Tiid og Flid, nok endda kun tarvelig.

ridiske Beviis for, at Naturhistorien bør læres i Skolerne. Jeg har yttret, at de i Skolelovgivningen udtalte Grundsætninger, navnligen den: at man fra Skolen skulde være forberedt til at høre Forelæsningerne ved Universitetet — conseqvent maatte lede til dette Fags Optagelse blandt Underviisnings-Gjenstandene; men dermed har jeg ikke i fjerneste Maade villet dadle, enten Skolebestyrerne eller vedkommende Autoriteter, fordi saadant ikke destomindre ikke er blevet Tilfældet. En saadan Dadel vilde være ubillig, thi i Sager af denne Natur have de herskende Anskuelser en stor Indflydelse, og jeg har baade i det nævnte Stykke og i et foregaaende "om Naturvidenskabernes Fremstilling for Folket", tydeligt nok yttret, at jeg ikke antager at Midlerne ere forhaanden, til strax at indføre Naturhistorien i alle lærde Skoler. Det var kun min Hensigt i Tide at henlede Opmærksomheden paa en Forandring, som baade er en Følge af Lovgivningens Grundsætninger og som Tiden fører med sig. Man gjøre ved Universitetet Alt for at udbrede naturvidenskabelig Kundskab og for at danne duelige Lærere i disse Fag, man ansætte dygtige Mænd ved enkelte Skoler, man give dem en saadan Løn og Udsigter, at man baade kan vente at beholde dem ved Skolerne og tillige opmuntre andre til at uddanne sig i dette Fag, for at ikke Ubemidlede skulle nødes til at bringe deres fremtidige borgerlige Vel, som Offer for deres Iver for Videnskaben, og man være itide betænkt paa, ved de her foreslaaede eller ved andre Midler, at skaffe Tid til den naturhistoriske Underviisning. Kun derpaa gaaer mit Ønske ud, ingenlunde paa en pludselig Reform i denne Henseende.

Jeg kan ikke andet end tiltræde Prof. Sibberns tidligere fremsatte Ønske, at der ved Skole-Embedsexamen maatte kunne opgives forskiellige Fag, hvori Candidaten kunde lade sig examinere. Efter den nærværende Indretning kan man kun vente gode Lærere i Philologie og maaskee i Historie, men hverken i Mathematik, Naturhistorie, eller i de levende Sprog, og dog er det klart, at om der end paa disse, efter en rigtig Skoleplan, bør anvendes mindre Tid end paa de to førstnævnte Disciplinér, saa bør dog de deri ansatte Lærere være deres Poster voxne, — men at en theologisk Candidat har faaet en god Characteer til første og anden Examen for disse Disciplinér, afgiver naturligviis ikke Borgen for at han er en duelig

Lærer deri; for Naturhistorie haves end ikke dette Datum. Dernæst maae der, naar disse Fag skulle erholde duelige Lærere, især udenfor Hovedstaden, sørges for, at de, ligesaavel som Philologerne ved en saadan Post have Levebrød; Professor Bloch tvivler om, at vort Skolevæsens indskrænkede Formue vil tillade en saadan Forandring (Side 354 Noten). Jeg kjender ikke Skolernes financielle Status, men indrømmer gierne at en saadan Forandring ikke er muelig efter Skolernes nuværende Antal og Indretning. Men til at skaffe forøgede Indtægter gives der flere Midler. Man nedlægge nogle af de mindst besøgte latinske Skoler — og foretrække at have færre Skoler med flere og dygtige Lærere i alle Fag; — eller man indrette Handelsklasser (hvortil der udenfor Kiøbenhavn er en saa følelig Trang) — hvorved baade Indtægterne vilde forøges og de Lærere, som ellers fik for faa Timer (f. Ex. Lærerne i Mathematik, levende Sprog, Naturhistorie) vilde faae tilstrækkeligt Arbeide for deres Løn — eller endeligen man forøge Skolelønnen.

Min Anskuelse er altsaa i Korthed følgende: Naturvidenskaberne udgjøre en saa vigtig Deel af den menneskelige Viden, staae i et saadant Forhold til Menneskeaanden og Menneskelivet, at de ikke bør udelukkes fra almindelig videnskabelig Dannelse. For at dette kan skee, maae man allerede i Skolen vække Sands for Naturen og der bibringe de Dele af disse Videnskaber, der passe til Alderen og kunne forberede til et fortsat Studium ved Høiskolen. En saadan Underviisning er desuden særdeles skikket til at fremme Sjæleevnernes Udvikling. Da man ikke kan forøge Skoletiden, saa bør der skaffes Tid, enten ved at anvende en mere Tidsbesparende Methode ved Underviisningen i det latinske Sprog, eller — hvis saadant ikke lader sig gjøre — ved at indskrænke de latinske Stiiløvelser saaledes, at de blot benyttes som Middel til at uddanne Sjæleevnerne, og til at forstaae Sproget, men ikke til at sætte Disciplen istand til at skrive, endnu mindre til at skrive elegant, classisk i dette Sprog.

Det vil heraf sees, at ogsaa jeg er Humanist, i det Siæleevnernes Uddannelse og Forberedelse til Videnskabelighed, efter min Mening, ere Hovedsagen ved Skoleunderviisningen, — men

at jeg fra Humaniora ikke vilkaarligen udelukker en Hovedgreen af den menneskelige Viden. At jeg i mit første Stykke, blandt andet, kort antydede, at mange i deres practiske Sysler ofte savne naturhistoriske Kundskaber, har maaskee givet Prof. Bl. Anledning til at troe, at jeg, ligesom Realisterne, vilde, at man i Skolerne skulde erhverve de naturhistoriske Kundskaber som i practisk Henseende kunde gavne, hvilken Anskuelse han derefter giendriver. Denne Deel af Professorens Beviisførelse har jeg derfor forbigaaet, som mig uvedkommende. Det bør imidlertid ikke oversees, at naar det Almindelige af Naturvidenskaberne er lært i Skolen og det første Universitetsaar, saa vil det falde lettere siden i det specielle Fag at forskaffe sig de naturvidenskabelige Detailkundskaber, og denne middelbare Nytte kan derfor gierne tiene som et Bi-Argument for Naturvidenskabernes Indførelse som Læregienstande i de lærde Skoler.

Skrevet i August 1833. Redacteuren.

Anmærkning. Ligesom Redacteuren meddeelte Prof. Bloch sine Bemærkninger ved den i No. 82-84 indførte Artikel inden den blev trykt; saaledes har ogsaa dette Svar først været meddeelt Prof. Bloch, som venskabeligen har giort Forf. opmærksom paa nogle Steder, der hentydede paa en Misforstaaelse af hans Mening. Denne Fremgangsmaade, der som oftest leder til at spare unyttige Ord og desuden har flere Fordele, — synes at fortiene Efterligning.

Efter at have nedskrevet dette Svar, har jeg modtaget en Afhandling af Hr. Overlærer Hage over samme Emne. Denne er nedskrevet uden at Forfatteren har kiendt enten Prof. Blochs Stykke om den naturhistoriske Underviisning, eller mit ovenstaaende Svar. Det er mig behageligt at en practisk Skolemand, i Henseende til Naturhistorien som Underviisningsgjenstand, saa ganske deler min Anskuelse; men netop denne Lighed og Frygten for at nogle Læsere skulde finde at et for stort Rum i Ugeskriftet overlodes til Bidrag over denne Materie — har foranlediget mig til, efter Overeenskomst med Forfatteren, at lade dette Stykke særskildt trykke og som et Bilag ledsage Ugeskriftet, uden Indskrænkning i det sædvanlige Arketal.

Redacteuren.

Da jeg har bragt i Erfaring, at nogle Læsere af Dansk Ugeskrift have misforstaaet min Efterskrift i sammes No. 84, S. 366, som om jeg deri vilde anbefale Naturhistorien som tienlig til at forklare Mirakler paa en naturlig Maade, saa beder jeg at bemærke, at den Nytte, jeg i den Henseende har tillagt Naturkundskaben (især Physik og Astronomie), ikkun er negativ, og bestaaer i de tvende Dele: 1) at den kan vise, at Meget af det, man i ældre eller endog nyere Tider paa Grund af Skriftens Bogstav har antaget for Mirakler, ikke er det eller kan have været det (som f. Ex. at Solen skulde have staaet stille for Josva); og 2) at den kan forebygge saadanne Forklaringer af Mirakler, hvorved man undertiden har villet bevise deres Mulighed paa en med Tingenes Natur ganske stridende Maade, (som f. Ex. Muligheden af en legemlig Himmelfart). Hvorledes de derimod kunne være at forklare, d. e. hvad der kan have givet Anledning til Antagelsen af Underverker baade i den bibelske og den profane Mythologie, det er et ganske andet Spørgsmaal, som det ikke er Naturvidenskabernes, men snarere Philologiens Sag at besvare, og hvorom her altsaa ikke kunde være Tale.

S. Bloch.

Folkeskrifter.

(Edinburgh review. 1833. April.)

Adskillige Selskaber have dannet sig i England i det Øiemeed, at forædle Almuen ved at give den gode og let anskaffelige Skrifter i Hænde. Saaledes udgiver Selskabet for Udbredelsen af nyttige Kundskaber et saakaldet Penny-Magazine, Selskabet for Udbredelsen af christelig Lærdom et Løverdags-Magazin, og Brødrene Chambers en Edinburgh-Journal. Skjøndt forskjellige i andre Henseender, ere disse Blade enige i at udelukke alt Lavt og Pøbelagtigt, al Bagvaskelse, alle religiøse og politiske Partie-Stridigheder, alle personlige Fornærmelser, og hvad der ellers kan opvække Lidenskaberne eller fordærve Almuen; og dog ere de de meest læste af alle periodiske Skrifter i England. Af Fortalen til Penny-Magazine sees, at 200,000 Exemplarer blive solgte af dette Blad, og, saavidt vides

blive 60,000 solgte af hvert af de andre to. 320,000 Exemplarer blive altsaa ugentligt afsatte af disse Tidsskrifter til Personer, som blot kjøbe dem, for at tilfredsstille deres Tørst efter nyttig og morende Underviisning, efter hvad der kan forbedre deres Tænkemaade, og yde uskyldig og forfinet Underholdning, uden at smigre lave, ukjærlige eller private Følelser. Prisen paa disse Skrifter er, som en Følge af den overordentlige Circulation, billigere end paa noget andet hidtil udkommet Værk; de to Magaziner koste hver omtrent 3 Rbd. (6 shilling) om Aaret, og Journalen en Rigsort mere; saa at omtrent 3 Millioner Rigsdaler (nøiagtig 296,000 Pund Sterling) saaledes udgives af Personer, især af Middelstanden og de Fattige, for at tilfredsstille deres Videlyst. Det er høist glædeligt at tænke, at den Fattige for en saa lav Priis, og paa den beqvemme Maade, som følger med periodisk Udgivelse, kan erholde et Bind paa 5 til 600 Sider i Lille-Folio, og henved 300 udmærkede Kobbere; men endnu glædeligere er det at bemærke, at de, som tye til disse Kilder, hvorfra en reen og gavnlig Kundskabs-Strøm udflyder, kunne regnes i Milionviis*). Den tiltagende Smag for saadanne Skrifter vil ikke berøve Politiken og Polemiken deres særegne Interesse, men de ville vistnok sætte Almuen bedre i Stand til at dømme sundt og skaansomt om saavel civile, som religiøse Stridsspørgsmaal, og rense dens Smag, endog med Hensyn til Gjenstande, som kun alt for naturlig opvække den menneskelige Naturs slettere Følelser. En Nedsættelse i Paalægene paa de Tidsskrifter, som indeholde Dagens Nyheder vilde fremme denne vigtige Sag, idet den vilde opmuntre Provinds-Bladene, og sætte dem, som ønske at oplyse alle Samfundets Stænder, i Stand til, med de almindelige Meddelelser at forbinde andre, ephemere Notitser. Den Lykke, som disse Skrifter have gjort, er et triumpherende Svar til dem, som, idet de paa eengang nedsætte Folket og Pressen, idelig raabe paa, at Intet har Afsætning uden Spot- og Skandskrifter. Smagen for disse har vistnok været sørgelig; men det er ikke Middelstanden, og visselig ikke de

*) Den ovenomtalte Fortale beregner Læserne af Penny Magazine til en Million.

lavere Classer, — med Undtagelse maaskee af nogle faa Hundrede i de større Byer — som meest fortjene Bebreidelse herfor; men den Deel af Samfundet, som er et Bytte for Bagtalelses-Sygen, — er den, saavel geistlige som verdslige, der giver sig Navn af "de høiere Classer"; de kunne neppe leve uden slige Tidsskrifter, skrevne i denne hadefulde, lave Aand, og dog er det dem, som uophørligt skjænde paa Pressens Tøilesløshed.

Fra et andet Synspunkt ere alle Tegn paa Almuens Fremskridt at ansee for yderst vigtige. De afgive det bedste Haab om at Oplysning og Sædelighed ville blive saa herskende at de kunne give Massen af Folket en mærkelig Indflydelse paa de offentlige Sagers Bestyrelse; og det kan vel ikke vare længe inden man, ikke blot uden Fare, men til Statens Betryggelse, kan give Folket Adgang til at deeltage i den repræsentative Bestyrelse. Vi see nu Anførerne for det biskoppelige Religionspartie beskjæftigede med at gjøre verdslig Læsning saa let at erholde, at Enhver over Tiggerstanden kan forskaffe sig den. Hvor langt var dette fra at være Tilfældet for et halvt Aarhundrede siden, og hvo veed, om det samme Partie ikke om en halv Snees Aar eller mere kan have gjort den Opdagelse, at det bedste Middel til at støtte vore Institutioner paa en uforgjængelig Grund, er at gjøre dem afholdte af dem, for hvem de existere, — for Folket, og overlade det til Folket at forsvare dem.

Man siger, at Udbredelsen af slige Almueskrifter vil formindske den periodiske Presses ɔ: Avisernes Indflydelse, og derfor kan man hos mange af disse mærke et stigende Mishag med Godtkjøbs-Skrifter, og mod alle dem, som fremme deres Udbredelse. Dersom dette er det værste der kan siges om Oplysningens Tilvæxt, have Oplysningens Venner liden Grund til at være urolige. Kan Noget være mere ønskeligt, end at Folket lærer at tænke selv, og ikke behøver at være en Boldt for dem, som i et eller andet hemmeligt Øiemeed, eller for en fælleds Interesses Skyld forene sig for at vildlede Publikum ved al Slags Overdrivelse og Sandheds Fordreielse. Man behøver kun at lægge Mærke til, hvorledes en Deel af de Londonske Blade, som ivrigst forlangte en Reform i Parlamentet, og ivrigst roeste Reform-Billen, allerede omtale det nye Underhuus næsten med de samme fornærmelige Udtryk, som de pleiede at ødsle paa

det forrige; — og hvorfor? — Aabenbart fordi Folket, som nu virkelig bliver repræsenteret, betragter Parlamentet med Tillid, og fordi dets Repræsentanter tænke selv, og ikke ville dicteres til Noget enten af Oprørsstiftere eller Avis=Redacteurer. Nogle af de større Blade ere mere ophidsede end de øvrige, fordi de med Frygt see den sig nærmende Ophævelse af Avis=Afgiften, som vil lette de mindre Journalers, og især Provindsial=Bladenes Udgivelse. Det fortjener Opmærksomhed, at, endog førend Reformen, naar Parlamentet gjorde sin Pligt, og Regjeringen redelig understøttede Folkets Sag, agtede man ikke Pressens heftigste Udfald; dens Angreb paa Underhuset eller Ministrene gjorde ikke den ringeste Virkning paa Publikum, og den maatte snart forlade det falske Standpunkt den havde indtaget, og rette sig efter de Fornuftiges og Retskafnes Mening. Enhver erindrer sig det Raserie, hvormed Ministrene bleve angrebne under Sessionen 1831 og 32 — snart for Forandringer i Billen, snart fordi de ikke antoge en vis Methode for at sætte den igiennem; de selvsamme Canaler, som den ene Uge vare opfyldte med Daddel og Fornærmelser, strømmede den næste over af Roes; men den offentlige Mening var hele Tiden retfærdig mod dem, der saaledes vare Gjenstande for afvexlende Forbandelse og Tilbedelse. Mellemrummet mellem de to Sessioner giver Anledning til en lignende Bemærkning. Da Overhuset forkastede Billen, flammede de Londonske Blade af Vrede mod Ministrene, fordi de vovede at prorogere længere end en Uge eller 10 Dage; Landets bedre Dom, som ikke lod sig lede af nogle faa Individuer i Westminster, var, at det var Galskab at paastaae, at Ministre og Parlamentsmedlemmer skulde begynde en ny Session efter nogle faa Dages Mellemrum. Den samme Jagttagelse bestyrkes ved hvad nylig gik for sig ved den irske Bill. Almeenhedens sunde Forstand holdt Stik mod Alt hvad Aviserne kunde skrive; den vidste at Regjeringen afskyede den Forholdsregel, som Nødvendigheden alene kunde tvinge den til, og vendte sig med Afskye fra hvad der blev sagt og skrevet af dem, hvis urigtige Adfærd havde fremkaldt hiin Nødvendighed; og der er vel ingen Tvivl om, at hele Landet, med Undtagelse af nogle faa politiske Selskaber, nu bifalder den irske Bill, — det vil sige, med Beklagelse indrømmer Nødvendigheden af hiin Forholdsregel.

At Folket saaledes har løsrevet sig fra Avisernes Menings-Herredømme, maa meget tilskrives den Umage, som mange af disse have gjort sig for at aabne Øinene paa deres Læsere, ved den Uagtsomhed, hvormed de have statueret Facta, uden at undersøge om de vare grundede. Nogle af dem f. Ex. have Uge for Uge underholdt Publikum med Efterretninger om Tildragelser inden- og udenlands — som Forandringer i Ministeriet — Embedsfratrædelser og nye Udnævnelser — fremmede Ambassadeurers Forflyttelse — Uroligheder i Frankrig og Belgien — Underhandlinger om Polen og Tyrkiet, og en Mængde andre Fortællinger, som nogle faa Dage senere have viist sig som blotte Hjernespind. Andre have anklaget Regjeringen eller det reformerte Parlament for Hensigter, som Udfaldet har viist at de aldrig have næret; og det er ofte hændet, at man har angrebet begge, fordi de ikke gjorde, hvad der virkelig var bleven gjort, eller for at have gjort Noget, som det var umuligt at gjøre. Men Sligt hører til Hovedmidlerne, som man tager sin Tilflugt til for at fremme hvad der synes at være et temmelig-almindeligt Øiemeed for nogle Blade, nemlig at nedrive alle offentlige Mænd uden Undtagelse. Hvor disse kunne angribes, enten i hvad de sige eller gjøre, eller ved Fordreielse af deres Taler og urigtig Fremstilling af deres Opførsel, gjør man det med Heftighed. Er der Anledning til at rose, er dyb Taushed det eneste Tegn paa Bifald, eller snarere paa at det er umuligt at angribe dem. At forsvare dem mod Angreb, hvor afgjort uretfærdige de endog kunde være, er der aldeles ikke Spørgsmaal om. Hvis en Statsmand altsaa nogenlunde vil have lige Spil, maae han selv have et Blad, han maa selv blive Redacteur; og endskjøndt han i saa Fald sandsynligviis vilde faae alle de andre paa Halsen, vilde han dog i det mindste have en Canal, gjennem hvilken han kunde modsige de Beskyldninger man gjorde imod ham. Dog, Landets sunde Tænkemaade er en bedre Betryggelse for dem, som gjøre deres Pligt, og har aldrig viist sig tydeligere end i de 2 sidste Aar. Paa en vis Maade gjengive Aviserne den offentlige Stemning; de kunne ikke længe modstaae denne, skjøndt de undertiden søge at opvække og styre den; men jo mere oplyst Almeenheden bliver, jo mindre vil deres ufortjente Indflydelse blive.

En Indvending, som man lægger megen Vægt paa, er hyppig bleven gjort mod de her omtalte Almueskrifter. Man siger at de skade Frembringelsen af høiere Aands-Produkter; men det eneste Afbræk, de kunne gjøre disse, er ved Plagiat, og altsaa ved at collidere med Eiendomsretten. Det kan ikke nægtes, at Redacteurerne af slige Blade ere udsatte for Fristelser i denne Henseende, og let kunne give efter for disse, uden at mærke den Skade de gjøre Andre; men veltænkende Udgivere ville vel vide at vogte sig, og for andre end saadanne, er Loven tilstrækkelig Betryggelse.

Den preussiske Generalpostmester v. Nagler.

Da ved et Par Leiligheder v. Naglers store Fortjenester af det preussiske Postvæsen ere omtalt, tillade vi os efter "Conversations Lexikon der neuesten Zeit und Literatur" hvor der findes en kort Levnetsbeskrivelse af denne ogsaa som Diplomat udmærkede Mand, her i Korthed at meddele, hvad han i denne Henseende har udrettet.

Da i Aaret 1821 Generalpostmester v. Segebart, trak sig tilbage fra Bestyrelsen af det preussiske Postvæsen, blev Nagler Præsident for Generalpostamtet, idet Statskantsleren, Fyrst v. Hardenberg forbeholdt sig at være sammes specielle Chef, men, efter Hardenbergs Død i April 1823, udnævntes Nagler til Generalpostmester, efter at han ved sine Foranstaltninger havde beviist, hvorledes han, efter en vel overlagt Plan bestræbte sig for at give det preussiske Postvæsen en hidtil ikke kjendt Uddannelse. Dette skete ved paa ny at oplive den hele Maskine, lade Postexpeditionerne skee hurtigt og sikkert, simplificere Forretningsgangen, tage Hensyn til Publicums grundede Ønsker, ansætte dygtige Embedsmænd, for hvis Gageforbedring sørgedes i lige Grad, som deres Forretninger og Ansvarlighed tiltoge, ved at forøge Postløbene og bringe dem til nøie at gribe ind i hinanden, ved hensigtsmæssig og beqvem Indretning af Postveiene, ved Overeenskomster med Nabostaterne. Enhver Forbedring af disse Postforvaltningens Grene mødte store Hindringer i de ved Tiden hævdede Misbrug, hvortil endnu kom flere, paa hvilke Generalpostmesteren ikke umiddelbart kunde indvirke f. Ex. de af Provincialøvrighederne ofte forsømte Forbedringer af Post- og Landeveie. Uagtet disse Hindringer, opnaaedes dog Maalet. Ingen Stat kan nu opvise en bedre Postforvaltning end den preussiske, der drives af 2042 Postcontoirer, nemlig 236 Postamter, 960 Filialpostanstalter eller Post-Expeditioner, 846 Stationer eller Postholderier; disse lede Postgangen med 2 Dampskibe, 72 Iilposter, 129 Rideposter, 334 Ageposter, 181 Cariolposter, 315 Budposter og 758 Landbud-Fodposter, hvormed i Aaret 1831 forsendtes omtrent 31 Millioner Breve, 28 Millioner Thl. i Guld, 85 Millioner i Courant (eller Sølv,) 88 Millioner Papirpenge, 262 Millioner Cours havende Papirer og 3 Millioner Pakker, hvis Vægt beløb sig omtrent til 160770 Centner. Hurtigheden af Befordringen af disse Postforsendelser paa Hovedrouterne afgiver en Maalestok, for hvad i denne Henseende er udrettet. Saaledes kommer et Brev fra Berlin til Saarbrück (Grændsen mellem Rhinpreussen og Frankrig), en Afstand af 103 Miil, i 4 Dage 4 Timer; til Køln, 83 Miil, inden 3 Dage 8 Timer; til Pein, 157¾ Miil, inden 6 Dage 12 Timer; til Petersborg 226 Miil, inden 7 Dage 8 Timer; ifølge hvilket idet Mindste 24 Miil til-

bagelægges i 24 Timer, heri Expeditions- og Omspændingstid indbefattet. De i April 1819 mellem Berlin og Magdeburg begyndte Iilposter, som nu i alle Retninger giennemfare de preussiske Stater og optage flere Brevposter, en almindeligen erkjendt, priisværdig Foranstaltning, hvis vedvarende Uddannelse ikke lader nogen Gjenstand upaaagtet, for at føre de Reisende hurtigt til Maalet. Derhen hører den bestandige Forbedring af Vognene og deres Heste, Fordeling af de for lange Stationer i mindre; Anlæg af anstændige Passageerstuer, god og billig Beværtning o. s. v. Fordele, der ikke kunde erholdes uden Pengeopoffrelser; og dog har den preussiske Postforvaltning vidst ei blot at bestaae, men ogsaa, som et indbringende Regale, at tilskyde til Statskassen betydelige Summer. I Oversigten af den preussiske Statshuusholding for Aaret 1820—22 angives Overskudet af Posten som en Indtægt af 800,000 Thlr. (1066666⅔ Rbd.); dette Overskud er under Nagler steget i høi Grad, mere ved egentlige Forbedringer, end en forhøiet Posttaxt, idet samme er bestemt ved et ligeligt Regulativ af Decb. 1824. Herved antages for Brevforsendelsen som eneste Norm deres virkelige geographiske Afstand, ikke den ved Postveiene opstaaede; og saaledes, at indtil 2 Miil betales 1 Silbergroschen (4¼ Rbß.) 2—4 Miil ½ Sgr. (6⅔ Rbß.), 4—7 Miil 2 Sgr (8½ Rbß.), 20—30 Miil 5 Sgr. (21⅓ Rbß.) og fremdeles for hver 10 Miil erlægges 1 Sgr. (4¼ Rbß) mere i Porto, dog i et saadant Forhold, at, jo længere et Brev gaaer, desto mindre betales for hver Miil. Kuns Normalvægten for et enkelt Brev ¾ Lod er besværlig; dog veed Industrien at hjælpe sig ved meget tyndt Papiir. Postcontraventioner eller Postsvig blive vel straffede med Bøder til Statscassen, dog afgjøres samme snarere med Hensyn til Billighed end med juridisk Strenghed. Den ved den hele Postforvaltning sig aabenbarende Omhu har ogsaa mere end noget andet Sted taget Hensyn til Postillionernes Stilling, som ere unddragede Postholdernes Vilkaarlighed i Tyendeforholdet og erholde efter en fleeraarig god Tjeneste Forsikkring om Pension.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

i det Brünnichske Bogtrykkerie.

September 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 89.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Irland.

(Af Edinburgh Review for April 1833).

Man skulde troe, at det var overflødigt, efter Alt hvad der er gjort for Irland, længere at indlade sig i Undersøgelser om dette Lands Tilstand, og man havde Ret til at haabe, at der ikke længere vilde være nogen grundet Anledning til Klage fra Irlændernes Side; men desværre ere disse Forventninger i mange vigtige Punkter sørgeligt blevne skuffede. I mange Henseender er Irlands Tilstand ikke bleven forbedret, i nogle er den gaaet tilbage, og dersom man kun vilde indskrænke sig til det nærværende Øieblik, og ikke stole paa Fremtiden, maatte man opgive Haabet om dette ulykkelige Lands Frelse. Dog, om ogsaa den catholske Emancipation endnu ikke, som man havde haabet, har tilveiebragt Rolighed og Agtelse for Lovene, bør intet fornuftigt Menneske derfor drage hiin store Forholdsregels Viisdom og Nødvendighed i Tvivl. "Hvor meget jeg end er bleven skuffet i min Forventning," bemærkede Sir Robert Peel i den sidste Session, "og hvormeget jeg end personlig har lidt, vilde dog, selv med min nuværende Erfaring, min Dom blive uforandret, hvis jeg igjen blev opfordret til at fælde en saadan."

Oprør og Insubordination vedvare endnu, men er der samme Grund til Misfornøielse, og kan man føle samme Deeltagelse for Oprørernes fortvivlede Kamp? Tilforn stode de som Krigere i ædel og hæderlig Kamp, nu ere de kun Gladiatorer, som fægte i Luften. Der er ikke et eneste Onde i det nuværende System, som jo vilde have været uendelig større, dersom Emancipationen var bleven nægtet eller opsat, og mange af de største Ulykker, som

existerede under Tingenes forrige Tilstand, ere, om ikke fuldkomment fjernede, dog meget blevne formindskede; og dog er den Sophisme, at Emancipationen er Skyld i Irlands nuværende Tilstand, med Flid og List sat i Omløb. "Det er Følgerne af at omstyrte Constitutionens Bolværk," — "af at man af Frygt gav efter" — "det er Følgerne af alle store og pludselige Forandringer, som kun medføre skrækkelig Elendighed!" raaber man; men vi mene, at en Regiering bør frygte for at nægte retfærdige Fordringer, og ikke lade Nationers Hjerter vansmægte ved at udsætte deres Haab; den bør ikke nægte Fornuft og Retfærdighed hvad den kunde tvinges til at indrømme en overvældende Nødvendighed. Et Lands Regiering og endnu mere dets Lovgivning burde altid, for at blive agtet, vedligeholde en hæderlig Overlegenhed, thi hvor den nødtvungen giver efter, taber dens Velgjerning al sin Ynde og mange af sine velgjørende Følger. Emancipationen gik igjennem, ikke som en Retfærdigheds Handling, eller som en Følge af Liberalitet; den gik igjennem som en Seir; Oprørerne og Talerne bleve satte i Triumphvognen, og Medlemmerne af Hertugen af Wellington's Bestyrelse fulgte den som Krigsfanger. Dette Misgreb har uden-tvivl været en Kilde til Ulykker; det falske Princip, og de lave Bi-Argumenter, hvorpaa Hjelpe-Billen (the relief bill) i 1829 blev grundet, have bidraget meget til at svække Emancipationens umiddelbare Virkninger. Men lykkeligviis ere disse Ulykkens Kilder kun temporaire, Retfærdighedens Grundsætninger derimod evige. Naar Vildfarelserne og Feilgrebene fra 1829 ere forglemte, vil Retfærdighedens og Tolerancens Triumph blive fuldkommen, og den Sæd, som er nedlagt i Jorden, og som endnu neppe synes at spire, give en rigelig Høst. Man skylder Emancipationens Forsvarere den Erklæring, at de aldrig vare saadanne politiske Markskrigere, at de vilde paastaae eller haabe, at eet Parlamentsmødes Tolerance skulde kunne oprette Alt hvad Intolerancen i halvandet Aarhundrede havde skadet. Det er altid lettere at rive ned, end at bygge op, og medens Skaden er hurtig og uberegnelig, er Hjelpen og Gjenoprettelsen kun langsom og vanskelig.

De Romersk-Catholskes i Langdrag trukne Kamp for Emancipation sønderrev i Irland alle Samfundets almindelige Baand;

politiske Oprør hørte til Dagens Orden. En almindelig Confoederation blev dannet af Orange-Selskaberne og Brunswick-Clubberne paa den ene Side, af de catholske Committeer paa den anden. Intet blev seet gjennem et roligt og klart Medium; Partie-Prismaet farvede enhver Gjenstand, og fordreiede enhver Form. Politiske Clubber, heftige Aviser, offentlige Sammenkomster og Talerstolens Pomp beskjæftigede Tiden, og alle Stænders Opmærksomhed. Vilde man holde de urolige Bønder i Tømme, var det, meente man, en Talers Indflydelse, og ikke Landets Lov, som skulde bevirke det; vilde man forhindre Orange-Processioner, stolede man paa en Stormesters Befaling, og ikke paa Lord-Lieutenantens Forbud. Officierer og Soldater dannede sig til locale Fri-Corpser, brød sig ikke om de Ordrer de erholdt, og lode haant om den Regjering, der betalte dem. Bønderne trodsede Lovbogens Bud og de civile Øvrigheders Authoritet; de hang, som i gamle Dage, med Troskab ved "Lovene paa Høiene," og ved de Anførere, som de selv valgte. Politik blev en Beskjæftigelse for Alle, — for Nogle en Leeg og et Lykkespil, — for Andre, og det ikke faa, en indbringende Speculation. I offentlige Sammenkomster og overdreven Declamation saae Unge og Gamle Veien til Udmærkelse. I det sidste Aar af Hertugen af Wellington's Bestyrelse var det i det nordlige Irland og blandt Orange-Partiet at de største Voldsomheder fandt Sted, og de Romersk-Catholske, omendskjøndt ikke ganske rolige, vare dog, relativt betragtede, Loven lydige og underdanige. Under disse Omstændigheder indtraf Forandringen i Regjeringen, og mange af de gamle Talsmænd for Irlands Sag vare troskyldige nok til at mene, at en Roligheds Periode vilde opstaae; det vilde røbe Uvidenhed i den irske Historie at paastaae, at en Roligheds Periode i Irland kunde siges at vende tilbage. Man saae imidlertid snart, at Forandringen i Regjeringen ikke var tilstrækkelig til Modvægt mod den Fornøielse eller Fordeel, som Partierne havde af Oprør, der nu engang var bleven en anden Natur for hele Nationen. Man kunde ligesaa godt have ventet at de irske Bønder skulde have afsvoret Whisky, som at Talerne og deres Tilhørere eller Oppebørselsbetjentene skulde have vendt tilbage til deres fredelige Haandteringer som Forpagtere, Kjøbmænd eller

Advocater, efter saa længe og med saa stor Fordeel at have raset som Patrioter. Denne Tingenes Stilling hverken kan eller bør vedvare, den maa enten døe en naturlig eller voldsom Død, den maa enten ophøre ved forenet Virksomhed af god Regjering og forbedrede Grundsætninger blandt Folket, eller føre til Borgerkrig. Førend vi indlade os i at undersøge Midlerne til at fremme det første og afvende det andet af disse Alternativer, er det nødvendigt at gjendrive en Indvending, som høit og heftigt bliver urgeret af Oprørets misfornøiede Apostler. "Vi ere blevne bedragne af Whigerne," sige de; "dette lave egennyttige Partie har ingen Følelse for vore Lidelser, og ingen Lyst til at lette vore Byrder; af dem have vi intet faaet, og kunne vi Intet vente; dem kunne vi aldrig betragte med Taknemmelighed eller Tillid, og saalænge de staae ved Roret, ville vi aldrig faae en god Regjering." Det er svære Beskyldninger, men Historien gjendriver dem; Facta, som hine Bagtalere kiende, vise fuldkomment hvor falsk og dumdristig deres Bagvaskelse er. Vi behøve blot at nævne Whigerne: Molyneux, Charlemont, Grattan, Fox, Grey, Lansdowne, Newport, Horner og Althorp, vi behøve blot at henvise til alle Lovgivningens Forhandlinger fra Aaret 1780, og kunne dristigen spørge, om der findes et eneste vigtigt Spørgsmaal, i hvilket Whigerne som et Partie, og deres Anførere hver for sig, ikke ivrigt have kæmpet for Irland; for at forsvare et undertrykt Folk, have de offret Embeder, Attraae efter personlig Udmærkelse, og udsat sig for at miste deres Souverains Tillid. Og nu fortæller det samme Partie, for hvilket de arbeidede, at Intet er gjort, — at det ingen Taknemmelighed skylder dem, og at al Tillid fra Irlands Side er ilde anbragt! De sige, at Whigerne siden de have faaet Magten, have afsvoret deres forrige Grundsætninger og forandret deres Fremgangsmaade; men dersom Nogen upartisk vil gjennemgaae Parlamentets Forhandlinger i de to sidste Aar, vil han finde, at Whigerne have gjengivet hele Riget dets constitutionelle Friheder, og at de med Hensyn til Irland, hvor Vanskeligheden var størst, have stræbt at virke ved en Række af Forholdsregler, af hvilke en meget lille Deel under gunstigere Omstændigheder og underkastede rolig og upartisk Undersøgelse,

vilde have været tilstrækkelig til at sikkre enhver irsk Regjering Styrke og Popularitet. Tager man Hensyn til begge Huses Debatter siden Unionen, kan der neppe findes eet Forslag, neppe een Forholdsregel, af hvilken de førend de kom til Regjeringen, ventede Noget til Gavn for Irland som de, efterat de ere komne til Magt, jo have sat igjennem, eller stræbt at sætte igjennem. Den 11te Mai 1824 foreslog Lord Althorp Nedsættelsen af en Committee, som skulde undersøge Irlands Tilstand, og i sin Tale omhandlede han især følgende Gjenstande, som de, der fordrede den alvorligste og hurtigste Overveielse, nemlig Forholdet mellem Godseierne og de dem undergivne Bønder, Manglen paa Capital og Arbeide, Ophævelsen af de Skatter, som standsede Manufacturernes Udbredelse, en forbedret Grand-Jury, Tienden og Kirke-Eiendommene, de politiske Clubber, Emancipationen og de Romersk-Catholskes Adgang til Embeder. Dersom disse Gjenstande vare blevne overseete af de nuværende Magthavende, som, medens de vare i Oppositionen, ivrigt have henvendt Parlamentets Opmærksomhed paa dem, da vilde i Sandhed Whigerne ingen Fordring have paa det irske Folks Tillid; men dersom Lord Grey's Regjering ikke blot har taget Hensyn til alle disse Spørgsmaal, men til mange andre af den høieste Vigtighed, da have Lord Althorp og hans Colleger Grund til at klage, naar deres Opførsel bliver betragtet med Mistanke og Mistillid. Vi ville undersøge hvad de have gjort.

De irske Bønders Stilling var, som en Følge af Subinfeudations-Systemet, yderst ulykkelig. Godseieren erholdt kun en maadelig Afgift af den under ham staaende middleman, som drog sin Fordeel af den høiere Afgift han fordrede af Forpagterne; disse, gjorde paa deres Side det Samme ved Bønderne, saa at den fattigste Jordbruger betalte meest, og Godseieren fik mindst; den første maatte betale Skat til 3 Herrer, hvoraf de to kun havde en temporair Interesse for Godset, og kun søgte at gjøre sig det saa indbringende som muligt, uden at tænke paa at forbedre eller vedligeholde det. Man havde, førend den nuværende Regjering indtraadte, ved en Parlaments-Act søgt at raade Bod paa dette ødelæggende System, men Lovgivningen havde, i sin ængstlige Be-

kymring for at afhjelpe dette Onde, overskredet Retfærdighedens Grændser. Acten havde en tilbagevirkende Kraft; den forandrede Parternes existerende Rettigheder, idet den angreb, om ikke deres Contracters udtrykkelige Bogstav, dog deres Indhold og sammes Fortolkning for Retten. Forsaavidt var der virkelig Grund til Klage, og den nuværende Bestyrelse har afhjulpet Manglerne ved Acten, skjøndt den i Hovedsagen har ladet den blive ved Kraft, og ingen videre Klager ere i denne Henseende blevne hørte.

Den 30te Marts 1831 gjorde Finantsministeren, Lord Althorp et Forslag, som var grundet paa Indberetningerne fra den Committee, som i Aaret 1830 var nedsat for at undersøge de Fattiges Tilstand i Irland. Forslaget gik ud paa, under Navn af Laan, at forskaffe den nødvendige Capital til at fremme offentlige Arbeider, som ikke blot kunde give temporair, men stadig Beskjæftigelse. En Sum af en halv Million blev bestemt hertil, saaledes at den for bestandig skulde anvendes til Forbedringer i Irland. Denne Sum oversteeg i Beløb enhver, som siden Unionen var anvendt til saadant Brug, og den blev tilstaaet efter liberalere Grundsætninger; thi, skjøndt den skulde anvendes i Form af Laan, og ikke som Gave, blev Laanet, naar det tilbagebetaltes af Laanerne, strax anvendt til Arbeider af samme Slags andetsteds. Acten gik igiennem, og Havne, Dæmninger, Veie, Broer, Canaler og Moradsers Udtørrelse ere nu i god Fremgang i Irland. Regjeringen lod det ikke blive herved. Committeen i 1830, som indsaae hvilke vigtige Følger, der maatte flyde af en vel overveiet Bestræbelse for at forbedre Krongodserne, beordrede Skov-Commissionairerne at tage denne Gjenstand i umiddelbar Overveielse. De udyrkede Jorder i Irland udgjøre meer end 5,000,000 Dages Pløieland (acres) og, efter en kongelig Commissions Dom, er den største Deel af dette uhyre Territorium skikket til med Held at dyrkes og forbedres. Det blev beviist for Committeen i 1830 at Kronen var i Besiddelse af Jorder i det sydlige Irland, paa hvilke et Forsøg kunde gjøres, og den androg paa at Forsøget skulde iværksættes paa offentlig Bekostning. Finantserne fastsatte nu den Grundsætning, at Kronen, i Egenskab af Godseier, skulde opfylde de samme Pligter, som det er saa vigtigt at almindelige

Godseiere udøve mod deres Bønder. Et udstrakt Forsøg blev begyndt i Grevskabet Cork, og de som vare interesserede i Sagen have med Glæde af deres egne Midler bidraget til at fremme et saa liberalt Foretagende. Lykkes det, kunne Følgerne neppe vurderes for høit, idet efterhaanden alle 5,000,000 acres ville blive opdyrkede, og saaledes skaffe en stor Deel af de ubeskjæftigede Folk Leilighed til Fortjeneste, og Grund til at nedsætte sig paa. En anden Commission blev nedsat for at undersøge de Forbedringer, som kunde gjøres i Henseende til Floden Shannons Beseiling og Opdyrkningen af det tilstødende Land. Den indenlandske Seilads i Irland er i faa Aar bleven meget vigtig ved Indførelsen af Dampskibe, men Meget stod tilbage at gjøre, hvortil man behøvede baade Midler og Kjendskab til Tingenes Stilling. En Indberetning er sendt til Parlamentet, som viser, hvad man kan vente af en fornuftig Capital-Anvendelse paa Floden Shannon, saavel med Hensyn til Seiladsens Forbedring, som med Hensyn til de store Landstrækninger, som nu enten periodisk ere oversvømmede, eller for bestandig gjorte uskikkede til Dyrkning ved Oversvømmelse. Beskrivelsen af Tingenes Stilling i denne Indberetning er interessant, og characteriserer Irlands Tilstand i det Hele. Vedvarende Skinsyge og Strid herske mellem dem, som ere interesserede i de øvre og lavere Vande. De første ødelægge Laxe-Rognen i deres Rivalers Flod, de sidste fortære Aale-Legen, og gjøre saaledes Gjengjeld. Nogle tvinge Vandet op til en unaturlig Høide, saa at de overskylle Markerne, og berøve den vindskibelige Agerdyrker Frugten af hans Flid. Dette oplyser fuldkommen Feiderne mellem de stridende Partier i Irland, i hvilken Ingen kan vinde Noget, og ved hvilke Landet gjennem Aarhundreder har lidt saameget.

Et af de vigtigste Forhold mellem en Regjering og Folket er Forbindelsen, eller maaskee rettere Oppositionen mellem de Skatte-Ydende og Skatte-Oppebærerne. De bryde sig ofte mindre om hvad der umiddelbart rører deres Hjerte, end hvad der rører deres Pung. I denne Henseende er det irske Folk især kildent, og i Aaret 1829 opstod en Gjæring i Anledning af nogle Forslag under Hertugen af Wellingtons Bestyrelse om at forøge Tolden

paa trykte Tøier, Stempelafgiften og Afgiften paa stærke Drikke i Irland; de mødte den meest afgjorte Opposition, baade i og udenfor Parlamentet, og Resultatet blev, at man maatte tilbagekalde disse upopulaire Paalæg. De financielle Forslag, som Lord Althorp gjorde i Aaret 1831 vare af en ganske modsat Characteer, de gik ud paa at hæve Skatterne paa Kul og trykte Tøier, som især havde lagt Hindringer i Veien for de irske Manufacturers Flor. To andre financielle Forslag bleve gjorte, (og det var ikke Regjeringens Skyld, at de ikke gik igjennem) som begge vilde have været særdeles nyttige for Irland, nemlig Ophævelsen af Glas-Tolden, der var traadt i Stedet for den tidligere hævede Vindue-Skat, og Ligheden af Tømmer-Tolden, der især vilde have været gavnlig for Irland, som et Land, der maa indføre alt det Tømmer, som udfordres til dets eget Forbrug, og i hvilket, for at bruge Lord Plunkett's Ord: "Opførelsen af ethvert godt Huus er et Pant paa Rolighed og Forbindelse med England." Ogsaa vilde Aabningen af den østersøiske Handel udentvivl have fornyet andre Handels-Forbindelser, som tilforn i betydelig Udstrækning fandt Sted mellem Irland og det nordlige Europa.

Godtgjørelsen for Malt-Afgiften paa Whisky, som skulde indskrænke Smugleriet, blev befundet at virke til Skade for de irske Destillateurer, og en for disse fordeelagtig Forandring af Loven blev derfor indrømmet. En anden Forholdsregel af Regjeringen har været af overordentlig Vigtighed, skjøndt i sin Virkning indskrænket til Dublins Havn. Dokkerne i hiin Bye vare indrettede af Parlamentet, men siden 1825 vare de forpagtede til Individuer, som hævede en Afgift af Kjøbmændene. En tung Skat hvilede saaledes paa Dublins Handel. Af den nuværende Skatkammerdirection er det bleven bestemt, at i Fremtiden ingen videre Afgift skal finde Sted, end den moderate Betaling, som udfordres for at besørge deres Vedligeholdelse og Reparation.

Man har, for at gjøre Ende paa det uretfærdige Bestikkelses-System, som saalænge har nedværdiget og fordærvet hele Nationen, foreslaaet at bringe en Femtedeel af Stats-Indtægten (800,000) Pund under en Control, som kunde unddrage den fra

deres Partiskhed, hvem Bestyrelsen deraf var overdraget, ved at oprette et aabent Contracts=System, betale en fast Gage, paalægge Embedsmændene directe Ansvar forbundet med Offentlighed, og sætte dem under et af den executive Magt udnævnt Collegiums Overopsyn. Man kan ikke skatte Følgerne af disse Forbedringer for høit. En Regjerings Uredelighed er ikke saa skadelig for et Folks Moralitet eller saa ødelæggende for Staten, som local Uredelighed; den sidste staaer i nærmere Berørelse med Folket; den berøver Embedsmændene og Øvrigheden deres Fordring paa Agtelse og Ærbødighed; de Uskyldige blive mistænkte for de Skyldiges erkjendte Slethed, og den nuværende Slægt lider i den offentlige Agtelse og Tiltroe for deres Forgjængeres Forseelser. At raade Bod herpaa var Hensigten af Regjeringens Forholdsregler, og der er ingen Grund til at tvivle om at de ere hensigtssvarende. Forskjellige andre Forslag af stor Vigtighed bleve i de to sidste Sessioner gjorte, og satte igjennem. Criminal=Lovbogens Strenghed blev formildet i flere høist vigtige Punkter. Nøden og Manglen i Connaught blev afhjulpen. For hiin høist agtværdige Classe, de Presbyterianske Geistlige i det nordlige Irland, sørgede man ogsaa, ved betydeligt at forøge deres Indtægter. De forskjellige Partiers Raserie og Voldsomhed, som havde bestemt visse Dage i Aaret til Oprør og Blodsudgydelse, bleve kraftigt undertrykkede, og Demagogerne under svære Bøder befalede at holde sig rolige. Til ydermere Sikkerhed for det Hele bleve Lord=Lieutenants udnævnte i Grevskaberne.

Et vanskeligere Arbeide, som de forrige Regjeringer forgjæves vare blevne opfordrede til, stod endnu tilbage, nemlig den offentlige Opdragelse. Ingen Gjenstand har vakt mere Opmærksomhed, af ingen har man ventet sig mere, og ingen Pligt har man derfor lagt mere Vægt paa, end den at sørge for de fattige Classers Underviisning. Vi ville give en kort Skizze af den Maade hvorpaa det irske Parlament og det forenede Kongeriges Lovgivning ere gaaede frem. Under Henrik den 8de indrømmede man Nødvendigheden af at oprette Sogneskoler over hele Irland; Geistligheden blev under svære Mulcter og under Straf af Afsættelse

befalede at sætte denne Forordning i Virksomhed, og man affordrede enhver Præst ved Ordinationen en Eed paa, at han vilde holde eller lade holde en Skole for at lære Engelsk. Vi ville ikke undersøge, hvorvidt det er bleven holdt, men det er vigtigt at bemærke, at ingen bestemte eller secteriske Grundsætninger bleve befalede at anvendes ved disse Sogneskoler. Under Elisabeths Regjering sørgede man for Middelstandens og de høiere Classers Opdragelse ved at oprette Stifts=Skoler. Stuarterne skjænkede flere kongelige Opdragelses=Anstalter betydelige Indkomster, og i det ene Punkt var Cromwell's Politik den samme som Carls. Under Wilhelm og Anna vare Regjeringens Grundsætninger i denne Henseende intolerante, som hiin Periode i det Hele. Dersom en Romersk=Catholsk holdt Skole i Irland, straffedes han med Bøder; hvis nogen søgte Opdragelse udenlandsk, ventede endnu større Straf ham; og dog bebreidede Publikum de Romersk=Catholske en Uvidenhed, som var dem paanødt af deres Undertrykkere, og hvori de ikke selv vare Skyld. Nu kom Proselytismens Periode. Protestantiske priviligerede Skoler bleve oprettede, og stillede som Snarer, forsynede med Lokkemad ved privat Godgjørenhed og ødsle Donationer af det Offentliges Penge. Til forskjellige Tider før Unionen vare vel Forslag blevne gjorte, men Rebellionens Rædsler i 1798 forjog enhver Tanke om Forbedring i Irlands Tilstand, og det blev overladt Unions=Parlamentet at opfylde en af de vigtigste Pligter, hvis Opfyldelse et Folk kan forlange af sin Regjering. Men denne Pligt var ikke saa let som vigtig. Religiøs Fanatisme forenede sig her med politisk Had for at lægge Hindringer i Veien. Velmenende, men vildledede Zeloter fornyede Middelalderens theologiske Disputer. Paa offentlige Steder indlode disse Missionairer og Præster sig i polemiske Discussioner. Man beskyldte hinanden for Kjætterie og Afgudsdyrkelse, og disse Stridigheder, i hvilke Bønderne bleve vante til at betragte deres Præster, som paa eengang undertrykte og seirende, ophørte at blive latterlige, da de bleve farlige for Selskabets Fred. Deres skrækkeligste Virkning var paa Opdragelsen; de offentlige Skoler bleve giorte til Hoved=Scenerne for Strid. Præsterne truede med

Straf i den anden Verden, og den fanatiske Godseier tog sin Tilflugt til Trudsler eller timelig Straf. Den ulykkelige Bonde havde kun Valget mellem at sættes i Band eller jages fra sit Huus. Saaledes var Tingenes Stilling, da den nuværende Regjering blev dannet i Aaret 1830. Denne foreslog at oprette Skoler efter følgende Grundsætninger: 1) at Protestantiske og Romersk=Catholskes Børn skulde undervises i de samme Skoler. 2) at man til deres fælleds Underviisning i Læsning skulde bruge Udtog af Biblen. 3) at særskilte Religions=Timer skulde bestemmes for Børn af forskjellig Troesbekjendelse, under deres Præsters Tilsyn. Aldrig saasnart var denne Plan bleven offentliggjort, førend Regjeringens Opponenter anvendte Alt for at vildlede Mængden. Man indbildte den, at Regjeringen havde i Sinde at berøve Børnene den hellige Skrift; Skriftens Mutilation blev fordømt, som en List for at fremme Papisteriet og Socinianismen; man svarede vel, at Uddrag af Biblen til Brug for den fælleds Underviisning, langt fra at være en Mutilation af Biblen, netop var den Methode, som alle fornuftige Forældre vilde følge med deres egne Børn; men intet Svar blev holdt for fyldestgjørende, og man raabte Anathema over Lord Grey og hans Ministerium; man gik saavidt at man opfordrede Overhuset til "at forkaste denne Opdragelses=Plan som noget fordømmeligt og ikke at tage Deel i dette vanhellige Værk;" ja! en Prælat blandt Englands forsamlede Pairer advarede Britanniens Konge, fordi han havde samtykket i dette rigtige og liberale Opdragelses=System, med Skriftens misbrugte Ord: "Fordi du har forkastet Herrens Ord, har han ogsaa forkastet dig fra at blive Konge i Israel." Der vil komme en Tid, da man med Afskye og Indignation vil tvivle om disse Galskaber. Nu synes Facta kun trolige, fordi vi som Samtidige have fuldkommen og nøiagtig Kundskab om de fornemste Ophavsmænds Bevæggrunde og Grundsætninger.

I den sidste Session gjorde Hr. Stanley et Forslag med Hensyn til Tiende og Præsternes Indtægter, idet han nærmest vilde lægge denne Byrde paa Godseierne, og tillige sætte disse i Stand til paa den fordeelagtigste Maade at kunne yde Betalingen. Denne

Forholdsregel var, som Heelt betragtet, vel ikke fuldkommen, men ortjente i ingen Henseende den heftige og uretfærdige Opposition hvormed den blev angreben. Opponenterne burde have taget i Betragtning, hvor vanskeligt dette Spørgsmaal er; men politisk Overbærelse, ligesom politisk Retfærdighed, er en sjelden Ting, og det vilde ikke have lykkedes at opvække Misfornøielse og Oprør, hvis man havde *tilladt* Folket i Irland at betragte Regjeringen med Taknemmelighed, Loven med Agtelse, og Parlamentets Raadslagninger med Haab. Oprørsstifternes Bagtalelse vedblev; man prædikede passiv Modstand, og denne Lære om passiv Modstand har gjort mere for at ryste Statsbygningen, end mange Aar, tilbragte i Fred og under god Regjering nogensinde ville kunne oprette. Passiv Lydighed blev udlagt at være Ret til at modsætte sig al Lov, at omstyrte al Eiendomsret, at sætte Andres Liv i Fare, ja at dræbe dem. Man var ulydig mod Øvrighedspersonernes Befalinger, Personer, som opfyldte deres lovlige Pligter bleve truede med Døden, og det blev kaldt passiv Modstand. Præsterne og Forpagterne bleve forladte af deres Arbeidsfolk, og satte ude af Stand til at bjerge deres Høst, og det var ogsaa passiv Modstand. Men dette er ikke passiv Modstand, men activ Sammensværgelse, det er kun Begyndelsen til physisk Krafts Anvendelse.

Vore Læsere ville saaledes, ved at sammenligne Lord Althorps i 1824 fremsatte Grundsætninger med den nuværende Regjerings Forholdsregler, see at man har gjort Alt for at indfrie de givne Løfter, og dog raaber man uophørlig paa Irlands Forurettelse, saa at man næsten skulde troe at slet Intet var gjort for at hjelpe Landet; man fristes undertiden til at troe, at Criminal-Lovbogen er bleven givet, og ikke tilbagekaldt, i vore Tider. Dronning Elisabeth og Jacob den Første fremkaldes som Vidner mod den nuværende Souverain, og Lord Grey mod den nuværende Premierminister. Det stærkeste Beviis for at Irlands virkelige Klagepunkter ere formindskede i Mængde og Størrelse, er selve Oprørsstifternes Adfærd. Deres Raaben paa Unionens Ophævelse beviser hvor vanskeligt det er dem at finde andre Midler til at ophidse Folket, og fremme personlig Ærgjerrigheds Planer; thi for Eien=

domsbesidderen, Agerdyrkeren, Kjøbmanden og Manufacturisten i Irland ere Fordelene af en Forbindelse med et rigt og mægtigt Land saa utallige og uimodsigelige, at man blot behøver at henvise til Facta for at gjendrive dem, som forsvare den modsatte Mening. I denne Strid maa tilsidst Talstørrelser seire over Talerkunsten.

Man seer altsaa, at omendskjøndt Parlamentet er bleven nødt til at bruge strenge Forholdsregler, ere Lovgivningens mildere Pligter ikke blevne forsømte. Det er ikke sandt, at man har forsømt at gjøre Noget for Irlands Interesse, at Regjeringen har brudt sine Løfter, og kun indskrænket sin Virksomhed til Straffelove; men dersom paa den anden Side Viisdom og Mildhed have characteriseret Lovgivningens og Regjeringens Bestræbelser, og man spørger, om disse Bestræbelser har været heldige, kan man ikke besvare dette Spørgsmaal bekræftende. Saavidt som Irlands Stilling repræsenteres ved dets Handel, Agerdyrkning og financielle Hjelpekilder, har aabenbart en fremskridende Forbedring fundet Sted, men i de oprørte Provindser — og disse ere desværre ikke faa — ere Trudsler, Voldsomhed, ubunden Tøilesløshed traadte i Lovens Sted; de gjøre personlig Frihed og al Eiendomsbesiddelse usikkre, og forhindre Retfærdighedens Haandhævelse. Hvis Regjeringen havde vægret sig ved at lægge sig imellem, vilde den have unddraget sig en af sine helligste Pligter, den vilde være bleven Medskyldig i de Uretfærdigheder, som den erklærede sig uvillig til at undertrykke, og uberettiget til at straffe. Den Bill, som nylig er bleven Lov, støttede sig paa disse Grundsætninger: den er streng, men den har til Hensigt at undertrykke, ikke Friheden, men den grusomste meest oprørende Despotisme — Insurgenternes uforsvarlige Tyranie. Men efterat denne Forholdsregel nu er taget, bør den brittiske Regjering henvende sin Opmærksomhed paa Irlands Mangler og Fornødenheder. Man bør sørge for en bedre Organisation af Politiet, afskaffe alle Laugs-Monopolier og Misbrug, forbyde Dommerne at drive Handel med Embeder, nedsætte Tolden, oprette en Skifteret, indskrænke Arrest-Loven, udvide den offentlige Godgjørenhed, og gjøre det lettere at opdage og straffe Forbry=

delser. Ingen Frygt burde standse Forbedringernes Fremskridt; ingen halve Forholdsregler gribes; man maatte ikke overlade det til Demagogerne at opdage nogen Mangel; Alt hvad der er retfærdigt burde indrømmes; da, og først da, kan man heldig modsætte sig det Uretfærdige. Naar Regjeringen saaledes havde udstrakt Haanden til Hjelp og Beskyttelse, kunde den væbne sig til at straffe. Uden at lade sig bevæge af Lidenskabelighed og Vrede, eller lade sig nedslaae af skuffet Haab, ligegyldig imod Utaknemmelighed og uretfærdig Bebreidelse, skulde den udstrøe den Sæd, som enten den spirer i Aar eller ad Aare, tilsidst maa frembringe en frugtbar Høst. Ogsaa Irlænderne paaligge store og praktiske Pligter. Den hæderlige Forening af irske Whigs, som paa den ene Side have været afsagte Fiender af alle Monopolier, og paa den anden af tøilesløs Voldsomhed, er kun ringe i Antal. De staae ligesom paa en smal Landtunge, om hvis Strandbred de stridende Elementer rase; men de maae ikke tabe Modet. De Grundsætninger, som nu blive beærede med voldsomme Angreb fra alle Sider, ville tilsidst blive et Foreningspunkt for de Retskafne og Patriotiske. Det gamle Protestantiske Partie bør glemme sine uretfærdige Fordringer, de maa forglemme deres Orange-Loger, og erindre at de have et Fædreneland. De nordlige Protestanter maa være overbeviiste om, at det er forgjæves for dem at søge at gjenvinde deres forrige uretfærdige og udelukkende Magt; de ville tilsidst indsee, at deres Fødeland fordrer Opfyldelsen af vigtigere Pligter af dem, end at udbringe politiske Toaster og fanatiske Sange. Under en retfærdig, men særdeles fast og determineret Regjering, bør man ikke engang opgive Haabet om selve Oprørsstifternes Omvendelse; de maae tilsidst føle deres egen uhæderlige Stilling; og naar de blandt deres Trophæer paa den ene Side see Banditens Dolk og Mordbrænderens Fakkel, og Galgen og Galeierne paa den anden, maae de standse, om de end ikke kunne føle Anger. Det er forgjæves, at de ville beraabe sig paa deres Advarsler mod Voldsomhed, naar deres Sprog bestandig har været beregnet paa at ophidse Folket; de kunne ikke bedrage Andre, om det endog lykkes dem, at bedrage sig selv. For nogle Faa er Oprøret maaskee for-

deelagtigt; men blandt disse findes ædle Gemytter; Mænd som ere fødte til noget Større; disse ville vaagne til Bevidsthed om hvad de skylde sig selv og Fødelandet. De ville indsee, at det ikke blot er Statsmænd og Lovgivere, som have Ansvar; thi intet Ansvar er saa stort som det Folke=Anførere paatage sig. Den som opægger en let fængelig Pøbels Lidenskaber, den som søger at udføre endog lovlige Planer ved physisk Magt, kan falde som et Offer, men han vil aldrig blive hædret som Martyr. Mislykkes hans Forehavende ham, bliver han foragtet; er han heldig, er hans Lykke kun momentan; det Kobbel han har hidset paa det fælleds Bytte, søger snart andet Vildt, og han ender med at blive sønderslidt af sine egne Hunde. —

Nye Oplysninger om Mongoliet.

(Meddeelte af Humboldt i Berghaus's Annalen 1833. Juni, Juli).

Professor Bunge, tidligere bekiendt som Ledebours Ledsager i Altaibiergene, er nyligen kommet hiem til Petersborg fra en Reise til Pekin, som han foretog med en dertil udsendt Mission af Munke. I en til det keiserlige Academie meddeelt Afhandling har han givet interessante Oplysninger om Høideforholdene, de geognostiske og plantegeographiske Forhold i den Deel af Asiens Høiland der er bekiendt under Navn af Ghobi, hvilken han passerede ved at reise fra Sibirien til Pekin. Hiinsides Tola, en Biflod til Orkhon, der løber i Baikal Søen, hæver Landet sig til en skov= og vandløs Høislette, Ghobi, 4620 P. F. over Havet. Her er endnu ingen egentlig Orken, thi Buske af 2—3 Fods Høide bedække Porphyrbierget Darkhan=Ula. Men længere henne sænker Niveauet sig; paa den jevne Høislette hæver sig ligesom en Muur af Syenit i Retningen Øst og Vest og adskiller skarpt det nordlige Mongolie fra det mellemste, det egentlige Ghobi, hvor Høisletten er en fuldkommen Orken. Høiden er her 3480 Fod,

men dette er endnu ikke det laveste Punkt, thi der begynder her et Bækken, hvis laveste Steder neppe have en Høide der overgaaer 2400 Fod. Dette Bækken, som indeslutter smaae Saltsøer, antager Bunge for tidligere at have været Bunden af en stor Indsø. Mellem Scharabudurghuna og Durma, og sandsynligviis desuden i en stor Deel af Mongoliet, ligger en egentlig Sandørken (Schamo) i en, i Forhold til Udstrækningen af det øvrige Ghobi, ringe Brede. Her findes Rørvæxter og næsten alle det kaspiske Havs Saltplanter. Jordbunden bestaaer ikke af Flyvesand, men af Sand blandet med Saltdele. Mongolerne have et gammelt Sagn om at dette Bækken før har været en stor Indsø og de mene, at det igien vil blive det. Ved at stige op fra Durma kommer man atter til en Klippemuur liig den paa den modsatte Side af det fordums Hav. Længere hen mod Pekin maae man atter stige. Zaghan=balghassu har en Høide af 4200 Fod, og man nærmer sig nu det høieste Punkt paa Veien, hvor der er Levninger af den chinesiske Muur, der adskiller China fra Mongoliet; Høiden er her 5100 Fod og Alpeplanter komme tilsyne. Ved at overskride denne Biergrand kommer man som i en anden Planteverden. I Ørkenen er alting dødt — men faa Skridt derfra staaer den Reisende ved den steile Skrænt af Høiasien, hvor det frodigste Liv smiler ham imøde. Den chinesiske Muur danner en ligesaa naturlig som politisk vigtig Grændse.

Rettelser i Hages Bemærkninger over de lærde Skoler.

S. 11 L. 14 distraherer l. distrahere — S. 13 L. 24 og 25 med l. ved og Komma efter Forbindelse udslettes — S. 17 L. 15 dømme l. drømme — S. 19 L. 6 og 7 her er udfaldet: Skrivning, Regning og Tegning 8 Timer.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

i det Brünnichske Bogtrykkerie.

October 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 90.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Nogle Bemærkninger, foranledigede ved Handelscommis Gads Forslag om Realskolers Oprettelse.

Jo sieldnere det er, at Nogen udenfor Videnskabsmændenes Klasse offentligen yttrer sine Tanker om Skolevæsenet, med desto større Opmærksomhed maae en saadan Yttring modtages. Skeer nu dette med Frimodighed og med Varme for et saa vigtigt offentligt Anliggende, og maae den Mand, der saaledes fremtræder, betragtes som Repræsentant for en stor Klasse af Medborgere, saa bør hans Stemme høres med Velvillie og hans Forslag tages i alvorlig Overveielse. Selv den, der ikke formaaer at skrive noget giennemført, noget udtømmende om Gjenstanden, griber gjerne Pennen, var det end kun for at vække mere Interesse for Sagen.

At der hos os, i det Hele taget, men især udenfor Hovedstaden, er en stor Mangel paa Underviisningsanstalter, der, uden at gaae ud paa hvad man kalder den lærde Dannelse, give Borgeren en høiere Aandsudvikling og derved giøre ham skikket til med større Kyndighed og Frihed at virke i sin Kreds, og derhos sætte ham istand til, ved Raad og Daad, at medvirke til Samfundets Vel — det har Hr. Gad fremsat med Klarhed og Sandhed. — Denne Mangel af Dannelse ligger tydeligen nok for Dagen. Vi spore den hos de Kjøbmænd og Detailhandlere, de Contoirister og Haandværkere der ikke ere underviste enten privat eller i de faa gode Instituter, der have deres Dannelse til Formaal; — vi spore den hos Fleertallet af de ustuderede Chirurger og ustuderede Jurister, hos saa mange af vore Konstnere, Landmænd, Gartnere o. s. v.

At denne Mangel paa høiere Dannelse hos Næringsborgeren gjør ham mindre skikket til at drive sin Næringsvei, deri maae man ligeledes give Hr. Gad Ret, om man end maae tilstaae, at han gaaer for vidt, naar han heri ene eller fortrinsviis søger Grunden til Handelens og Fabrikvæsenets mindre heldige Tilstand hos os. At der fremdeles ved denne Mangel opstaaer en skadelig Ulighed — et for Staten skadeligt Misforhold mellem Embedsklassen paa den ene Side, der næsten udelukkende er i Besiddelse af den høiere Dannelse og den næringsdrivende Borgerklasse, der som oftest mangler den, paa den anden Side — og at Borgerne derfor i Almindelighed ikke kunne tage nogen virksom Deel i Commune-Anliggenderne — det er atter en stor Sandhed og en Sag der nu har forøget Interesse, da baade Regjering og Folk tænke paa at udvikle et friere og mere selvstændigt Borgerliv.

Saavidt maae Anmelderen aldeles tiltræde Hr. Gads Mening; hvad derimod de Forslag angaaer, som i Skriftet fremsættes til at afhjelpe denne Mangel, da kan han ikke være af samme Tanker.

Hr. Gad foreslaaer, hvad Skoleunderviisningen angaaer, enten at reformere de lærde Skoler saaledes, at de ikke blot bleve skikkede til at danne den vordende Embedsmand og Videnskabsmand, men til at skaffe Alle, som vare istand dertil, en høiere Dannelse; eller at nedlægge Halvdelen af de lærde Skoler og i deres Sted oprette Realskoler.

Hvad nu det første Forslag angaaer, da har Ideen om en fælleds høiere Dannelsesskole for alle Klasser over Almuen, i og for sig noget meget tiltrækkende*); den vilde befordre Borger-Lighed, og den vilde, hvad der er saameget gavnligt, baade saalænge som muligt udsætte Afgiørelsen af det ofte vanskelige Spørgsmaal om Drengens fremtidige Bestemmelse, og tillige, naar Bestemmelsen i en seen Alder blev forandret, gjøre Overgangen fra den ene Livsbane til de anden meget lettere end den er, efter vore nærværende Indretninger. Anmelderen troer ogsaa at en saadan fælleds Underviisning indtil en vis Alder kan finde Sted ja endog er ønskelig,

*) Den er tidligere fremsat — med fleere eller færre Modificationer — af andre; hos os f. Ex. af Prof. Hiort.

men han er ligesaa overbeviist om, at den efter denne Alder tvertimod bliver skadelig. Det er ingenlunde hans Mening, at Kiøbmanden, Konstneren, Fabrikanten, Landmanden eller Haandværkeren skulde have mindre Dannelse end Embedsmanden, forudsat at de have Evne og Leilighed til at forskaffe sig den, — men han troer, at Dannelsen fra en vis Periode i Skoleunderviisningen maa erholdes ved andre Midler. Saameget han endog holder for at ikke umiddelbar Erhvervelse af practisk Dulighed, men en velordnet og grundig Aandsudvikling er Hovedsagen i Skoleunderviisningen, saa troer han dog, at eftersom Aandsudviklingen kan skee ved forskjellige Midler, bør de gives Fortrinet, der tillige meddele Kundskaber og Færdigheder, som i en vis tilkommende practisk Retning kunne gavne. Saaledes ere vistnok Mathematik, Physik, Naturhistorie, Geographie og Historie Videnskaber der uddanne Aandsevnerne og som baade for den vordende Embedsmand og Næringsborger ere af Vigtighed, men man indseer tillige let hvorledes, saasnart man kommer over Elementerne, nogle Dele af Videnskaben bliver vigtigere for Embedsmanden, andre for Kiøbmanden, ja stundom atter andre for Haandværkeren eller Fabrikanten. Lignende gielder om Sprogene. Aandsdannende ere baade de ældre og nyere Sprog, men den vordende Embedsmand kan ikke undvære Studiet af de gamle Sprog naar han skal dannes videnskabeligen og det maae han, naar han ikke skal blive en blot Routinier. Hvad de levende Sprog angaaer, er det ordentligviis nok for ham med Lethed at kunne læse dem, for saaledes at have Adgang til de tilsvarende Litteraturer. De enkelte, der komme i det Tilfælde at skulle tale eller skrive de fremmede Sprog, kunne siden forskaffe sig denne Færdighed. For Næringsborgeren derimod have Latin og Græsk saa ringe Interesse, at han ganske kan undvære dem. Derimod blive for ham, og navnligen for Kiøbmanden, de levende Sprog af Vigtighed og til den sidstes fuldstændige Uddannelse hører at kunne skrive og tale de meest udbredte blandt de levende Sprog.

Seé vi hen hertil, saa bliver det klart, at naar, som Hr. Gad vil, Reformen skulde træffe alle den lærde Skoles Klasser, saa maatte enten Underviisningen fortrinsviis lempes efter det ene Slags Elevers Tarv, og da vilde det andet Slags lide derved; eller

ogsaa maatte der læres saa mange Fag, og hvert saa udførligt, at de ikke kunde drives grundigen, hvorved da begge Partier vilde tabe.

See vi dernæst hen til Tingenes nærværende Tilstand, navnligen til Retningen af de nuværende lærde Skolemænds Dannelse og de fleestes Anskuelser, saa er det vel mere end sandsynligt at den nye Omdannelse for de Fleeste ikke vilde blive kierkommen. Hensynet som skulde tages til Næringsborgeren vilde letteligen betragtes som noget Paatvungent, og saaledes vilde den til hans Tarv sigtende Deel af Underviisningen ikke behandles med den Kierlighed og Omhu, som den netop i Begyndelsen allermeest behøvede. Følgerne af den foreslaaede Reform vilde derfor udentvivl neppe tilfredsstille og maaskee mindst dem, som meest skulde vinde derved.

Det andet Forslag gaaer ud paa at forvandle Halvdelen af vore lærde Skoler til Realskoler. Her møder nu først den vigtige Indvending, at man i en velordnet Stat ikke letteligen bør anvende de Fonds, der have faaet en vis Bestemmelse til et derfra forskielligt Oiemed, hvilken Vanskelighed bliver saameget desto større, som en Deel af Skolernes Midler ere opstaaede ved Privatdonationer, i Henseende til hvilke Giverens Villie bør være hellig. Antaget endog at adskillige lærde Skoler kunne nedlægges — hvilket iøvrigt ogsaa er Anmelderens Mening — saa maatte dog de derved erhvervede Besparelser anvendes til at iværksætte Forbedringer ved de vedblivende. Men det er allerede oftere yttret: at Lærerne ved vore lærde Skoler burde lønnes bedre, at dette navnligen burde skee i Henseende til de Fag der ansees for mindre vigtige, som Mathematik og de levende Sprog, for at faae Mænd dertil, som havde drevet disse Fag ex professo, — at der burde ansættes Lærere i Naturvidenskaberne — at Skolebibliothekerne burde forøges, Naturalsamlinger anskaffes o. s. v. Saalænge altsaa de lærde Skoler trænge til saa betydelige Forbedringer, kunde man ikke med nogen Billighed fratage dem nogle af deres Fonds.

Forslaget har endvidere den Vanskelighed at det ordentligviis netop ere de større Byer, der meest trænge til begge Slags Skoler*);

*) Helsingør gior maaskee en Undtagelse; den vilde meget trænge til en Realskole, og kunde maaskee undvære en lærd Skole.

thi hvad enten man nu bestemte de lærde Skoler for de større, Realskolerne for de mindre Byer, eller omvendt, saa vilde der opstaae betydelige Savn for de Forældre, der i de større Byer vilde anbringe deres Børn i den Slags Skole, som Byen ikke havde.

Hr. Gad synes at forudsætte, at Staten paa samme directe Maade burde sørge for Næringsborgernes høiere Uddannelse, som den sørger for den vordende Embedsmands. Men denne Anskuelse er neppe rigtig. Embedsmændene ere Regieringens Organer; at skaffe disse tilveie i tilstrækkeligt Antal og af tilstrækkelig Duelighed, er ligefrem Statens Sag. Hvad de øvrige Statsborgere angaaer, da gives der vel et minimum af Kundskab, som Staten maa sørge for at Enhver besidder, fordi dette er en Betingelse for at han er skikket til at være Medlem af Staten. Denne Kundskabsgrad er det som skal erhverves i Almueskolerne, som derfor hos os overalt ere indførte og hvis Bekostning det er paalagt Communen at bestride. Hvad der derimod gaaer ud herover, altsaa den høiere Dannelse, synes det ikke at være Statens Sag at sørge for, ja det synes endog rigtigst, at dette i Hovedsagen overlades til Statsborgerne selv. Paa en Tid, hvori man søger at gjøre den Grundsætning gieldende, at Staten saa lidet som muligt direct bør indblande sig i Borgernes Anliggender, og af en Forfatter, som synes at hylde Grundsætningerne for et friere Borgerliv — skulde man ikke have ventet et Forslag, der gaaer ud paa at sætte Borgernes høiere Uddannelse aldeles under Statens directe Styrelse.

Hertil kommer endnu den væsentlige Forskiel: at de lærde Skoler hverken underholdes af Statscassen eller af Communerne, men af Fonds, der i Fortiden ere opstaaede, deels ved Secularisation af den catholske Geistligheds Eiendomme, deels ved private Gaver; — hvorimod der i Henseende til Realskoler, naar de skulde oprettes af Staten, saavidt skiønnes, kun vilde gives tre Midler; enten at fastsætte en høi Skoleløn, og da vilde det vel være vanskeligt at faae en tilstrækkelig Frequents; eller at paalægge Communerne denne Byrde og da vilde disse, men især de Borgere, som ingen Børn havde eller som foretrak at sætte deres Børn i en lærd Skole eller lade dem undervise privat, — letteligen blive misfornøiede, eller endelig en bestride Omkostningerne af Statscassen, og da vilde Byrden

falde paa mange, som ingen Fordeel havde af disse Skoler, og for en stor Deel paa dem, for hvem allerede Almueskolevæsenet er en betydelig Byrde. Ogsaa i dette Tilfælde vilde en saadan Foranstaltning vække Misnøie og ligesom i det andet Tilfælde maaskee især i den Klasse af Borgere, hvis Tarv ved Foranstaltningen var tilsigtet.

Men hvilke Midler skulde man da anvende for at fremme et saa vigtigt Øiemeed? Anm. vil forsøge at besvare dette Spørgsmaal.

Den første Maade hvorpaa Næringsborgeren kunde skaffes en høiere Dannelse, og hvorpaa nogle allerede erholde den, er ved Privat-Instituter. — Saadanne kunde oprettes i Danmarks Kiøbstæder og i Kiøbenhavn fleere end der gives. Mænd der med Duelighed til netop at styre saadanne Skoler, forbandt Interesse for Udforelsen, maatte stifte dem. I Medborgernes kraftige Medvirken maatte de finde den fornødne Opmuntring. — De offentlige Skoler have vel det Fortrin, at Bestyreren, som en af Staten betroet Embedsmand, hvis Udkomme er sikkret, i Reglen kan antages at være Posten voxen; dernæst at man er sikkret for at Foretagendet blot betragtes som en Kilde til Pengeerhverv. Men de private Skoler have paa den anden Side deres Fortrin. Her gielder, i Henseende til Læreposternes Besættelse intet Anciennitets System; uduelige eller mindre duelige Lærere kunne langt lettere fiernes fra Skolen; den forøgede Indtægt, der er en Følge af en forøget Frequents, kan ogsaa have sin gavnlige Indvirkning paa Bestyrerens Driftighed, uden at han derfor behøver at tabe de høiere Hensyn af Sigte; — endeligen kan her finde en langt større Frihed Sted i Underviisnings Methoden, i Valget af Læregienstande, Lærebøger o. s. v. I Henseende til det lærde Skolevæsen har Erfaringen viist, at private Skoler med Held kunne bestaae ved Siden af de offentlige. Ved Realskoler, hvor Valg og Frihed i Underviisningen ere endnu mere nødvendige, maatte det endnu mere gjelde.

Om man nu, med Hensyn hertil, vilde give Privat-Instituter Fortrin for offentlige Realskoler, saa behøvede derfor ikke det Offentliges Bistand at være udelukket. Naar en dygtig Skolemand var fundet til Bestyrer, naar en Byes Borgere viste Interesse for Oprettelsen af et saadant Institut, da kunde Staten eller Communen kom-

me til Hielp, ved at anskaffe Locale, ved at oprette nogle Friepladse, ved at give Lærerne Løfte om Befordring x.

Den anden Maade, hvorpaa Maalet synes at kunne naaes, er derved, at Regieringen i de større Byer eller Byer, i hvilke Borgerne og Omegnens Beboere yttrede Lyst til at have en saadan Skole og forbandt sig til at underholde den, ansatte Bestyreren og Lærerne. Garantie for at Skolen vilde blive besøgt, maatte haves, da den ellers vilde falde Staten eller Communen til Byrde, og det endda uden at anrette nogen betydelig Gavn.

Det er dette Middel til en høiere Dannelse hos Kiøbstædborgerne, som vor Lovgivning allerede har forsøgt. I Forordningen om Almue-Skolevæsenet i Kiøbstæderne af 29de Juli 1814 §. 2 bestemmes "at i de folkerige og større Kiøbstæder hvor et tilstrækkeligt Antal af Drengebørn findes, hvis Forældre have Evne og Villie at bidrage til at borgerlige Realskoler, der i Stæderne kunne bestaae, skulle saadanne Skoler oprettes, foruden de almindelige Borgerskoler;" — og anføres som disse Skolers Diemeed "at de Børn der vel ingen lærd Dannelse behøve, men dog bestemmes til en saadan Virkekreds, som fordrer særegne Kundskaber, kunne deri vorde oplærte" — §. 3 bestemmer "at hvor Antallet af Forældre, som kunne bidrage til de borgerlige Realskolers Indretning og Vedligeholdelse ikke findes tilstrækkeligt til de dermed forbundne Omkostningers Udredelse, og hvor dog en meer udvidet Underviisning end den som bør gives i de almindelige Borgerskoler, er ønskelig for de Børn, hvis Forældres borgerlige Stilling synes at kunne giøre Krav derpaa; der skal Underviisningen i de almindelige Borgerskoler udvides ved at forøge samme med een Klasse (en Realklasse); og, om det ansees fornødent, ved at antage een Lærer mere." I hine Realskoler skulle efter §. 74 følgende læres: "Dansk, Religion, Skiønskrift, practisk Regning, Vexelregning og Bogholderie, elementair Mathematik, de første Grunde af Mekaniken, Læren om Jordens og Verdens naturlige Beskaffenhed, Naturhistorie og Naturlære hvormed forbindes Kundskab om Handelsvarer samt om Haandværks- og Fabrikarbeider, den almindelige Verdenshistorie og udførligt Fædrelandets Historie, Geographie, hvormed Handelsgeographie bør forbindes, Tydsk, Fransk og tillige Engelsk, saafremt Kiøbstædens Handelsforbindelser

dertil give Anledning, Tegning af geometriske Figurer, af Maskiner, Architectur og Ornamenter, — Sang, Gymnastik og i Søestæderne i det mindste forberedende Underviisning i Styrmandskunsten samt i Svømning."

Men undersøger man Kiøbstædskolevæsenets virkelige Tilstand, saa maae man tilstaae, at Lovgiverens Øiemeed ikke, eller dog kun meget ufuldkomment, er opnaaet. — Saavidt vides, er der af alle Landets Kiøbstæder ikke een, der har en fuldstændig Realskole, og kun 18 (altsaa omtrent $\frac{1}{3}$ af alle Kiøbstæder), hvor der til den almindelige Borgerskole er føiet en saakaldet Realclasse.

Da Lovgiveren i denne Forordning er gaaet ud fra den ovenomtalte Grundsætning, at den høiere Uddannelse bør overlades til Borgernes frie Valg, og derfor har giort Borgernes Samtykke til Betingelse for Realskolernes Oprettelse; — saa synes Mangelen af virkeligen existerende Realskoler at hentyde paa en beklagelig Ligegyldighed hos Kiøbstædsbeboerne for at skaffe deres Børn en høiere Dannelse. Imidlertid kræver Sandheden, at man ikke maae fortie, at Forordningen selv indeholder Bestemmelser, der vanskeliggiøre det tilsigtede Maal. I en fuldstændig Realskole skal nemlig, efter §. 76 cf. §. 82, Underviisningen i Almindelighed gives af to Lærere, den ene en theologisk Candidat, den anden en dertil dannet Seminarist. Det er imidlertid klart, at naar der skulde være Spørgsmaal om en egentlig Doceren af alle de i Fdn. nævnte Læregienstande — saaledes at Eleverne omtrent kunde faae samme Grad af Dannelse som de lærde Skolers Elever, saa vilde dette ikke kunne ventes af en theologisk Candidat og en Seminarist. Det synes altsaa at Lovgiveren ved Realskolen ikke har tilsigtet en saadan Grad af høiere Dannelse som her er Tale om, men kun en Dannelse der noget var hævet over Almuesunderviisningen, og at de omtalte Lærere, foruden den egentlige Elementarunderviisning, af de øvrige Fag kun skulde meddele Saameget, som de selv, ved at læse passende Skrifter, kunne forskaffe sig, uden egentligen at profitere disse Fag *).

---

*) Et andet Spørgsmaal er det, om en saadan Meddelelse af Videnskabernes Brudstykker giennem en Lærer, der ikke selv har giennemtrængt Faget, i og for sig er ønskelig. Anmelderen ynder ikke denne Fremgangsmaade.

Men kunde saaledes Realskolerne ikke give Eleverne en betydelig høiere Grad af Dannelse end den de faae i Almueskolerne, — saa laae vist nok heri en Grund for mange Forældre til ikke at ønske en saadan Skole oprettet i Kiøbstæden, og hellere at vælge enten en lærd Skole eller privat Underviisning.

Det tredie Middel*) er, at give de lærde Skoler en saadan Classe-Udvidelse at de kunde blive passende baade for den lærde og den høiere borgelige Dannelse, nemlig saaledes, at enhver lærd Skole havde 2 lavere Klasser, hvori Eleverne uden Hensyn til deres fremtidige Bestemmelse nød fælleds Underviisning, og hvor de bleve til omtrent 12 Aars Alderen, dernæst 2 eller 3 høiere Klasser for den vordende Student og et lige Antal af Klasser for den vordende dannede Kiøbstædborger eller Landmand. Begge Klasse-Rækker skulde naae lige vidt og Underviisningen deri ligesom i de studerende vedvare til Elevens 18de Aar, eller i det mindste til det 16de Aar. Bedst vilde udentvivl de Ikkestuderende Klassers Tarv fremmes, naar enten deres hele eller dog deres nærmere Bestyrelse blev overdraget en egen Rector eller dog en Subrector, hvortil da i Almindelighed Læreren i Historien, Naturhistorien eller Mathematiken sandsynligviis vilde være den meest skikkede. I Fælledsklasserne skulde blot læres hvad man i Almindelighed regner til Elementarunderviisningen, altsaa foruden Religionsunderviisningen: Dansk, Begyndelsesgrundene til Historie og Geographie, Regning og Skiønskrivning — men disse Fag maatte drives med desto større Kraft og Alvor. Ved saaledes at indskrænke Fagene, vandt man deels en større Grundighed, deels at de Børn, som formedelst Forældrenes Uformuenhed maatte forlade Skolen inden den hele Skolecyclus var endt, dog havde lært Noget tilgavns, hvormed de i Livet vilde være meget bedre tiente end med en ufuldendt Underviisning i mange Ting.

I de studerende Klasser maatte omtrent læres hvad der nu foredrages deri, dog at Latinen maatte opgive sit Supremat, Mathematiken og de nyere Sprog læres bedre og Naturvidenskaberne indtræde som Underviisningsgienstande.

---

*) Allerede foreslaaet i dette Tidsskrift Nr. 87 og 88. S. 48.

I Realklasserne maatte man fortsætte Underviisningen i Dansk, Historie og Geographie. Ved de to sidste Fag burde tages Hensyn til Elevernes fremtidige Bestemmelse. Den historiske Underviisning vilde altsaa mindre angaae Kongerækker og Krige end Opdagelsernes og Handelens Historie; den geographiske vilde i Korthed behandle den gamle Geopraphie, udførligt derimod den Deel af den physiske Geographie, som angaaer Producterne og i den saakaldte politiske Geographie især tage Hensyn til det Statistiske. Fremdeles maatte underviises i Mathematik, Naturlære og Naturhistorie — og ogsaa i disse Fag maatte tages Hensyn til de Dele, som fortrinsviis interessere den vordende Næringsborger, uden at man dog maatte glemme, at Fremstillingen af disse Videnskabers Hovedsætninger er det vigtigste. Hvad de fremmede Sprog angaaer, da maatte der læres Tydsk, Engelsk og Fransk. I de to første maatte Eleven ved fuldstændig Skolecursus bringe det til at skrive, om muligt ogsaa at tale, disse Sprog; i Henseende til Fransk, kunde det vel være nok, med Lethed at læse det. Den her fordrede Fuldkommenhed i Sprogene vilde vel neppe opnaaes, uden ved fuldstændigt Skolecursus til det 18de Aar. Færdigheden i at skrive og tale maatte især erhverves i de to sidste Aar af Skoletiden, deels fordi Eleverne da ved den foregaaende Læsning bedst vare forberedte dertil, deels fordi dette er mindre vigtigt for Haandværkeren end for Handelsmanden, og i Almindelighed den sidste bedre vil være istand til at forlænge Skoletiden til det 18de Aar. Geometrisk Tegning maatte da (i det mindste udenfor Kiøbenhavn) høre med til de Fag der skulde læres i Realklasserne; — men dermed troer jeg ogsaa at Alt er nævnt, hvad Skolen bør omfatte. Vel veed jeg, at man i Almindelighed ogsaa hertil regner Varekundskab, vel endog Handelsret, men jeg kan ikke finde det hensigtssvarende at giøre disse Fag til Underviisningsgienstande i S k o l e n. Varekundskab læres ikke blot bedst, men næsten kun i Praxis. At faae de fornødne Samlinger er meget vanskeligt, ligeledes at faae dulige Lærere, som kiende alle Slags Varer. Varekundskaben har i hver enkelt Næringsvei et saadant Detail, at det Lidet som man i Skolen (hvor jo alle Slags Varer skulle kiendes) kan lære, siden i Praxis næsten er aldeles uden Betydning. Hvad

Handelsret angaaer, da kan den ikke foredrages grundigt eller forstaaeligt, uden at man medtager en betydelig Deel af den hele civile Lovgivning, og til Kundskab herom og overhovedet om de indviklede borgerlige Forhold, er Drengen ikke moden. Anmelderen har havt Leilighed til at overbevise sig om, at en saadan Underviisning i Skolen ikke fører til noget Resultat; thi han har engang selv foredraget dette Fag i en Handelsskole.

Jeg vover ikke at afgiøre, hvilken af de her foreslaaede Midler til at skaffe Næringsborgeren en høiere Uddannelse, bør have Fortrinet. Maaskee vilde i een Kiøbstad eet, i en anden et andet af disse være meest hensigtssvarende. Det tredie Forslag er udentvivl det, som vilde medføre de færreste Uleiligheder og de mindste Bekostninger. Den lærde Skoles Locale vilde vel undertiden kunne rumme et Par nye Klasser eller i al Fald uden stor Bekostning gives den fornødne Udvidelse. Lærepersonalet behøvedes kun lidet at forøges, men Lærerne bleve bedre lønnede*); de derved foranledigede Udgifter vilde maaskee for største Delen kunne afholdes ved Skolelønnen. Forslaget har kun den Skyggeside, at man har Anledning til at befrygte, at Realklasserne skulde blive betragte som Bisag, hvilket de netop slet ikke maatte**). I egne Skoler var dette ikke at befrygte, men disse vilde, hvad enten de nu vare offentlige eller private, møde flere oeconomiske Vanskeligheder.

Hr. Gad bliver ikke staaende ved at fordre Skoler for Næringsborgerne, han kræver ogsaa høiere Dannelsesanstalter for dem i en modnere Alder; Anstalter, der kunde svare til Universitetet og den militaire Høiskole. Han har sikkerligen Ret i, at ogsaa Kiøbmanden, Fabrikanten, Konstneren, Landmanden og den dannede Haandværker behøve eller kunne have Gavn af en saadan høiere Dannelse. Men ligesom vi i Danmark kun have eet Universitet og

---

*) Dette vilde da ogsaa medføre en meget betydelig Vinding for de studerende Klasser, som derved vilde faae fortrinligere Lærere i de levende Sprog og Mathematik, samt en Lærer i Naturvidenskaberne.

**) Dette vilde dog være mindre at befrygte, naar Realklasserne fik en egen Bestyrer, saaledes som ovenfor er foreslaaet.

een militair Hoiskole, og det i Hovedstaden; saaledes kunde man heller ikke tænke paa saadanne hoiere Dannelses Anstalter udenfor Kiobenhavn. Men i Hovedstaden findes allerede næsten Alt, hvad der i saa Henseende kunde forlanges. I den polytechniske Læreanstalt kan den, der i en Alder af 18 Aar forlader Realskolens øverste Klasse, lære Physik, Chemie, hoiere Mathematik, Mechanik og nogen Naturhisterie. Onsker han at høre flere Forelæsninger over Naturhistorien eller Forelæsninger over den physiske Geographie, Statistik, Statsoeconomie, da staae Universitetes Læresale ham aabne; thi skiøndt disse oprindeligen ere bestemte for de academiske Borgere, saa er neppe nogensinde Udgangen bleven nægtet andre velopdragne Ynglinge; ja jeg troer, at de fleeste af mine Colleger, ligesom jeg, med Glæde modtager saadanne Hospitanter. Virkeligen besøges Universitetets Forelæsninger, især de naturvidenskabelige, saavelsom Forelæsningerne ved den polytechniske Læreanstalt af mange udenfor de Studerendes Klasse. Forelæsninger, beregnede specielt paa saadanne Tilhørere, vilde vel ogsaa komme istand, naar først Sandsen var rigtig vakt derfor. Saaledes vilde da Handelsretten kunne foredrages for Kiøbmanden, Landboeretten for Landmanden o. s. v.

Men vil man maaskee indvende, — alt dette angaaer kun theoretiske Kundskaber, — de practiske hvor lærer man dem? Svaret er let! hverken i Skolen eller Hoiskolen eller noget andet Sted end i Værkstedet, Pakhuset, Contoiret, Fabriken eller Avlsgaarden. Det er en besynderlig Vildfarelse, hvori mange hæderlige Practikere falde, at de forlange at den practiske Kundskab skal gives i Skolen, uagtet de sædvanligen selv ere de første, der smile over de uheldige Forsøg, som undertiden giøres derpaa. For blot at anføre Eet, hvorfra skal man faae dulige Lærere? Mon den dygtige Handelsmand, der sidder i god Drift, forlader sit Contoir eller gaaer fra Børsen for at undervise Skoledrenge i sin Dont, eller for at holde Forelæsninger for de unge Contoirister? — eller mon Fabrikanten af samme Grund forlader sin Fabrik eller den dygtige Landmand sin Avling? Ja en falleret Kiobmand, en mislykket Fabrikant, en Landmand, der har maattet gaae fra sin Gaard, kan man faae; men mon man er tient dermed?

Saameget jeg end med Hr. Gad ønsker at Næringsborgeren maae anvende sine Ungdomsaar paa at skaffe sig en grundig og udbredt Dannelse, saa lidet er jeg enig med ham i at man burde indføre Examina for ham. Alt Examensvæsen medfører Indskrænkning i Studiefriheden. Man kunde endog fristes til til at ønske det afskaffet ved Embedsstanden, naar man blot havde noget andet Middel til at overbevise sig om dens Dulighed, der skal ansættes i offentligt Embede, hvorfra han ikke saa let kan afskediges som den private Contoirbetjent, Medhielperen i en Fabrik, Svenden eller Forvalteren. Efter Næringsveienes store Forskiel, vilde de Kundskaber, som Kiøbmands=Studenten, Fabrik=Studenten o. s. v. behøvede, være meget forskjellige. Hvorledes man end indrettede en saadan Examen, saa vilde Candidaten nødes til at lære adskilligt som han ikke behøvede, og derover lære det, han behøvede, mindre godt. Hans Studium vilde tabe den Frihed, som netop giør den saa frugtbar; — ikke at tale om den ulykkelige Ramselæsen, som saa let fremmes ved Examen.

Det er meget glædeligt at Sandsen er vakt for Borgeroplysningen; maatte den hos Borgerne selv blive ret levende. Neppe vil Borgeroplysningens Fremme finde nogen Modstand hos Embedsklassen, mindst hos Videnskabsmændene. Flere Exempler, hentede fra den nyeste Tid, tyde derpaa. Det var fra Videnskabsmænd at Planen udgik til Oprettelsen af den polytechniske Læreanstalt, — som ved Regieringens kraftige Foranstaltning fremstod. Det var fornemmeligen Videnskabsmænd og Embedsmænd som stiftede Athenæum, som har bidraget og fremdeles vil bidrage til den høiere Folkeoplysning. Kongebudet om Provindsialstændernes Indførelse blev af de fleeste Embedsmænd, og især af de meest oplyste, modtaget med Glæde, skiøndt denne Indretning og især de Communal=Indretninger som dermed skulle sættes i Forbindelse, aabenbart tilsigte en Indskrænkning af Embedsmændenes store Myndighed og derved let foranledigede Vilkaarlighed.

Af alle Oligarchier er det, som grunder sig paa aandelig Overlegenhed, det mindst farlige, thi baade er det efter sin Natur det meest

liberale, og, naar det ellers virkeligen er Aanden der hersker, arbeider det med Bevidsthed og Tilfredshed paa sin egen Tilintetgiørelse.

Red.

Mærkelig Vinterkulde i Orienten i 1833.

Medens Vinteren 1832=33 i det nordlige Europa var mild *), har det europæiske og asiatiske Tyrkie, de sydligste russiske Provindser, Persien og Nabolandene havt en usædvanlig streng Vinter.

I Tiflis og Erivan — hvor man ellers neppe kiender Vinter og hvor man pleier at see Roser i Blomst i Januar Maaned, skal Thermometret være faldet til 30° R. under Frysepunktet. — I Constantinopel har Vinteren afgivet Exempler paa meget pludselige Omvexlinger. Fra den 15de til den 25de Januar faldt en overordentlig Mængde Snee, ledsaget af en iiskold Nordenvind, der medførte en Kulde som endog overgik den, man havde erfaret i den berømte Vinter 1812. Færselen blev i fleere Dage afbrudt saavel fordi Veiene vare tilsneede som formedelst den strenge Kulde. Men pludseligen blev dette Veir afløst af en blid Vaarluft, Sneen smeltede i to Dage, Søndenvind og klar Luft frembragte Dage som i April og Mai.

I Saratov i det sydlige Rusland derimod havde man den 9de og 10de Mai en stærk og iiskold Nordenvind, ledsaget af en overordentlig Masse af Snee. Ti af de tydske Colonister, som arbeidede i Marken, mistede Livet, og af Heste og Quæg omkom 1690.

---

*) I Kiøbenhavn var Vinterens Middelvarme ½ Grad over den almindelige, den høieste Kulde kun 9° R. under Frysepunktet.

Denne Notits er taget af Nouvelles annales des voyages. 1833. Juillet. Det havde været at ønske, at Himmelen for de meddeelte Efterretninger tillige var opgivet.

Indbydelse.

Endeel Naturkyndige og Yndere af Naturvidenskaberne have forenet sig i det Øiemed at udbrede naturhistoriske Kundskaber i Danmark.

Denne Forening har derfor besluttet at oprette et naturhistorisk Museum, der kan afbenyttes af Selskabets Medlemmer i et passende Locale.

Dette Museum skal staae aabent nogle Dage om Ugen flere Timer ad Gangen, de opstillede Naturgienstande forsynes med Navne og en Naturkyndig skal være tilstede for at give Medlemmerne de Oplysninger de ønske.

Man vil søge dermed at forbinde populaire Foredrag over naturhistoriske Æmner.

Ethvert Medlem betaler 6 Rbd. r. Sølv om Aaret i Contingent, hvis han blot vil benytte Samlingen for sin egen Person, men 8 Rbd. r. Sølv, hvis han tillige vil have denne Ret for sin Familie. Contingentet erlægges halvaarsviis forud. Den, der ved Indtrædelsen indskyder ti Aars Contingent, erholder Medlems Rettigheder for bestandig.

Flere af Foreningens Medlemmer have tilbudet deres private Samlinger, hvoraf nogle ere betydelige, til Afbenyttelse for Selskabet; dette tæller allerede 100 Medlemmer og ikke ubetydelige Bidrag ere indskudte strax. Man haaber derfor, allerede til Foraaret at kunne aabne det naturhistoriske Museum.

Selskabet har bemyndiget Directionen til offentligen at indbyde til Deeltagelse i dette Samfund.

De, som agte at tiltræde, vilde anmelde det for een af os Undertegnede.

Directionen for den naturhistoriske Forening den 24de October 1833.

Schouw. Eschricht. Collin.

(Hermed følger Nr. 9 af de literariske Anmeldelser.)

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

October 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 91 og 92.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Det engelske Befordringsvæsen.

Det engelske Tidsskrift Qvarterly Review giver i No. XCVI eller Decemberheftet f. A. en Artikel med Overskrift Public Carriages — the Road, hvori fremstilles Tilstanden af det offentlige Befordringsvæsen i England med Heste og Vogne paa sædvanlige Veie og de Forbedringer, det har modtaget i de sidste 60 Aar. Skjøndt ingen anden Stat kan maale sig i denne Henseende med England, hvor fortrinlige Veie, udbredt Handel, stor Velstand begunstige i høieste Grad Befordringen, tør dog maaskee et Udtog af samme Artikel ikke være uden Interesse, forsaavidt vi der see skildret det Høieste, som hidtil er opnaaet, ved at opbyde samme Midler, som vi, i Lighed med andre Lande, anvende til den offentlige Befordring.

Vi ville, siger Forfatteren, ikke tænke paa den private Reise-Karet, forspændt med 4 Heste, skjøndt den Fortælling, at Lord Londonderry en Aften har holdt Tale i Overhuset og næste Aften var ved sin Dør i Durham, 250 engelske Mile ($53\frac{1}{2}$ danske Miil) fra London, er forbausende og noget som ikke kunde udrettes i noget andet Land under Solen; dog Douceurer til Postkarlene og Extra-Relais af Heste ere vel her kommet til Hjælp. Vi ville derfor indskrænke os selv til den sædvanlige Gang af det offentlige Befordringsvæsen; et privat Brev fra en nøie Ven giver os Anledning hertil. "Jeg var ude paa Jagt," siger han, "afvigte Efteraar, paa en Mandag, i Nærheden af Brighton og spiste til Middag Kl. 6 næste Onsdag hos min Fader i Merrion Square i Dublin — en Afstand af 400 Miil ($85\frac{3}{4}$ danske Miil). Det skete saaledes: han gik i en Efter-

middags=Kareet, som bragte ham til London i rette Tid for Holyhead=Postkarerens Afgang, og den bragte, ved Hjælp af Dampbaaden, der satte ham over den irske Canal, ham til Dublin i den omtalte Tid. Men Hurtighed er ikke det, hvoraf vi ene kunne være stolte. At reise i de offentlige Kareter er ikke længere et hæsligt og kjedsommeligt Arbeide, allerede for lang Tid siden er Reisen forvandlet til en vis Magelighed, ja nærmer sig til hvad man næsten kan kalde Luxus.

Vi ville blot gaae 90 Aar tilbage i Tiden. I Aaret 1742 forlod Oxford=Stationsvogn Kl. 7 om Morgenen London og naaede Uxbridge ved Middagstid. Den kom til High=Weycombe Kl. 5 om Aftenen, hvor den blev om Natten; og gik paa samme Maade, næste Morgen, til hiint Lærdoms Sæde. Man brugte saaledes 10 Timer hver af Dagene, og reiste kun 27 Miil (5¾ danske Miil) dagligen, og næsten to Dage paa den Vei, som nu mageligen tilbagelægges i kortere Tid end 6 Timer.

Maae vi gjøre en liden Fordring til vore Læseres Phantasie og antage, at en brav, aldrende Mand i det omtalte Aar — 1742 — var falden trygt i Søvn og ikke vaagnede før sidste Mandag=Morgen i Piccadilly? "Hvilken Kareet, deres Velbaarenhed?" spørger en Karl, der seer ud som en Stratenrøver, ikke stort anderledes, end om han havde levet for 100 Aar siden. "Jeg ønsker at reise hjem til Exeter," svarer den gamle Mand i en mild Tone. "Just i Dieblikket, deres Velbaarenhed, der kommer den, de graae Heste der, hvor er deres Reisetøi?" "Vær dog ikke saa gesvindt," bemærker den Fremmede, "det er jo en Herskabs=Equipage." "Nei vist ikke," svarer Karlen, "det er Kometen, og De maa være gesvindt, som Lynild." Nolens volens vises den gamle Herre, der endnu gjør Indvendinger, ind i Kareten, af en Karl ved hver Albu, efter at man tre Gange har forsikkret ham om, at hans Bagage er i det bageste Vognskriin, og han 3 Par Gange har negtet, at han har seet det.

Dog han sidder og: "Hvad er det for en Herre, der vil kjøre os?" er det første Spørgsmaal til hans Medreisende. "Det er ingen Herre," siger den, der sidder ligeover for ham, og som tilfældigviis er Karetens Eier. "Han har været paa Kometen, si=

den den sattes i Gang, og er et meget stadigt ungt Menneske." "Undskyld min Feiltagelse," svarer den Gjenfødte, "paa Grund af hans nette Person og propre Klæder, antog jeg ham for en ivrig Student, der ønsker at blive en Kudsk paa samme Maade, som i den berømte Oldtid." "De maa længe have været i fremmede Lande," svarede Vognmanden. I 5 Minuter eller kortere Tid, efter at denne Samtale begyndte, gaae Hjulene, og i de næste 5 Minuter kommer Vognen til Porten ved Hydepark; men, længe før den kommer der, udraaber den værdige Herre fra 1742 (som hans Medreisende have antaget at have en liden Skrue løs, eller at være En, der er udvandret fra Americas inderste Skove): "Hvad allerede over Stenene?" "De har aldrig været paa Stenene" svarer Naboen til Høiere, "der ere ingen Stene mere i London."

I 5 Minuter mindre end en Time kommer Kometen til Hounslow, til stor Fornøielse for vor Ven, som nu bliver sulten, da han er taget fastende afsted. "Accurat 55 Minuter, 37 Secunder," siger han, "siden vi forlode London! — det er en forunderlig Reise, min Herre, og meget for hurtig, for at være sikker. Dog, Gud skee Lov! vi ere komne til et Værtshuus, der seer godt ud, og nu Opvarter! har De vel en god Frok—" førend den brave gamle Mand kan udtale det sidste Ord, faaer han, Hovedet slaaet mod Ryggen af Vognen ved et pludseligt Træk-han ikke kan forklare (Tingen er 3 af de 4 nye Heste ere Springgere eller bolters), og væk flyver i et Dieblik Opvarter, Værtshuus og Hounslow selv. Aldrig tilforn passerede saadan en Række af Dørre, Vinduer og Vinduesskodder saa hurtigt i Revue for ham, og han haaber, at det aldrig vil skee igjen. Dog, han kommer sig lidet af sin Forundring og siger: "Min kjære Herre! De sagde mig, vi skulle skifte Heste i Hounslow? De er dog vel ikke saa umenneskelig at drive disse stakkels Dyr til nok en Station i en saa ubarmhjertig Fart." "Skifte Heste, Hoistærede!" siger Vognmanden, "vi skiftede dem jo, medens De satte deres Briller paa og saae efter Deres Uhr; vi give blot dertil eet Minut i Hounslow, og det skeer ofte i 50 Secunder af disse fingernemme Staldkarle." "De sætter mig i Forbauselse — men, sandt at sige, jeg lider ikke at kjøre saa stærkt." "Aah min Herre! vi springe

disse 6 Miil; det er hvad vi kalde Hospitals-Grunden Dette foruroligende Udtryk forklares strax; det tyder hen paa Heste "som knuge sammen med Ryggen, istedetfor at lægge den til," saadanne, "som ikke holde eet Lod ned ad Bakke, eller trække eet Lod op," andre, "som springe over Vognstangen den ene Dag og over Bommen den anden Dag," kort alle gjenstridige, som man kalder paa Landeveien strygende Durkløbere (slang bokickers) anvendes til at løbe disse 6 Miil, fordi de have Intet her at gjøre, uden at galoppere, da der paa Veien ikke er en Steen saa stor som en Hasselnød, og den er saa lige, at et Spiritus-Vaterpas ikke vil rokke sig.

Kareten gaaer stedse hurtigere og hurtigere hen over Hospitalsgrunden, thi "Durkløberne" føle deres Been, og Stagtøiet bliver varmt paa Skuldrene; da der ere 10 udvendige Passagerer, disse 10 Personers Reisegods og noget Extra-Bagage desuden paa Overdækket af Vognen, slingrer den noget mere, end ønskeligt er, skjøndt dens Tyngdepunkt holdes ret vel nede, af 4 just ikke slanke indvendige Passagerer, to vel bepakkede Kasser (boots), en foran, en bag paa Vognen, og tre store Kufferter i Kassen under Vognen (the slide). Herren fra det forrige Aarhundrede bliver imidlertid urolig — er overbeviist om, at Hestene løbe løbsk med Kareten, erklærer, at han seer paa Skyggen, at der er ingen paa Bukken, og at han seer Tømmen daskende om Benene paa Hestene. Han stræber at see ud af Vinduet, men hans Medreisende fraraade ham dette: "Der kan slaae Noget op fra Hjulet i Deres Øie; hold Deres Hoved i Veiret; Alt er i Orden, stoel kun derpaa; vi lade dem altid springe henad denne Vei." Al Overtalelse er frugtesløs; thi Hestene forstærke deres Løb, og den gamle Herre kiger ud. Hvad seer han? Død og Ødelæggelse for sine Øine? Nei! til sin Forundring finder han, at Kudsken sidder fast paa sit Sæde, og er ved at tage en Priis Tobak hos den Herre, som sidder ved Siden af ham paa Bukken, medens hans Heste gaae med en Fart af 3 eng. Miil i Minuten*). "Men sæt, at Noget skulde brække, eller en Lunt-

*) Sandsynligviis en Feil for ¾ eng. Miil i Minuten og da 1000 danske Alen i 31 Secunder.

stikke tabes, og et Hjul gaae løs?" er det næste Udbrud til den snaksomme, men just ikke meget trøstende Eiermand. "Intet kan gaae itu," er Svaret, "Alt er af bedste Materialier; Axlerne ere af de bedste K. Q. Jern, vel indsatte i Træet; Luntestikker, af dem have vi ingen paa Vognen. Vi bruge de bedste Patentbøsninger, der forfærdiges. Kort sagt! min Herre, De er saa sikker, som om De var i Deres Seng." "Gud bevare os," raaber den gamle Mand, "hvilke Forbedringer! og Veiene!!!" "De ere i aldeles fuldkommen Tilstand," svarer Eiermanden, "ingen Hest for denne Vogn gaaer i Skridt ad hele Veien fra London til Exeter — alt er en Travevei." "En Smule Galloppvei, frygter jeg," hvidsker den Gamle til sig selv. "Men hvo har indført alle disse Forbedringer ved deres Brolægning?" "Skotlænderen Mac Adam," er Svaret," dog Kudskene kalde ham Veienes Kolos (the Colossus of Roads). Meget har man desuden gjort ved at gjennemskjære Høiene og forandre Veilinien; og nu omstunder er det ikke noget usædvanligt at see fire Heste trave lystigt ned ad Bakke paa den samme Vei, hvor de tilforn gik i Skridt opad Bakke."

"Gode Herre! med Forlov, hvilket Slags Heste skal De have paa næste Station." "Aah ingen flere Durkløbere; det er en bakket og streng Vei, som kræver stærke og stadige Dyr. De vil see, at i Staines fire Heste sættes for Vognen, saa smukke, som De nogensinde i Deres Dage saae dem for en Herskabsvogn." "Da skal vi ikke længere have nogen Gallop, eller som De kalder det, Springen." "Det gaaer paa den næste Vei ikke fuldkomment saa stærkt," svarer Eieren, "men paa nogle Dele af Veien maa Kudsken gjøre sine Sager godt; f. Ex. naar han kommer ¾ ned ad Bakke, lader han dem gaae løst, og fører dem saaledes halvt op ad den næste Bakke. Kort sagt, de ere halvveis op, før Hesten trykker i Tøiet, og vi maae tage enhver Fordeel med en saa hurtig Vogn som denne, og, der tager en et saa godt Læs; vi skulde ellers aldrig holde Tiden. Vi ere nu paa Minutet; Folkene paa Landet see nu ikke længere efter Solen, naar de ville stille deres Uhre, men ene paa Kometen. Man stoler kun derpaa, vi have intet uden de første Kunstnere paa denne Vogn."

"Kunstnere! Kunstnere!" mumler den gamle Herre, "saadant et Navn, som det, havde vi ikke."

"Jeg vilde gjerne see denne Kunstner skifte Heste paa næste Station," thi paa den forrige saae det ud som naturlig Magie. "Vupti Kakkelorum." "Meget gjerne! Det vil gjøre Dem en stor Fornøielse. Det skeer med en Hurtighed, der er næsten utrolig for Enhver, som blot har læst eller hørt det; men Øvelse bliver en anden Natur hos os. Endog i mine yngre Dage var det ofte en halv Times Arbeide — stundom mere. Man spurgte: "Nu mine Damer og Herrer, hvad behager De at nyde; der er rigelig Tid, medens Hestene byttes, til Thee, Kaffe eller Aftensmad, og Kudsken vil vente efter dem — vil de ikke nok Smith. Da havde Monsieur Smith ikke heller noget Hastværk; han havde et Lam paa sin Vogn til en Slagter i Byen, til en anden maaskee en halv Kalv, en Tønde Østers til Procuratoren og en Kurv med Vildt til Præsten; Alt paa egen Regning. Kort sagt, det bedste Hjul paa Kareten var hans eget; og han kunde ikke være andet end føielig."

Kareten kommer til Staines, og den gamle Herre bringer sin Beslutning til Udførelse — skjøndt han dog atter snart var kommen for silde; thi, medens han vil trække sin Hat udaf Nættet, der hænger over hans Hoved, ere Forløberne tagne fra deres Hamler og gaae opad Gaarden til deres Stald. Da han mærker, at en smuk veloppdragen Hest føres til Vognen med en Snor tæt snæret om Næsen, raaber han: "Heida Staldmester! De er jo ved at sætte en gal Hest for Vognen." "Hvad! dette Øg her," knurrer Manden, det er det roligste Dyr, der kan tænkes, siger han, idet han skubber ham til nærmere Side af Vognstangen. Dog hører man Kudsken at sige i samme Øieblik i en noget lavere Tone: "pas din Gjerning Klodrian! lad ham ikke støde mod Optrinnet." 30 Secunder derefter, er dette stadige og sindige Spænd, som Eiermanden i Vognen kalder det, afsted. "Lad dem gaae, og pas Eder selv!" siger Kunstneren, saasnart han sidder fast paa sin Plads. Herpaa reiser den nærmere Forløber sig lige bag op, og, dersom man ikke i Øieblikket havde givet ham Tøilen, vilde han være styrtet tilbage mod Enden af Vognstangen. De Øieblik man tog Løkken fra Snuden af den velop-

dragne nærmere Stanghest, trækker han sig selv tilbage, saa langt som Kjæden, hvormed han er spændt for Stangen, tillader, strækker sine Forbeen frem for sig, og da, ligesom en Løve, der er ude af sit Buur, gjør han et Ryk i Vognen, der vilde have sønderrevet to Par Seler fra 1742. En stadig og velpidsket Hest, hans Kammerrad, sætter selv Vognen i Bevægelse og med et mildt Strøg af Pidsken gaae de afsted sammen. Men den velopdragne Hest er langt fra at være aldeles tilpas; det er forgjeves, at Kudsken stræber at kjæle med sin Stemme eller rammer ham med Spidsen af sit Værktøi d. e. Pidsken. Han trækker tre Fjerdedele af Vognen og springer den første Miil, da falder han i Trav; men hans Fnysen høre Passagererne, og det er, som om han vilde sige; "Jeg var ikke født til at være Slave." Virkeligen bemærker Eiermanden nu: "han har været en smuk Pokalhest (Væddeløber) i sin Tid; men hans Humør har stedse været noget sært."

Efter det første Skub er ovre, føler det forrige Aarhundredes Mand sig vel tilpas; Farten er betydeligen langsommere, end den har været paa sidste Station; dog veed han ikke Aarsagen; det er for at rette sig efter Væddeløbshestens sære Temperament, som, hvis han ikke havde i Begyndelsen havt Ro, aldrig villet komme i Trav, men havde gjort hele det øvrige Spænd galt. Han forundrer sig over, om han end ikke finder Behag i den hurtige Fart, hvormed de stige opad Bakker, som i hans Tid vare saadanne, at Kudsken bad Passagererne at staae af og gaae; men hans Fryd var kortvarende; den tredie Bakke, ned ad hvilken de kjøre, fornyer hans Skræk. Det er hvad man kalder en langstrakt Skraaning, og Vognen løber paa Hestene. Det er forbi med Væddeløbshestens gode Lune; idet han faaer Nøkker, er han til ingen Nytte, som Stanghest, og der var Intet for den, uden Gallop. Forløberne behøve blot Signalet, og, idet Kudsken ene kaster Spidsen af sin Snært let hen over deres Ryg, flyve de afsted, som Pilen fra Buen; men Karetens Slingring er frygtelig, især for Passagererne ovenpaa. Dog er der ingen Fare paa Færde, Kunstnerens Mesterhaand holder Vognen i lige Linie; og, idet man kommer paa Veien, der gaaer modsat opad, er Alt i Orden. Den nyligen vaagnede Herre begynder dog atter at mumle.

"Med Tilladelse kjære Herre!" siger han ængstligen, "brug dog Deres Myndighed over Kudsken og tilhold ham at lægge Spærkjæden paa Hjulet, naar han kjører nedad næste Bakke." "Jeg har ikke nogen saadan Myndighed" svarer Eiermanden, "vel sandt, vi trækkes nu af mine Heste; men jeg kan ikke blande mig i, hvorledes han kjører dem." "Men, er han ikke i Deres Tjeneste." "Jo han er, men jeg slutter Contract, om at lade Vognen gaae saamange Miil i saamange Timer; han forbinder sig til at kjøre dem, og Enhver maa betale Bøder, naar Tiden ikke paa Veien holdes. Med en saa hurtig Vogn, som denne, maa man bruge enhver Fordeel, og, hvis vi skulde sætte Spærkjæden paa ved en saadan Bakke, som denne, vilde vi ikke idag naae Exeter."

Vor Ven vil imidlertid ikke have mere deraf; han forlader Kareten i Bagshot, lykønskende sig selv til, at han er kommen derfra med hele Lemmer. Han kiger dog endnu een Gang paa Skiftningen af Heste, som skeer med samme Hurtighed, som tilforn, tre graae og en Ebleskimmel, istedetfor tre lysebrune og en mørkebruun. Seletøiet er smukt og reent; Ziraterne derpaa glimre som Solen. Passagererne sige ikke et Ord; men de Hosstaaende høre blot følgende Par Ord af Kudsken. "Sæt den sortebrune Hoppe til Stangen imorgen, og Brinsken op til Siden af hende," siger han til sin Staldkarl, idet han sætter den høire Fod paa Optrinnet, det næstsidste Trin til Bukken. "Hvordan gaaer det med Pasgjængerens Been." "Godt min Herre!" svarer Staldkarlen. "Lad gaae da," siger Kunstneren, "og pas Eder selv."

Den gamle værdige Herre viser man nu ind i Værelset, og, efter at han har varmet sine Hænder ved Kaminen, ringer han paa Klokken, efter Opvarteren. En velklædt Person viser sig, som han følgeligen antager for Værten. "Med Forlov min Herre!" siger han, "har De nogen langsom Vogn, som gaaer ad denne Vei idag." "Hvorfor, jo vist min Herre," svarer Johan, "vi skulle have Regulatoren om en Time." "Ret saa," siger vor Ven, "det vil give mig Leilighed til at faae lidet Frokost; jeg er ganske fastende." "Aah ja min Herre!" bemærker Johan, disse herrens Jage-Kareter ere vor Ruin. Det er Alt Sjou og Jav, og ingen Reisende har Ro til faae det Mindste paa Veien. Hvad

befaler De min Herre! Lamme=Karbonade, Kalve=Cotelettes, Beef=steak.

Paa den bestemte Tid er Regulatoren for Døren. Det er en stærk, velbygget Vogn, malet med hvad man kalder Chokoladefarve, heelt over bemalet med forgyldte Bogstaver; et Oxehoved paa Døren, et Tyrkehoved paa den bageste Vognkasse og trækkes af 4 store Heste; men den er ikke saa net, som den anden Vogn. Passagererne ere ogsaa, med een eller to Undtagelser, af et ringere Slags, end dem, der reiste afsted med Kometen; maaskee er Kudsken ei heller saa aldeles fiin, som den, vi have taget Afskeed med. Han har ikke den smukke graae Hat, de rene Hjortelæders=Handsker, Beenklæder af et ziirligt Snit, Støverfrakken; men hans Udseende er dog respectabelt og svarer, i Manges Öine, maaskee bedre til hans Kald. Ei heller har han samme Lethed, som Kunstneren paa Kometen; thi han er næsten dobbelt saa stor; men han er en stærk, kraftig Mand, og kan ansees som et Prøvestykke paa en svær Kudsk i vore Dage, med andre Ord en Mand, som kjører en Vogn med 16 Passagerer, istedetfor 14, og med 8 Miils Fart i Timen istedetfor 10 Miil. "Hvad Plads i Regulatoren," siger vor Ven til Opvarteren, da denne kommer og anmelder dens Ankomst. Fuld indvendigen og foran; men de vil have Tocategli=Brædtet aldeles for dem selv, og deres Reisegods er i bageste Skrin. "Tocategli=Brædtet, hvad er det? Mener De Kurven?" "Aah nei min Herre," svarer Johan smilende, "der er ingen saadan Ting paa Vognen." Det er Bag=Bukken (hind-dickey), som nogle kalde den; der vil De finde dem saa vel, som muligt; og kan sidde med deres Ryg eller Ansigt mod Kareten eller med begge Dele, om De vil." "Ah, Ah!" vedbliver den gamle Herre, "det er atter noget Nyt, kan jeg tænke." Dog Hemmeligheden forklarer sig. Stigen sættes til Baghjulet, og Herren sættes sikkert hen paa Tocategli=Brædtet.

Dog forend han har besteget sin Plads, har han kastet Öiet paa det Spænd, der skal føre ham til Hertford=Bridge, den næste Station paa den store vestlige Vei, og han mærker, at dette er af anden Art, end det, som spændtes for Kareten i Bagshot. Det bestaaer af 4 middelstore Heste, fulde af Kraft og end fuldere af

Kjød; men med et smukt fyrigt Blod — Kjenderens Oie vilde strax have opdaget Noget hos dem, ei meget uligt Gallop. "Alt i Orden," raaber Litzenbroderen (the guard), idet han tager sit Horn i Haanden, og de gaae opad Landsbyen i et stadigt Skridt efter Melodien "Scots wha hae with Wallace bled" og vedbliver i dette Skridt i de første 5 Miil. "Jeg er i Land," tænker vor Ven for sig selv. Dog uheldigviis for den menneskekjærlige og forsigtige gamle Mand, ogsaa Regulatoren skal nu til at vise sine Nøkker. Endskjøndt den er, hvad man nu kalder en langsom Vogn, har den dog en Fart af 8 Miil ($1\frac{3}{4}$ dansk Miil) i Timen, henad den største Strækning af Landet, og maa følgeligen tage sin Fordeel, hvor den kan; da den har slemme Bakker længere ude i Landet; ihvorvel disse Bakker upaatvivleligen ere ubetydelige imod hvad de forhen vare; desuden tager Regulatoren et svært Læs, ikke alene af Passagerer, men af anden Bagage; og de sidste 5 Miil af denne Station, kaldet Hertford-Bridge-Sletten, have Ord for at være de bedste 5 Miil nuomstunder i hele England for en Kareet. Grunden er fast, men elastisk; Overfladen bølgeformig, og derfor fordeelagtig for Trækket; stedse tør, da ikke en Busk er nær samme, ei heller er der nogen Steen paa samme, stort større, end en Hasselnød. Disse Fordele taber Regulatoren ikke af Sigte; men den bruger ikke sammen uden svar Ulæmpe for den eensomme Person paa Tocategli-Brædtet.

Enhver, der kjender lidet til Mechanikens Love, vil kunne forklare sig, at en Kareet slingrer meest eller har største Sidebevægelse i de Dele, der ere længst borte fra Hestene, og især naar den er læsset, som denne Vogn er, meest fortil. Vor Vens Skjebne er een Gang endnu beklagelig. Regulatoren bruger kun 23 Minuter til hine berømte 5 Miil ($21\frac{1}{2}$ Minut til 1 dansk Miil); hvilket ikke kan skee uden at lade "Creaturerne springe" lidt een Gang imellem, og i een af de bedste Gallopper den Dag, mødtes Vognen af Kometens Kudsk, som kom tilbage med sin indgaaende Kareet. Naar Kudske komme ud, hver fra sit Sted, undlade de aldrig at kaste et Blik paa, hvad Læs deres Rivaler paa Veien have; og saaledes faaer da nu den pyntelige Kunstner paa Kometen en stor Fornøielse. Han kan fuldeligen betragte sin fordums

Passageer, og beskriver hans Stilling paa følgende Maade: "Han sidder med Ryggen mod Hestene, med Armene udspilede til begge Sider for at holde fast paa Sideboilerne, skjærende Tænder som Døden; med Øinene mod Jorden, menende, at jo mindre han seer af sin Fare, desto bedre. Der var hvad man kalder et tungt Toplæs (top heavy load), maaskee en Ton (2000 Pund) Bagage ovenpaa, og sandsynligviis ikke aldeles overeensstemmende med den lovmæssige Høide. Der var desuden to Heste som Stangheste, der ikke holde ligeligt Skridt, og dette virker mægtigt paa Kareten. Kort sagt; Regulatorens Svingninger vare mægtige, da Kometen passerede den. En Begynder i Mechaniken vilde have raabt; man maa tabe Tyngdepunktet; Centrifugalkraften vil seire — omkuld maa den.

Tyngdepunktet har dog holdt sig; Kareten kommer i god Behold til Hertford-Bridge; men den gamle Mand har atter nok af det. "Jeg vil gaae tilfods til Devonshire" siger han, "da han kommer ned fra sin farlige Ophøielse." "Hvad meente den fortvivlede Skjelm af Opvarter, ved at sige mig, at det var en langsom Kareet; og see desuden paa Bagagen ovenpaa samme." "Det er ene den regelmæssige Høide min Herre!" siger Kudsken, "vi have ikke Lov til at gaae een Tomme høiere; det gjør os ondt, at vi ikke kunne være dem tilpas; men vi ville see til at gjøre Plads til Dem foran (in front). "Fronti nulla fides" mumler den Gamle, der gaaer skjælvende ind i Huset, med de Ord: "Jeg skal ikke give den Karl en Skilling, han er et farligt Menneske."

Da Regulatoren er borte, henvender han sig atter til Opvarteren. "Hvad koster Milen Extrapost?" "Een Shilling sex Pences min Herre" (63 Rbß. for en engelsk Miil 3 Rbd. 6 ß. for en dansk Miil). "Gud bevares, just det Dobbelte (imod for 90 Aar siden), lad mig see 200 Miil to Shill. for Milen med Drikkepenge, Bompenge o. s. v. er 20 Pund Sterling; nei! det vil aldrig gaae an." "Har De ikke en Kareet, som ikke har Bagage ovenpaa." "Aah jo vist min Herre," svarer Opvarteren. "Vi skal have een i Aften, som ikke har Lov til at have en Baandæske ovenpaa." "Det er en Kareet for mig, hvad hedder den?" "Qvikfølv-Posten; een af de bedste, der gaaer ud fra London." "Jacob Hviid og Thomas

Bruun, udvalgte Kudske paa denne Vei. Jacob Hviid kjører udad i Aften." "Er den væbnet og belyst." "Begge Dele min Herre! der er Muskedonnere og Pistoler i Vaabenhylstret, en Lygte paa hver Side af Vognen og een under Fodbrædtet — man kan finde en Naal i den mørkeste Nat af Aaret." "Er den meget hurtig?" Nei! den passer just sin Tid og det er Alt." Det er da en Kareet for mig," siger atter vor Helt, "og jeg er vis paa, at jeg vil finde mig vel deri. Jeg troer det er den, man pleiede at kalde Gamle Mercurius."

Uheldigviis er Devonport=Postkareet, almindeligen kaldet Qviksølv=Posten, en halv Miil om Timen hurtigere, end de fleste i England, og er i det Virkelige eet af Veienes Underværker. Lad os nu forestille os vor gammeldags Mand sat nok saa luunt i denne Postkareet, i en bælmørk Novembernat. Sandt nok, den har ingen Bagage paa Overdækket; ei heller Meget iøvrigt til Hinder; men den er een Miil om Timen hurtigere end Regulatoren, og gjør mere end Halvparten af sin Reise ved Lygteskin. Det er da ufornødent at sige, at vor gamle Mand snart finder, at han har taget feil; men der er ingen Hjælp; thi det er midt om Natten, og alle Værtshuse ere lukkede. Han maa afsted eller blive tilbage i Stalden. Naturen har udtømt sin Kraft; Søvnen kommer til Hjelp, og han vaagner først atter paa en Strækning, som kjøres hurtigst af hele Veien. Det er 4 Miil, som kjøres i 12 Minuter (1 dansk Miil i 14 Minuter). Den gamle Herre springer op fra sit Sæde og har drømt om, at Hestene løbe løbsk med Kareten; og vel kunde det være noget saadant. Han fatter den Beslutning selv at overbevise sig herom, skjøndt Passagererne tilraabe ham, at Alt er i Orden. "Stik ikke Hovedet ud af Vinduet," siger een af dem. "De vil bestemt tabe deres Hat." Men en forskrækket Person hører sjeldent efter Raad; og i næste Secund hører man en Stentors Stemme raabe: "Jeg har tabt min Hat og Paryk!" Men Kudsken agter ham ikke, og i næste Øieblik gaaer en svær bredhjulet Fragtvogn, som gaaer ind efter, over den tabte Hovedpynt.

Her maae vi forlade vor gamle ulykkelige Mand fra 1742, forlode alle poetiske Fictioner og tage fat paa den tørre Prosa. For 30 Aar siden gik Holyhead=Posten fra Kl. 8 om Aftenen over Ox=

ford, og kom Kl. imellem 10 og 11 næste Aften til Shrewsbury, efter saaledes at have gjort 162 Miil ($34\frac{3}{4}$ dansk Miil i 27 Timer); denne Vei gjør den nu uden mindste Vanskelighed i $16\frac{1}{4}$ Time; og Holyhead-Posten er nu ved Bangor Færge 83 Miil ($17\frac{3}{4}$ danske Miil) længere fremme i samme Tid, som den brugte for at naae Postcontoiret i Shrewsbury. Vi erindre os endnu samme i vore Skoledrengeaar, saaledes som den kjørte mellem Wolverhampton og Shiffnal — i de Dage var der tildeels løst Sand — da maatte Hans Peter eller gamle Ebden forlade sit Sæde, Litzenbroderen komme Kudsken til Hjælp, der saalænge havde pidsket sine Heste, til han ikke længer kunde pidske; vi erindre, hvorledes de kravlede opad Høien ved Shrewsbury-By — Hyp, Hyp, Hyp og selv efter Shrewsbury-Klokke en heel Time for silde; og man kunde næsten vædde, at de havde væltet underveis. Nu er det en Fornøielse at see dem ankommen til Byen, om ikke før, dog aldrig efter Minuten. Vi ville endnu fra den samme Periode tage en Kareet fra denne By nemlig Shrewsbury- og Chester-Hurtigflyveren (Highflyer). Denne Kareet gik afsted fra Shrewsbury Kl. 8 om Morgenen og kom ved samme Tid om Aftenen til Chester. Det var en Vei af 40 Miil ($8\frac{1}{2}$ Miil dansk). Det var stedse en god haard Vei, passende for Vogne, og hvorledes kunde man faae al denne Tid ud? Jo hvis en Hr. Kjøbmand havde et lidet Ærinde i Ellesmere, saa var der Tid nok dertil. Og vilde en Herremand aflægge et Formiddags-Besøg underveis, var Intet i Veien. I den Tid man havde Pressesylte, medgik en halv Time til at faae Ende paa den; thi Mester Williams, Kudsken, stod høit anskreven hos Bøndernes Koner og Døttre paa hele Veien. Kareten spiste til Middag i Wrexham — thi Kareter levede den Gang godt; nu leve de af Luft — desuden skulde man see Wrexham-Kirke, et herligt Mønster i den gothiske Stiil, og et af Wales Underværker*). Dernæst var Wrexham ogsaa berømt for sit Øl og Værtshuset tilhørte Sir Watkin! Omtrent to Timer havde man til Middag; men Vilhelm Williams var

*) Indsenderen har, rigtignok med lidt Naade fra vedkommende Befordrers Side realiseret, paa en Dagvogns-Reise gjennem Roeskilde at besee med et Selskab Damer Domkirken og tillige spise til Middag.

en brav Karl, en sand Aristides, og ikke nøie regnende med en halv Time eller saa omtrent." Vognen er færdig, min Herre! kunde han sige; men lad Dem ikke forstyrre, hvis De vil have en Flaske endnu." En Kareet gaaer nu samme Vei lidet under 4 Timer!

Paa Brighton-Veien satte en Hr. Stevenson en Kareet, kaldet the Age i Gang, som han selv forsynede med Heste og kjørte; den var et saadant Underværk, at der samlede sig stedse en stor Mængde Mennesker for at see den afgaae. Hr. Stevenson havde taget Doctorgraden i Cambridge, men hans Lidenskab for Bukken overgik al øvrig Ærgjerrighed, og han blev en Kudsk af Profession, og, ihvorvel han bortreves i en blomstrende Alder, maa man tilstaae, at han var kommen til det høieste Punkt i sin Kunst. Hans Opdragelse og tidligere Vaner havde ikke været uden Følger for ham; stedse var hans Opførsel en dannet Mands; og med Føie kan man sige, at han indførte en vis fiin Levemaade ved Stationsvognene. Paa et vist Sted paa Veien, hvor Hestene skiftedes, lod han præsentere ved sin Tjener en Sølvdaase med Frokostkager (Sandwiches) til Passagererne og et Glas Xeres-Viin til dem, som maatte have Lyst dertil. Nu ere fornemme Kudske almindelige paa denne Vei.

Dog for atter at komme til den hurtige Fart. Edinburgher-Postkareet gaaer sin Vei 400 Miil (85¾ danske Miil) i 40 Timer; og vi kunne stille vore Uhre efter den hvorsomhelst paa Veien; da Ophold ere iberegnede, gaaer den henved den største Deel af Veien og det for det Meste ved Lygteskin 11 Miil (2 5/14 danske Miil) om Timen. Exeter-Dagkareet gjør sin Vei af 173 Miil (37¼ danske Miil*) i 20 Timer, og det er en dygtig Reise, naar man betænker, hvor bakket Landet er, over hvilket den gaaer. Tourer 100 Miil eller noget mere (nogle og tyve danske Miil) fra London ere fornøielige Morgentourer. Vi sige fornøielige; thi denne

*) Saa langt er der just imellem Calais og Paris, og Diligencen bruger dertil 48 Timer om Sommeren, 50—60 om Vinteren. Exeter-Posten er der tilstaaet 18 Timer fra London til Exeter; den franske Post fra Calais til Paris bruger 28 til 30 Timer og antages at gaae hurtigt.

usædvanlige Hurtighed opnaaes ikke, naar vi tage Hensyn til hvad sædvanligen skeer, ved nogen grusom Anstrengelse for Hesten. En hurtig Vogn har nemlig næsten en Hest for hver engelsk Miil Vei, der er mellem de to Steder, mellem hvilke den gaaer Tour og Retour. For hver fjerde Hest er een Reservehest. F. Ex. Til en Station af 10 Miil holdes 10 Heste, 4 ere dagligen i Gang fremad, 4 tilbage, 2 i Hvile; er Stationen 7 Miil, ere 9 Heste tilstrækkelige; ingen Hest holder ud Dag ud og Dag ind at løbe; da det stærke Foder og den heftige Sveed vilde foraarsage Sygdom. I det Virkelige er der maaskee intet Dyr, der arbeider for Mennesket ene til hans Fordeel, som fører et saa let og behageligt Liv, som den engelske Kareethest. Han fodres godt, behandles vel, og, anstrænges han endog noget ved sit Arbeide, saa har han af Døgnets 25 Timer de 23 til Hvile. Pidsk veed han næsten ikke af at sige, aldrig sees han med et saaret Skind; men derimod ofte at slaae bag op, naar han tages fra Vognen, efter at have løbet sine 10 Miil ($2\frac{1}{7}$ dansk Miil) i 55 Minutter. Den faaer lige saameget, som den vil æde; thi den virker med sin Vægt i Tøiet ligesaavel som med sine Muskler.

Prisen er 23 Pund Sterl. for en saadan Hest; den holder ud for den hurtige Kareet i 4 Aar, ja knapt saalænge, for den langsomme 7 Aar, i begge Tilfælde antage vi, at den er taget i Brug, da den var 5 til 6 Aar gammel. De maae vælges med Omhu, dog kunne de haves til den ovenanførte Priis; thi Kareethesten maa vel have gode stærke Been o. s. v. men kan gjerne have en styg Figur, Nokker, der gjøre den uskikket til Ridehest eller Paradehest; ja selv en blind Hest med godt Mod er nu, da Veiene i England ere gode, ikke at foragte som Hest for de offentlige Vogne.

Den Maade, hvorpaa en saadan Vogn forsynes med Heste, vil være interessant at kjende for den Uindviede. Vi ville antage, at 4 Personer A, B, C og D forene dem om at bespænde en Vogn 80 Miil. Hver Deeltager har 20 Miil baade frem og tilbage, i hvilket Tilfælde han siges at bedække begge Sider af Veien. Hver 4de Uge gjøre de Afregning og fordele Indtægterne, efter at Bompengene, Afgift til Regjeringen, Milepenge eller Leie for Vognen til Vognfabri-

kanten*), to Kudskes Løn og andre Udgifter, hvilke i Alt, naar Indtægten har været 10 Pund Sterl. paa Milen, eller 800 Pund for de 80 Miil, kunne beløbe sig til 250 Pund; der er altsaa til Deling 650 Pund, eller omtrent 160 Pund Sterling til hver. Da hver maa holde 20 Heste, har han 8 Pund Sterl. for hver, eller 2 Pund Sterl. (17½ Rbd.) ugentligen; men saameget maa ogsaa fortjenes, naar i England Entreprisen skal betale sig.

Betydelige Forbedringer ere anbragte ved Vognene. De forene Styrke med Lethed, en Vogn veier nu kun omtrent 18 Centner; dens Tyngdepunkt ligger lavt, hvorved den sikkres mod Vælten. Selv dens særdeles hurtige Reise har havt en gunstig Indflydelse paa Vognene; det er nu nødvendigt at anvende til dem de allerfortrinligste Materialier; og virkeligen ere ulykkelige Hændelser, skjøndt ikke sjeldne, langt fra ikke saa hyppige, som forhen, da man kjørte langsommere.

Med Kudskene ere foregaaede betydelige Forandringer til det Bedre. Den gammeldags Kudsk paa en tung Kareet — og den Gang vare de alle tunge — lignede en Kapergast; den Kudsk, der kunde slaae bedst, var den bedste. Almindeligen var han en Mand med en stor Krop, gjort større ved at pleie samme godt, og med betydelige legemlige Kræfter, hvilke vare aldeles fornødne for ham. I hans Knaphul hængte forskjellige Pidskesmeld, som han var vis paa at bruge underveis; thi hans Heste bleve saa længe pidskede, til Pidskning blev dem ligesaa nødvendig som Seletøi. Dog heri var ikke Kudsken alene Skyld; men alt det Liv, Hestene havde, maatte knækkes ved det Arbeide, der paalagdes dem; thi den Gang vare Stationer af 20 Miil (4¼ danske Miil) brugelige; og hvad var heraf Følgen? Firehest=Pidsken var paa den sidste Deel af Veien ikke til Nytte; da tog man en Art af Kat ud af Vognen; hvilken man kaldte Læremesteren, og en dygtig Læremester i Pinekunsten var den; thi uden Maal og Maade tildeeltes samme Stanghestene, der,

---

*) Denne er i Almindelighed 2½ til 3 Pence for Milen ɔ: 41 til 49 Rbß. for hver dansk Miil. Vognfabricanten besørger da alle Reparationer. Prisen paa en Stationskareet er iøvrigt imellem 130 og 150 Pund Sterl. ɔ: 1130 Rbdlr. til 1305 Rbdlr.

uden samme vilde have ladet Vognen blive staaende. Blot een Ting frelste Hesten fra total Ødelæggelse; det var de mangfoldige Kroer underveis, som ikke kunde passeres, uden at man kom derind. Og Kudsken maatte man undskylde; han sad paa en Buk, der hvilede umiddelbart paa Vognaxlen og hvorved hans Krop ideligen blev forstødt. Gjorde man Bønner til Vognens Eiermand om Forandring, da heed det: "Nei den Kjeltring vil sove, dersom vi sætte hans Buk paa Fjeder". At under disse Omstændigheder en Kudsk, der var ædru, hørte til Undtagelser, er forklarligt; nu ere Kudskene stedse ædrue, og som Følge heraf ikke tilbøielige til at sove underveis. Ogsaa ere de nu ofte unge Mænd af en saadan Stilling i Livet, at en uordentlig Levemaade maatte ansees usømmelig.

Disse betydelige Forbedringer i det engelske Befordringsvæsen have gjort den Hurtighed, som er beskrevet, muligt; Brevposterne, der befordres ved de omtalte Postkareter (mail-coaches), der ogsaa ere private Entrepriser, have herved erholdt en beundringsværdig Hurtighed, omtrent den dobbelte af hvad de have i andre Lande. Den Mand, som man især skylder dette, er Sir Francis Frealing Baronet, der er Postsecretair, en Mand, der maaskee i England er den eneste høie Embedsmand, som almindeligen roses af alle Partier.

Noget om de russiske Landbeboeres Tilstand i Nærheden af Altai-Bjergene.

(Meddeelt.)

Som et Bidrag til nøiere Kundskab om den Cultur og tiltagende Forøgelse af Landets naturlige og kunstige Produktion, som stedse mere og mere udvikler sig i det Indre af Rusland, forekom det Indsenderen af Nærværende ikke upassende at meddele nogle Steder, hvilke han efter sin Maneer har udtegnet af den af C. F. v. Ledebour (russisk-keiserlig Statsraad og Professor i Botaniken ved Universitetet i Dorpat) udgivne Reise igjennem Altai Bjergene og den soongoriske Steppe. (2 Theile. Berlin 1829-1830). Ledebour ankom d. 12 April 1826 til Bjergstaden Schlangenberg (Smejow), som ligger i Statholderskabet (Gouvernementet) Tomsk 1201 Par Fod over Havfladen, ved Foden af Altai. Imod Slutningen af April begav han sig herfra til Bjergstedet Riddersk, 26 tydske Mile længere imod Syd. Butakowa, 1660 Par. Fod over Havet, var den sidste Landsby, hvorigiennem Veien førte. Næsten alle de Byer, som man passerede, havde en anseelig Størrelse. Enhver Bondegaard er omgiven med et Gjerde, hvori foruden de særegne Skure for Qvæget*) gives flere Bygninger, hvoraf eet er det egentlige Vaaningshuus, men de andre tjene til at opbevare det indhøstede Forraad. Vaaningsbygningen bestaaer gjerne først af en Art Kjelder uden Vinduer, men som dog for det Meste er anbragt ovenfor Jordfladen, og hvori Eieren ikke

*) Der gives nemlig i hele Siberien ingen ordentlige Qvægstalde, som hos os, men ovenpaa et Slags Stillads lægges Stænger, som igjen bedækkes med Høe, hvilket hele Vinteren over forbliver uden Tag. Under et saadant Skuur, der er aabent til Siderne, og sjelden beskyttet ved en Indhegning, holdes Qvæget om Vinteren, og trives, uagtet denne ringe Omsorg for det, ret godt. De Heste og Køer, som man derimod ikke vil benytte uden om Sommeren, komme ei engang under et saadant Læ for Storm og Uveir, men maae gaae ude den hele Vinter og selv fremsøge sit Foder under Sneen. De skulle alligevel kunne holde sig taalelig godt, undtagen i saadanne Vintere, naar en stærk Frost indtræffer strax efter et stærkt Tøeveir, hvorved Jorden bliver overtrukken med en Iisskorpe, som de ikke kunne gjennembryde.

alene gjemmer det egentlige Forraad til sin Huusholdning, men ogsaa sit Sølvtøi, sine Penge eller andre Kostbarheder; og ovenpaa denne Kjelder befinder sig den egentlige Bolig, hvortil man stiger op udenfra paa en Trappe til Huusdøren, som sædvanligen er anbragt midt paa Huset. Til begge Sider af Døren findes en Stue, og undertiden gives vel endogsaa en tredie. Den ene af Stuerne, der er forsynet med en meget stor Ovn, tjener baade til Kjøkken og tillige til Opholdssted for den største Deel af Husets Folk. I den anden boer Eieren med sin Kone, og denne bliver ved indtræffende Leilighed indrømmet den fremmede Reisende, og staaer som oftest ledig i alle saadanne Landsbyer, der ved deres Beliggenhed ere hyppigen udsatte for Besøg af Fremmede. I denne Stue hersker for det Meste en stor Reenlighed. Ikke alene Gulvet og alt Huusgeraad er skuret hvidt, men dette gjelder ogsaa om Træværket i det hele Værelse. Da Bønderhusene her alle ere forsynede med Skorstene, saa have Stuerne et venligt og hyggeligt Udseende, og ere ikke, som paa andre Steder, sorte af Røg. Rundt omkring ved Væggene findes Træbænke, et Bord, sjelden en Stol, og i en Krog af Kammeret eller paa en Væg i en vis Høide er et Bræt befæstet, som er besat med Helgenbilleder. Et stort Rum ved Siden af Ovnen, adskilt fra den øvrige Stue ved et stort Stykke Tøi som en Art af Forhæng, indeholder sædvanligen enten en Seng eller en Væverstol, hvorpaa Konen i Huset arbeider. Hist eller her i Værelset befinder sig ogsaa gjerne et lille Skab, hvori Glas, Kopper af Porcellain eller Fajance og andre Sager ere opsatte. Bordet er bedækket med et hvidt Klæde eller en Dug, uden hvilken Intet bliver sat for Nogen, og paa et eller andet Sted i Kammeret hænger stedse et reent Haandklæde. De fleste Huse have ordentlige Vinduer med Glas; dog finder man undertiden, skjøndt sjeldnere, istedetfor Glas, Papiir eller Fiskehuder, eller ogsaa et Stykke Bomuldstøi.

Da Bønderne, uagtet deres store Gjæstfrihed, dog med Rette betragte den Skik, at modtage Fremmede, som en Byrde*), saa

*) Og dette saameget mere, som de Fleste af dem høre til Raskolnikernes Sect, eller dem af den gamle Tro, da de ifølge deres Religionsbegre-

skulde denne egentlig fordeles skifteviis til dem Alle. Men efterdi ikke alle Huse hertil ere lige godt indrettede, har gjerne enhver By ved den alfare Vei et særegent Huus indrettet blot i det Øiemed, deri at indlogere de Reisende. Saasnart disse have taget dette i Besiddelse, bliver sædvanligen fortræffeligt Brød, for det Meste af Hvede, ganske fortrinlig Honning, Mælk og Æg, heller ikke sjelden Kjødspiser, Fisk og Kager, ja vel endog Frugter, syltede i Honning, opdækket for dem. I Almindelighed modtages herfor ingen Betaling, undtagen i det Tilfælde, at den Reisende forlanger Noget, som ikke gives i Huset, men maa søges udenfor det. Han har det meget godt; kun maa han finde sig i, at Nysgjerrighed fører ofte hans Vært og sammes Familie ligesom ogsaa de andre Bønder til hans Værelse, for at see ham og hans Haandtering. Men ved Afreisen bliver han stedse med Venlighed anmodet om, at tage derind, ifald han kommer igjen.

Bønderne i denne Egn drive megen Agerdyrkning og Qvægdrift, men især stærk Bieavl. Der gives enkelte Bønder, som besidde 200 Bistader og derover. Biavlen er først siden 50 Aar kommet i Brug her, men har havt saameget Held, at man dengang, Ledebour var her, talte mere end 80000 Stader i hele Districtet. Honningen er af fortrinlig Godhed, næsten ganske hvid og af en saa kryddret Smag, at de dermed tilberedte Spiser og Confiturer aldeles ikke have Noget af den ellers særegne Smag, som findes ved den almindelige Honning. Desuden ere Voxskiverne saa tynde og fine, at Honningen forholder sig i Vægt til Voxet som 15 til 1. Foruden Agerdyrkning og Fædrift afgiver Jagt ogsaa paa mange Steder noget Udbytte.

Bøndernes Afgifter, og hvad de have at svare til Kronen, kunne inddeles i følgende Classer. 1) De egentlige Afgifter til Kronen, nemlig Kopskatten, der ydes i Siberien paa samme Maade, som i

---

der ikke gjerne maae omgaaes med Fremmede af en anden Troesbekjendelse, men endog formene, at alle deres Spise- og Drikkekar blive vanhelligede ved en Fremmeds Benyttelse af dem; hvorfor de ogsaa paa mange Steder strax efter Gjæstens Afreise tilintetgjøre eller skille sig ved det brugte Huusgeraad.

de andre Provindser af det russiske Rige. 2) Landafgifter, hvortil høre de til Veienes Underholdning, ligesom i det øvrige Rusland; fremdeles Forspænd, der siden 1826 maa præsteres i Natura; og dernæst Recruteringsafgifter. 3) Commune-Afgifter til Bestridelse af Bekostningerne, som udfordres til den indre Bestyrelse. Ethvert Gouvernement er nemlig inddeelt i Kredse, og enhver Kreds efter Forholdet af dens Størrelse atter i flere eller færre Afdelinger (Woloste); hvori for enhver især en forstandig Bonde (Gokowa, ɔ: bogstaveligen oversat Hoved) forestaaer Forretningerne i offentlig Henseende, og har en Skriver anordnet til Medhjelper. Desuden befinder sig i enhver Landsby en Opsynsmand (Starchina ɔ: Ældste), som seer paa Orden i Byen, og til hvem man henvender sig, naar man som Reisende eller ved andre Leiligheder behøver Noget. Denne Bestilling, der iøvrigt ikke indbringer Andet end Befrielse fra de offentlige Tyngder, bliver i Mandens Fraværelse ikke sjelden bestyret af hans Kone, som da ogsaa fører Tegnet paa hans Værdighed, nemlig en Stav, og besørger Forretningerne med megen Orden. 4) Arbeider ved Bjergværkerne. Disse ydes ikke til Staten eller til Keiseren som Landsherre, men kun forsaavidt at Bjergværkerne tilhøre ham som Privateiendom. Disse Arbeider ere derfor at ligne med den Hoverietjeneste, som Bønderne i mange Lande maae forrette for Afbenyttelsen af deres Jorder.

Herved fortjener endnu at bemærkes, at Arbeiderne ved Bjerg- og Hytteværkerne, i det Mindste ved dem i det kolywanske District, udgjøre to Classer: de egentlige Arbeidere og de tilskrevne Bønder. De sidste maae skove Brænde, brænde Kul, og skaffe det nødvendige Brændsel, Erts og andre Materialier til Smeltehytterne. Tillige vare de forhen forpligtede til at reparere Dæmningerne, naar disse havde lidt ved Oversvømmelse; men dette fordres ikke længere af dem, fordi det er til Skade for deres egen Oekonomie. Bøndernes Arbeider ved Bjergværkerne kunne derfor inddeles i dem, som de selv personligen maae udføre, og i dem, som de maae gjøre ved Kjørsler. Ethvert mandligt Individ er saaledes aarligen forpligtet til 17 Arbeidsdage ene, og 12 Dage tilligemed een Hest. Ligetil Aaret 1779 vare de ved Hytteværkerne indskrevne Bønder paalagde at præstere istedet for Kopfskat alle de Arbeider, som

fordredes ved de herværende Hytter. Men siden den Tid er dette Hoverie blevet nøiere bestemt. Da den daværende Kopfskat beløb sig aarligen for ethvert Individ til 1 Rubel og 70 Kopeker*), og da man vurderede de Arbeider, som paalagdes Bønderne, til en Værdie lige med denne, saa erholder for nærværende Tid enhver Bonde, der svarer Kopfskatten saaledes som i det øvrige Rusland**), hiint Bidrag af 1 Rubel og 70 Kopeker, og desforuden for hver Arbeidsdag 3 Kopeker i Dagløn, altsaa tilsammen omtrent 2 Rubler og 40 Kopeker aarligen udbetalte af Bjergværkscassen. Men ikke alle Bønder blive brugte til disse Arbeider, efterdi stedse en Deel af dem, og ofte en Tredieddeel er befriet for samme. Bjergraadet, der bestaaer af Overopsynsmændene ved de vigtigste Hytter og Gruber, og som hvert Foraar forsamler sig i Barnaul under Forsæde af Overinspecteuren ved de kolywanske Bjergværker, bestemmer ved denne Leilighed, hvormeget og hvilke Arbeider, der ere nødvendige for det følgende Aar, fordeler derpaa samme til de forskjellige Woloster, og overlader det til disse, igjen at fordele dem paa de enkelte Individer. Hovederne for Wolosterne, som ere bekjendte med de Enkeltes Forhold og Evner, overdrage derefter de Arbeider, hvilke skulle besørges med Heste, til de mere Velhavende, men den personlige Haandtjeneste derimod til de Fattigere. En Omstændighed gives imidlertid, hvorved denne Tjenesteyden til Bjergværkerne er bleven mere besværlig end forhen, fordi der nemlig gives hele Kredse, hvori ingen Gruber findes, og Landsbyerne af den Aarsag ofte ikke ligge nærved Værkerne. Derfor lade mange Bønder dette Hoverie besørge ved Andre, som de dertil leie, naar deres eget Agerbrug eller Haand-

---

*) En Sølv-Rubel er liig med 100 Kopeker, og en Kopek er omtrent lidt mindre end 3 Penge sachsisch Courant eller 4 franske Centimes (omtrent $1\frac{1}{3}$ Rbß.) Af eet Pund Sølv bliver efter den nyeste Møntforordning præget 19 Sølv Rubler, $75\frac{75}{81}$ Kopeker; og af eet Pud (40 Pd.) Kobber bliver slaget 16 Rubler Kobbermønt.

**) I forrige Decennium udgjorde denne Skat for de frie Bønder (Odnodworzij) 1,300000 Rubler, og for de andre 16,432000 Rubler om Aaret i hele Riget.

tering skulde lide derunder. I Aaret 1826 beløb de indskrevne Bønder sig til 87000 Mennesker.

Den anden Classe af Arbeidere, de egentlige Bjerg- og Hyttearbeidere eller de, som forrette den egentlige Tjeneste i Gruberne, ere udtagne som Recruter af de ved Værkerne indskrevne Bønder, men blive ogsaa tildeels recruterede ved Bjergarbeidernes Børn, der saa at sige ere fødte Arbeidere. Tallet paa disse udgjorde her, i det forhen nævnte Aar, 17,514. De kunne aldeles betragtes som andet Militair, Tjenesten fraregnet, og erholde ligesaameget som dette i Lønning og Proviant. Den Første udgjør 20—36 Rubler Papiirspenge om Aaret; den Sidste gives dem i en saa betydelig Mængde, at den forslaaer til mere end deres Fornødenheder; og da de leve med deres Familier ved Bjergværkerne, kunne de i deres Fritimer arbeide for dem selv eller deres Huusholdning. De have for det Meste egne Huse, Kjøkkenhaver med Grønt, Heste og Horngqvæg; de besørge deres Agre, slaae frit saameget Høe som de behøve, og tør ogsaa uden Betaling fælde Brænde i Skovene til eget Brug. Da flere Arbeider ere af den Beskaffenhed, at de uafbrudt maae fortsættes, imedens at andre derimod udsættes om Søn- og Festdagene, saa er een Deel af Arbeiderne fri i disse Dage, men maa derfor til Erstatning arbeide alle de øvrige Dage om Aaret, hvorimod en anden Deel arbeider to Uger i Rad efter hinanden, ogsaa om Søn- og Festdagene; men har den tredie Uge aldeles fri. Tallet af de frie Dage om Aaret er i begge Tilfælde temmelig eens, men driftige Huusfædre foretrække dog, at være en heel Uge uafbrudt frie for Arbeide, efterdi dette er mere indbringende for deres egen Oeconomie*). De Driftige og Ordentlige iblandt dem besørge i de frie Dage ei alene deres egne Forretninger, men de vinde ogsaa ikke sjeldent Tid til at arbeide hos Andre for Dagløn. En saadan dygtig Daglønner erholder undertiden 5—6, og i Høe- eller Kornhøsten endog indtil 10 Rubler om Ugen. Desuden drive disse Folk foruden eget Agerbrug ogsaa bety-

*) Desuden er Enhver kun forpligtet til 12 Timers Arbeide, og har derfor 12 Timers Hviletid. Men da Arbeidet i Gruberne og Smeltehytterne maa gaae uden Ophør, saa er vel en Deel af Arbeiderne ogsaa beskjæftiget om Natten, dog saaledes at de pleie at afvexle med hverandre.

delig Bieavl, Fiskerie og Jagd; og denne sidste giver paa Bjergene, hvor der endnu findes Vildt og Peltsdyr, rigt Udbytte. Om Høsten indsamle de ogsaa Nødderne af den Art Fyr, som Tyskerne kalde Zirbelfichte (Pinus cembra), hvorved et enkelt Menneske undertiden kan fortjene henved 100 Rubler om Aaret; thi disse Nødder, der som Handelsartikel blive meget søgte af Kjøbmændene og forsendte over hele Rusland, komme endog paa de Fornemmes Tafler som en Delicatesse. Rigtignok bliver herved denne skjønne Art af Fyr allerede paa mange Steder sjeldnere, fordi Folk tildeels ere for dovne til at ville gjøre sig den Umage, at klattre op i Træerne, men foretrække hellere, at hugge dem om, for da i Mag at kunne afplukke Frugten; og denne Medfart er vanskelig at standse, i hvor strænge Forbud Regjeringen desangaaende har udstædet.

Bjergarbeidernes Børn besøge til en Alder af omtrent 10 Aar de Skoler, som ere oprettede for dem. Efter det tiende Aar, undertiden ogsaa tidligere eller sildigere, eftersom deres Legemsbygning eller andre Forhold bringe det med sig, maae Drengene begynde at arbeide, og erholde derfor Proviant og en lille Arbeidsløn. Det, hvortil de blive brugte, er fornemmelig at itusiaae og at sortere Ertserne. Først naar de ere fuldkommen udvoxne, blive de optagne i de egentlige Bjergarbeideres Tal. — En Bjergarbeiders fastsatte Tjenestetid er 40 Aar. Efter sammes Forløb, men ogsaa tidligere, ifald han ved et eller andet Tilfælde er bleven ubrugbar, erholder han sin Affked, og bekommer en lille Pension. De hyppigste ulykkelige Tilfælde indtræffe ved at sprænge Klippemasserne med Krudt, men hvorved Folkenes egen Uforsigtighed eller Forvovenhed som oftest er Skylden. I saadanne eller andre Sygdomstilfælde nyde de da fri Hjelp af Lægen og Forpleining i Bjergstedets Hospital. — Enhver, som ved en sædelig Charakteer og en fornuftig Opførsel udmærker sig, bliver befordret til Underopsynsmand, og erholder Tillæg i sin Gage. En Saadan faaer Rang med en Underofficeer, men hans Tjenestetid bliver ikke herved afkortet, han er kun befriet for det egentlige Bjergværksarbeide.

Et Udtog af et andet Sted i denne Reise fortjener ogsaa af den Aarsag her at anføres, fordi det afgiver et indlysende Beviis paa den Hurtighed, hvormed baade Culturen og Befolkningen tiltager i

hine fjerne Egne, og tillige hvorledes i det Mindste de sydligere Dele af Siberien ere istand til at modtage en langt større Dyrkning og besidde en større Frugtbarhed, end man i Almindelighed formoder. Saaledes fortæller Professor Ledebour om følgende den syrænowske Sølvgrube, der ligger ved een af Floden Buchtarmas Arme, hvilken udgyder sig i Irtysch. Denne Mine blev opdaget 1791, og indeholdt efter den i 1818 anstillede Beregning over 13000 Pud Sølv; og siden den Tid ere flere rige og vigtige Opdagelser gjorte i denne Egn. Gruben ligger 1475 Fod over Havfladen, og Strækningen hiinsides Syrænowsk opad Buchtarma var Lidet eller slet Intet beboet før 1790. En Bande forløbne Landstrygere havde Tid efter anden nedsat sig her og bygget sig Hytter i denne Egn, hvor de vare temmelig sikkre for Forfølgelse. Efter et temmeligt langt Tidsløb skikkede de Nogle af deres Midte for ved Gouverneurens Mellemkomst at anraabe Keiserinde Catharinas Naade, og at udvirke Tilladelse til at dyrke de af dem besatte Egne i Fred imod Forsikkring om at ville føre for Fremtiden et ordentligt Levnet. Deres Begjæring blev dem tilstaaet, og man paalagde dem, ligesom de andre nomadiserende Folkeslag i Siberien, istedetfor alle øvrige Afgifter, en vis aarlig Skat i Peltsværk (Jassak). Men senere maatte de yde samme Skatter, som de andre Bønder, og bleve alene fritagne for at stille Recruter. Især siden 1803 har Befolkningen tiltaget meget, efterdi deels mange Bønder frivilligen have nedsat sig hos dem, og deels Nogle for mindre Forseelser ere blevne skikkede til dem. I Aaret 1826 udgjorde Tallet paa de mandlige Individer i Districtet ved Buchtarma 1100, hvoriblandt 800 bestode af tilkomne Bønder og disses Børn. — Professor Ledebour kom igjennem nogle af deres Landsbyer. Allerede i temmelig Afstand fra Alexandrowsk mødte ham Mænd og Koner derfra, som ei alene vare velklædte, men endog ziirligen pyntede, for det Meste i chinesiske Tøier af levende, lyse Farver, og hvoraf man kunde slutte sig til Nærheden af den chinesiske Grændse. Alle vare tilhest og skulde ud paa Marken for at afmeie Korn. (Det var d. 16 August). Ved Ankomsten til Byen fandt Prof. Ledebour de fleste Huse tomme. Men saasnart han havde foreviist sin medhavende Skrivelse fra Øvrigheden, blev han særdeles vel imodtaget, og efter Landets Skik i

Ordets egentlige Betydning løftet af Hesten af Districtets Formand, af en Skriver og af den Ældste i Byen, og ført eller rettere baaren i et Huus*), hvori han herpaa blev opvartet med flere Retter, især med en fortræffelig Honning og Hvedebrød. De havde endog gjerne slagtet baade Høns, Gjæs og Kalve, dersom Ledebour ei, af Mangel paa Tid, havde frabedet sig disse mange Anretninger.

Reisen herfra til de andre Byer i Districtet gik bestandig opad. De laae alle 2—3000, og Landsbyen Fykalka endog 3951 Fod over Havfladen**). Alligevel trives her allevegne Rug, Havre, Byg, Sommerhvede og Hirse. I Haverne ved Husene dyrker man Kaal, Løg, Agurker, Græskar og Valmue***). Man bemærker her, som allevegne paa Altai-Bjergene, at Ingen gjøder Agrene, men man optager, saaledes som det er brugeligt paa nogle Steder i Sverrig, et nyt Stykke Land til Dyrkning, saasnart Høsten paa det hidtil dyrkede ikke giver nok af sig. Paa saadanne forladte Agre pleier da at indfinde sig et Ukrud med krybende Rødder (Cirsium arvense) i en saadan Mængde, som om den virkelig var saaet der med Flid. — Med Haverne bærer man sig ad paa samme Maade, som med Agrene.

Til Slutning kunde Prof. Ledebour ikke noksom rose den Frimodighed, Uegennyttighed og Tjenstfærdighed, som Indvaanerne her udviiste imod ham; og han henfalder i sin Beskrivelse til interessante Betragtninger over Forskjellen imellem det Øde og den Tomhed, som hvilede paa disse Landstrækninger for henved 60 Aar tilbage i Tiden, og den nuværende Driftighed. Nærheden af den chinesiske Grændse letter ogsaa Indvaanerne meget ihenseende til Afsættelsen af de Produkter, som de kunne undvære, og til at kunne tilforhandle sig andre istedet. Og man finder derfor hos de herværende Bønder en Vel-

*) Denne Skik er brugelig i flere Lande i Orienten; ved Afreisen sætter man ham igjen paa Hesten.

**) Dette er saameget mere paafaldende, som Beboerne af Byen Uimon, der ligger meget lavere, klagede over, at Rugen ikke ethvert Aar vilde blive moden. Men Uimon ligger i Nord, Fykalka derimod Syd for Cholsun-Bjerget, hvilket tjener som en Formuur imod de nordlige Vinde.

***) Breden er 50°.

stand, der endog grændser til Luxus. De klæde sig for det Meste i chinesiske Tøier, tildeels endog i Silke; man finder imellem deres Huusgeraad Kopper og Thetoi af chinesisk Porcellain, og de have overhovedet al den Selvtillid og Smag for det Skjønne og Ziirlige, som gjerne pleier at være forenet med Velstand. I Byen Verch-Burchtarminsk var den Ældste i Byen (Starchina) Prof. Ledebours Vært, og indfandt sig hos ham i en viid, fiin, mørkeblaa Klædeskjole efter russisk Nationalsnit, besat med Guldtresser. — Uagtet der ikke gives Skoler hos dem, saa kan dog Enhver læse, og Mange kunne endogsaa skrive. De Ældre i en By undervise de Yngre, og paa denne Maade læres Meget. Det mangler aldeles paa Kirker her, og da Folket næsten uden Undtagelse hører til Raskolnikernes Sect, saa vilde de heller ikke taale nogen Præst af en anden Tro hos sig. Unægteligen virker Bjergværksdriften i disse Egne gavnligen ei alene til Landbeboernes Velstand, men ogsaa til Udbredelsen af mange nyttige Kundskaber; thi ved alle Hytteværker gives Haandværkere af enhver Art, og herved befordres Kjendskab til mangehaande Kunster og Færdigheder stedse videre.

Monolithen til den alexandrinske Støtte i St. Petersborg.

(Af Annales des voyages, Juni 1833).

Paa de hyppige Reiser som Architecten Montferrand giorde i Finland for at finde Steen til Colonnerne til St. Isaacs Kirken i Petersborg bemærkede han en Granitblok af 100 Fods Længde, som han fik den Idee at anvende til Hovedstadens Forskjønnelse. Efterat han i tolv Aar forgjæves havde søgt at henvende Opmærksomheden paa denne overordentlige Monolith, blev han opfordret til at fremkomme med en Plan til et Monument for Keiser Alexander, og greb da denne Leilighed til at foreslaae en Støtte hvis Skaft af en eneste Steen, skulde være 79 Pariser Fod høi, og 11½ Fod i Diameter, og som altsaa vilde indtage en betydelig Plads blandt ældre og nyere Mindesmærker af denne Art*). Hans Forslag blev antaget, og det blev overdraget en Kjøbmand ved Navn Yakovleff at udskjære den, 90000 Centner tunge, Blok; dette lykkedes saa godt at man betroede ham dens videre Tilhugning og Indskibning, saaledes at han skulde være ansvarlig for den indtil den var udskibet og bragt 70 Fod op paa Quaien.

Ved Steenbrudet i Pytterlaxe havde man gjort et Dige i Søen, som var gjennemskaaret af en Canal, i Skikkelse af en Sluse, hvor Skibet skulde ligge; for at erholde den nødvendige Dybde af 10 Fod, maatte man først borttage 2 Fod Leerjord, og 400 Arbeidere bleve, ved at arbeide skifteviis Dag og Nat, i kort Tid færdige hermed. Fra Stedet, hvor Støtten laae, til Skibet var omtrent 300 Fod, ad en Vei fuld af Klippestykker; disse maatte først sprænges med Miner, og efterat Veien derpaa var

*) De bekiendteste Monolither ere:

De 2 største Obelisker i Luxor	75½	Par. Fod
den ved St. Giovanni Laterano i Rom .	99	—
den paa Peters Pladsen	73½	—
den paa porta del popolo	73½	—
den paa monte citorio	63	—
den saakaldte Cleopatras Naal i Alexandrien	59	—

bleven jevnet, belagde man hele Strækningen med Bjælker. Imedens man endnu arbeidede paa Enden af Veien, begyndte man at flytte Støtten henad Diget. Otte Spil vare tilstrækkelige til at bevæge denne Masse, men, som en Følge af Endernes forskjellige Tykkelse, antog den en skjæv Stilling; da det, for Indskibningens Skyld var nødvendigt at den laae parallel med Skibet, maatte man flere Gange dreie den; dette skeete ved Hjelp af en stærk, jernbeslagen Kile, som blev nedhamret 6 Alen fra Foden af Støtten, og saaledes, i Forening med 2 af Spillene holdt den nedre Deel tilbage, medens de 6 andre Spil tilligemed Tallier drev den øvre Ende frem. Efter 14 Dages flittigt Arbeide (fra den 5te Juni 1832) laae Støtten ved Enden af Diget. 28 Bjælker af 35 Fods Længde, og 2 Fod i Qvadrat vare anbragte tværs over det, og stode i Forbindelse med Skibet, saaledes at de dannede en skraa Vei til samme. Ti Spil skulde arbeide paa Indskibningen, og 60 Mand bleve stillede ved Støtten for at styre Tougene. Skibet selv var ved stærke Touge fastsurret til Diget. Den 19de Juni begyndte man paa Indskibningen; allerede havde Støtten naaet Skibsbredden, da et uforudseet Tilfælde nær havde gjort hele Arbeidet frugtesløst. Ved en Bevægelse, som Skibet gjorde, bleve Bjælkerne bragte ud af deres Stilling, og de knækkede alle paa engang; dog kom Ingen til mindste Skade, da alle Arbeiderne saavelsom Yakovleff, saasnart Bjælkerne begyndte at knage, trak sig iilsomt tilbage. Yakovleff tabte ikke Modet, men greb strax de fornødne Forholdsregler for at Støtten kunde blive paa Skibet, der var kæntret til den ene Side, og sad fast i Leeret. Efter 48 Timers Anstrængelse, lykkedes det ham endelig, ved forøget Kraftanvendelse, at bringe Støtten heelt ombord, hvorved Skibet kom i Ligevægt igjen, og blev gjort flot.

Strax efterat Monolithen var indskibet, begyndte man at bugsere Skibet; i 4 Dage blev det bragt en Strækning af 160 Verster, og ankom til Petersborg den første Juli. Nu skulde Udskibningen gaae for sig. Yakovleff lod først borttage under Vandet, paa det Sted, hvor Skibet skulde ligge, nogle fra Bulværket udstaaende Planker, som, som vare blevne tilbage fra Quaiens Bygning; paa Fundamentet af Quaien opførte han et stærkt Tømmerstillads, og

forenede derpaa Quaien med Skibet ved 35, ved Siden af hinanden lagte, Bjælker, hvoraf 11 gik under Støtten og over Dækket; ved Enderne af dette vare fastgjorte 6 andre, meget tykke, Bjælker, der vare forbundne med hinanden, og paa den ene Side hvilede paa Quaien, som de naaede 6 Fod ind over, og paa den anden Side paa et andet Skib, som var stærkt lastet, for at danne en Modvægt, der kunde forhindre Kæntring under Udskibningen. 12 Touge gik om Skibet, og holdt det fast til Quaien. 20 Spil vare anbragte saaledes at 14 skulde hale Støtten i Land, medens de 6 andre skulde holde Skibet.

Paa denne Maade blev denne uhyre Colos den 3die Juli, under en Tilstrømmen af meer end 60,000 Mennesker, og i Keiserens og Hoffets Paasyn, i 10 Minutter bragt heel og holden i Land, og nedlagt under Slotsvinduet, hvorfra Keiserinden havde betragtet dette imponerende Skuespil.

Om Forholdet mellem Drenge- og Pigebørn ved ægte og uægte Fødsler.

(Efter Bibliotheque universelle 1833 Janv.-Fevr.)

Det er bekiendt, at der i Europa stedse fødes fleere Drenge end Piger, men tillige, at denne Ulighed er større ved de ægte end ved de uægte Fødsler *). Denne mærkelige Kiendsgierning har man paa

*) Forholdene hos os stadfæste ogsaa den her opstillede Regel. Fra 1828 til 1831 er i Danmark født

ægte Børn		uægte Børn	
Drenge	Piger	Drenge	Piger
70682	66932	6886	6527

paa 100 i Ægteskab fødte Drenge kom der altsaa 94, 69 Piger, imedens paa 100 udenfor Ægteskab fødte Drenge 94, 78 Piger bleve fødte, altsaa flere Piger iblandt uægte Børn end blandt ægte. Hamborg afgiver et frappant Exempel herpaa, ifald jeg skal dømme efter de Oplysninger, som

forskiellig Maade søgt at forklare. Girou de Buzareingues mener, at Forholdet mellem Kiønnene varierer efter bestemte, os ubekiendte, physiske Aarsager, hos forskjellige Dyrearter, i Overeensstemmelse med Fader= og Moderdyrets forskiellige Livskraft og Alder; Prevost derimod har søgt at løse Gaaden ved Hjelp af en Beregning efter Sandsynlighedens Love. Han gaaer ud fra den Forudsætning, at ægteviede Forældre i Almindelighed hellere ønske at faae Sønner end Døttre, og at saaledes Fødslen af een eller fleere Sønner i et Ægteskab bidrage til at forhindre efterfølgende Fødsler, hvorimod omvendt een eller fleere Døttres Fødsel fremkalder Ønsket om at faae fleere Børn, hvilket vel kunde antages at have nogen Indflydelse paa Middelforholdet mellem Drenge= og Pigebørn ved ægte Fødsler, men ikke synes at kunne have saadan Virkning i Henseende til de uægte.

Da nu de Sorte i vore Colonier ikke leve i et egentligt Familieforhold, saa er det rimeligt at forudsætte, at hvis den for Europa gieldende Lov for Forholdet mellem Kiønnene ved ægte og ved uægte Fødsler ogsaa finder Sted i Henseende til Negerne, saa maae Grunden til Forskiellen allene søges i physiske Forhold; men at derimod hvis de ægte Fødsler hos dem i denne Henseende frembyde Forhold liig dem der hos Europæerne gielde for de uægte, vilde man deraf kunne hente et godt Argument for Prevosts Mening, at Aarsagen maatte søges i moralske Forhold.

Ramon de la Sagras statistiske Værk over Havana giver som Middelforhold for 5 Aar, 1825—1829.

---

jeg skylder Dr. Buek. I Giennemsnit af 1820 til 1827 blev i Staden og Forstaden St. Georg aarligen døbt 1570 ægtefødte Drengebørn og 1491 ægtefødte Pigebørn, men 180 Drengebørn og 191 Pigebørn fødte uden for Ægteskab. I Norge afvige derimod Forholdene fra den almindelige Observation — fra 1824 til 1828 bleve efter en Opgivelse fra Prof. Holst til mig født i Ægteskab 83330 Drenge 79797 Piger, altsaa kom paa 100 Drenge 95,76 Piger, mens der i samme Tid vare fødte udenfor Ægteskab 6371 Drenge og 6084 Piger, og altsaa kom paa 100 Drenge ikkun 95,49 Piger. — Overskuddet af fødte Drengebørn over fødte Pigebørn var altsaa mod den almindelige Iagttagelse størst blandt uægte Fødsler.

C. N. David.

Fødsler blandt de Hvide.	Drenge	808	tilsammen 1600.	
	Piger	792		
— — Sorte	Drenge	805	—	1650.
	Piger	845		

Undersøges nu endvidere Forholdet mellem de ægte og uægte Fødsler, saa faaes

Fødsler blandt de Hvide.	ægte	1086	tilsammen 1600.	
	uægte	514		
— — Sorte	ægte	556	—	1650.
	uægte	1094		

Herefter erholdes:

	Af 100 ægte Fødsler		af 100 uægte Fødsler.	
	Drenge	Piger	Drenge	Piger
Hvide	51, 1	48, 9	49, 0	51, 0
Sorte.	50, 6	49, 4	51, 5	48, 5

Slutningerne heraf blive da følgende:

1) Blandt de Hvide fødes ligesom i Europa flere Drenge ved de ægte end ved de uægte Fødsler.
2) Blandt de Sorte derimod er der fleere Drenge blandt de uægte end blandt de ægte Fødsler.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

i det Brünnichske Bogtrykkerie.

November 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 93 og 94.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

I Anledning af, samt til Besvarelse af, Hr. Professor Blochs i Nr. 71 og 72 af dette Ugeskrift indrykkede Yttringer angaaende vort lærde Skolevæsen.

Af Prof. Sibbern.

(Indsendt i September Maaned*).

1. Angaaende Underviisningen i de lærde Skoler.

Mod Det, Forf. under No. 1 har sagt "om det Hensyn, der ved Underviisningen er at tage til examen artium," har jeg i Hovedsagen Intet at erindre. Det er i det Hele, som man maatte vente, som man maatte ønske det, som man maa glæde sig ved at læse det. Meget er deri, som det har været mig særdeles kjært at see saa bestemt fremsat, og som jeg vilde ønske, at enhver tilkommende Skolemand vilde lægge paa Hjerte. Men idet jeg nu

) Da Prof. Blochs Yttringer ere fremkaldte ved nogle Linier af mig, hvilke Hr. Professoren ogsaa har ladet aftrykke igjen, saa har jeg følt mig opfordret til at tage til Gjenmæle, hvilket jeg gjør i den venskabeligste Stemning. At jeg kommer saa sildigt, søger jeg ikke at gjøre Undskyldning for; thi, hvad jeg har at fremsætte, skrives ei blot for Øieblikket, men vil give et Bidrag til Forhandlinger, som sigte til at gjøre en blivende Virkning; og saa tør jeg vel holde mig til det gamle: sat cito, si sat bene, eller til det tydske: "Gut Ding will Weile haben.")

*) At Bidraget ikke tidligere er trykt, er Redactionens Skyld.

Redactionens Anm.

gaaer til at fremsætte en Deel Bemærkninger, hvortil jeg derved er bleven foranlediget, og som jeg vil benytte Leiligheden til at meddele, gjør jeg Begyndelsen med at udtale, hvad jeg har at sige til Oplysning af den Yttring af mig, som har fremkaldt Hr. Prof. Blochs Bemærkninger. Den betraf Arten og Graden af det Hensyn, der ved den lærde Skoleunderviisning tages til examen artium.

At en dygtig Rector vil være langt fra, at lade sig ved sin Underviisning, eller ved sit Opsyn med Underviisningen i sin Skole, enten udelukkende eller fornemmeligen, bestemme ved Hensynet til examen artium, deri kan jeg naturligviis ikke Andet end i høi Grad være enig med Forfatteren. Ja jeg mener, at Dette maa gjelde, hvorledes saa examen artium tænkes at være, saa at jeg ikke kan underskrive følgende Ord (Pag. 154): "naar examen ar-"tium er fuldkommen saaledes, som den bør at være, da kan der "neppe blive nogen Forskjel imellem den Virksomhed, som sigter "til at opfylde Examinatorernes Fordringer, og den, som Skole-"underviisningens Øiemeed, den studerende Ungdoms videnskabelige "Dannelse, gjør til Pligt." Dog kommer jeg, ved at gjøre Indsigelse imod disse Ord ikke i Strid med Forf., som Pag. 157 selv bemærker, at der er Noget, som bør være Gjenstand for Underviisningen, men ved Examen "ei med Billighed kan fordres af Alle." Jeg mener, at Det, der, om examen artium var nok saa fuldkommen, ikke kunde blive Gjenstand for den, ikke turde være Lidet.

For det Første er der i al Underviisning overhovedet Noget, som det er af stor Vigtighed, at Læreren udtaler og udvikler, men som ikke kan, ikke tør, ikke bør gjøres til Gjenstand for nogen Art af formelig Examination, ikke engang i Skoletimerne (mindst i saadanne Skoler, hvor den lidet priisværdige Indretning*), at

*) Jeg kalder den saa, for det Første med Hensyn til, at den efter sin Natur er egnet til at sætte Egoismen i Bevægelse, og at det atter ikke er godt, om Charaktererne efterhaanden betragtes med saa megen Ligegyldighed, at de ikke mere incitere; for det Andet med Hensyn til det Betyngende og Vanskelige, den let kan have for mangen Lærer; endelig me-

give Characteer, hersker og er indgroet), fordi det, saasnart det blev gjort til Gjenstand derfor, og de Unge derfor søgte at indprænte sig det saa, at de kunde lade sig examinere deri, eo ipso hørte op at være Det, det skulde være. At der er ikke lidet Saadant, vil vist enhver sand Skolemand tilstaae, ja selv paastaae. Især er vel Forskjellen imellem Det, som kan og maa forlanges lært, og Det, som ikke maa det, klar og vigtig i Religions-Underviisningen. men der er dog ingen Art af Underviisning, hvori den tør oversees; Man kan ved at gjennemgaae auctores, Grammatik, Historie o. s. v. sige Meget til Aandens Dannelse, til Begrebernes Opklaring, til Intuitionens Fremkaldelse, til Forstandens og Phantasiens, til Følelsens og Sindelagets, Dannelse, Oplivelse, Rettelse og Styrkelse, hvilket det vilde være utilraadeligt, betænkeligt, utilbørligt, at drage ind under den formelige examinerende Spørgen; deels fordi det vilde forfeile sin Virkning, saasnart det behandledes derefter, deels fordi der er et stort Skridt fra at være moden til at fatte Noget, og til at være moden til at udtale sig derover, medmindre det skal skee paa tillært Viis, hvilket man netop i saadanne Tilfælde især maa forebygge; thi derved vilde man paa Ny mechanisere, uagtet det nu dog netop gjaldt at løse Mechanisationen — den ellers hartad uundgaaelige og til en vis Grad ogsaa gavnlige og fornødne Mechanisation — op og at befrugte og beaande. Man sætte sig blot ind i den Tilstand, hvori Barnesjælen er, ja den Unges Sjæl overhovedet — dog hvi den Unges kun? Menneskesjælen i Almindelighed — naar der høres efter blot for at høre, blot for at røre sig og glæde sig i Det, som føres frem for Anskuelsen, og man sammenligne nu denne Tilstand med den, hvori den samme Sjæl sættes, naar der vides og tænkes paa, at Det, som nu høres, skal der gjøres Rede for ved en Examination, maaskee allerede i næste Skoletime Dagen efter. Da gives der Agt for at fastholde, for at huske, og ikke, havde

ner jeg, at det er klart, at en Examination, der finder Sted som Deel af Underviisningen, er noget Andet, end en Examination for at tildele en Charakteer, og at der ikke kan komme Noget ud af, at ville lade een og samme tjene til begge Dele.

jeg nær sagt, for at lære — jeg mener: ikke for ret egentligen at nyde Godt af Modtagelsen*). Men her kunne vi have Leilighed til at blive vaer, af hvor megen Betydenhed Spørgsmaalet om Arten og Graden af det Hensyn, der i en Skole tages til examen artium, kan blive. Hvor stort Rum mon man vil tilstede til disse friere Meddelelser og Indvirkninger, hvis Frugter ei directe kunne eller maae exploreres ved en Examen? Vil man tillade, at $\frac{1}{4}$ af Tiden gaaer med dertil? Mangen turde vel mene, at derved alt for megen Tid vilde gaae bort med Hensyn til Det, der egentligen skal læres, og være lært tilstrækkeligen, inden Disciplene kunne dimitteres. Men $\frac{1}{5}$, $\frac{1}{6}$ da? Her kan man tænke sig meget forskjellige Anskuelser.

Saadanne turde vel ogsaa vise sig med Hensyn til den Tid, man vil tilstaae en anden Art af Underviisning, hvis Frugter i sig selv meget vel kunde gjøres til Gjenstande for Prøvelse ved en Examen, men som ikke fordres til examen artium, og som man for en Deel ikke saasnart, for en Deel ikke nogensinde bør tænke paa at ville fordre dertil. Herved har jeg deels i Særdeleshed Naturhistorien for Øie, deels i Almindelighed Det, hvorved Disciplen i sin Tid, ved sine Studier til examen philosophicum, vil kunne føle sig befordret, og bevæget til, med Taknemmelighed at erkjende sine Læreres Forsorg. Om Naturhistorien skal jeg tale længere hen i en anden Sammenhæng. At udvide Underviisningen i Mathematik no-

*) Hvad der her nærmest er sagt med Hensyn til Skolerne, bør man ogsaa ved Universitetet lægge paa Hjertet, især ved philosophiske Foredrag, hvori man vist bør søge at give omtrent dobbelt saa Meget, som man ved en Examen kan fordre Regnskab for; hvoraf da vistnok bliver en Følge, at man ved Examen kun kan fordre omtrent det Halve af Det, man har søgt at meddele; hvilket da videre kan have den Virkning, at Den, som har forsømt Forelæsningerne, kan ved Examen synes ikke at have tabt nær saa Meget, som man skulde troe, uagtet han har i sig selv tabt meget Mere, end man skulde troe. — Jeg benytter denne Leilighed til overhovedet at gjøre opmærksom paa, hvor meget man ved Universitetet maa vogte sig for, ved for stort Hensyn til Examinerne at forvanske det akademiske Foredrags Aand, Hensigt og tilsigtede Virkning. Universitetet er ikke til for directe blot at berede til Examiner, endsige, at det skulde indlade sig paa at appretere dertil.

get ud over det Befalede, er allerede høist tilraadeligt, for at befordre den Grad af Dannelse, som til examen artium selv er fornøden, men bliver det endnu mere med Hensyn til den Forberedelse — ei til examen artium allene — men til Universitetet og Livet overhovedet, som Skolen bør give. Noget af Physik og Astronomie, noget Begreb om Landmaaling, m. M., kunde, idet det ogsaa tjente hertil, tillige bidrage til at vække Interesse for Mathematik og livegjøre den mathematiske Anskuelsesevne. Overhovedet kommer det an paa, at Disciplen ikke blot lærer en vis Portion af den mathematiske Lærebog, men at han lærer at faae Greb paa Mathematik, saa at det gaaer op for hans Sjel, hvad Mathematik er. Forskjellen er her den samme, som Forskjellen imellem blot at lære visse auctores, og derimod gjennem dem at lære Latin. Kun naar den mathematiske Underviisning bærer saadan Frugt i Skolen, yder den ei alene det Grundlag, den bør yde for videre Fremgang, men er da ogsaa først af den dannende Virkning, i formel Henseende, som den bør være, og sikkrer da ogsaa først for, at det Gode, at have lært sin Mathematik, ei skal gaae tabt for Livet, men kan blive frugtbringende for dette. Hvad Physik og Astronomie angaaer, bemærker jeg endnu, hvor godt det er i disse Fag, som i andre, at gjennemgaae først et mindre Cursus til de første Elementers Bibringelse og til Orientering og Overskuelse (hvilket da hører Skolerne til), førend det egentlige Hovedcursus (ved Universitetet) finder Sted. Især bør allerede i Skolen Grundanskuelsen af Jordens og Planeternes Forhold til Solen og til hinanden, baade som det i sig er, og som det Tilsyneladende gaaer frem heraf, komme til Klarhed. — Men hvorvidt nu Tid og Leilighed til alt Dette gives, derpaa kommer det an, og her gjør det nu Meget til Sagen, hvilken Indflydelse man i en Skole lader Hensynet til examen artium faae.

Endnu i flere Henseender kan den Maade, hvorpaa, og den Grad, i hvilken, dette Hensyn finder Sted, blive af stor Betydenhed for mangen Lærling. Man tænke sig f. Ex., at en Fader, som seer sin Søns Naturbestemmelse i Samfundet, ønsker at kunne vinde nogen Tid fri til, f. Ex. at undervise ham i Botanik eller Osteologie, ligeledes i det for Lægen saa vigtige engelske Sprog. Han haaber for det Første dertil at kunne erholde de Timer, hvori der læres He-

braisk i Skolen, dernæst endnu nogle, som han seer, uden Afbræk for den øvrige Underviisning at kunne kortes af i Latinen (især med Hensyn til de skrivtlige Udarbeidelser), eller i Græsken, forudsat nemlig, at visse Timer ere bestemte til at læse en græsk Forfatter, som ei nødvendigen skal angives til Examen, hvilket vel i de fleste Skoler finder Sted. Han er naturligviis beredt til at opoffre, hvad der maa opoffres. At hans Søn alligevel skal staae sig ligesaa godt i Latin, latinsk Stil og Græsk, som de Øvrige, venter han ikke, fordrer det ei. Men Spørgsmaalet er: vil Skolen finde sig heri? Jeg kan tænke mig, at mangen Rector, billigende hans Plan, understøtter den. Men jeg kan ogsaa forestille mig, at Mangen, ene og alene af Hensyn til Forordningen om examen artium, vilde ansee sig forpligtet til at sætte sig herimod. Et andet Tilfælde — man kalde det casuistiskt, det gjør Intet, thi i Dommen angaaende saadanne specielle Tilfælde lægge Principerne sig for Dagen, og om disse er det her alene at gjøre — være følgende: En Fader frygter for, at hans Søn, som nylig har været til Confirmation, men om et Aar, eller halvandet, skal til Universitetet, ikke kan have godt af den bestandig vedblivende Underviisning i Religionen og Udarbeidelse af derhen hørende skrivtlige Arbeider. Han frygter for, at denne intellectuelle Uddannelse skal kjøbes paa den egentlige Religions Bekostning, og han erklærer, at han hellere vil lade sin Søn løbe Fare for at erholde en slet Characteer baade for Dansk og for Religion, end lade ham belæsses, det er sløves, i den væsentligste Henseende ved disse fortsatte Religionstimer. Her gjør det vel nu en stor Forskjel, hvad enten han har med en Rector at gjøre, som — være det i Erkjendelsen af det Grundede i Faderens Ønske, eller i Erkjendelse af, at h e r bør F a d e r e n raade — giver hans Ønske Rum, eller derimod med en Rector, som svarer: "Jeg er sat til at levere Disciple til Universitetet, som ere ferme i Det, vor hele Skole=Indretning er lagt an paa at danne dem til, og som de skulle aflægge Prøve i, førend de antages ved Universitetet; og jeg kan ikke ansee mig berettiget til at sende en Discipel fra mig som Adspirant til et haud illaud. i et Fag, hvori jeg veed, at jeg kan bringe ham til at blive en god Laudabilist." Jeg har her fornemmeligen Skolerne i Provindsialstæderne for Øie, hvor det Raad, i saadanne Tilfælde, som

de to nu til Exempel fremsatte, at tage Disciplen ud af Skolen, ikke er saa let at følge.

Saavidt har jeg nu søgt at gjøre Rede for mig med Hensyn til de Ord af mig, hvorom der var Tale. Iøvrigt har Herr Prof. Bloch udtalt sig i denne Henseende ganske saaledes, som man maatte vente og ønske det. Men Meget er der endnu, som jeg har udhævet for mig af Forf.'s Yttringer, og som jeg griber Leiligheden til videre at henlede Opmærksomheden paa.

Herhen hører, hvad der bemærkes (Pag. 157) om den idelige og idelige Repeteren i en lille Cyclus, saa at alle Smaaheder stedse tages med o. s. v. Der gives en Art af servil Læsen, hvorved man let kan kjøbe Fastheden i Elementerne paa den naturlige Sagacitets Bekostning; men at denne ei fortørrer, bør man høiligen lade sig være magtpaaliggende. Overhovedet kunde det være godt, ret indtrængende at gjøre opmærksom paa, hvor urigtigt det er at betragte den egentlige Lectielæsning hartad som Eet og Alt ved Underviisningen, en Fordom, som imidlertid vistnok Børn med godt Nemme og god Hukommelse (de to Evner, som især i Skolerne dyrkes og prises) ei sjeldent have saa megen Receptivitet for, og saa let gaae ind i — thi Mennesket er meget villigt til at lade sig mechanisere — at de stundom, naar man vil forsøge at undervise dem paa anden Maade og uden al Bog, staae, som vidste de ikke ret, at man ogsaa paa den Maade kan lære Noget.

Fremdeles har jeg med Glæde læst, hvad der siges om Forholdet imellem multum og multa, og om Nødvendigheden af cursorisk Læsning ved Siden af den statariske. Sprogene ere ikke de eneste Fag, hvori det er nødvendigt at beskjæftige sig med mange af de til Faget henhørende Gjenstande, for at lære Det, hvorpaa det kommer an, retteligen og paa en tilstrækkelig Maade. Naturvidenskaberne give talende Exempel. Ogsaa her vil Det, hvorom det fornemmeligen er at gjøre, ikke ret kunne gaae lyst, heelt, sig selv bekræftende og Sjælen fyldende op i Sjælen, medmindre den indlader sig med de mange Ting. Overhovedet vilde jeg ønske, — for at jeg skal sige det i Forbigaaende — at man vilde bemærke og betænke, hvo vel De monne være, hos hvilke man i vor Tid snarest skal trænge igjennem med de af Forfatteren udtalte didaktiske og pædagogiske Anskuelser.

— Det er Naturforskerne. Naturforskeroiet er overhovedet Sjæleforskeroiet saa beslægtet, og den Maade, hvorpaa Naturvidenskaberne i vor Tid behandles, er saa sund, naturlig, livelig, til klar Anskuelse førende, interessant og aandsdannende, at man, endog uden Hensyn til Naturvidenskabernes store Vigtighed i vor Tid og deres væsentlige Medhenhøren til humaniora, maatte, blot for Aandsdannelsens Skyld, ønske Naturforskere til Skolemænd blant Andre.

Til Det, jeg har udtegnet mig af Forf.'s Ytringer, høre endvidere de i Hovedsagen vistnok grundede Ord (Pag. 162 nederst i Noten): "gjennem Regler at lære at skrive et Sprog er den vanskeligste, besværligste og utilstrækkeligste Vei af alle." Det Naturligste er aabenbar at gaae tilværks ved Underviisningen i de gamle Sprog, som man pleier at gjøre det ved de nyere. Her gjør man Disciplen strax bekjendt med selve Sproget, man lader ham læse og oversætte, og forlanger ikke, at han skal indprænte sig Læren om Sprogets Former, medens han kun kjender saare lidet til Sproget selv. Endeligen naar det kommer saavidt, at der skal skrides til Oversættelse fra Dansk i det fremmede Sprog, skeer det fornemmeligen mundtligen. Man tager en let dansk Bog, og behandler nu Oversættelsen fra Dansk paa Tydsk eller Fransk, netop som man tidligere behandlede Oversættelsen fra Tydsk eller Fransk paa Dansk. Det Samme mener jeg nu, at man skulde gjøre ved Latinen, især naar man har med Disciple at gjøre, som allerede igjennem Tydsken ere blevne bekjendte med en Grammatik, der i mange Puncter ligner den latinske. Man skulde indskrænke den første grammatikalske Underviisning til det Nodvendigste af Grammatikens første Deel (Ord=Læren), og strax tillige lade sine Disciple — ved Siden af den Exempelsamling, der er bestemt til blot at tjene denne grammatikalske Underviisning Punct for Punct til Ledsagelse og Understøttelse — læse en Deel Latin endnu, blot for at de kunde komme ind i Sproget i det Hele; og idet de fik Interesse for det, tillige lære en Deel Ord og Vendinger ex usu. Til Syntaxen (Ordforbindelseslæren) og det Specielle af Ordlæren skulde man ikke skride, førend de havde læst saa Meget, at de allerede ex usu vare blevne bekjendte med det Vigtigste deraf, saa at de nu kunde finde

Interesse og Lettelse i, at faae det opstillet for sig i de grammatikalske Expositioner, hvorved da Det, som ovenfor bemærkedes angaaende Nødvendigheden af at forbinde en fri Læren med den lectiemæssige, ei maatte forglemmes. Især forekommer det mig at være det Consequenteste at gaae denne Vei, naar man vil handle i Aanden af den, unægtelig grundede, Paastand, at Latinen ei blot skal læres for Latinens Skyld, men betragtes som ypperligt formalt Dannelsesmiddel i det Hele. Dette bliver den allermeest ved at tjene Aandsudviklingen; men hvad kan mere tjene denne, end den Analyse, der af det Concrete udvikler Grundreglerne, og, idet den derved gaaer genetisk tilværks, ikke lader den abstracte Fremstilling komme, forend et vist Punct er naaet. Man betænke dog ogsaa, at man ved at lade Bekjendtskabet med Sagens Theorie gaae foran for Bekjendtskabet med Sagen selv, fordrer, at Barnets Udvikling skal gaae den modsatte Vei af den, Menneskehedens er gaaet. Anselms "qui non expertus fuit, non intelliget" er ogsaa her at erindre.

Hvad Oversættelsen paa Latin (den saakaldte Stil) angaaer, da vilde jeg en Tid lang lade oversætte mundtligt fra Dansk paa Latin, forend der begyndtes paa den besværlige Skriven Stil. Denne burde man først lade komme, efterat Discipelen allerede havde faaet Tungen paa Gang i det fremmede Sprog. Ved de mundtlige Stiløvelser har man ei blot den Fordeel, at de koste mindre Tid, saa at langt mere Øvelse i samme Tid kan finde Sted, at de moere mere, og medføre, at flere Disciple kunne virke i Forening med hinanden under Lærernes Veiledning; men Forholdet bliver derved ogsaa det naturlige og sunde Underviisningsforhold. Hvorledes seer det derimod ud, naar Discipelen faaer sin Stil hjem, og skal skrive den hjemme? Han har Ingen at spørge ad, ja det gjøres ham maaskee til Samvittighedspligt ikke at lade sig hjelpe. Det vil sige, hvor den egentlige Undervisen kunde og burde gribe meest oplysende, udviklende, fremmende, lettende ind, der finder den aldeles ikke Sted; ja man vil endog — mirabile dictu — ei engang, at den maa det. Hvad vil man da? At Discipelen skal give Agt, naar Stilen gjennemgaaes i Skolen? Da kommer han til, hvor han ei kan fatte, at memorere, og hvor det gjelder at fatte, maa han skynde sig med at fatte saa passivt som muligt. Eller ogsaa man fordrer, at han,

siden Alt, hvad han behøver, deels bestaaer i Ord, han kjender, deels indeholdes i den Grammatik, man allerede har ladet ham lære, skal vænne sig til at bruge sine allerede erhvervede Kundskaber, tænke sig om, bruge sin Forstand og være i Stand til at hjelpe sig selv. Virkelig? Vænne sig til? Er det det, man vil? Da maatte man just være i Nærheden, ja staae tæt hos, for at bringe ham paa Gang og lede ham til Det, man vil vænne ham til. Nei man vil, at han allerede strax skal være i Stand til at anvende, hvad han kjender; men man betænker ikke, at hos ethvert opvakt Barn Modnelsen allersikkrest befordres ved den stadige, hjelpsomme, beredvillige Ledelse, indtil Barnet virkelig er stærkt nok til at lede sig selv, hvilket et altid med Velvillie behandlet Barn vil forsøge paa, saasnart det kan; thi Selvstændighedsfølelsen er stærk.

Hvad den cursoriske Læsning af Auctorerne angaaer, da gives der mange Skrivter, hvis Indhold næsten reent maa gaae tabt for Disciplen, naar de ei læses saaledes, at man kommer igiennem dem i en kort Tid. En Komedie af Terents maatte fuldendes i 14 Dage, og derfor ei læses tidligere, end med Disciple, som hertil vare i Stand. En catilinarisk Tale, en Tale i Livius, maa ligeledes læses i een Følge i en kort Tid. Det skal maaskee falde vanskeligt nok, at finde de Forfattere, som ret taale at læses statarisk. Overhovedet spørge man sig, om ikke en Behandlen af en Forfatter blot som Vehikel for Sprogets Studium, naar den gaaer saa vidt, at Indholdet næsten ikke kommer til at interessere, beskjæftige, fylde Sjælen, fordi det gives alt for stykkeviis og gjennemkrydset af grammatikalske Overveielser og Henblik, maa befordre en tankeløs Læsen i een Henseende, medens den befordrer en eftertænksom i en anden Henseende. For den stalariske Læsning ere uden Tvivl Chrestomathier at anbefale, naar Stykkerne ere velvalgte og ei lange. Jeg veed ikke, om man har betragtet dem fra dette Synspunct før. Ved at give Fragmenter forebygge de netop den søndersplittende Læsning, som løser en sammenhængende Fortælling eller anden Fremstilling op i fragmentariske Stumper, naar Gjennemgaaelsen deraf, for Sprogets Skyld, strækker sig gjennem en lang Tid.

Men naar jeg saaledes, deels af Grunde, som gaae frem af Sagens egen Natur, deels af almindelige didaktiske og pædagogiske

Grunde, hvortil kommer den, at man tidlig skal søge at gjøre Latinen interessant for Børnene, for at Lysten tidlig kan drive Værket, maa understøtte, hvad Forf. har sagt angaaende Latinens Behandling, saa maa jeg endnu lade den Grund træde til, at man maa være betænkt paa, at sørge for, at Latinen ikke skal medtage saa megen Tid- og Kraftforbrug, som den i flere af de bedste Skoler nu medtager. Dog herom være det tilladt at tale noget udforligen.

Ingenlunde troer jeg, at den Tid er nær, da Latinen vil blive betragtet som et specielt Fag ved Siden af saa mange andre, der hvert have deres Værd i og for sig, og deres Dannende ved Underviisningen. Endnu bør man vist, idetmindste indtil videre, lade Latinen have den første Rang i den lærde Underviisning. Hvad den formale Dannelse angaaer, maa altid et grundigt Sprogstudium regnes blant de ypperste Dannelsesmidler for Barndommen; men nu har Latinen det store Fortrin, at Elementerne, ja næsten hele Grammatiken, har en stor Fasthed og Bestemthed i sig, samt i Hovedsagen eengang for alle ere afgjorte; ligeledes at Underviisningen deri har naaet en stor Soliditet, saa at det vel tør vare længe, inden man i mangt et andet Fag tør vente at kunne erholde saa fast grundede Undervisere, der saa bestemt vide Det, de skulle meddele. Hvad den reale Nytte angaaer, da er det meget Gode, den romerske Literatur frembyder, ei det Eneste, hvorpaa der er at see. Hvad der gjør Latinen vigtigere, er, at hele Middelalderen, ja en stor Deel af den senere Tid, næsten bliver utilgjængelig uden Latin; fremdeles, at men ved at komme i Besiddelse af Latinen tillige kommer i Besiddelse af Grundvolden til saa mange nyere Sprog. Det er især denne sidste Omstændighed i Forbindelse med den, at Latinen igjennem Middelalderen aldeles, og senere, indtil ind i det forrige Aarhundrede, for en stor Deel, var de Lærdes videnskabelige Modersmaal, som i real Henseende giver Latinen sin Vigtighed*).

---

*) I den romerske Literatur ere vel især kun Historikerne, Ciceros Taler og Horats's Epistler, i humanistisk Henseende af sandt stort Værd. Hvortil endnu kan komme den Deel af Horatses Oder, hvori der hersker en sand Digteraand og Digterphantasie. Men til de bedste blant dem i poetisk Henseende høre dog flere af de Oder, som i forrige Tī-

Men lade vi end — bestemte ved de mange Grunde, som tale derfor — Latinen blive ved at være det vigtigste Skolefag, saa bør vi dog ikke nægte, at mangt et andet Fag, ved Siden af en betydelig Vigtighed i real Henseende, vilde kunne frembyde et ikke lidet solidt formalt Dannelsesmiddel, naar det toges lige saa grundigt af ligesaa godt dertil dannede Lærere. Allerede det franske Sprog har i sig saa mange Fiinheder og har i Sammenligning med vort Sprog saa stor en Forskjellighed derfra, at Underviisningen deri turde kunne blive meget virksom til formal Dannelse. Naar det i formal Henseende Dannende, hvad Latinen angaaer, søges deri, at man ikke kan lære at forstaae og skrive det, uden stor Nøiagtighed i Agtpaagivelsen og i Opfattelsen af Sprogets Grammatik og Eiendommelighed, eller at man ikke kan lære at læse Latin uden virkelig at studere Sproget, saa turde det Samme nok aldeles gjelde om det franske Sprog. Dertil havde man, ved at studere dette Sprog saa grundigen, den Fordeel i real Henseende, at man derved blev hjemme i et Sprog, der er ganske anderledes brugbart og fornødent i mange Tilfælde i Livet, end det latinske. Det Samme gjelder om det Tydske. Men imod samme gjelder den Indvending, at det ligner vort Sprog for meget, og altsaa kan læres, uden at Aandens Jordbund under dets Dyrkelse saaledes har maattet reoles (rigoles) eller kulgraves, som under Latinens. Imidlertid gjelder Dette dog ikke, forsaavidt

---

der betegnedes med et non legitur, og endnu bør noteres med et saadant; thi til ret at imaginere sig, hvad der føres frem for Sjælen i Oder, som den 13de i første Bog, som den til Barine i anden Bog, o. fl., kan man dog ei ville anvise den Unge, mindst netop i den Alder, hvori Horats pleier at læses; men at lade ham læse Noget, som i høi Grad er skikket til at tiltale Imaginationen, og hvis poetiske Værd netop for største Delen herpaa beroer, uden at han kommer til levende at imaginere sig, hvad han læser, maatte man dog vel allerede i formal Henseende sætte sig imod. Hvad den philosophiske Latin angaaer, da burde man vist aldrig læse Cicero de officiis. Den kan paa Gemyter, hvori der spirer noget Philosophiskt, kun udøve en foruroligende og forstyrrende Virkning. Et godt chrestomathiskt Udvalg af Cicero og Seneca turde maaskee især være at anbefale; men vel ogsaa maaskee Et eller Andet fra den Tid, da der virkelig philosopheredes saaledes paa Latin, at en heel philosophisk Literatur paa Latin dannede sig.

der er Tale om at skrive Tydsk. Den Danske, der skal bringe det hertil, vil snart blive vaer, at denne Sag ei er let, at det Sprog, han nu faaer med at gjøre, er meget forskjelligt fra hans eget, og at det har en Grammatik, hvis Studium fordrer megen Grundighed, og som ei kan fuldendes, uden at Grammatik overhovedet kommer op i Sjælen, og Sandsen for samme bliver vakt, øvet og skjærpet. Jeg tør vel troe, at, uagtet Tydsk læses af Utallige i Danmark, næsten lige saa let som Dansk, turde dog Antallet af de egentlige Danske, som, uden at have reist i Tydskland, eller levet i tydske Familier, kunne skrive godt Tydsk, ei være større, end Deres, som skrive en antagelig god latinsk Stil; og den formale Dannelse, som erholdes ved at bringe det saavidt, tør maaskee ved Tydsken ei være meget ringere, end ved Latinen, medens den kan erhverves ved langt mindre Tidsanvendelse, og kan blive til langt større Nytte. For Livet er overhovedet Tydsk og Fransk i Forening langt vigtigere, end Latin. I hvilken Henseende den særdeles Situation, hvori vi i Danmark befinde os, ei maa oversees. Jeg tænker endda herved ei saa meget paa Forholdet til Hertugdømmene, som paa Forholdet til Europa. Saa godt det unægteligen er for os i politisk Henseende, jeg mener for Samfundsudviklingen og Samfundslivets Kraftighed, at Danmark har sit eget Sprog, og derfor har sin egen Literatur, der ikke er et blot Tilhæng til det store Tydsklands, saaledes som Königsbergs eller vore Hertugdømmers (en Bemærkning jeg skylder een af mine Venner, og hvorved der var Meget at sige), saa kunne vi dog ikke gribe ind med i Europas almindelige videnskabelige Debatter, uden forsaavidt vi kunne skrive tydsk, fransk eller engelsk, og i mange Fag vil Videnskabsmanden — den Lærde i særdeles Forstand — kunne komme til at føle, hvor stort et Gode der fattes ham derved, at han ikke i Tide har tilegnet sig eet af disse tre europæiske Hovedsprog saa ganske, som han maatte, for ved Hjelp deraf at kunne virke i sin Videnskab. Thi Latinen er ikke mere det almeent læste Sprog, det eengang var, og er i mangt et Fag aldeles ikke egnet til at bruges. Endnu er ikke at glemme, at, hvad de Realia angaaer, som paa mange Maader under de latinske Classikeres Studium erholdes, — de Berøringer med, — de Indlemmelser i — Menneskehedens almindelige aandelige Eie, som derunder vindes, da fører enhver Fortrolighed med et

af de europæiske Sprogs Literatur en saadan med sig, hver i sin Henseende.

Lægge vi endvidere Mærke til, hvilket Stof for interressante og fine Bemærkninger det danske Sprog frembyder, saaledes som Rask og Flere have gjort dem og fremdeles kunne give os Anledning til at gjøre dem; tænke vi, hvad Studiet heraf, i Forening med Studiet af det islandske og svenske, engelske og tydske, kunde være, naar samme Flid derpaa anvendtes, og samme Grundighed derved viistes, saa turde disse Studier, uden tilsammen at kræve mere Tid, vel kunne blive af lige saa megen formal og lige saa megen universal Virkning, og give i real Henseende et nok saa stort Udbytte, som Latinens Studium. Hvorhos maa bemærkes, at, hvad der for enkelte Individer, om deres nu paa Latinen anvendte Kraft concentreredes til saadanne Studier, vilde synes tabt i universel Dannelse, vilde Nationaludviklingen i det Hele, i Henseende til Alsidighed, vinde. Det kom kun an paa, at finde Undervisere, som vidste at tage Sagen lige saa grundigt, som Latinen tages.

Jeg gaaer videre: Tænker jeg mig, hvor megen Rigdom af Forhold og Betydninger, hvor megen Tankefylde, Den studerer sig ind i, som fordyber sig i Studiet af den Deel af Oldtidens classiske Værker, som vor lærde Dannelse ei giver sig af med, dens plastiske Værker og dens Architektur, naar hermed forbindes Studiet af Alt, hvad der for Maleren, Billedhuggeren, Architekten, er at bemærke baade i Naturen og i Konsten, saa kan jeg ikke Andet, end mene, at naar et Konstakademie i Sit kunde være, hvad en lærd Skole er i Sit, naar lige saa lærde og dygtige Lærere kunde tage lige saa megen Tid og Flid i Beslag, skulde deraf en lige saa solid Menneske-Dannelse (humanistisk Dannelse) kunne gaae frem. Man tilgive mig, at jeg siger Dette, hvilket jeg nu eengang ikke kan Andet, end holde for; jeg er bragt dertil, først ved at bemærke, hvor dannede de rette dannede Konstnere ere i Det, som er Deres, og ved at overveie Sagen nærmere. Man oversee endelig ogsaa ikke, at de dannende Konster, ei mindre end Poesien, kræve deres psychologiske Menneskestudier og føre til Philosophie.

Hvad jeg her sagde om Forholds-, Betydnings- og Tankefylden, gjelder og om Studiet af Naturen, efter Naturvidenskabernes

nærværende Tilstand. Grundigt behandlede turde de vel vise sig som saare dannende i formal Henseende. Naturens Værker ere i Sandhed ikke mindre classiske, end Classikernes; dens Logik ei mindre grundig og fiin; dens Analogier og Anomalier ei mindre mærkelige og interessante, og deres Forfølgelse ei mindre egnet til at skærpe Sandsen og gjøre Hovedet lyst, end Sprogenes, hvilke jo dog ogsaa kun studeres grundigen, naar de studeres med Naturforsker-øiet: en Maade at studere dem paa, som imidlertid ikke saa vel kan høre Barnealderen og den første Ungdomsalder til, som et saadant Studium af Naturen, der i denne Alder ret vel kan begyndes, og maaskee ved sit Tænksomme tjene hiint dybere Sprogstudium til bedste formelle Forberedelse. Jeg tør troe, at, om der af den Tid, Flid og Omsorg, som den hele Skoletid igjennem skjænkes Latinen (deels Sproget, deels Forfatterne), overførtes saa stor en Deel paa Naturvidenskaberne, at disse fik en Tid lig med den, som anvendes paa Græsken eller paa Historien, vilde det blive til sand Vinding, ei blot i Henseende til det Kundskabsforraad, man fra Skolen bør bringe med ind i Livet, men ogsaa for Dannelsen i formal Henseende. Men jeg maa ved denne Leilighed bede bemærket, at man, for at have en Dom om denne Sag, maa være kommen ikke alt for lidt ind i Physik, i Botanik, i Zoologie, især i de to sidstes almindelige anatomiskt-physiologiske Deel, der altid bliver Hovedsagen, fordi den bliver det rette Grundlag (kun at de multa ei tilsidesættes for meget), og at man ikke maa dømme efter den Maade, hvorpaa der maaskee paa mange Steder underviises i Naturhistorie, hvilket ei sjeldent skeer af Saadanne, der høiligen kunde trænge til, først selv at underviises i Det, hvori de give sig af med at underviise.

Uden Tvivl vil ogsaa det Indbegreb af Studier, der falde den Militære til, som attraaer grundig Dannelse i Sit, kunne ordnes og behandles saaledes, at et godt Grundlag for Dannelse overhovedet derved vil kunne gives; især naar man vil begynde at tage tilbørligt Hensyn til, at Officieren ei blot er sat til, at commandere Geledder, men og Mennesker, ja at være som en Fader for sit Antal af dem. Men vistnok vil dertil ikke blot udfordres, at Skolefagene i Skolerne for Cadetter behandles, som Behandlingen i det Hele er i de lærde Skoler; thi i det Hele taget er den i dem saa, at den kan og

bør tjene alle andre Skoler, der ville lægge et Grundlag for en høiere Dannelse, til Mønster; men dertil vil endvidere udfordres, at man ved de militære Høiskoler aldrig taber det Princip af Sigte, at man, naar først en vis Basis er lagt, kun lærer Det tilgavns, hvad man kommer i Gang med at lære sig selv, idet man selv paa egen Viis benytter al den vistnok absolut fornødne Hjelp, som deels offentlige Forelæsninger, deels vel og private Lærere, endelig Omgang med og Samvirken med jevnaldrende Studerende, der gaae den samme Vei, kunne tilbyde. I dette Princip er egentlig Hovedgrunden til den saakaldte akademiske Frihed og dens væsentlige Vigtighed at søge. Ved Examiner maa prøves, hvorvidt Enhver er kommen, og derved lægges et Baand; — men hvad Vei Enhver vil gaae for at komme til dette Maal, maa overlades til ham selv; thi da han engang er kommen saavidt, at han skal være sin egen Leder, maa man nu og overlade Ledelsen til ham selv. Vistnok gives der Meget i de offentlige Forelæsninger, som det er høist vigtigt at have ladet indvirke paa sig, uden at det, selv ved en Embedsexamen, directe kan lægge sig for Dagen; Meget derfor, som Den i Tiden vil føle Savnet af, der kan have staaet sig til en saadan Examen lige saa godt, som en Anden. Mangen Enkelt havde maaskee ogsaa for sin Person været bedre tjent med at holdes mere tvungen; men for de bedre Individer og for Videnskabeligheden er dog den friere Forfatning den langt fortrinligere, ligeledes for Staten, der ei er tjent med Mennesker, som vel lectiemæssigt have lært Meget, men som ei ere udviklede, dannede, beaandede i Det, de have lært, fordi de ei have tilegnet sig det ved selvstændig Aandskraft — fordi de alt for lidet have fundet Spore til selv at være deres egne Lærere.

Hvad jeg her har nedskrevet, har jeg fremsat for at bidrage til en nærmere Overveielse af det Spørgsmaal, om ikke det Grundlag for høiere videnskabelig Dannelse og høiere Menneskedannelse, som fordres og især fordres af Dem, der skulle optages ved Universitetet, kunde være at søge og finde i Mere, end een Cyklus af Studier, og om det ikke, siden Alt ei kan fordres, af Enhver, og Lidt af Alt ei bør fordres, var paa Tiden at betænke, om Folk, Stat, Individ ere tjente, at man fremdeles bliver ved med, hvad den lærde Skoleunderviisning angaaer, at skjære Alle over een Kam, eller om

man ikke skal aabne et vist Spillerum for frit Valg i Henseende til de forberedende Studier. Rigtignok kan man i en vis Henseende sige, at dette Valg er der. Enhver kan nemlig til examen artium lade sig noie med et haud illaud. i hvilke Fag, han vil, imod at lægge sig desto mere efter andre. Men hverken Skolernes Indretning, eller den offentlige Dom og almindelige Anskuelse af Sagen, understøtter en saadan Fremgangsmaade. Der spilles et Vovespil derved. Hvad vil det ogsaa sige, under den nærværende Indretning, at indrette sig paa en saadan Maade. Man skal have læst ligesaa Meget som Den, der faaer sit præ ceteris; men man skal have læst det med mindre Anvendelse af Tid og Flid. Deri er der intet Solidt. Det Rette er, at fordre, at, hvad der angives, skal kunnes ret tilbørligen, men at der kan angives Mindre, og saa var det at ønske, at der kunde opgives et lille Pensum i visse Fag, f. Ex. i Græsk, af Den, som ei gjorde Fordring paa Mere, end haud illaud. Man havde i gamle Dage Exempel paa saadan Indretning; der kunde da opgives til Examen Mere eller Mindre, alt eftersom en høiere Charakteer attraaedes, eller Vedkommende saae, at de maatte lade sig noie med en mindre. Naar nu Den, der i eet eller nogle Fag angav Mindre, angav desto Mere i andre, saa vilde Sagen derved sætte sig i Ligevægt. Det gjelder kun, at man indseer, at den Cyklus af Studier, som nu fordres af Den, der vil blive Student, efter det Forhold, som derved tillige hersker, ingenlunde giver et alsidigt eller fuldstændigt Grundlag for en omfattende videnskabelig Dannelse, efter vore Tiders Medfør, at andre Cykler kunde give et lige saa godt, og man derfor maa arbeide paa at naae til et Punct, da større Frihed i Valg kunde finde Sted for de forskjellige Individer. At eet Fag, f. Ex. Naturhistorie eller Verdenshistorie, alene, om det end studeredes nok saa fuldkomment, ikke kan give et tilstrækkeligt første Grundlag, ei heller en vis Classe af Studier alene, er vist. Sprog, baade gamle og nyere, Mathematik, Naturvidenskaberne, Historie og Geographie, bor Alt tages frem. Falder Noget heraf bort, saa falder noget Væsentligt bort. Men Forholdet herimellem kan tages forskjelligen. Historien f. Ex. turde det vel være rigtigt at skjænke mere Tid, Flid og Omhu, og at gjennemgaae

i et større Detail, end det nu er muligt. Om den Tid, som anvendes paa Virgil og paa en Deel af de horatsiske Oder, anvendtes til Historie, turde derved vist vindes. Fuldkommen Færdighed i at læse enhver latinsk Prosaiker, med nøiagtig Opfattelse af Alt, hvad dertil hører, fornemmeligen Bekjendtskab med Historikerne og Ciceros Taler, dernæst Horats's Epistler, samt nogle af Oderne til en Prøve, det turde vel for de Fleste være nok i Latinen. Vel er Historiens Studium, saavidt som der kan gaaes med den i Skolerne, ikke for den første Alder et saa indgribende Dannelsesmiddel (i formal Henseende), som Latinen. Men nøiagtigere behandlet paa den ene, udførligere paa den anden Side, turde det vel vise sig mere virkende til Aandens Opklaring og dens Stemning i det Hele, end det kunde synes. Og saa Meget er vel vist, at naar Studenten tager et ret solidt og omfattende Grundlag med sig i Historien, som kan holde ud hele Livet igjennem, og tilstrækkeligen orientere, saa kan Historien senere hen i Tiden blive det ypperligste høiere Dannelsesmiddel for ham.

At jeg anseer det for rettest, idetmindste indtil videre, at lade Latinen beholde sin Forrang, har jeg allerede sagt. Men jeg har tillige villet gjøre opmærksom paa, at den relative Størrelse af denne dens Vigtighed ei maa anslaaes for høit. Især maa man herved ikke glemme, at man har at gjøre med en Mængde unge Mennesker af forskjellige Anlæg og Naturgaver, samt naturlige Tilbøieligheder, og af forskjellig Bestemmelse i Henseende til, hvad der engang skal blive af dem, kort af forskjellig Bestemmelse baade fra Naturens Haand og efter Statens Indretninger. Det er dog langt fra, at være det hele Menneske, som dannes ved Alt, hvad der hører til Classikernes Studium, man omfatte herved saa Meget, man kan, af det dertil Hørende. Den tilkommende Læge kan derved dannes til at føre sin Pen vel, hvorved han vil kunne vinde Berømmelse for sine Erklæringer, Beretninger, Udarbeidelser. Men dannes han derved ogsaa til at bruge sit Oie vel? Ja kan han ikke let derved bringes til at bruge sin Pen istedetfor sit Oie? Men paa det sandselige Oie og dettes Sammengaaen til Eenhed med det intellectuelle og judicielle Oie kommer det dog væsentligst an for Lægen; og mon ei dets rette Uddannelse baade kan og bør begyndes tidligt i Ungdommen, hos Dem,

som man seer, at Anlæg og Drivt drage hen til denne Side? — Jeg var engang tilstede ved en Examen i Veterinærvidenskaberne. Examinanden var en Udlænding (fra Finland), af en større og anden Dannelse, end de fleste af en saadan Skoles Examinander ellers pleie at være. Han vilde bringe Vidnesbyrd hjem med, at han havde studeret sit Fag, her i Kjøbenhavn, tilbørligen. Dette var det, der gav Anledning til, at jeg — efter hans eget Ønske — var tilstede. Hvad jeg der saae og hørte, glædede mig, og gav mig Meget at betænke, som jeg her ikke kan Andet, end mindes igjen. Blandt Andet blev en syg Hest ført frem, og Candidaten skulde undersøge, hvad der feilte den. Spørge den ud kunde han ikke. Han maatte da see, han maatte skjønne — ei blot af visse Enkeltheder, men og af Hestens hele Udtryk i Øine, Physionomie, Staaen og Gaaen m. M. Det gjaldt her at opfatte Dyrets hele Habitus (ἕξις). At gjøre Lærlingen skikket hertil, at øve det Øie, som hertil udfordres, det saae jeg, at der overalt var lagt an paa. Det er det samme Øie, Lægen trænger til; ja hvo maatte ikke ønske, mange af vore Forretningsmænd i civile Stillinger at være saadanne Menneskekjendere, som vore Veterinærer ere Hestekjendere? Men er det nu Sprog-, Stil- og rhetoriskt og poetiskt Tanke-Forskerøie, paa hvis Vækkelse, Dannelse og Øvelse det herved kommer an? Nei! det er Naturforskerøie. Selv hvad Sjæleforskerøiet angaaer, gjentager jeg den Paastand, at hiint er dette meget beslægtet. Dog gives der vistnok, hvad Sjæleforskerøiet angaaer, Noget, som er vigtigere, end baade Classikere og Naturhistorie; jeg mener Studiet af Philosophie og Christendommen. Men derom vil jeg paa dette Sted ikke handle.

Derimod være det tilladt at dvæle noget ved Naturhistorien. Fra hvilken Side jeg saa betragter Sagen, kan jeg ikke see Andet, end at det er af Vigtighed, at der undervises deri i Skolerne. For det Første: tage vi Sagen reent pædagogiskt, saa ere Naturens Vink i saa Henseende umiskjendelige. Barnesjælen føler først og stærkest Drivt til at beskjæftige sig med de synlige Ting. Naturhistorien finder derfor især megen Indgang hos Børn; de lære den med Interesse; og ved at undervise dem deri, øver og danner man deres Sandser, veileder dem til at see bestemt, skarpt, nøiagtigt og

lærer dem, at have deres Øine med sig i den Verden, hvori de tumle sig; men man danner ei blot deres Sandser, man vækker, øver og danner deres Forstandsøie tillige, idet man bringer dem til at betragte de synlige Ting med dette (aandeligere) Øie. Dernæst: Hvormange interessante Sammenstillinger og Sammenligninger kan ikke Naturhistorikeren gjøre for Børnene, uden at føre dem paa ringeste Maade ud i det Vage; naar han blot, som han bør, tager virkelige Planter, Bløddyr, Crustaceer, Insecter, Fiske, Amphibier, Fugle, Pattedyr frem (der voxe Planter, der krybe, svømme, flyve, løbe Dyr i Mængde overalt i Danmark), eller i alt Fald tager Kobbere til Hjelp, og anseer det for vigtigere at give sine Disciple Begreb om, hvad f. Ex. en Fugl er for et Dyr, tilmed ogsaa at give dem et Begreb om en Fuglevinge, end at gjennemgaae Fugleclassens Underinddelinger. Overhovedet maa Naturhistorien behandles morphologiskt. Naturens Tankegange, dens Overgange, dens Variationer af Grundformerne og dens Consequents midt i disse Varationer — Regelen midt i det frie Spil — kort Alt, hvorved Naturens Gjenstande indbyde til en rational Behandling, og i vor Tid have aabnet sig for en saadan, maa især haves for Øie. Allerede Det giver Naturhistorien, tilbørligen behandlet, et stort Fortrin, at den maaskee mere, end noget Andet, hvori Barndommen underviises, kan udvikles rationalt. Derved faaer den et høit Værd, som formalt Dannelsesmiddel. Var det ikke desuden for en stor Deel ved Betragtningen af Naturens Værker, at Classikerne dannede sig til Classikere? Er ikke deres sandselige Imaginations Klarhed, Bestemthed, Skarphed Noget af Det, som især udmærker dem? Skulde man da ikke lede de Unge hen til Det, som bidrog saa Meget til, at Classikerne bleve Classikere. Eller skulle de maaskee først i Anledning af Homer lære at kjende Det, som Homer kjendte af Liv og Virkelighed? Dog maaskee man ikke engang da lærer dem det, men lader dem læse de homeriske Lignelser og Beskrivelser, uden at bryde sig om, om de ogsaa ret imaginere sig, hvad de læse. Maaskee de hundrede Gange have hørt Leveren og Mellemgulvet nævne, og vide dog ikke, hvad en Lever eller et Mellemgulv er. Maaskee de læse deres Herodot, hvor saa Meget forekommer, der betræffer

Naturgjenstande, saa Meget, hvorom den Tænksomme dog maa ønske at vide, hvad den Naturkyndige siger dertil i vore Tider, uden at der gives dem den rette Opklaring derom. Maaskee der end ikke ved Skolen er nogen Lærer, som det tilfalder at skulle give Beskeed derom. Skulde alt Dette være saa, skulde det tillige være, at der i Geographien ogsaa læses om de mange Producter, Landene frembringe, uden at nøiagtig Forestilling gives om dem, saa maa man dog tilstaae, at derved en tankeløs Læsen*) befordres ved Siden af den tænksomme, hvori (hvad auctores angaaer) den philologiske Gjennemgaaelse skal øve. Overhovedet tør man vel spørge: Skal man, medens man gjør Alt for at bringe de Unge til at læse de gamle Auctores med den største Eftertanke, lade dem gaae tankeløse omkring i den Verden, som nærmest omgiver dem? Af raae, ufuldkomne, halve Begreber om Naturtingene faae desuden Børnene tidligen Hovederne fulde, som oftest bibragte dem ved Ældre, som selv ei vidste Besked, uagtet de vel endog gave Underviisning, d. e. læste Lectier med Børnene, i Naturhistorien. Allerede alene, for at en saadan Kreds af Forestillinger ei skal blive staaende ved denne Raahed og Halvhed vil den ægte Pædagog finde Grund til at ønske en ordentlig og tilbørlig Underviisning i Naturhistorien. Men nu kan desuden vel Intet være naturligere, end at lade Forstandens Udvikling under Beskjæftigelsen med et sandseligt Stof gaae forud for dens Dannelse ved Hjelp af Studiet af mere abstracte Gjenstande. Frem-

---

*) Det være mig tilladt, her at gribe Leiligheden til at omtale en Sag, som jeg ellers maaskee ikke faaer Anledning til at gjøre opmærksom paa, forend den kommer mig i Glemme. Hvor uopmærksom undertiden en Læsning kan være i een Henseende, medens den er meget omhyggelig i en anden, derpaa har jeg fundet et mærkeligt Beviis ved, med Forbauselse, at læse i Herodots 7de Bog Cap. 199, at den Egn indenfor Passet Thermopylæ, hvorpaa Xerxes leirede sig, skal, hvor den var bredest, imellem de Trachniske Bjerge og Havet, have været 12000 Plethra, altsaa omtrent 50 Mile bred, og nu af flere Philologer at erfare, at neppe Nogen tidligere har bemærket den Feil, der her maa være i Texten, at idetmindste flere Hovedudgaver af Herodot i deres Anmærkninger ei have Noget herom; skjønt Sletten ifølge heraf skulde være omtrent dobbelt saa bred, som hele Hellas.

deles maa det ikke lades udenfor Betragtningen, at, naar man skal indvies i sin Tids almene Dannelse, maa man ei være formeget tilbage i de Videnskaber, som især ere i Flor i vor Tid, og til hvilke netop i vore Tider Touren er kommen, at de have faaet deres Heroer (saaledes som f. Ex. Astronomien havde dem i sin Tid), for at jeg skal benytte en Vens Udtryk. Der var maaskee en Tid, da en lærd Mand meget vel kunde være bekjendt, at han ikke vidste, hvad en Elektrophor er, medens han ei kunde være bekjendt, ikke at vide, hvoraf dette Ord deriveres. Men Forholdet turde i Henseende til Europas Culturstand og Videnskabelighed ikke være det samme mere nu. Og især forekommer det mig ogsaa netop med Hensyn til Danmark ei at være æresfuldt, om Naturvidenskaberne ikke fremmedes. Men hertil udfordres, at allerede i Skolerne et godt første Cursus*) bliver gjennemgaaet. Dog maa Læreren være Sagen voxen; hvortil da udfordres, at han selv har studeret disse Videnskaber, saavidt omtrent, som en Theolog maa have studeret Theologie, for at kunne blive Præst. Til Universitetet henvise man ikke disse Studier. Hvor Meget det bidrager til, at bringe en Videnskab i Flor, at et første Grundlag i Skolerne gives, kan Mathematikens Fremgang hos os lære. Forresten havde man i Sandhed netop lige saa megen Føie til at henvise Græsken til Universitetet, og at indskrænke Skoleunderviisningen til, blot deri at gjøre en Begyndelse.

Ja jeg mener, at det rette Forhold vilde blive truffet, naar man lod det komme an paa Enhver, hvad enten han til Universitetet vilde medbringe megen Græsk og Lidet af Naturvidenskaberne, eller omvendt; kun at det Lidet, han angav, virkelig gav en solid første Grundvold. Herved har jeg egentlig udtalt Det, jeg fornemmeligen ønsker. De første Elementer solidt og grundigt i saa mange Fag, som muligt, at den tilkommende Verdensborger tidligt kan i alle Hovedhenseender træde i Forhold til — og føle sit Øie vakt og øvet med Hensyn til — den Verden, der fra mange Sider berører ham, det Menneskeliv, hvori han færdes og skal færdes fremdeles; forsaa-

*) I Physiken erholdt man i sin Tid en meget god kort Lærebog af Prof. Saxtorph (nu Rector i Odense), der viiste, hvor kort og dog tilstrækkeligt et saadant første Cursus kan gjøres.

vidt det nemlig kan gribe ind i ham og gaae op i ham; det egentlige Philosophiske hører ikke hen til Skolerne. Dernæst Frihed til og Leilighed til, altsaa ogsaa Lærere til, i Særdeleshed at dyrke de Fag, som Enhver enten af Naturen synes kaldet til, eller som hans Lyst kaster sig paa, eller som hans Forældre og Foresatte troe for ham at turde vælge. Forresten fordre man, som i gammel Tid, at et vist Antal bene skal være opnaaet, eller bequemmere en vis Totalsum; man regulere nu Alt saa, at der kan angives Lidt og Meget, men at Det, som angives, maa kunnes tilstrækkeligen, og tilsammen udgjøre et vist Totalbeløb. Alt fordrer virkeligen, at man maa arbeide hen til at faae en Indretning, som forebygger, at ikke Alle skjæres over een Kam. Jeg har sagt Dette forhen, men har ikke kunnet Andet, end komme tilbage dertil igjen. Kun i Latin, Historie og Geographie fordre man Mere, end første Elementer.

Hvad den latinske Stil, for at jeg ei skal glemme den, angaaer, mener jeg, at til Sikkerhed for ei at faae ringere, end haud illaud. for den til examen artium, maa man uden Vanskelighed og meget stort Kraftforbrug bringe Den, som man i Latinen bringer til den tilbørlige Grundighed i at læse Latin. Og det være da Nok med Hensyn til Dem, som man ei uden at plage dem og standse dem i de Arter af Fremgang, hvortil Naturen henviser dem, kan bringe videre. Kan man ikke saa Meget, forudsat at man har med Individer at gjøre, som man virkelig bringer til Grundighed i at læse Latin, og som ei have noget ganske Sært i deres Natur, saa maa Feilen ligge i Methoden, eller i Lærerens Mangel af Greb paa Sagen. Begge Dele — Methode og individuel Gave til at lære fra sig — hænge iøvrigt paa det Nøieste sammen; og bekjendt er det, at Den, som ei blot har den fornødne Lærdom selv, men ogsaa kan gaae Forfatterne lyst og grundigt igjennem med sine Disciple, undertiden er saare lidet oplagt til at øve dem i at udtrykke sig paa Latin, uagtet han maaskee selv skriver et godt og flydende Latin. Iøvrigt bør man ikke sætte for stor Priis paa, at bringe sine Disciple til at skrive en god latinsk Stil, og især her betænke, at man let kan lade dem betale Færdigheden alt for dyrt. For de Fleste

turde det i Tiden være langt ønskeligere at have tidlig lært at skrive tydsk og fransk.

Endnu har jeg angaaende Naturhistorien Noget at bemærke, som jeg paa Herlufsholm er bleven gjort opmærksom paa, og som vist ingen Pædagog vil nægte at være af Vægt; især med Hensyn til en Stiftelse, som denne, eller Sorøe; dog virkelig lige saa meget med Hensyn til en lærd Skole i en Kjøbsted, hvor de fleste Disciple ei have Hjem, men ere i Kost og Logis i et fremmed Huus, ja hvor maaskee mangen Gang Byesbarnet selv kun er i Kost og Logis hos sine Forældre. Ligger Stedet i en skjøn Egn, saa anledige man Disciplen til at leve sig ind i den og i Naturens Rigdom deri; er Egnen ikke skjøn, saa lade man sig det desto mere være magtpaaliggende, at gjøre den interessant for Disciplen, og lade ham ogsaa nu leve sig ind i dens Rigdom; thi rig er enhver Egn i Danmark for Den, som har Øine at see med. Men hvor ypperligt et Middel hertil er det ikke, at vække Lysten til at samle Planter, eller Insecter, og at gjøre sig ordentlige Samlinger deraf? Der behoves, for at det skal skee, intet Andet, end en Lærer, som selv gjør sig saadanne Samlinger, og finder sin Fornøielse i at forbedre, udvide og tillige at forevise dem. Af Disciplene ville snart Mange eller dog Nogle gjøre ham det efter. At de alle skulle det, maa man ei forlange; thi Deslige hører Fritimerne til; at Disciplen ikke har Mangel af saadanne, er overalt af Vigtighed; men Fritimer maae være virkelig frie Timer. Men anledige dem til godt Slags Moerskab, til gode Lege tør og kan man. Lad nu Samlingen af Planter og Dyr kun være ikke stort Mere, end en Leeg, hvilken ypperlig Leeg har den ikke været? Lege danne ei mindre, end Studier, det veed enhver Pædagog; men der er stor Forskjel paa Lege. Blot Sagen seet fra denne Side, maa det erkjendes, at afdøde Professor Melchiors Bestræbelser i naturhistorisk Henseende (jeg tør vel tillade mig at nævne en afdød Mand til Exempel) vare ubetalelige for en Stiftelse som Herlufsholm. Derfor kan jeg ikke heller Andet, end at rose ham for, at han havde lagt sig det hele Apparat af det bekjendte elektriske og andet physikalske Legetøi til (om man vil kalde det saa); ikke at tale om, at jeg holder for, at han allerede for Underviisningens egen Skyld gjorde vel i at vise, hvorledes The=

maet lod sig variere paa mange Maader. At man med alt det kan bringe sine Disciple til at lære Videnskaben solidt og godt, det have, som bekjendt, hvad Mathematik og Physik angaaer, hans Disciple bestandigen ved Universitetet viist.

Men hvad jeg først og sidst maa nævne, er Naturstudiernes store Vigtighed i formal Henseende. De lære os, med hvilke Øine Verden overhovedet vil sees. Jeg kan herom vel sige: credite experto; og det hører mig maaskee endog til, bedre at kunne bedømme Dette, end mangen Naturkyndig selv. Hvad er det desuden, vore meest philosophiske Sprogforskere tragte efter, uden Dette, at naae til det Punct, hvortil den zoologiske og botaniske Physiolog er naaet i Sit? Som det med Føie er bemærket, at det ingenlunde er grundet, hvad der ofte blev sagt, at Mathematikens Studium skulde være den bedste praktiske Skole i Logik, da den jo kun over i en vis Art deraf, som det derimod vist af Enhver maa erkjendes, at Studiet af de gamle Sprog og Forfattere er i høi Grad logiskt dannende, saa maa det nu og tilstaaes, at den Forening af Imagination og Reflection, hvorpaa det Logiske beroer, i en ikke mindre væsentlig Henseende udvikles og dannes ved Naturstudierne. Til en solid praktisk Skole i Logik høre uden Tvivl alle tre Arter af Studier i et vist ligeligt Forhold.

Inden jeg gaaer videre i de Bemærkninger, hvortil vor Forf. har givet mig en saa skjøn Anledning og Ansporelse, undlader jeg ikke at indskyde Følgende:

Spørgsmaalet om, hvorvidt man skal lade den hidtil bestaaende Basis for den videnskabelige Dannelse blive ved Magt, er bleven gjort til Gjenstand for en levende Debat imellem alle Dem, som Spørgsmaalet nærmere berører. Ved en saadan Debat bliver det en naturlig Følge af Sagens hele Stilling, at Den, som vil arbeide til, at nye Anskuelser maae faae Frihed til at gribe ind, ikke kan mene, at der strax skal skrides til Reformer. Først maa Reformen i Tænkemaaden være kommen til et vist Modnelsespunct, og Sagen have sat sig i Ligevægt i Gemytternes Verden. Men debatteres maa der. Men da bliver det en naturlig Følge, at de Yttringer, som offentligen udtale sig, om end den Talende nok saa meget søger at lade, hvad han vil sige, træde ud af Sagens Midte, dog komme

til at bære Præget af, at de komme fra een Side. Dette maa man da tillade. Man maa tillade, — thi en offentlig Debats Natur fører det med sig — at der virkes antisekotiskt, som jeg andetsteds (Philos. Arch. og Repert., 2det Hefte Pag. 148) har kaldet det, eller contrabalancerende. Jeg har saa meget mere maattet indskyde denne Erklæring og Erindring, som Ingen mere, end jeg, kan være villig til at erkjende, at en for hurtig Iværksættelse af den paa eengang friere (mod Menneskenaturen i psychologisk Henseende liberalere) og grundigere Maade at behandle Ungdommens Underviisning paa, hvortil Tidsaanden sigter hen, næsten uundgaaeligen vilde føre til Fordærv. Om ikke Andet talte for, endnu bestandigen at lade Latinen blive betragtet som det første Hovedfag, og at give den det relativt større Antal Timer, saa vil det for Dieblikket være nok, at det, næst at være et Fag, hvori Elementerne selv have en stor Fasthed og en sikker Overskuelighed, maaskee er det eneste Fag, hvori man ordentligviis kan være vis paa i alle Skoler at kunne faae Lærere, som ere Faget voxne; hvorimod der vel ikke er noget Fag, hvori der mere undervises af Saadanne, der selv ikke have gaaet en ordentlig Skole igjennem, ja selv ikke ret kjende til Det, hvori de skulle undervise, end Naturhistorien. Det har vel ogsaa lang Udsigt med at naae en Tilstand, der kan tilsikkre Skolerne nogenlunde antagelige Lærere deri. Er der noget Fag, hvori det var at ønske, at med Tiden Ingen blev ansat til Lærer, uden at være bleven prøvet først ved en Examen, saa er det vel Naturhistorie. Men ingenlunde følger heraf, at man altsaa indtil videre gjør bedst i, at lade det med Hensyn til samme beroe ved det Gamle. Tvertimod, skal en saa bedrøvelig Forfatning ikke vedblive, saa maa man gjøre Noget for dette Fag. Ved den Reform af anden Examen, som om kort eller længe vel maa finde Sted, da Trangen dertil føles saa stærkt, betænke man Naturhistorien mere, end hidtil skeet er — idet man tillige tillade et friere Rum for Valg, saavel hvad det Spørgsmaal angaaer, om Nogen vil angive Naturhistorie, som og hvad det Spørgsmaal angaaer, hvilken af de tre naturhistoriske Videnskaber han især vil lægge Vind paa. Dernæst fordre man indtil videre ikke at finde Lærere i Naturhistorie overhovedet, men lade sig for det Første nøie med at faae Lærere i visse Dele af den. En grundig

Underviisning alene i Botanik og Entomologie, eller i det Almindeligste af Læren om Vertebraterne, forsaavidt denne kan læres i Skoler, turde være meget mere værd, end al den Naturhistorie-Underviisning, som nu finder Sted.

Dog hvorledes man indrettede Sagen bedst, derom kan der blive nærmere Tale. Man vil af det nu Fremsatte og af det hele Foregaaende vel skjønne, at jeg ikke vil kunne Andet end beklage, at den, om end ringe, Begyndelse, som Frdn. om examen artium af 22 Marts 1805, ikke uden at følge Tidens Aand og Tilsagn, giorde til, at der kunde lades noget Rum for et frit Valg med Hensyn til de Fag, hvori der skulde examineres, idet den (om end vistnok under meget indskrænkende Betingelser) tilstedede en Fritagelse for at examineres i Græsk, siden faldt bort igjen. Man gav vist i det Hele for tidlig efter for en Contrareform i den ei uden lang Overveielse indledede Reform. Man fordrer nu endog for Hebraisk et Æquivalent af Græsk, hvilket giver det synderlige Resultat, at der nu til examen artium fordres meest Græsk af Dem, som bestemme sig til at blive Jurister eller Medicinere, ja at for dem Charakteren i Græsk til examen artium kan komme til at veie lige saa meget, som Charakteren i Latin. Et haud illaud. i Latinen regnes nemlig for dobbelt, ligesaa i Græsk, men nu kan der komme eet til for Det, som skal angives istedetfor Hebraisk; ligesom der kommer eet til i Latinen, nemlig for Stilen. Men har man herved naaet saavidt — vil man kunne naae saavidt — at Pluraliteten bringes til at kunne saa megen Græsk, at de ville kunne have Godt deraf deres hele Levetid? Latin lærer virkelig hos os enhver ordentlig Studerende saa Meget af, at han beholder Kundskab deri, saa længe han lever. Men, hvor mange kunne, et Par Aar efterat de have taget examen artium og anden Examen, læse en let prosaisk græsk Forfatter paa egen Haand med nogen Lethed, naar de ikke enten dyrke Philologie i Særdeleshed, eller som Theologer have holdt Studiet vedlige? endsige de Forfattere, for hvis Skyld man især skulde have lært Græsk. Virkelig! skal der læres Græsk, saa maa det læres anderledes tilstrækkeligen. Saavidt deri, som man maa have bragt det, naar ikke Frugten af den hele Stræben skal falde unoden hen, bringe nu kun De det, som ved Universitetet særdeles lægge Vind

derpaa. I forrige Tider — idetmindste i en vis Mellemperiode — fynes Enhver, hvem hans høiere Dannelse var magtpaaliggende, at have gjort det. Men Studierne til Embedsexamina vare da meget simplere. Meget Andet tog da ei heller Interesserne og Gemyterne i Beslag. Philosophie, Æsthetik, Naturvidenskaberne fordrede ikke dengang saa Meget, som nu. Nødvendigheden af at søge, ved eget Erhverv at holde sig ved Universitetet synes da og at have været ringere. Nu gives der Mange, som ikke kunne føle sig i Stand til, ei heller føle sig kaldede til, at fortsætte Studiet af Græsken tilbørligen. Og Høsten, som skulde følge paa den Planten og Pleien, gaaer da tabt; Vinen bliver til Eddike, altid at anvende i en Huusholdning, men dog ei Det, som tilsigtedes. Det er langt fra, at jeg ønsker Græsken standset i sin Flor hos os. Nei! jeg ønsker den fremmet. Men dertil mener jeg det at være et godt nærliggende Middel, vel værdt at forsøges, ei at kræve Græsk af Enhver, som kommer til Universitetet, men saa og at forvente desto Mere, af Dem, som angive det, nemlig saa Meget, som nu allerede ei ganske Faa bringe med, og da ved anden Examen at forudsætte dette Mere. Baade Græsken vilde vinde derved og andre Fag tillige; thi da vilde andre Fag faae mere Rum til deres Flor. Og vilde end enkelte Individer tabe herved, saa vilde Landet, Videnskabeligheden overhovedet, betragtet som national, ikke tabe. — Hvad den Dannelse angaaer, som de classiske Sprogs og Skrivters Studium unægteligen giver, saa er eet Sprog nok dertil; og efter Tingenes hele Tilstand maa det indtil videre være og blive det latinske.

Men lade vore Sønner, lade vore Disciple tabe, lade dem reent gaae Glip af, Græsken? — det vilde vi dog nødigt. Endnu mindre vilde vi forgribe deres tilkommende frie Valg af Levevei. Hvis de engang følte Drivt til at blive Præster, vilde de da ikke finde sig i en alt for misslig Stilling ved ei at have lært Græsk i Skolen? — Nu! jeg holder ogsaa for, at noget Begreb om Græsk skal man i Almindelighed lade den Studerende bringe med til Universitetet. Men dertil mener jeg, at det kan være nok, at have lært en let græsk Grammatik, omtrent som man var nøiet med den i Aarene 1802, 1803 og saa omtrent, og at have læst saa Meget, som Gedikes Læsebog, eller en anden saadan Bog, samt de fire Evangelier og Apost=

lernes Gjerninger, hvilke jeg af andre Grunde, end for Græskens Skyld, maa ønske læste i Skolerne. Hvo der med saa meget Grundlag siden vil gaae til Theologien, har det dog, for at indhente det Forsømte, lettere, end den Seminarist, den danske Jurist o. s. v. som i senere Aaringer beslutter at gaae Universitetsveien. Dog maatte jeg fordre — som Fdn. af 22de Marts 1805 om examen artium tilstedte det — at man kunde blive Student, aldeles uden at lære noget Græsk; kun ei fra en lærd Skole, og kun imod at angive noget Andet i Stedet. Derimod maatte det være Enhver, som vilde, tilladt i Græsken at indskrænke sig til det nys Angivne. Man behøver ei at frygte for, at kun Faa da vilde angive det Mere deri. Den nogenlunde opvakte Discipel med Selvfølelse vil ei gjærne staae tilbage, eller lade Noget gaae fra sig. Sagen vilde paa denne Maade sætte sig i en god Ligevægt, idet Lærdom og Lærelyst — Føde og Appetit — vilde træde i et naturligt sundt Forhold til hinanden, og de forskjellige Videnskaber og Sprog ligeledes, i Henseende til deres Dyrkelse i Landet.

Det er vel værdt ved denne Leilighed at see noget tilbage paa den Tilstand, som fandt Sted, da Latinen endnu var et levende Sprog blant de Lærde, da f. Ex. Leibnitz skrev et lige saa behageligt, flydende, tækkeligt Latin, som han skrev fransk, medens han, uagtet Tydsker og levende i Tydskland, ikke skrev tydsk. Latinen var dengang i de Lærdes Mund og under deres Pen, da de endog førte deres meeste Correspondence paa Latin, intet dødt Sprog. Men det var dog først langt senere, efterat Omsorgen for Smagens Dannelse, og en vis æsthetisk Tendents havde begyndt at faae et vist Overherredømme, at den forandrede Tilstand i Gemytternes Verden naaede saa vidt, at man meente at finde Humanitetens sande Evangelium i Classikernes Studium; indtil Sagen i et vist Tidspunct syntes at være kommen til det Punct, at Studiet af Classikerne næsten fortrængtes af Studiet af det Sprog, hvori Classikerne skreve, og af Studiet af alle Betingelserne for en fuldkommen Forstaaen af dem. Længere tilbage, da Menneskehedens Evangelium endnu ansaaes for at maatte være Humanitetens, havde man andre Begreber om det bedste Grundlag for Aandens Dannelse til en grundig Menneske-Existents.

Man gik ud fra den Forudsætning, at den videnskabeligen Dannede burde være bekjendt med Grundlaget for sin egen og for Landets Religion: det nye Testament. Man saae altsaa ikke paa, hvilke Forfattere der bedst kunde tjene til Vehikel for at lære godt Græsk, men man saae paa Bogens eget Indhold, og er der nogen Bog, for hvis Skyld det er værdt at lære Græsk, saa er det vist det nye Testament. Den tilkommende Theolog havde den Fordeel, at han tidligen blev fortrolig med den Bog og det Sprog, hvormed han meest skulde have at gjøre; og Ikke-Theologen kom ikke til at gaae Livet igjennem uden et nøiere Kjendskab til, — uden at hans Sjæl tidligen var bleven paavirket af — Det, der dog fremfor Andet burde henregnes til de Gjenstande, hvormed et vel oplært Menneske burde være bekjendt, og enhver studeret Person burde være saaledes bekjendt, som det sømmer sig for Den, der holdes til at lære Græsk. Fortrolighed med Bibelen, især med det nye Testament, burde overhovedet fremkaldes. Man pleiede forhen — jeg veed ei, om det skeer endnu — i visse Almueskoler i Kjøbenhavn, idetmindste i de til de tydske Menigheder henhørende, at anvende et Par Morgentimer til, at der blev læst et Stykke af Bibelen. Søndagens Evangelium forsømtes nu især ikke om Løverdagen. Det var i høieste Grad ønskeligt, at et Par Timer ugentligen i enhver lærd Skole anvendtes hertil. Kun maatte der for Alting sees paa, at den moderniserende Paraphrasis ikke fik Indpas herved. I Horats tillader man Udtrykket at beholde sin eiendommelige Kraft og sit eiendommelige Præg; den bekjendte paraphrasis in usum Delphini finder neppe nogen Skolemands Bifald. Den moderne Exegese in usum Delphini bør da vel endnu mindre finde det. Man kunde i de lærde Skoler vel anvende et Par Mandagstimer til denne Gjennemgaaen af Bibelen, hvorved blev vundet det, at Discipelen — da der til et saadant Par Timer ingen Lectier kunne haves — fik færre Lectier til om Mandagen, end til de andre Dage, hvilket man overhovedet maatte ønske indført, og hvilket vel uden Vanskelighed vil blive indført, saasnart man kommer til at indsee og til at føle, at det er saare langt fra, at al Underviisning skal skee formedelst Lectielæring, og faaer Lærere, som ere deres Fag saa voxne, at de

kunne undervise i Overeensstemmelse med denne Erkjendelse. I det Halvaar, da Disciplen beredes til Confirmationen, kunde vel især nogle Timer ugentlig anvendes til Bibellæsning, der da maatte indrettes saa, at en temmelig Deel, baade af det gamle Testament og af det nye, læstes i denne Tid; den øvrige Religionsunderviisning i dette Halvaar og et Par følgende burde bortfalde reent; ligesom Disciplen overhovedet i dette Halvaar burde nyde en Deel Frihed fra Skoleunderviisningen. Hvilket vist meget godt lod sig gjøre, naar man bestemte, at alle Disciple confirmeredes, naar de vare i en vis bestemt Classe, og at da ordentligviis hele Classen gik til Præsten. Udenfor Kjøbenhavn kan Dette vel ingen Vanskeligheder have. I enhver lærd Skole burde dernæst vist, saa længe Græsk fordres lige meget af Alle, de fire Evangelier med Apostlernes Gjerninger, Johannes's og Jacobs Breve, samt det første Brev til Corintherne læses paa Græsk. Fremfor Alt holder jeg for, at man under den nærværende Forfatning burde fordre Dette af Dem, som skulle ang ve et Æquivalent for Hebraisken.

Hvilke Forfattere der i Latinen især bleve læste i de ældre Tider, er det mig for tidsspildende at efterforske. I Tiden foran den sidste store Skolereform, som fandt Sted i Begyndelsen af dette Aarhundrede, seer man af de auctores, som det var befalet at læse, hvor meget Hensyn der ogsaa herved var taget til de saakaldte realia. Og i Tiden før 1775 seer man af Det, som overhovedet fordredes til examen artium, at disse realia agtedes nok saa meget, som man nu har begyndt at agte dem. Der blev da ved examen artium examineret i de tre gamle Sprog, Historie og Geographie, Arithmetik, Geometrie, Astronomie, Physik, Logik, Metaphysik og Ethik, m. M. Men i Græsken nøiedes da rigtignok Mange med det nye Testament, ja med en Deel deraf. Det er nu ikke min Mening, at man nu skulde atter indføre det Samme. Jeg vil heller ikke nægte, at det dengang ofte kan have seet maadeligt ud med Underviisningen, der aabenbar nu i det Hele er langt bedre. Men den Idee, der laae til Grund for en saadan Forskrivt, ønskede jeg vel optagen igjen, dog med en væsentlig Forandring. Begyndelsesgrunde af Alt (Philosophie undtagen), kort, nøiagtigt meddeelte, dog saa tilstrækkeligen, at der i Henseende til Sagen kunde gaae et Lys op for

Disciplen, og kunde gives ham Smag for den. I Latinen alene Mere, end første Begyndelsesgrunde; ligesaa i Geographien; i Historien især et godt fast ei for Lidet omfattende Grundlag til at orientere tilstrækkeligen og det med Hensyn til enhver Hovedperiode, dernæst Noget af den større Fylde. Forresten maatte fordres, at Enhver havde dyrket endnu eet til to Sprog med særdeles Flid, og een eller to af de foreskrevne realia. For at i Skolerne ikke for stor Adsplittelse skulde indtræde, maatte man tillade, at Fagene ei lærtes alle ved Siden af hinanden, men i visse Afdelinger efter hinanden.

Saa meget om denne vigtige Sag.

Senere Anm. af Forf. Idet jeg nu i Correcturarkene atter gjennemlæser foranstaaende Artikel, som jeg for 2½ Maaned siden afleverede, og herunder bevæges af det Indtryk, som Alt, hvad der i denne Mellemtid er skrevet om Skolerne, har efterladt hos mig, fordølger jeg ikke for mig, at jeg bliver underlig tilmode, og jeg spørger mig, om jeg ikke skulde kunne ønske at tage denne Artikel tilbage igjen. Men den er nu allerede trykt, og saa maa jeg lade den gaae ud i Verden, som den er. Dette vil jeg kun benytte dette lille Rum til at bemærke, at jeg ikke seer, hvorledes man kan ville afskaffe den latinske Stil, da den jo hører med til en grundig Underviisning i Latinen, som i ethvert Sprog Stiløvelser høre med til Underviisningen, naar den ikke skal indskrænke sig inden vel snævre Grændser. Den analytiske og den synthetiske Fremgangsmaade supplere hinanden. Kun at man sørger for en let og god Methode. Uden Tvivl burde endog i Græsken smaa Stiløvelser (helst mundtligen) finde Sted, og skulde vist i det Hele kunne lette Underviisningen i Græsk, naar de foretoges retteligen †).

†) Da det ved en Debat, hvori mange føre Ordet, ikke sieldent hænder at mindre agtsomme Læsere tillægge een Forfatter det, en anden har sagt, saa tillader jeg mig ved denne Leilighed at bemærke: at jeg ikke har foreslaaet at afskaffe latinsk Stiil i de lærde Skoler. I mit Svar til Prof. Bloch (D. Ug. Nr. 87-88) har jeg meent, at den Stiiløvelse, der er et væsentligt Hjelpemiddel til at lære Sproget bør beholdes, men den, der gaaer ud paa en selvstændig Færdighed i at udtrykke sig classisk i det latinske Sprog, afskaffes, forudsat at man ikke ved en bedre Methode kan indskrænke den Tid, der anvendes paa Latinen i det Hele. Derimod mener jeg, — og dette har jeg allerede sagt paa ovennævnte Sted, — at det vilde være hensigtssvarende at afskaffe den latinske Stiil ved Examen artium og i Stedet derfor indføre Examination i ulæste Forfattere. Denne, som jeg troer, sikkrere Prøve vilde, bevirke, deels at man i Skolerne ikke betragtede Stiiløvelsen uden som Middel til at lære at forstaae Sproget og derved lærte dette bedre; deels hæve den for store Indflydelse, som Latinen har paa Udfaldet af Examen artium, i det den nemlig nu gjelder som 3 Fag (fordi nemlig Characteren for Latin regnes dobbelt, og en egen Characteer gives for latinsk Stil), en Indflydelse der skader de andre Fag eller, rettere sagt, Studenternes fleersidige Uddannelse.

Red. Anm.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

November 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 95 og 96.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

De nordafricanske Ørkner.

Af Ehrenberg.

(Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus dem Jahre 1827).

Ligesom de tusindaarige, uigjennemtrængelige Skove, som ligge langs med Syd-America's Floder, hvor Træerne næsten ere dobbelt saa store som vore Ege og bramme med Blomster, saa store og pragtfulde som vore Lilier, hvor Lianerne*) bære Blomster af 4 Fods Omfang, og hvor Barken istedetfor med Mosser og Tarrer er bedækket med Cymbidier og duftende Vanilleplanter, hvor den yppige Vært og de i hinanden slyngede Planter ofte gjør det vanskeligt selv for Naturforskeren at opdage til hvilken Stamme Blomsterne og Bladene høre — ligesom denne rige Natur formaaer høit at begeistre det følende og tænkende Menneske, saaledes formaaer ogsaa den modsatte Natur det. — Det viser os den menneskelige Udviklings Historie klart og tydeligt.

I 3 Aar havde vi i mange Retninger gjennemstreifet det nordlige Africa, og kun seet een eneste endeløs Flod med smal, eensformig grøn Strandbred, og een eneste for Vandringsmanden umaalelig Ørken. Men den menneskelige Aand udvikler sig lettere og høiere, hvor Naturen sparsommere, men kraftig leder den**); og vistnok har den rædsomt eensformige Ørken, som omgiver Ægypten, havt stor Indflydelse paa dens Beboeres Phantasie og aandelige Udvikling. Ligesom Studiet af et eneste Compendium er mere frugtbringende for Ynglingen, end den adspredende Benyttelse af et stort Bibliothek, ligesom enkelte kraftige Billeder i en stor Sal mægtigere gribe os og

*) Slyngplanter, især de træagtige.

**) Herimod var meget at indvende. Red.

behageligere fængsle os, end de tætte Rader af opstillede Malerier i et Billedgallerie, saaledes virkede Naturens Armod paa Former i Ægypten paa dets gamle Beboeres Aandsudvikling. Ethvert enkelt af de faa Naturlegemer, der fandtes, erholdt en Vægt, en Anseelse, som ofte meget contrasterede med dets Form, ikke blot en stor physisk men ogsaa en symbolisk Betydning. Ikke blot Løverne, Tyrene, Antiloperne, Schakalerne droge de ind i deres Symbolik, men ogsaa Fuglene og Planterne ja selv de mindste Insekter.

Hvor stort et Indtryk en lille Torbist (Ateuchus sacer, hos de Indfødte Kumfus) *), midt i den lybiske Ørken, formaaer at gjøre paa Menneskets Phantasie og Sind, kan jeg af egen Erfaring tale om. Jeg har fanget Hundreder af disse Insecter ved Nilen, men er aldrig saaledes blevet grebet af deres Eiendommelighed, som under vor Reise gjennem den libyske Ørken. Paa denne Reise, som var rettet mod Cyrenaica, leirede vi os engang paa en stor Slette i Nærheden af en Ruin. Vi skiftedes til at holde 2 Timer Nattevagt, og Touren var kommet til mig. Jeg havde allerede staaet længe fuldt bevæbnet i den rædsomt stille Ørken, og kun Camelernes Drøvtyggen og nogle Ledsageres Snorken gave mig den glade Følelse at jeg var i Nærheden af levende Væsner. Den stjernefulde Himmel med sin dybe dunkle Farve tiltrak sig mine Blikke, og jeg morede mig ved at tælle de, der som hos os hyppige, Stjerneskud. Medens jeg i Nattens Mørke neppe kunde see den lille Plet, paa hvilken vi vare leirede, og medens jeg stadig betragtede de klare, af ingen Skye bedækkede Stjerner, blev jeg pludselig opmærksom paa en sagte, men energisk Lyd i Nærheden. Da jeg i Begyndelsen ikke ret vidste hvor fjernt eller nær det, som foraarsagede Lyden, kunde være — thi ligesom Ørkenen om Dagen skuffer Synet, saaledes skuffer den om Natten Hørelsen **) — greb jeg fastere om min Dobbelt=Flint

*) Scarabæus sacer. Lin.

**) Det er allerede af flere Reisende blevet bemærket, at Mangelen paa en Maalestok for Legemernes relative Størrelse i de store, øde africanske Ørkener giver Anledning til besynderlige Forvexlinger. Jeg er selv ofte blevet skuffet saaledes, at jeg, i den Formening, at see en Grib eller anden stor Fugl sidde paa en Høi i Nærheden, har begyndt at nærme mig med anlagt Bøsse, indtil jeg tilsidst opdagede, at det ikke var en Fugl i Nærheden,

og gjorde nogle Skridt henad den Kant, hvorfra Lyden kom. Da jeg stod stille, blev Alt roligt, og jeg havde allerede besluttet, dersom jeg hørte Lyden nok engang, at vække mine Reisefæller, for ikke at blive udsat for et Overfald af Nomaderne, der om Natten ofte krybende snige sig hen til Caravanerne. Noget efter hørte jeg den samme Støi igjen, gik atter nogle Skridt fremad, og opdagede tæt ved min Fod en rullende Kugle af 3 til 4 Tommer i Gjennemsnit. I den Formening, at det var en ung Skildpade, eller en af de langørede africanske Pindsviin (Erinaceus auritus) stødte jeg let med Foden til den, og — den bløde Kugle rullede, efter Stødets Love, fremad, hvad hverken Pindsvinet, som trækker sig sammen ved Hjelp af Musklerne i dets piggede Hud, eller Skildpadden med den flade Bug vilde have gjort. Jeg greb derfor efter det gaadefulde, bløde, bevægelige Legeme, og blev ikke lidet forundret, da jeg fik en stor, livløs, fugtig Sandkugle i Haanden. Imedens det gik for sig, saae og hørte jeg endnu flere Smaakugler, som rullede i forskjellige Retninger, og tilsyneladende af sig selv, og begjerlig efter at opdage Grunden, hentede jeg Lampen fra Teltet, og fandt ved dens Skin under

---

men en Cameel paa en langtbortliggende Høi. Ligeledes har jeg ofte betænkt mig paa, og forsømt, at skyde efter Fugle, fordi jeg holdt dem for fjerne større Dyr. Af samme Grund kunne Udlændinger i Ørkenen vanskeligt skjelne Schakaler, Hyæner og Leoparder, skjøndt de dog ere meget forskjellige i Størrelse. Undertiden vare vi selv en Tidlang i Tvivl, om et Dyr, vi saae for os, var en Hyæne eller en Struds. Ligedan gaaer det med Hørelsen. En saadan Dødstilhed, som om Natten hersker i disse Ørkener, er for en Europæers Øre noget ligesaa Usædvanligt, som den flade, eensformige Slette er det for Øiet. I utrolig Frastand kan man høre Fodtrin, Tale, ja endog en sagte Hvidsken. Ved Kasr eschdaebie vare vi nær blevne overfaldne af Beduiner; jeg havde netop Vagt, og hørte de fremrykkende Arabers Fodtrin og Hvidsken saalænge i Forveien, at vi havde Tid til at sætte os i Forsvarsstand, og endog at udsende nogle af vore Arabere paa Recognoscering. Nogle Dage efter hørte vi en lignende Lyd, troede ligeledes, at det kom langt borte fra, men fandt ved at recognoscere en saaret Neger, som var kommet bort fra os, og nu havde lagt sig i Nærheden af vor Telt, uden at kjende det igjen.

hver af de løbende Kugler hiin Torbist (Ateuchus sacer), som med sine to bageste Fødder, med Kraft og temmelig Hurtighed, baglænds rullede den afsted over Sand og Steen.

Uden at tale om den egne Følelse det maa vække, at see livløse Legemer bevæge sig ved Midnatstid i den rædsomt stille Ørken, som ganske ligner en Kirkegaard, maa jeg tilstaae, at der ogsaa i Torbistens Virksomhed her laae Noget, som var i Stand til at opvække Phantasiens hele Kraft. Skjult af Kuglen og ubemærket arbeider det mørke Insect sig rastløs frem, og over Virkningen af dets Arbeide overseer den utænksomme Vandrer let Aarsagen til denne Virkning. Saaledes skaber og styrer den evige Aand, overalt erkjendt i sine Virkninger, sjeldnere i sig selv, i det uendelige Verdensrums Stilhed, sine Sole og Sphærer.

Jeg behøver vel ikke at tilføie, hvor nær dette ligger den Idee, som Ægypterne forbandt med Ateuchus, men jeg tør vel bemærke, at Nærheden af Nilen, og Nærheden af mange levende Skabninger langt svagere maa opvække denne Idee; og at en Ateuchus i det yppige, Dyr= og Plante=rige Syd=America neppe ved denne Maade at bevæge sig fremad vilde formaae saa kraftig at opvække de uculti- verede Menneskers Phantasie, som den har gjort i den libyske Ørken, hvor den eenlig ruller sin hemmelighedsfulde Kugle i en rædsom dyb Stilhed og et umaaleligt Øde.

Saaledes blive alle, selv de ubetydeligste Væsner, betydningsfulde, hvor Menneskenes Opmærksomhed særskilt henvendes paa dem, og hvis man endog hos os og i alle, paa levende Væsner rigere, Lande, kun har liden Lyst og Tid tilovers for denne Slags Natur=Anskuelse, saa opstaaer dog selv der, af og til, en Følelse om deres nærmere Forbindelse med Mennesket og deres høiere Betydning. Sygeleiet, Sorg og Ensomhed bringe ogsaa her undertiden Mennesket i et nærmere Forhold til de finere Enkeltheder i det uendelig adsplittede Liv, ligesom de om Nilen liggende africanske Ørkener gjorde.

Om endog Grund=Ideerne til den ægyptiske Cultur nedstamme fra Asien, gjenfinde vi dem dog høist eiendommelig omdannede i Ægypten, og erkjende, at, om det endog er sandsynligt at asiatisk Cultur er vandret over til de tropiske Egne i America, ligesom til det

africanske Tropeland, har dog Menneskenes Stræben efter Idealer ikke saaledes som her kunnet holde sig, og ejendommelig udviklet sig i hiin yppige Natur.

De libyske Ørkener, som i Vesten naae til det atlantiske Hav, i Østen til Indus, mod Norden strække sig til Middelhavet og mod Syd til Landet nedenfor de habessiniske, sneebedækte Semehnbjerge, indtage som bekjendt en Strækning af 100,000 Qvadratmiil. Kun een Flade frembyder vor Planet, som hermed kan sammenlignes, nemlig det eensformige Verdenshav; thi af en anden Natur ere Stepperne i Syd-America, hvor det døde Sand dog ikke formaaer at qvæle det yppige Liv.

Det være mig tilladt at meddele nogle almindelige Ideer, som Betragtningen af dette, sædvanlig kun med Gysen omtalte, men ikke altid rigtigt bedømte Land, opvakte hos mig under mine store Reiser i samme.

Den libyske Ørken bestaaer af en fast Jordbund, der kun er hævet 100 til 200 Fod over Havet; og skjøndt i det Hele taget jevn, antager den ikke sjelden Form af Smaabølger. Paa denne Flade hæve sig skraat opadgaaende Klippe-Banker af 100 til 300 Fods Høide. Disse danne en Slags Høisletter, undertiden af uhyre Udstrækning. I Modsætning hertil findes hist og her, snart mindre snart større Fordybninger i Ørkenens bølgeformige Overflade, som bevare en fugtig Jordbund og afgive Brønde, idet de nemlig enten tjene til at Regnvandet samles fra en større Flade, eller der i dem ender sig et Mergel-Lag, som staaer i Forbindelse med Nilen eller en anden Vandbeholdning, eller der i Nærheden findes en Høislette, hvis Skrænt tilfører det modtagne Regnvand *).

Disse dybere liggende Landstrækninger, bekjendte under det gammel-ægyptiske Navn Oaser, som man snart har sammenlignet med Øer i Sandhavet, snart med Pletterne paa et Parderskind, som af

*) Omendskjøndt man sædvanlig antager at der finder en total Regnmangel Sted i den libyske Ørken, saa maa man ikke ansee denne Regel som uden Undtagelse. Vi havde i Nærheden af den 30te Bredegrad i den libyske Ørken 2 Regndage. Denham og Clapperton havde ligeledes een under den 27de Bredegrad, mellem Tingazir og Zeghren.

nyere Naturforskere ere sammenlignede med Jordfald, og som fra Oldtiden ere hyllede i en poetisk Taage, ere hverken ophøiede som Øer, eller flade som Farvepletter, eller tragtformet som de Fordybninger, der dannes ved Jordfald og det er kun i Sammenligning med den døde Ørken at de kunne kaldes frugtbare.

Ligesom hiint lille Insect er i Stand til at gjøre et stort Indtryk paa Menneskets Sind, saaledes formaae ogsaa nogle Daddel-Buske eller lave Daddel-Træer, et Krat af Tamarisker (Tamarix africana), et Stykke Land, som formedelst Jordbundens Fugtighed kan dyrkes, et svagt grønt Dække, meest af Saltplanter, paa Jorden, og nogle elendige Hytter i den udmattede Vandrers Phantasie at fremkalde Ideen om de Saliges Øer. Saaledes finder han i en Drik klart Vand sit nøisomme Paradiis!

Og dog er det ingen rhetorisk Overdrivelse, men Udtrykket af en naturlig Følelse, som kun tilsyneladende staaer i Modsigelse med Naturen, naar de Reisende, som have besøgt Oaserne, skildre dem som Edens Hauge. Heller ikke vi kunde, da vor Caravane nedsteeg fra Høisletten til Siwa's Oase, undertrykke den qvægende og begeistrende Følelse, som denne Omvexling fra Død til Liv saameget mere fremkaldte, som de Snigmyrdedes Grave, vi traf paa i Huulveiene ved Udgangen af Ørkenen, havde sat vort Sind i den høieste Spænding, og derimod Oasen med sit vederqvægende Vand, ligesom vi kom den nærmere, meer og meer sikrede os vort Livs Frelse.

Ligesom man seer Oaserne danne sig i det Store paa den libyske Ørkens Overflade, saaledes seer man dem i det Smaa paa Høisletterne. Da vi ved den store Katabathmus, imellem Parætonium og Cyrene, fra Kysten af bestege den Høislette, som strækker sig fra Bir Lebuk mod Vesten indtil Harush, som hæver sig 3—400 Fod over den libyske Ørkens Grundflade og 500 Fod over Havet, og som mod Syd begrændses af Ammons Oasen, fulgte Kystvegetationen os endnu flere Mile opad Høisletten, hvor Havets Uddunstning endnu skaffer Planterne Frugtbarhed. Men dybere inde blev den sparsommere, og nu begyndte Oaserne at danne sig paa en overraskende Maade; her havde Ørkenen virkelig nogen Lighed med et Parderskind. Paa

uoverskuelige, glatte og faste Sletter, som vi i hele Dage gjennemvandrede, og hvis Horizont, liig Havets, kunde benyttes til astronomiske Jagttagelser, traf vi først større, derpaa bestandig mindre, undertiden næsten cirkelrunde Pletter, som tilsidst kun havde nogle 100 Fod i Tværmaal, næsten ikke vare fordybede, og som alle frembød samme kummerlige Vegetation som Kysten. At Søluften havde Indflydelse paa denne Vegetation var umiskjendelig. Først paa vor tredie Dagsreise ophørte alle høiere Planter, og Botanikerens Oie opdagede kun fine Steenmosser (Lichenes) paa de til Chalcedon forvandlede Conchylie=Forsteninger, disse døde Vidner om ødelæggende Jord=Revolutioner. En Jagttagelse, som vi oftere gjorde i disse Egne, vover jeg vel ikke at fremsætte, som Noget, der har Indflydelse paa Dannelsen af hine smaa Oaser; men som jeg dog holder det for rigtigt, ikke at fortie.

Om Morgenen faldt sædvanligen en stærk Dug, og vi saae undertiden paa Klippegrunden cirkelrunde Pletter, som vare ganske tørre, medens den øvrige Grund var vaad af Duggen, og udmærkede sig ved mørkere Farve, indtil den opgaaende Soel havde bragt Vandet til at bortdunste, og derved tilveiebragt Monotonie i Farverne. Om en eiendommelig chemisk Blanding af den tilsyneladende ligeartede Jordbund bevirkede dette, om et electrisk Forhold, en forskjellig Afkjøling af Jordbunden kan yttre sig saa partielt, om det, der virkede paa disse tørre, dugfrie Steder, ogsaa har Indflydelse paa de grønne, maaskee af Duggen begunstigede Oaser, er jeg ikke i Stand til at afgjøre.

Foruden disse kredsformige Plantegrupper, disse kredsformige dugløse Pletter, vil jeg endnu omtale et tredie Phænomen af samme Slags, der viser sig paa Høisletten, nemlig den Mængde Rullestene af Chalcedon og Carneol, næsten af eens Farve og lige Størrelse, som undertiden i stor Strækning ligge tæt ved hinanden og danne Kredse, der overraske enhver Reisende. Jeg turde næsten formode, at den af Strabo omtalte Egn i Libyen, der var bekjendt for sine Carneoler og Chalcedoner, som han kalder carthaginiensiske Stene (καρχηδονιυς λιθυς), og som Plinius ogsaa lægger paa Nasomonernes Bjerge, er hiin af os gjennemreiste Vei fra Katabathmus til Siwa; thi ikkun her og paa Nil=Oen Say i Nubien blev vor Op=

mærksomhed fængslet af en saadan Mængde brogede Jaspisser og mørkerøde Carneol=Stene, der, som Plinius rigtig betegner dem, ligner udgaaende Kul.

Den libyske Ørkens dobbelte Characteer at den nemlig bestaaer af en Grundflade, og de over samme hævede Klippebanker, udtrykker sig efter vor Erfaring, ogsaa i det Eiendommelige i de Substantser, der danne dem. Til Ørkenens Grundflade hører den Steenart, som danner Basis til Pyramiderne i Mellemægypten, en temmelig fast Muslingekalksteen af nyere Formation. Store Nummulit=Lag*), forstenede greenløse Palmestammer og grenede Stammer af dicotyledone Træer (som lade sig henføre til Daddelpalmen og Gummi=Acacien, der nu ere herskende i disse Egne), og Serpula=Forsteninger udgjøre det Characteristiske i disse Fløts=Lag. Saaledes fandt vi det ved Halvoasen Fajum, som er bekjendt under det bibelske Navn Gosen.

Hoisletten derimod bestaaer af horizontale Lag af Hav=Conchylier, Kalk, Mergel, Leer og Gips, og høre til en endnu nyere Dannelsesperiode end Grundfladen.

Siden den ægyptiske Mythe om Typhon, have poetiske og prosaiske Skribenter ikke ophørt at give rædselfulde Beskrivelser om vandrende Sandbjerge, om giftige Vinde og skrækkelige Storme. Selv i vore Dage pleie Alle, som tale om hine Egne, at fortælle om uhyre Sandhave**); om endog i den nyere Tid directe Erfaringer om vandrende Bjerge blive sjeldnere, holder man dog fast paa at ind=

*) Deriblandt Nautilus gyzehensis Forskål, som Ægypterne efter Strabos Beretning formedelst dens Lighed med Lindser, antoge for Levninger af de Ægypters Maaltider, der arbeidede paa Pyramiderne.

**) En Sandflade, som man ikke kan oversee, ligner et Hav. Men hvad i Localbeskrivelser kaldes et Sandhav er vist ofte mindre end 4 Qvadratmile, og bliver altsaa, naar man taler om 100,000 Qvadratmile, kun en Sandplet. Til de paafaldende Sandstrækninger i Ørkenen regner jeg den mellem det røde Hav og Middelhavet; men denne kan ligesaalidet bestemme Ørkenens Naturbeskaffenhed, som de Sanddale, der gaae igjennem Ørkenen, og mere blive bemærkede, fordi de tjene Caravanerne til Vei.

rømme Muligheden og ansee det sandsynligt, at saadant hyppigt finder Sted.

Den Beskrivelse, jeg vil forelægge, henter jeg af egen Erfaring under min Vandring i 12 Uger gjennem det Strøg, som opslugte Perserhæren, og hvorhen Lucan sætter Catos Tog efter Slaget ved Pharsalus, som han i poetisk Begeistring skildrer som en saa lykkelig Daad af Cato, at han vilde foretrække det for Triumphtogene over Mithridat og Jugurtha.

Vi have desuden flere Gange paa maanedslange Reiser gjennemdraget Nubiens og Dongolas Ørkner, Ørknerne mellem Masr el Cahira og Suez, og ved Sinai, og jeg troer derfor at turde fremstille Følgende, som Ørkenens almindelige Characteer.

Sand findes sjeldent oven paa en Høislette, og da kun saa meget, som kan ligge sikkert for Vinden mellem de smaa Rullestene, som bedække den, hvilket neppe er saameget, at det modtager Indtryk af Fodtrin. Klippernes Overflade hensmuldrer bestandig; heraf opstaaer oprindeligen Sandet og Støvet, men ved hver Storm bliver saameget ført bort, som er bleven løst. Foruden denne Aarsag til Sandet, forsyne Dünerne i Havet Sandfladerne med Material. Den stærke Brænding i Middelhavet ved den afrikanske Kyst optaarner Sandhøie langs med Kysten; snart afsætter den Sandet, som Bølgerne løsrive fra Havbunden, snart river den det bort igjen, indtil en Storm pludselig kaster den, allerede længe forberedte, bevægelige Sandmasse med store Bølger høiere op paa Landet. Den i det nordlige Africa herskende Nordvest og Nordenvind driver da efterhaanden dette Sand fra Dünerne bestandig dybere ind i Landet.

Paa den libyske Ørkens store Flade samler sig det af Vinden gjennem Luften førte Sand overalt hvor Vindens Kraft lider Modstand. Ubetydelige Forhøininger ved Randen af en Slette, som netop ligge i den herskende Vinds Retning, ere undertiden Aarsag i, at en betydelig Mængde af det Sand, som opfylder Atmosphæren, samler sig der. En lille træagtig Plante, som hindrer Vinden, er tilstrækkelig til at bevirke at der i dens Nærhed opstaaer en stor Sandvold. Noget fordybede Strækninger seer man undertiden ligesom besaaede med een til sex Fod høie Sandkegler eller, saa at sige, smaa

Sandvulkaner, paa hvis Top der staaer en lille Busk eller af hvis crateragtige Fordybning en lille træagtig Plante stikker frem.

Overalt hvor en steil Klippevæg vender imod Vinden, finder man foran samme en Sandvold, som næsten er ligesaa høi, men som er skilt fra Klippevæggen ved et Mellemrum, som aldrig opfyldes. Dette paafaldende Phænomen, som er vel bekjendt i alle Sandegne, synes det dog ikke vanskeligt theoretisk at forklare, men det kan dog trænge til nærmere Undersøgelse.

Hvor derimod en jevn Skraaning vender mod Vinden og danner en Aas med en steil Skrænt paa den modsatte Side, der sammendynges Sandet paa Læsiden.

Det er derfor mere i Bjergegnene end i Sletterne at Sandet bliver besværligt; der vare vore Landreiser især møisommelige, da Dalenes dybe Sand udmattede Kameler og Mennesker. I disse Bjergegne danne Sandhobene saa at sige en stor Veirhane, der angiver den overalt herskende Nordenvind.

Hvad nu Muligheden angaaer af hele Caravaners Begravelse i Sandet, da har det ikke manglet os paa Leilighed til at prøve den. Vi have ofte truffet paa sandførende Hvirvelvinde, den frygtede Typhon, som tragtformet hæver sig til en Høide, som Øiet ikke naaer (dog neppe over nogle 100 Fod), og de have endog draget hen over os uden at anrette betydelig Skade*); ogsaa synes der i det Navn, som Araberne tillægge den, Fiss ed Dablish (Peditus diaboli), at ligge mere Spøg, end Frygt for dens ulykkeførende Magt. Iøvrigt forholder det sig med den ægyptiske Mythe om Typhon som med Ateuchus. En Hvirvelvind i en frugtbar og livlig Egn har intet

*) Nogle Gange rystede saadanne Hvirvelvinde voldsomt vort Telt, uden dog at kaste det omkuld. Engang i Nubien blev det oprykket fra Jorden, og kastet nogle Skridt bort fra sin forrige Plads. Den ondskabsfuldeste Streg, en saadan Typhon har spillet os, var at den bortførte en 3 til 4 Riis Papir i enkelte Ark (altsaa over 1000), bestemte til at tørre Planter i, hvilke vi havde lagt, betyngede med Stene, for at tørres i Solen. Der opstod saaledes, til vor Smerte og Fryd, en kjæmpemæssig Tragt, hvis Bestanddele vare de uophørlig mellem hinanden farende Papirs Ark. Nogle Ark førte den meget høit iveiret, og efterhaanden faldt de alle igjen ned, mange i en Afstand af meer end en Fjerdingvei.

Skrækkende ved sig, den er blandt Levende et intetsigende eller spøgende Natur=Spil, selv om den anretter Skade; men vel kan den mægtig gribe Sjelen i en øde livløs Ørken, eller paa Oceanet; der skrider den frem, herskende over den døde Natur, med et Skin af Liv, som en legemløs kraftig Kjæmpe, liig en ond Aand, og forener sig i det uoverskuelige Øde med andre Uhyrer, som plage og forskrække det udmattede og let pirrelige Menneske.

De største Masser af bevægeligt Støv saae vi med Sydvestvind. Vore Telte bleve kastede omkuld, og omkring vore Sager, og om os selv lagde sig i mindre end en Dag Sandet til en Fods Høide. At Sandbjerge, som længe vedholdende Nordenvind efterhaanden har opkastet for eller bag en Klippe, ved stærk Sønden eller Vestenvind i langt kortere Tid fuldkommen kunne blive bortførte til andre Steder, have vi vel ofte i det Smaa bragt i Erfaring, men aldrig i det Store; dog lader det sig vel tænke, at en saadan overraskende Scene, selv uden særdeles Naturrevolution, var mulig; og mod et saadant Begreb om vandrende Bjerge kan der vel Intet være at indvende. Men Vindstød og Sandhvirvler, som pludselig føre hele Strækninger af et saakaldt libysk Sandhav med sig og begrave Caravaner, ere Fabler, som lettroende Reisende have troet, og som, endskjøndt ofte fortalte, dog vist aldrig Nogen har bragt i Erfaring; eller idetmindste ere slige Naturrevolutioner ikke hyppigere end hos os *). Desuagtet mangler det ikke paa saadanne Fortællinger blandt Araberne, og da man ikke sjelden paa Veiene gjennem Ørkenen træffer Been af Cameler og døde Mennesker, af hvilke paa sandige Steder ofte kun en lille Deel rager frem over Overfladen, saa blive disse anførte som Beviser paa Sandets Ødelæggelser, uagtet det, som allerede den opmærksomme Burkhardt, saavelsom andre Reisende, have bemærket, er langt troeligere og øiensynligt, at disse Cameler, og de af Tørst, Træthed og Sygdom døde, eller myrdede, Pillegrimme og Slaver (som fordum den

---

*) Hvis slige Naturrevolutioner vare hyppige i Libyen, vilde nyere Reisende have opdaget ganske andre Spor af deres ødelæggende Kraft, end hidtil er skeet. Ingen har for Exempel fortalt, at han i Ørkenen har fundet oprykkede Træer, om hvilke man altsaa kunde troe, at de ved overordentlig Naturkraft vare revne bort fra en fjern Oase.

vanvittige Cambyses's ulykkelige Hær) først efter deres Død ere blevne bedækkede af det sig opdyngende Sand.

I dette Lys saae vi Forholdet mellem den censformige Natur i Ægypten og Menneskene, saaledes betragtede vi Sandhavet og Oaserne i den libyske Ørken, Psyllernes Vaabenkampe med Sandet hos Herodot, og Digteren Lucan's Fortælling om Nasamonernes i Luften bortflyvende Land.

Fiskene.

En Naturbetragtning af Georg Cuvier *). Oversat af Krøyer.

Mere end to Trediedele af Klodens Overflade ere bedækkede af Havets Vande; betydelige Strækninger af Øerne og Fastlandet vædes ved Strømme af forskiellig Størrelse eller indtages af Søer, Damme og Moradser; og dette Vandenes Herredømme, som i Udstrækning saa langt overgaaer den tørre Jords, staaer ingenlunde tilbage for denne med Hensyn til Antallet og Forskielligheden af de besjælede Væsener, som beboe det. Paa Jorden anvendes den for Liv modtagelige Materie for en stor Deel til at danne og vedligeholde Plantearter; de planteædende Dyr hente deraf en Næring, som, efter først at være animaliseret ved dem, afgiver en passende Føde for Kjødæderne, hvilke ikke udgjøre synderligen mere end Halvdelen af Landdyrene i alle Klasser. Men i Vandene, og især i Havet, hvor Planteriget er langt mere indskrænket **), synes Alt besjælet eller rede til at blive det; Dyre-

---

*) Histoire naturelle des poissons, Tom. I p. 271. følg. Oversætteren har troet, temmelig nær at burde følge Forfatterens Maade at udtrykke sig paa som karakteristisk for ham, tildeels ogsaa for den franske Prosa. Som udmærket ved skriftlig og mundtlig Veltalenhed, ikke som Naturforsker, var Cuvier Medlem af Academie française.

**) Vi kiende næsten 50 Gange saamange Landplanter som Vandplanter. Red. Anm.

ne leve der blot*) paa hverandres Bekostning, eller af Slim og andre de dyriske Legemers Affald. Det er der, at Dyreriget viser os Extremerne af Storhed og Lidenhed, ligefra disse Myriader af Monader og andre Væsener, der evigt vilde være blevne usynlige for os uden Mikroskopets vidunderlige Kraft, indtil Hvalerne og Kaskelotterne, som overgaae de største Landdyr tyve Gange. Der er det ogsaa, at man iagttager de fleste af disse store Kombinationer af Organer, hvilke Naturforskerne have givet Navn af Klasser; ja, egentligen talt, have de alle Repræsentanter der; thi endog blandt Fuglene, disse fornemmeligen Luften tilhørende Væsener, gives der nogle, til Exempel Pinguinerne**), hvis Bygning binder dem næsten hele deres Liv til Oceanets Bølger. Pattedyrenes Klasse har i Havet ikke alene Sælerne, Hvalrosserne og Søkøerne, som ikke kunne fjerne sig fra det, men alle Hvalerne, som ikke kunne stige op af det, uagtet deres Respiration nøder dem til uafladeligen at komme op i Overfladen. Krybdyrene repræsenteres der ved Skildpadder, Krokodiler, Slanger og især ved hele Froernes Familie. Mange Insekter leve i fuldkommen Tilstand i Vandet, og et endnu langt større Antal hæver sig først op i Luften, for der at forplante sig og at døe, efterat have tilbragt et meget betydeligere Tidsrum af deres Liv i Vandet som Larver eller Nymfer. Det er i Vandene, at man maa søge næsten alle Bløddyrene, Ringdyrene, Krustaceerne og Plantedyrene, fire Klasser, som i visse Maader kun have isolerede og ligesom forvildede Lemmer paa Landjorden. De Gamle sagde derfor ogsaa, at Alt, som frembringes andre Steder, gjenfindes i Havet, men at Havet desuden eier mange Ting, som ikke findes andensteds: quidquid nascatur in parte naturæ ulla, et in mari esse; præterque multa, qva nusqvam alibi***).

*) Der gives vistnok enkelte Undtagelser, men disse ere saa faa, at der ved en almindelig Betragtning ikke kan tages Hensyn til dem. De ere kun Afvigelser fra Regelen. Overs.

**) Pingvinerne (Fidtgjæs, Aptenodytes L.) tilhøre de sydlige Polarhave, søge kun det nærmeste Land for at ruge, og maa med megen Besvær paa Bugen slæbe sig til Reden. Overs.

***) Plinius lib. IX c. 11.

Men blandt disse utallige Skabninger, som befolke og oplive det flydende Element, er der ingen, som have større Herredømme der, som mere udelukkende ere eiendommelige for det, som i høiere Grad opvække Opmærksomhed ved deres Antal, deres afvexlende Former, deres skiønne Farver og især ved de uendelige Fordele, Mennesket drager af dem, end de, der henhøre til Fiskenes Klasse. Denne Fiskenes overlægne Vigtighed er endog saa stor, at den har udstrakt deres Navn til alle Vanddyr, hvorfor man ofte hos de gamle Forfattere og selv hos de blandt vore Dages Skribenter, som ikke ere naturkyndige, seer dette Navn anvendt paa Hvaler, Bloddyr og Krustaceer; en Forvirring, som det er saa meget lettere at opklare, som Fiskenes Klasse hører til dem, der bedst lade sig begrændse ved uforanderlige Skjælnemærker.

Fiskenes Definition, saaledes som de nyere Naturforskere have fastsat den, er virkeligen saa klar og bestemt som muligt. Det er ryghvirvlede Dyr med rødt Blod, som aande ved Gjeller og gjennem Vandet som Medium.

Denne Definition udgaaer fra Jagttagelse; den er frembragt ved en Analyse, eller er hvad man i Physiken kalder en empirisk Formel: men dens Nøiagtighed viser sig ogsaa ved den omvendte Methode; thi, naar man først rigtigt har opfattet den, kan man i visse Maader af den aflede hele de Væseners Natur, paa hvilke man anvender den.

Som ryghvirvlede Dyr maae de have et indre Skelet; Hjerne og Rygmarv indsluttede i Hvirvelsøilen; Musklerne udenpaa Knoglerne; blot fire Lemmer; Organerne for de fire fornemste Sandser i Hovedets Huulheder o. s. v.

Som Vanddyr, det vil sige levende i et Fluidum, der er tungere, og giør større Modstand end Luften, maatte deres bevægende Kræfter anordnes og beregnes for Fremskriden; derimod kunde de lettere hæves fra et lavere til et høiere Sted. De have derfor Legemsformer, som frembyde mindst Modstand og den største Muskelkraft er anbragt i Halen; ogsaa Lemmernes Korthed, deres Evne til at udvides og deres understøttende Hudbeklædninger; de glatte eller skjællede og ikke med Haar eller Fjere besatte Beklædninger hentyde herpaa.

Da de kun aande ved Vandets Hjælp, det vil sige, kun benytte den ringe Deel Ilt (Suurstof), som indeholdes i den med Vandet blandede Luft, for at gjengive deres Blod de til Omløbet nødvendige Egenskaber, maa deres Blod være koldt; deres Livsfylde, Energien af deres Sandser og Bevægelser maa være mindre end hos Pattedyrene og Fuglene. Deres Hjerne, skjøndt af en lignende Sammensætning, maa forholdsviis være meget mindre, og de ydre Sandseredskaber ere ikke af den Beskaffenhed, at de kunne bibringe den kraftige Rystelser. Virkeligen ere Fiskene blandt alle Hvirveldyr de, som give de ringeste Tegn paa Sensibilitet. Da de ikke have den elastiske Luft at indvirke paa, maa de være stumme, eller dog næstendeel, og alle de Følelser, som Stemmen vækker eller vedligeholder, maa være dem fremmede; deres næsten ubevægelige Oine, deres benede og faste Ansigt, deres Lemmer, der ere uden Ledbøininger og bevæge sig i et Stykke, tillade intet Spil af deres Physionomi, intet Udtryk af deres indre Fornemmelser; deres Ore, som paa alle Sider er indsluttet af Hjerneskallens Been, uden ydre Ore, uden indre Sneglehuus, blot sammensat af nogle hudagtige Sække og Kanaler, kan neppe være dem tilstrækkeligt til at skjelne de kraftigste Lydfrembringelser; men de have da ogsaa kun lidet Brug for Hørelsens Sands, de, som ere bestemte til at leve i Stilhedens Rige, og omkring hvem Alt tier. Selv deres Syn vilde i den Dybde, hvori de leve, kun finde ringe Ovelse, dersom de fleste Arter ikke i Størrelsen af deres Oine havde et Middel til at erstatte Lysets Svaghed; men selv hos disse forandrer Oiet næsten slet ikke Retning; endnu mindre kan det forandre sine Dimensioner, og indrette sig efter Gjenstandenes Frastand; dets Iris hverken udvider eller sammentrækker sig, og Pupillen forbliver den samme under alle Grader af Lys. Ingen Taare væder dette Oie, intet Oielaag beskytter det; det er hos Fiskene kun et svagt Billede af hiint i de høiere Klasser saa skjønne, saa levende, saa sjælfulde Organ. Da de ikke kunne forskaffe sig Næring uden ved svømmende at forfølge et Bytte, som selv svømmer mere eller mindre hurtigt; da de ikke have andre Midler til at bemægtige sig det, end at nedsluge det: saa vilde en fiin Smagsfornemmelse have været dem unyttig, om Naturen havde givet dem den; men deres Tunge, som næsten er ubevægelig, ofte

ganske benet eller bepandseret med Tandplader, og kun modtager ubetydelige Nerver og i ringe Antal, viser os iøvrigt, at Organet er saa sløvt som dets liden Anvendelse maatte lade os formode. Selv Lugten kan ikke være i saa uafbrudt Virksomhed hos Fiskene som hos de Dyr, der aande Luft, og hvis Næsebore uophørligen gjennemstrømmes af lugtende Dunster. Deres Almeenfølelse endeligen, som paa Kroppens Overflade næsten tilintetgjøres af Skjæl, og i Lemmerne ved Mangel af Straalernes Boielighed og ved Tørheden af de Hudbedækninger, som indhylle dem, er flygtet hen til Enden af deres Læber; men selv disse antage hos nogle en beenagtig og følesløs Haardhed. Saaledes give Fiskenes ydre Sandser dem kun faa levende og bestemte Indtryk; den omgivende Natur kan kun afficere dem paa en forvirret Maade; deres Fornøielser ere kun lidet afvexlende; fra det Ydre have de ikke andre Lidelser at frygte, end de ved Saar foraarsagede Smerter. Deres bestandige Trang, den eneste som, udenfor Parringstiden, bevæger og henriver dem, deres herskende Lidenskab endeligen maa være at stille Følelsen af Hunger; at nedsluge er næsten Alt, hvad de kunne foretage sig, naar de ikke forplante sig; det er ene paa dette Maal, at hele deres Bygning, alle deres Bevægelsesorganer synes beregnede. At forfølge et Bytte eller undflye en Ødelægger udgjør deres Livs Beskæftigelse; det er det, som bestemmer Valget af de forskjellige Opholdssteder, de beboe; det er Hovedhensigten med deres Formers Forskjellighed, med det ringe Instinkt eller de særegne Hjelpemidler, Naturen har tilstaaet nogle Arter blandt dem: Bredflabens*) Fisketrevler, den pludseligt fremskydelige Snude hos Coricus og Epibulus, Kramperokkens og Barryggens**)

*) Denne Fisk (Lophius piscatorius L), som ogsaa kaldes Steenulk og Havtorsk, skal skjule sig i Dybet paa Havets Bund, og ved nogle bevægelige Trævler paa Hovedet tillokke sit Bytte, mindre Fiske, der vel antage Trævlerne for Orme. Overs.

**) Coricus smaa Fiske i Middelhavet, Epibulus i det indiske Hav. Barryggene (Gymnotus, den elektriske Aal), hvis elektriske Stød endog dræbe Heste, leve i Sydamericas Strømme og Indsøer. Humboldt har leveret meget interessante Efterretninger om dem. Overs.

skrækkelige Stød have ingen anden Hensigt. Selv Temperaturens Forandringer have kun liden Indflydelse paa dem, ikke blot fordi disse ere ringere i det Element, de beboe, end i vor Luftkreds, men også fordi Modsætningen mellem ydre Kulde og indre Varme næsten ikke gives for dem, da deres Legeme antager den omgivende Temperatur. Heller ikke ere Aarstiderne saa udelukkende Regulatorer for deres Vandringer og for deres Forplantelse som blandt Pattedyrene og især blandt Fuglene. Flere Fiske lege om Vinteren; det er mod Høsten, at Sildene komme fra Norden for paa vore Kyster at udgyde deres Rogn og Melke*); det er i Norden, at Klassen viser den beundringsværdigste Frugtbarhed, om ikke paa forskjellige Arter, saa idetmindste paa Individer i Arterne, og intet andet Sted frembyder Havet os noget Tilnærmende til disse talløse Myriader af Kabliau og Sild, som aarligen drage utallige Flaader til de nordlige Breder.

Fiskenes Kjærlighed er kold, som de selv ere; den forudsætter blot en individuel Trang. Kun hos nogle faa Arter parre Kiønnene sig; hos de øvrige søge Hannerne snarere Æggene end Hunnerne; de ere indskrænkede til at befrugte Æg, hvis Moder de ikke kjende, hvis Yngel de ikke ville komme til at see. De moderlige Glæder ere ligeledes fremmede for de fleste Arter; paa faa Undtagelser nær have Fiskene ingen Rede at bygge, ingen Unger at ernære og forsvare; med et Ord, hele deres Oekonomi lige til de mindste Enkeltheder, staaer i den fuldkomneste Modsætning til Fuglenes.

*) Da Ordet Melke ikke findes i danske Ordbøger, synes det nødvendigt at hjemle dets Borgerret. Foruden det, at jeg har hørt det bruge af mange forskjellige Personer utallige Gange, og at det selv med den bestemte Artikel efter sig let adskilles i Tale ved Accentuationen paa første Stavelse, vil jeg gjøre opmærksom paa et Par Steder i trykte Skrifter, hvor det forekommer. I Skougaard's Bornholms Beskrivelse Pag. 69 findes: "til Frokost spises dagligen Spegesild af menige Landsens Indbyggere; de spises med Been, Ravn, Melke, uden Spilde." I von Aphelens franske Lexikon findes Laite eller Laitance oversat "Melke i en Fisk, som de Norske kalde Molke." At det ikke er overflødigt, at have forskjellige Benævnelser til aldeles forskjellige Ting, haaber jeg man vil indrømme.

Overs.

Luftvæsenet overskuer tydeligen en uhyre Horizont; dets fine Hørelse opfatter enhver Lyd, alle Toner; dets Stemme frembringer dem paany; er Næbet ogsaa haardt, er Kroppen bedækket med Duun, mod Kulden i de høiere Regioner, det besøger: saa har det i sine Kløer den fineste Følelse i al dens Fuldkommenhed. Fuglene nyde den ægteskabelige og faderlige Kærligheds Sødheder; de opfylde deres Pligter med Mod; Ægtefællerne forsvare hinanden indbyrdes, forsvare deres Yngel; en overraskende Kunst hersker ved Bygningen af deres Bolig; er Tiden kommen, arbeide de tilsammen og uden Ophør derpaa; medens Moderen udruger sine Æg med en saa beundringsværdig Standhaftighed, borttryller Faderen, der fra en lidenskabelig Elsker er bleven en øm Ægtefælle, ved sine Sange sin Mages Kedsomhed. Selv i Fangenskab bliver Fuglen sin Herre hengiven; den underkaster sig ham, og udfører efter hans Befalinger de vanskeligste Forretninger; den jager for ham ligesom Hunden, og kommer paa hans Kalden tilbage fra de høieste Luftregioner; den efterligner endog hans Tale, og det er kun med Møie man bestemmer sig til at nægte den et Slags Fornuft.

Vandenes Beboer derimod bliver ikke hengiven; den har intet Sprog, ingen Kærlighed; den veed hverken, hvad det er at være Ægtefælle og Fader, eller at berede sig et Tilflugtssted; i Fare skjuler den sig under Havets Klipper eller styrter sig ned i Vandenes Dybde; dens Liv er taust og eensformigt; ene dens Graadighed beskjæftiger den, og det er blot derved, at man kan lære den, at rette sine Bevægelser efter nogle ydre Tegn. Og dog ere disse Væsener, hvem saa faa Nydelser bleve tildeelte med sparsom Haand, af Naturen prydede med ethvert Slags Skjønhed: Forskjellighed i Former, Elegance i Forhold, Afvexling og Liv i Farver; Intet mangler dem, for at tiltrække Menneskenes Opmærksomhed, og det synes virkeligen, som om det er denne Opmærksomhed, Naturen har havt til Hensigt at vække; alle Metallers, alle ædle Stenes Glands, hvoraf de gjenskinne; Regnbuens Farver, som brydes, som tilbagekastes i Baand, i Pletter, i Bølgelinier, i Vinkler, altid med Regelmæssighed og Symetri, altid med de beundringværdigste Nuancer og Kontraster, for hvem have de modtaget alle disse Gaver, de, som idethøieste kunne skimte hverandre i disse Dybder, hvor Lyset vanskeligen

trænger ned? og naar de ogsaa saae hverandre, hvilket Slags Fornøielser kunde vel disse Egenskaber vække hos dem?

Mennesket har ogsaa til alle Tider henvendt sin Opmærksomhed paa Dyrene af denne Klasse; den overflødige Næring, de forskaffe ham, gjør, at de ere blandt de første, hvis Forfølgelse han beskæftiger sig med; mange Folkeslag af Ichthyophager staae paa et endnu lavere Dannelsestrin end Hyrdefolkeslagene, og blandt de meest oplyste Nationer drage mange Familier næsten deres hele Underholdning af Fiskeriet. Øernes og Kysternes Beboere søge og iagttage de talrige Arter, som opholde sig blandt deres Klipper, og dristigere Sømænd begive sig langt ud, for midt i Oceanet at angribe de reisende Fiskes Phalanger. Men i det Fiskene saaledes bidrage til, at afhjælpe hele Folkeslags første Fornødenheder, ere de tillige for de Rige Gjenstanden for den mest forfinede Luxus. Efterat Rom var bleven det Svælg, som nedslugede Verdens Rigdomme, anvendte den paa dette Slags Overdaad Summer, som næsten forekomme os utrolige. Man indrettede uhyre Fiskedamme for Salt- og Ferskvandsfiske; man hentede de levende Fiske dertil fra fjerne Have; man bragte dem levende paa Bordet, hvor man fornøiede sig ved at betragte de Farveskiftninger, de i Døden undergik*); og det lader til, at man ved Omhu og Vedholdenhed havde opnaaet et langt større Herredømme over Fiskene, end deres naturlige Beskaffenhed syntes at give Haab om. Nogle kjendte deres Herrer, og havde Navne, som de løde; idetmindste fortælle nogle Forfattere os det, men de tale derom som om beundringsværdige Virkninger af en ved Luxus fremkaldet Industri**).

---

*) Mullum exspirantem versicolori qvadam et numerosa varietate spectari, proceres gulæ narrant, rubentium squamarum multiplici mutatione pallescentem, utique si vitro spectetur inclusus. Plin. lib. IX c. 30; og Petronius in Carm. de bello civ. 33:

Ingeniosa gula est; Siculo scarus æqvore mersus
Ad mensam vivus perducitur ...

og Seneca Qvæst. natur. lib. III, c. 18.

**) Martial lib. IV. ep. 30. v. 3.

Sacris piscibus hæ natantur undæ,
Qvi norunt dominum, manumque lambunt
Illam, qva nihil est in orbe majus.

Det er ved at iagttage Fiskene i Fiskedammene, eller ved at samle Fiskernes Bemærkninger, at man har lært det Lidet, man veed om disse Dyrs Levemaade; men det er rimeligt, at mange af deres skjulte Sædvaner undgaae os i den Dybde, hvori de tilbringe Størstedelen af deres Liv. Nogle leve eensomt, andre i Skarer; nogle gjennemstreife et uhyre Rum, andre ere Standfiske som aldrig forlade den Grund, hvor de ere fødte. Bundens Beskaffenhed bestemmer ogsaa de forskjellige Arters Opholdssted; nogle finder man kun paa Klippekyster, andre leve kun i det rene Vand midt i Havet; atter andre elske mere stillestaaende, dyndfulde Vande, eller grave sig ned i Mudder og Sand, og nogle af disse døe ikke, om ogsaa Dyndet, hvori de begrave sig, ikke længer er bedækket af Vand; naar det kun bevarer lidt Fugtighed, kunne de leve deri. Ubevægeligheden hos nogle, f. Ex. Rokkerne, Bredflabene, staaer i Modsætning til den overordentlige Hurtighed hos de fleste, især hos forskjellige Makreler. Der gives de der, som Aalene og Periophthalmerne, kunne opholde sig en Tid paa det Tørre, og krybe omkring paa Strandbredden a); man fortæller, at der er nogle, f. Ex. Anabas, der krybe op i Toppen af Træerne, og sætte sig i de smaae Vandsamlinger, som dannes mellem Bladene*); nogle, Flyvefiskene, have saa store Brystfinner, at de med dem kunne hæve sig og holde sig i Luften, og flyve en lang Strækning. Den mærkeligste Industrie i hele Klassen er maaskee den hos visse indiske Fiske, Toxotus og Chætodon rostratus b), som, ved at udsprøite Vanddraaber til en vis

---

Qvid qvod nomen habent et ad magistri
Vocem qvisqve sui venit citatus.

og lib. X ep. 30, 21:

Piscina rhombum pascit et lupos vernas.
Natat ad magistrum delicata muræna.
Nomenculator mugilem citat notum
Et adesse jussi prodeunt senes mulli.

Plinius fortæller det Samme lib. X, c. 89: Spectatur et in piscina Cæsaris, genera piscium ad nomen venire, qvosdamque singulos.

*) Man skylder en dansk Reisende, Daldorf, som i Slutningen af forrige Aarhundrede besøgte Ostindien, denne Bemærkning.

Overs.

Høide, kunne faae de Insekter, der tjene dem til Næring, til at falde ned i Vandet. Men alle disse Forskjelligheder i Sædvaner beroe især paa Forskjelligheder i Bygning, og det vilde være forgjæves, om man søgte at gjøre sig Regnskab for dem, uden at studere i Detail Dannelsen af alle Legemets Dele hos Fiskene, de Forskjelligheder, som adskille deres Bygning fra de andre Hvirveldyrs, og de Modificationer, som den undergaaer hos Familier, Slægter og Arter.

Tilføiet af Oversætteren.

a) "Den fladhovedede Hassar (Doras costata) vandrer i den tørre Aarstid skareviis over Landet, ofte hele Natten igjennem, for at søge Vand andensteds naar det er borttørret der, hvor den kommer fra. Min Ven Campbell i Essequebo i Guiana traf en saadan Skare 6 (engelske) Mile fra Kysten paa Vandringen til en Arm af Pomaroon. Der var saa mange, at Negerne fyldte flere Kurve. Ved Forsøg har jeg erfaret, at de endog kunne leve flere Timer i Solskin. Deres Gang er som de toføddede Fiirbeens, idet de med den elastiske Hale kaste sig frem paa de bønede Forlemmer; deres Hurtighed er som en magelig Gang. Tillige maa de stærke Skjolde eller Baand, hvoraf de omgives, være dem til Hjælp, ligesom Bugskjoldene ere for Slangerne." Hancock i Jamesons philosophical Journal 1829.

b) De ældste Efterretninger om disse saakaldte Jaculatorfiske findes i 54de og 56de Bind af Philosophical Transactions, og ere fra en Hospitalsbestyrer i Batavia, Hommel. "Man fortalte mig, at Jaculatorfisken besøger Kyster og Flodmundinger. Bemærker den en Flue paa Planter, saa svømmer den nærmere, og sprøiter i en Afstand af 4—6 Fod en Vanddraabe saa behændigt efter den, at den aldrig feiler sit Maal. For selv at see dette, lod jeg mig fange nogle af disse Fiske, og en Tønde fylde med Søvand; jeg stak derpaa en Flue paa den øverste Ende af en Stok, og satte denne i Tønden, og saae nu dagligt, hvorledes disse Fiske med beundringsværdig Behændighed sprøite derefter, og aldrig feile. — Naar Fisken vil fange en Flue eller et andet Insekt, nærmer den sig saa langsomt og for=

sigtigt som muligt, og søger at komme lige under Dyret; derpaa stiller den sig noget skjævt, med Munden og Øinene næsten i Overfladen, forbliver et Øieblik rolig, og udskyder derpaa en eneste Draabe, uden at bringe Munden over Vandfladen." — Senest har en Mitchell (i Jamesons philosophical Journal, 5te Bind 1828) iagttaget Chætodon rostratus hos en javansk Høvding i Nærheden af Batavia. Man havde dem i et Vandbækken i hvis Midte en Pæl fremragede 2 Fod; i Pælen vare smaa, tilspidsede Pinde indstukne, paa hvilke man spiddede Insekter. Fiskene nærmede sig efter nogen Tid, og svømmede uafbrudt omkring Pælen. Een kom derpaa nær Vandfladen, stod stille, heftede Øinene en Tid paa en Bille, og udskød derpaa et vandagtigt Fluidum af Munden med saadan Kraft og Behændighed, at Billen faldt ned; den blev øieblikkelig opslugt. Nu kom en anden Fisk, og bar sig ligedan ad, og saa fremdeles andre, til alle Insekterne vare fortærede. Naar en Fisk ikke traf, svømmede den omkring Pælen, og skød derpaa igjen. Een maatte gientage sit Angreb tre Gange, men de fleste traf i første Skud. Disse Fiske ere bragte fra China, og ere for Tiden de eneste af den Art paa Java.

Henrik Krøyer.

De persiske Qvinder.

(Af Quarterly Review for Juli 1833.)

Det er en temmelig almindelig Mening, at de orientalske Qvinders Stilling ikke er stort bedre end et Slaveliv, og at Udtrykket "Harem" kun er en Euphemisme for et Fængsel. Men John Malcolm fortæller i sit underholdende og characteristiske Værk: "Sketches of Persia" nogle Anecdoter, som ikke destomindre ret godt vise, at Damerne ogsaa i hine Egne vide at forsvare deres Rettigheder, og hævde deres Myndighed, naar Nogen vover at gjøre Indgreb i samme. Historien om Merdek's Kat er bekjendt. En uformuende Mand af god Herkomst, ved Navn Sadik Beg, havde været saa lykkelig at vinde en Dames Kjærlighed. Hun var af høi Rang, og besad betydelig Formue, men var arrig og hidsig. Paa Bryllupsdagen kom Brudens Yndlings-Kat hen til Sadik og knurrede venlig ad sin nye Herre; men denne trak sin Sabel ud, huggede Hovedet af Katten, og kastede det, tilligemed Legemet ud af Vinduet. Fra dette Dieblik af forandrede hans Kone sit Væsen, og blev saa føielig som nogen af hendes Kjøn kan være. Sadik fortalte denne Tildragelse og sammes gode Følger til sin Ven Merdek, en lille Fyr, som stod slemt under Tøflen. Denne besluttede at gjøre det samme. Saasnart han kom hjem, og det udseete Offer, hans Kones Kat, viste sig, drog han tappert sin Klinge, og halshuggede det stakkels Dyr. Men hans Viv, som ogsaa havde hørt tale om Sadiks Adfærd, gav ham et Ørefigen, saa han faldt omkuld: "Der," sagde hun, "tag det, du usle Knegt; det skulde du have gjort paa Bryllupsdagen."

John Malcolm viser i det Hele, at, hvad Eiendommens og Familiens Bestyrelse angaaer, have de persiske Damer idetmindste lige saamange Privilegier, som de europæiske, og endnu mere overbeviser os et lidet persiskt Skrift, som nyligen er oversat paa Engelsk*), om, at der hos de persiske Qvinder, ihvor forskiellige fra vore end deres Sæder og Skikke kunne synes, dog findes den samme

*) Under Titel: Customs and Manners of persian women.

Kjærligheds-Fylde, den samme blide og elskelige Natur, men ogsaa den samme Lyst til Stads, den samme virksomme Higen efter at blive bemærket og yndet af det andet Kjøn, og den samme Lyst til Faddersladder, som characterisere de Smukke i alle andre Verdens-Dele.

Denne persiske Bog forraader, i det den paa en spøgefuld Maade giver Regler for de persiske Fruentimmers Opførsel, Damernes Sæder i dette Land. Iblandt de fornemste Regler, som den paalægger, er, at Fruentimmerne paa den sidste Fredag i Ramazan bør iføre sig deres prægtigste Klæder, parfumere sig, tage deres kostbareste Smykker paa, og gaae til Mosqueernes Buegange; — thi der forsamles Ynglinger "af Cypressens Væxt og med Tulipanens Kinder." Naar de nu sidde her, maae de nøie passe paa at vise Spidsen af deres carmesinrøde Skoe, og det kan heller ikke skade, om de i det samme løfte lidt paa Sløret, — men det maa skee ganske tilfældigviis. Ved saadan Leilighed er det ikke heller rigtigt at være ganske taus. "Det vilde være høist upassende, om Damer, naar de ere fordybede i behagelig Samtale med deres Veninder, og gjensidig meddele hinanden deres Hemmeligheder, skulde lade sig afbryde i deres Lykke, for at passe Bedetimerne. I saadanne interessante Øieblikke overlader man Bønnen til Phantasien. Men dersom en Kone, medens hun er beskjæftiget med at bede, hændelsesviis skulde opdage, at hendes Mand taler med en fremmed Dame, bør hun holde op, og lytte opmærksomt til hvad der foregaaer imellem dem, og, om hun finder det nødvendigt, gjøre Ende paa deres Samtale. Intet Huus burde være uden musikalske Instrumenter, især Tambourin, eller i Mangel af denne, et Messingfad og en Hammer. Ved alle Leiligheder bør man musicere, og enhver Familie, som kan rose sig af denne Nydelse, er lyksalig. Ingen Qvinde, som kan giøre Fordring paa Skjønhed, bør være ligegyldig for Musikens søde Toner, og naarsomhelst de naae hendes Øre, bør hun, ihvordan hun end er beskjæftiget, med sin hele Sjel hengive sig til dem; gjør hun det ikke, er hendes Opførsel høist upassende, og hun fortjener aldeles ikke, at man lægger Mærke til hende."

Ifølge dette lærde Værk ansees det ikke i Persien for nogen Lykke at have meer end een Kone. Tvertimod: den, som tager

to Koner, kan være vis paa at angre sin Daarskab. — Mirza Abu Taleb Khan, en anseet Mand, som for nogle Aar siden besøgte England, siger: "Af egen Erfaring veed jeg, at det er lettere at leve med 2 Tigerinder end med 2 Koner."

"Det er en ufravigelig Regel, at Manden bør tilstaae sin bedre Halvdeel mange Penge, for at hun kan deeltage i Selskaber, Lysttoure, nyde Badet og alle andre Slags Fornøielser. Dersom han indskrænker hende heri, vil han sikkerlig paa Opstandelsens Dag blive straffet for alle sine Synder og Overtrædelser. Konen maa stedse antage, at hendes Mands Moder og andre Paarørende i Hjertet ere hendes Fjender. Det er altsaa nødvendigt at hun vedligeholder sin Myndighed over dem, ved idetmindste eengang om Dagen at give dem physisk Beviis paa sin Bestemthed. Manden maa overvindes paa en anden Maade. Hun maae bestandig true ham med Skilsmisse. Nytter dette ikke, maa hun fordoble de Drillerier, som hun af Erfaring veed opirre hans Sind, og uafladelig stræbe at forbittre ham Livet; hun maa ikke et Dieblik holde op hermed, men vedblive Dag og Nat. Vil han, for Exempel, række hende Brødet, maa hun med Vrede og Foragt kaste det fra sig, eller kaste det paa ham. Hun maa gjøre hans Skoe for snævre, og hans Hovedpude til en Steenpude, saa at han tilsidst bliver kjed af Livet, og erkjender hendes Myndighed. Skulde derimod disse Midler slaae feil, maa Konen hemmelig fra Mandens Huus bringe Alt, hvad hun kan faae fat paa, af Værdie, og derpaa gaae til Kazi, og klage over at hendes Husbond har slaaet hende, og tilbyde at vise Mærkerne deraf paa hendes Hud. Kort sagt, hun maa bruge alle optænkelige Midler for at løsrive sig fra den Trældom, hvor hun lever; og Alt hvad hun i denne Hensigt gjør, er fuldkommen rigtigt og lovmæssigt."

"Iblandt de Ting, som ere Qvinderne forbudte, er, at de ikke maae lade deres Ansigt see af Mænd, som ei bære Turbaner, — med mindre de ere smukke, og have blide og indtagende Manerer; i saa Fald kunne de drage deres Slør tilside, uden at de behøve at frygte for at paadrage sig Dadel; men de maae omhyggeligt og samvittighedsfuldt afholde sig fra saadanne Friheder med Mullaher og Jøder. Det er dog ikke nødvendigt at tage det saa nøie i

simple Folks Nærværelse; der er intet Forbryderisk i at blive seet af Sangere, Musikanter, Badetjenere og omløbende Kræmmere."

"Naar en Qvinde drager ind i sin Mands Huus, maae først alle Ting af Vigtighed være afgjorte, alle Bestemmelser trufne, som kunne sikkre hende et behageligt Liv, og fri Udøvelse af hendes egen Villie, saa at hun kan være fri for alt Ansvar, som ellers vilde paaligge hende; thi al Daddel bør stedse falde paa hendes Mand. Hvor var det muligt, at en Kone kunde leve hele sit Liv med een og den samme Mand, i det samme Huus, naar han vilde indskrænke hende i den fulde Nydelse af denne Verdens Goder. Dage og Aar svinde hen, og fornyes igjen, medens en Kone sidder i det samme melancholske Huus hos sin Mand. Der er ingen Afvexling, ingen Forandring for hende — slet ingen!" —

"Det bliver betragtet som en stor Ulykke for et Fruentimmer, ikke at have fortrolige Venner af hendes eget Kjøn, og Enhver kjæmper haardt for undgaae en saa ulykkelig Skjebne. Et Fruentimmer, som døer uden Veninder eller Sladdersøstre, kommer ikke i Himmerig; hvorimod den Qvinde er lykkelig, der har tilbragt hele sit Liv i fortroligt Samqvem med ømme Veninder; thi hun kommer sikkerlig i Paradiis. Hvad ligner den Kones Lyksalighed, hvis daglige Beskjæftigelse er, Haand i Haand med Veninder, at vanke om i Rosenhauger og duftende Lunde, og besøge Steder, som ei kunne andet end udvide og opmuntre Hjertet? Paa Opstandelsens Dag vil hun, i Salighedens Egne, dandse med sine fordums Legesøstre paa Jorden; thi netop den Omstændighed, at hun har levet i en saadan selskabelig Frihed og Harmonie, er altid istand til at skaffe hende Syndernes Forladelse. Dersom en ung Pige døer førend hun har samlet sig en Kreds af Fortrolige, til hvem hun kan meddele sine hemmeligste Tanker og Handlinger, kan den anden Verden aldrig blive et Lyksaligheds-Liv for hende; men har hun været saa lykkelig, vil enhver Bøn om Tilgivelse have Englebønners Virkning, og saaledes blive de belønnede, som her i Livet dyrke selskabelige Forbindelser, og omsnoes af Venskabs ømme Baand." —

Hvor ubetydeligt end det her omtalte lille Værk i og for sig selv kan synes, er det dog umuligt at gjennemblade det, uden at føle, at det med sin Sladdren bedre gjør os bekjendte med de per-

siske Fruentimmers Skikke, end alvorlige og lærde Afhandlinger. Livet bestaaer af Smaating, især det huuslige Liv, i hvilket neppe een Dag er forskiellig fra den foregaaende eller efterfølgende. Fremmede kunne sieldent trænge ind i det orientalske Familieliv, og indfødte Skribenter tænke sieldent paa at beskrive Ting, som høre til Dagens Orden, og derfor mangle Nyhedens Anbefaling.

Kongen af Ava's officielle Stiil.

(Nouvelles annales des voyages. 1833. Juillet efter Asiatic Journal.)

En Gesandt fra Kongen af Ava har paa sin Herskers Vegne overleveret følgende Brev til den engelske Generalgouverneur i Bengalen. "Kongen som regierer over Thonaparanta, Tampadépa og andre store Kongeriger i Østen og over mangfoldige Parasolbærende Gouverneurer; Konge af den opgaaende Soel, Herre af de himmelske Elephanter, Eier af mange hvide Elephanter, Hersker over Tilværelsen her paa Jorden, og Billighedens store Hævder — underretter den engelske Gouverneur, som styrer Indien og andre store Kongeriger i Vesten, om, at da han fra sin Bedstefader og Oldefader har arvet Enevoldsmagten over Thonaparanta, Tampadépa og andre store Riger i Østen og udøvet sin Magt over mange Parasolbærende Gouverneurer, og da han er blevet indviet dertil, saa har det behaget ham at regiere dem og nøiagtigen og strængt at overholde Kongerigets Love og udøve Kongemagtens Pligter. Landets Indvaanere og alle Skabninger deri bevogtes og beskyttes i Overeensstemmelse med Loven: og efter at have æret og agtet de tre Religionspligter, der angaae Gud, hans Forskrifter og hans Tienere, beskiæftiger han sig med at udbrede Guds ypperlige religiøse Forskrifter og lade dem skinne. — For ret nøie at knytte Venskabet, er Major Burney kommet til Byen Ava med et kongeligt Brev og For-

æringer fra den engelske Høvding, der styrer Riget i Vesten. I det kongelige Brev loves, at det sande og oprigtige Venskab skal blive bestandigt; desaarsag have ogsaa vi givet Tvin Ten Woun, en forstandig og klog Mand, uindskrænket Fuldmagt og Ordre til at afreise med et kongeligt Brev og Foræringer, og Menghi Maha Sethou har faaet Ordre til, efter at have overleveret den engelske Gouverneur de offentlige Gienstande, der ere ham anbetroede, at forlange og overbringe hans Svar. — Da begge Lande saaledes ere oprigtige og velsindede mod hinanden, saa vil den engelske Gouverneur i sit Hierte bevare (ɔ: erindre) Aarsagen til dette oprigtige og længevarende Venskab. Dette er Indholdet af vort Budskab."

En kolossalsk Koran.

(Nouvelles annales des voyages. 1833. Juillet.)

En ganske usædvanlig Bog er ankommet til Calcutta; sandsynligviis den største Bog der er til. Det er et Exemplar af Koranen, udarbeidet af Gholam Moghoudine, en meget from Muselmand fra Landene i Nordvest, tilligemed hans to Sønner. De ere komne fra Pechaour, have passeret giennem Mourchedabad og agte sig til Mekka, for der andægtigen at nedlægge deres Arbeide. Bogstaverne i denne Bog ere omtrent 3 Tommer høie, Bogen er en Fod tyk, 4 Fod og 8 Tommer lang og 2 Fod 8 Tommer bred. Hele Texten er skrevet af Faderen, som har anvendt 6 Aar til dette Arbeide. Een af Sønnerne har tilføiet en persisk Oversættelse mellem Linierne. Bindet er af Brædder. Denne Bog transporteres paa en Kameel; den hviler paa en Pude under en Tronhimmel af karmesinrødt Klæde; naar man

tager den ned derfra, saa lægges den paa en Ramme, Spænderne, som slutte Bindet sammen, aabnes, og Værket er da udstillet for de Rettroende indtil Afreisen.

Et mærkeligt Jordfald i Skotland.

(Nouvelles annales des voyages. 1833. Juillet, efter en engelsk Avis udkommet i Edinburgh d. 6 Juli.)

Sidste Torsdag var Banquier Montgomery og een af hans Venner gaaet ud for at fiske i Floden Garnock ved Irvine, en lille Havn i Skotland. De bleve her meget forundrede over at see en Vandhvirvel midt i Floden, og det forekom dem, at Vandet med stor Hastighed sank ned i Jorden. De formodede nu at Flodsengen var bristet, og at Vandet strømmede ned i de Steenkulsminer, som laae neden under; og de ilede derfor med at giøre Allarm ved Ingangen til Minerne, for at underrette Arbeiderne om den overhængende Fare. Disse hørte snart Vandets Brusen og stræbte at redde sig, hvortil der endnu lykkeligviis var Tid; men de havde heller ikke et Minut at tabe, thi adskillige gik allerede i Vand op til Halsen. Vandet vedblev at strømme ned, og Dagen derpaa aabnede sig et bredt Stykke Jord med stort Bulder, i hvilken Aabning nu alt Vandet i Elven strømmede ned, saa at Flodsengen blev ganske tør omtrent en Miil paa hver Side af Aabningen, skiøndt Vandet før var 6 Fod dybt. — Da Vandet efter Ebben ved Floden steeg op i Elven, saa styrtede dette ogsaa ned i Svælget. Tre Mennesker, som vare i en Baad, undgik kun med stor Møie at drages med, og aldrig saasnart havde de reddet sig paa Landjorden, førend Baaden styrtede ned i Afgrunden. Den store Mængde Vand opfyldte efterhaanden alle Minernes Huler; og nu fulgte en nye Rædselsscene. Den indeslut-

tede Luft skaffede sig, trykket af Vandet, Udveie paa mangfoldige Steder, og frembød i en Udstrækning af flere Agre Land, Synet af en uhyre stor kogende Kiedel. En forfærdelig Mængde af Sand og Vand blev kastet i Veiret og regnede ned igien i flere Timer.

Ved denne ulykkelige Begivenhed ere 600 Mennesker blevne brødløse; Ødelæggelsen er saa stor, at det vel neppe er muligt at bringe Minerne i deres forrige Stand.

Berigtigelse af en Misforstaaelse, der er indløben i forrige Nummer.

Prof. Sibbern har i dansk Ugeskrift No. 93 og 94 meddeelt nogle Bemærkninger om det lærde Underviisningvæsen, hvori det har været mig kjært at finde saamegen Overeensstemmelse med mine Yttringer om denne Sag. I en Anmærkning S. 141 har han leilighedsviis omtalt en formeentlig Urigtighed i Texten af et Sted i Herodot, i 9de Bogs 199de Kapitel, hvorved Herodot skal komme til at sætte i Nærheden af Thermopylæ en halvtredssindstyve (eller rettere, hundrede) Mile bred Slette, det er, meget bredere end hele Grækenland er, hvilken Urigtighed Fortolkerne skulle have overseet. Men Prof. Sibbern er her bleven forledet ved en Feil hos den tydske Oversætter F. Lange og maaskee andre Oversættere. Hos Herodot selv staaer nemlig ikke: "en 22000 (12000 er vel en Skrivfeil hos Lange) Plethra bred Slette,". men: "22000 Plethra Slette" eller (for at udtrykke den bestemte Artikel): "Sletten udgjør 22000 Plethra." Nu er Plethron ikke blot et Længdemaal, men ogsaa et Flademaal af 10,000 græske Qvadratfod (hvis Forskiel fra danske Fod her er af ringe Betydenhed), og i denne Betydning staaer det her, som ikke blot Sagens Sammenhæng, men ogsaa Ordføiningen viser. Meningen er altsaa, at det Sletland, der her ved Bjergkjedens Tilbagerykning fra Havbredden er indskudt, omkring Staden Thrakis er 22000 □ Plethra eller 220,000,000 (græske) Qvadratfod, det er, imellem ⅓ og ½ Qvadratmiil, og heri er da Intet, der er paafaldende. Slettens Brede er nu vel ikke nøiagtigen angiven, men dens Udvidelse er, i Modsætning til den smallere Vei mellem Bjerg og Søe foran og bagved, klar nok derved, at dette Qvadratindhold fremkommer paa en liden Længde. Commentatorerne, der toge Plethra i denne Betydning, have derfor ikke fundet Anledning til nogen Anmærkning. Ogsaa Larcher over-

sætter rigtig: une plaine de vingt-deux mille plèthres. At mange Enkelte kunne have forstaaet Stedet, som Lange, uden, som Prof. Sibbern, at stødes ved det Urigtige, er vel heelt rimeligt.

D. 1 Decbr. 1833.

J. N. Madvig.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

(Hermed følger Nr. 10 af de literariske Anmeldelser.)

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

December 1833.

Dansk Ugeskrift.

No. 97.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

I Anledning af, samt til Besvarelse af, Hr. Professor Blochs i Nr. 71 og 72 af dette Ugeskrift indrykkede Yttringer angaaende vort lærde Skolevæsen.

Af Prof. Sibbern.

(Fortsat fra No. 93 og 94.)

II. Nogle Ord om den for vidt drevne Læren.

Inden jeg gaaer over til vor Forf.'s No. II, kan jeg ikke undlade at dvæle ved de Linier, hvori der, i Slutningen af No. I, paa Ny mindes om det Upædagogiske i, at holde Discipelen fast ved Bogen mange Timer daglig, og at behandle Underviisningen saa, at Studeringerne blive til et Tvangsarbeide for ham, hvortil da forresten de Fordringer, som gjøres til examen artium, vist ikke kunne give nogen naturlig Anledning, naar Underviisningen er begyndt i Tide, og en Dreng ikke skal drives invita Minerva, eller bringes til at naae en Udmærkelse, hans naturlige Gaver ved deres egen Gang ei kunde bringe ham til. Det er virkelig ikke til at beregne, til hvor megen Fordærv det kan blive for mangen Discipel, naar Skolen eller Underviisningsindretningen (jeg har tillige Privat-Underviisningen for Øie) kommer til at trykke ham, som en haard Byrde, der endnu længe skal hvile paa ham. Jeg tør mene, at et saadant Forhold ikke alene kan skade meget med Hensyn til Aandsudviklingen og Aandsdannelsen overhovedet, baade i intellectuel og i moralsk Henseende, men ogsaa netop med Hensyn til Det, hvortil Underviisningen dog nærmest sigter. Det vil ikke blot kunne hindre Aandskraften i at komme til Udvikling i mangen Retning, i hvilken den maaskee vilde have arbeidet sig frem, naar den havde faaet Frihed dertil, det vil ikke blot

kunne have en meget slem Indvirkning paa Charakteren ved de Misforhold, hvori Individet nu bestandigen føler sig sat, og ved de Modvirkninger, disse Misforhold kunne bringe det til; men Følgen vil endog, mener jeg, ligefrem kunne blive, at de selvsamme Evner, som skulde øves, blive afstumpede. Især maa jeg dog bede, at Indflydelsen paa Charakteren ikke oversees. Allerede med Hensyn hertil, men ogsaa vistnok med Hensyn til det Intellectuelle, troer jeg, at burde raade enhver Fader eller faderlig Foresat, med hvis Søn eller Betroede det begynder ikke at ville gaae i en lærd Skole, især i een af dem, hvor der underviises med meest ivrig Stræben, at tage ham ud af Skolen, og det ret snart, inden Misforholdene have naaet til at efterlade blivende Virkninger. Man sætte ham hellere, om saa skal være, i Lære hos en Haandværker. Maaskee han om nogen Tid forlader den med sand Lyst til at vende tilbage til den forladte Studering, og nu gaaer frem deri med en Iver og Drivt, som fører ham til at finde sig vel tilrette. Dernæst vogte man sig i Almindelighed for, men især naar man har med Skoler at gjøre, hvor Arbeidet ei er let for Disciplen, at bevirke, at en Dreng kommer op i en høiere Classe, end den, hvortil det forstaaer sig ganske af sig selv, at han er moden nok. Man være endog saa forsigtig ikke engang at udtale et Ønske herom; ja man være virkelig ligegyldig derved. I mange Tilfælde vil det tilsyneladende tabte Aar i sig selv veie som et vundet, hvorimod det, som synes vundet, kan blive til Tab for mange Aar.

Hvad jeg ovenfor yttrede, at megen servil Læsning endog kan skade i Henseende til Det, hvortil Underviisningen nærmest sigter, idet den kan virke til at afstumpe eller sløve de Evner, der netop skulde øves, troer jeg ikke alene at kunne paastaae med Hensyn til den intellectuelle Deel af dem, der ved den servile Tilstand, hvori den under saadanne Forhold bringes til at holde sig, mere og mere kommer til at dreie sig indenfor de snævreste Grændser, da den friere Virkning vilde kræve Tid, men Tid, anvendt under saadanne Forhold, vil blive anseet for Tab, som Forlængelse af den tvungne Tilstand; men endog med Hensyn til Hukommelsen vil jeg troe at turde sige, at megen reent servil lectiemæssig Læren (som naar man f. Ex. forlanger den hele Række af Departementer i Frankrige lært) snarere vil

virke til at svække den, end til at styrke den, som jeg da ogsaa seer at den tydske Oversætter af Muratoris Bog om Indbildningskraften, Richerz, i sine Tillæg til Capitelet om Hukommelsen (Pag. 194), ganske simpelhen tæller tidlig Udenadslæren i Barndommen, ligesom megen Studeren ved Nattetider (hvortil da den sildige Aften hører med) blant de Aarsager, der svække Hukommelsen. Især vil ved megen Udenadslæren, eller dog lectiemæssig Indprænten den umiddelbare Husken lide, den, som finder Sted, uden at man siger til sig selv: Dette skal Du nu huske, og søger derpaa ret at indprænte sig det. Vistnok maa ogsaa saadan middelbar Hukommelse øves; men man maa dog agte paa, at den umiddelbare ei kommer til at lide herved. Enhver, som har været opmærksom paa den Forskjel, der er imellem, at Noget umiddelbart gjør sin Virkning paa Sjælen og derved gaaer levende op i denne, og at den kun middelbart tilegner sig det, igjennem visse Operationer, der udtrykkeligen træde frem som saadanne, vil erkjende Vigtigheden af den Bemærkning, jeg her gjør.

Især maa jeg dog sige, at en vis Art af lectiemæssig Læsen af en Lærebog i Religionen undertiden har været mig en Gru. Baade saadanne Lærdomme, som den, at man skal elske Gud, have Ærefrygt for Gud, takke Gud, i Bøn tye til Herren, baade i glade og sørgelige, onde og gode Tilskikkelser, maa jeg ønske, at man ikke lader Børn lære lectiemæssigt. De skulle vides par coeur (af Hjertet), men netop derfor ikke udenad. Gives der noget Tilfælde, hvori den Underviisning uden Bog, man nu begynder at vurdere, maa ønskes, saa er det ved Religionsunderviisningen. At ønske den er netop det Samme, som i Konsten at ønske Copieringen af forelagte Tegninger ombyttet med en Tegnen og Malen efter Naturen. Derimod er det ypperligt, naar man lader Børn lære Psalmer, som udtale de selvsamme Ting, naar de kun ere gode*). Ligeledes

*) Maaskee til den christelige Følelses Gjenoplivelse og Styrkelse i Danmark, til Befordring af, ei blot Almuens, men alle Stænders sande aandelige Bedste, Intet vilde kunne være virksommere, end den nærværende Psalmebogs Ombytning med en anden, hvori de i den nærværende ikke optagne mange kjærnefulde, til at vække, styrke, undervise og indgribende at diri-

at man lader dem lære Bibelsprog. Sligt kan, Sligt maa læres verbotenus; men da Børn, især Børn af en vis Natur, nemlig just saadanne, som i Skolerne gjærne staae sig bedst, allerhelst lære verbotenus, hvad de skulle lære, saa var det at ønske, at Alt, hvad der under Religionsunderviisningen lærtes af dem, var affattet i saa classiske, prægnante, dyb Tanke og træffende Udtryk til inderlig Eenhed sammensmeltende Ord, som den hellige Skrivts; hvorved rigtignok De, som lære Bibelsprogene paa Tydsk, have den Fordeel, at den lutherske Oversættelse gjengiver Textens Ord saa forunderligen herligt og godt.

Jeg har engang (i det første Hefte af mit Phil. Archiv og Repert.) ved de tre Udtryk: at instruere, at danne, at beaande, angivet tre Ting, hvilke man lige meget maa have for Øie under Underviisningen. I ethvert Fag, hvori Nogen skal virke, er det af største Vigtighed, at han er fuldkommen vel instrueret. Hvad dette nu er for Prædikanten, for Lægen, for Juristen, for Historikeren, Mathematikeren, Konstneren, den Militaire, er ei vanskeligt at opregne. Her gjelder det, at Enhver er vel underrettet i Sit. Uden Dette er han hvert Øieblik udsat for at famle, vakle, eller gaae feil, især om han ellers har en livlig Natur, en fyrig Stræben, og gode Evner. Men desuden maa Enhver være instrueret i Elementerne af en vis større Kreds af Viden, saa at han kan have Det, som kan orientere og veilede ham med Hensyn til Alt, hvad der i en vis Art af Existents overhovedet letteligen kommer til at vedrøre ham. Alt Dette maa nu tidligen, hvad dets Begyndelsesgrunde angaaer, bibringes. Derfor ere Skolerne ingenlunde alene eller fornemmeligen til, for at udvikle Evnerne; de skulle ogsaa virke til, at

---

gere og danne Tanke og Følelse og Villie saa forunderligen virksomme Psalmer, hvoraf vi paa Dansk ikke eie faa, bleve optagne, med saa liden Forandring, som mueligt. Man har berømmet den nærværende Psalmebog for visse negative Fortrin, men man har ei betænkt, at, naar man veed, hvorledes den har udeladt, forkastet, beskaaret, undertiden paa en Maade, der vel kan minde om Prokrustes's Sang, vise disse negative Fortrin sig som høist positive Mangler. En saadan ny Psalmebog burde da bruges ved Underviisningen, idet Psalmer deraf lærtes; Katechiseringen efter Lærebogen derimod ei gaae meget vidt.

den Unge kan tage et godt Forraad af Kundskab med sig ind i Livet; og vidste man f. Ex. at alle Eens Disciple skulde studere Medicin, mener jeg, at der ingen Tvivl kunde være om, at idetmindste Osteologie og Botanik læstes nøiagtigen og omfattende med dem. Men dernæst er det fornødent, at den Unge ikke blot bliver ret dannet i Det, hvori han instrueres, men og, at han faaer Dannelse overhovedet. At hertil behøves en selvstændig Tænksomhed, som ledsager Modtagelsen, og gjør, at Sjælen kan tilegne sig det Givne saa, at den selv kan føle sig hjemme deri, seer man let. Iøvrigt vil jeg ikke opholde mig mere herved paa dette Sted. Om det Beaandende, det Geniale, som jeg i mine psychologiske Udviklinger pleier at tillade mig at kalde det, idet jeg dermed mener Noget, som kan ventes hos ethvert Menneske af Kraft og Opvakthed, vilde jeg her især tale. Jeg mener hermed det frie Blik paa Tingene, som selvstændigen kan see og forfølge, hvad der er i en Sag, jeg mener den gode Forening af de tvende Evner, om hvilke Ruhnken siger (i sit elogium Hemsterhusii): qvarum altera imagines celeriter affert, altera celeriter decernit, hvorved jeg dog hellere for celeriter paa første Sted vilde sætte: copiose, paa det andet: juste; jeg mener da den Bevægelse af Livets Gehalt i os, som gjør, at Det i os, der er Mere, end vi selv, med vort allerede erhvervede Eie, kommer til at tale og virke i os. Dog jeg vil ei søge at skildre det videre. Saa Meget maa Livet snart lære os, at det er Det, hvorved der tilsidst dog fornemmeligen kun udrettes Noget. At Prædikanten, at Præsten dertil aldeles trænger, at herpaa al hans Virken og Udretten beroer, vil man vel let tilstaae. Men det er dog ogsaa kun Det, hvorved Lægevidenskaben og Lægekonsten gjør Fremgang. Advokaten fører uden Dette sine Sager saa slet, som Præsten uden Dette prædiker; og hvor Juristen skal virke i en udstrakt Embedskreds, bestemmes altid den bedste Deel af hans Virken ved det sunde og friske Oie for Tingene, Grebet derpaa, kort paa Noget, som ikke engang Udtrykket det frie Judiciøse er nok til at betegne, fordi, der skal hiin Sjælens Communication med en høiere Indflydelse tillige dertil. Og saaledes kunde man gaae alle Kredse igjennem. Ikke at tale om, hvad der hører til retteligen at være Fader.

Hvad enten man da vil danne til høiere Menneskehed, eller danne til Statsborgerlivet, saa erkjende man Vigtigheden af at have Omsorg for, at dette naturlige Geniales Rige maa nyde Fremgang, tilligemed den trolige Sandhedsfølelses Rige. Men hvad herhen hører, skal ikke bibringes ved Læren, men skal vækkes og øves, og trives bedst, jo tidligere Individet kommer til, selv at arbeide sig fremad, paa egen Viis, samt jo mere det kommer i Gang med at spørge; men Dette gjør det, jo mere Underviisningen er saa, at den henvender sig til Tænksomheden. og lader et Spillerum frit for denne. En sund og naturlig Underviisningsmaade, som ikke en Begynder, ikke enhver theologisk Candidat i ethvert Fag, hvori han selv har staaet sig vel, er i Stand til, men kun Den, der ret er hjemme i Faget, og med Lethed kan behandle ethvert Punct deri, og som selv er et Menneske af Aand, — en saadan ikke for begynderagtig og tvungen Underviisningsmaade, med en dertil svarende Behandling af de Unge i det Hele, og et frit Forhold imellem Lærer og Discipel, denne er det Første, hvorpaa det herved kommer an; dernæst en vis Nødvendighed for Discipelen til, selv at lære sig Adskilligt af Det, han skal lære, ja at være om sig i saa Henseende. Baade herunder imidlertid og overalt fordrer jeg dog en Beredvillighed fra Lærernes Side til at hjelpe den Discipel, som ei kan komme i Gang, eller som er kommen i Staae, eller kommen ind i en vis Forvikling, og jeg vilde, at han skal hjelpe ham netop paa den Maade, hvorpaa en Slægtning af ham, eller en ældre Ven i selve Skolen, der ret gjerne vilde frie ham ud af sin Qvide, vilde gjøre det. Endeligen en god Fritid, daglig, ugentlig, og maanedlig. Fire Timer Skoletid om Formiddagen, nemlig fra 9 til 1, og derpaa, efter blot to Timers Ophold, i hvilke Eftermiddagslectierne beskjæftige, 3 Timer om Eftermiddagen, anseer jeg, naar aa endnu Aften og Morgen skal anvendes til den egentlige Læren og Studeren, enten det saa er de øverste, eller mellemste, eller nederste Classer, som anspændes saaledes, at være for Meget baade med Hensyn til Sjæle-, og med Hensyn til Legemssundheden. Om Det, der saaledes forlanges, bliver præsteret af Mange, endog maaskee uden tilsyneladende Tryk, og derfor synes at kunne præsteres uden Ulempe, derpaa vilde jeg ei lade Dommen herom alene beroe. Jeg vilde endnu

altid gjøre to Spørgsmaal. For det Første: holdes ikke Sjælene derved alt for meget i en vis passiv Tilstand? Dernæst: Tages ikke derved Kraft og Anstrengelse saaledes i Requisition, at der ikke bliver et tilstrækkeligt Overskud deraf for de kommende Aaringer. Der maa sørges for, at Discipelen daglig beholder et Overskud af Kraft til frisk og fri Rørighed paa egen Viis. Paa Herlufsholm er Skoletiden fra 8 til 11 Formiddag og fra 3 til 6 Eftermiddag. Fire Timer ere altsaa frie om Middagen, hvoraf kun omtrent 1½ er foreskreven Læsetid. Dette Forhold er saare godt Men det er vel ei saa lige at indføre andensteds. Tre Timer bør Opholdet om Middagen imidlertid altid være, og længere end 6 Timer daglig bør Skoletiden ikke vare, og endda en Eftermiddag om Ugen være fri. Hvorved der da ogsaa vindes baade Kraft og Tid til de egne Studier hjemme. Men ogsaa disse maae ei opbruge al Kraften. Overhovedet hellere mindre Kundskab og Indsigt, med mere frisk Kraft og Drivt til at gaae videre, end omvendt.

Endnu maa jeg gjøre opmærksom paa en Følge, som, netop især i visse Mellemaaringer, men ellers vistnok ogsaa tidligere, den megen Stillesidden, naar Arbeidet sløver, men dog ei tør forlades, eller naar Arbeidet drives uden indre Lyst og Drivt, letteligen kan faae, idetmindste kan bidrage til at fremkalde eller befordre. Her er Noget af Det, man allerførst maa, men med Forsigtighed, efterforske, naar det begynder at tegne slemt med en Dreng, som har Evner, og tidligere baade har viist Lyst og Opmærksomhed, og gjort en god Fremgang, især om en vis Sindsfraværelse eller Sindets Ustadighed, eller en vis underlig Sindssløvhed synes at lade sig formærke. Mange have troet, at, siden et pædagogiskt Straffemiddel, der syntes som opfundet til at fremskynde den Last, jeg her sigter til, synes saa godt som ganske at være kommen af Brug, var denne Last selv ikke synderligen mere i Svang. Men man tager høiligen feil heri. Enhver, som har seet sig lidt om i Verden, og noget lidet har havt sine Øine og Tanker med sig, samt ikke har havt Mangel paa Lyst til at efterforske, hvorledes Sagerne staae sig, maa kunne vide og sande, at hiin Sjæl og Legeme fordærvende Last desværre findes saa ofte, at saare ofte

ei er for Meget sagt. Thi een Smittet imellem 8 til 10 kalder jeg her saare Mange. Jeg griber Leiligheden til at berøre dette Punct, som jeg oftere har besluttet at gjøre til Gjenstand for offentlig Omtale. Thi man fortjente i Sandhed ikke at kunne røre en Pen, hvis man ved noget Slags, jeg veed ikke hvad for Hensyn, vilde lade sig afholde fra, at bede Alle og Enhver i Henseende til Forebyggelsen af Ungdommens saakaldte hemmelige Synder at have Øinene med sig, og ei at være for godtroende.

Hvad den Tid angaaer, som anvendes til Underviisningen, da har jeg, ved at agte paa, hvor ofte det synes, at man ved mindre Krav i saa Henseende naaer lige saa vidt, som ved større, ikke kunnet undlade at tænke paa, om ikke blant Andet det Rette undertiden forfeiles derved, at man altfor meget vil forklare, eller altfor meget vil prøve ved at fordre Explication. Naar et Sted hos en Classiker forstaaes, naar endda endnu Udtrykkets Kraft føles, saa at Tanke og Udtryk i væsentlig Eenhed virke paa Gemytet, saa er det ei blot Nok, nei det er saaledes just saa ret og godt, at en Explication, som skal vise, at man har forstaaet det Læste, og som da uundgaaeligen bliver en Paraphrase, næsten kun kan virke forstyrrende, ja forvanskende. Det er bekjendt, paa hvilken hærjende Maade man i sin Tid ved saadan exegetisk Paraphrase af den hellige Skrivts Ord har arbeidet paa at udtørre Saft og Kraft i dem. En tilstrækkelig grundig og forstaaelig Oversættelse, saa nær til Bogstaven, som muligt, men dog i fuldkomment godt Dansk, Dette er Hovedsagen; fremdeles det Fornødne, for at Tanketraaden i det Større kan blive bemærket og fulgt; og dernæst — foruden de Bemærkninger, som i Henseende til Antiquiteterne m. M. behøves, for at fuldende Forstaaelsen — ikkun nogle enkelte Bemærkninger, for at vække og fremskynde Opmærksomheden paa Indholdet, og sætte Imaginationen og Tænksomheden i Bevægelse; fornemmeligen et vist totalt Stød fra først af. Men for alting tage Læreren Sagen ikke saa, som om han skulde virke i den indre sig udviklende Naturs Sted. Naar der er Opvakthed, gjøre han kun Regning paa, at der ogsaa er noget sig ved sig selv Fremarbeidende. Derfor ingen Arbeiden paa, gjennem en Hob af Reflectioner at

ville bringe det ind i Sjælen, hvad der, efter sin Natur, skal virke mere umiddelbart. Men fremfor Alt erindre man, at man ikke maa ville examinere Alt det ud af Discipelen igjen, hvad man til Explication kan have sagt. Det var reent at forfeile Sagen; her ere disse Regioner i Sjælen, som man kun varligt maa berøre. Livet arbeider noksom paa, at løse Alt op i Reflectioner; det er en Syge i vor Tid, en kritisk Gjennemgangssyge haaber jeg; Skolen behøver ei at gjøre Sit dertil. Reflectionskraften øves desuden ikke, men der tæres snarere paa den, ved eftergjorte Reflectioner i en tidlig Alder. At høre paa Andres Reflectioner kan være til Kraftens Fremelskelse og Øvelse; at skulle lectiemæssigt producere saadanne Reflectioner igjen, kan kun tjene til dens Stagnation. Men hine Reflectioner maae da ei være saadanne, som ikke behøves, og ikke kunne oplive; mindst saadanne, som lægge sig som en Taage imellem Sagen og Sjælen. Kan Nogen med en vis genial Vigeur holde et Slags Forelæsning over en horatsisk Ode, saa har jeg Intet derimod; men da vil han vel mindst af Alle falde paa at examinere ud, hvad han saaledes kan have sagt.

Da vor Forf. blant Mere ogsaa har bragt det Spørgsmaal paa Bane: hvorfor de, der dimitteres fra Provindsskolerne, til første Examen i det Hele ikke glimre saa, som de, der ere udgangne fra Hovedstadens Skoler og Instituter, saa maa jeg gjøre opmærksom paa, at hvis saa er, — hvilket vel er rimeligt, men hvilket jeg ei har undersøgt saaledes, at jeg tør sige, om ingen Provindsialskole skulde være at stille lige med nogen kjøbenhavnsk i saa Henseende, — saa turde det vel for en stor Deel, ved Siden af adskilligt af Prof. Bloch Anført, være at tilskrive to Omstændigheder: deels den, at den naturlige Sagacitet i en Hovedstad paa mange Maader vækkes, udvikles og dannes, blot ved Livets Gang og Indflydelser, som det aldrig kan finde Sted i en mindre Byes begrændsede Existents: en Fordeel, som derimod for Provindsialisterne rigeligt opveies ved den friskere Appetit paa Livet, de medbringe, saa at de i saa Henseende ere at prise lykkelige; deels den, at man i Hovedstaden saa let i ethvert Fag kan faae Lærere, som netop have lagt sig

efter dette Fag i Særdeleshed, ja ere hjemme deri; hvorimod man ved Provindsialskolerne saa ofte maa være nøiet med hine theologiske Candidater, som vor Forf., efter hvad han siger under Rubriken II, hvilken jeg nu skal gaae til at omtale, antager at være gode nok til at underviſe, endog i Mathematik, naar de kun have staaet sig godt deri til første og anden Examen, og have nogen Interesse for den (hvilket man forresten intet Middel har til forud at forvisse sig om). Iøvrigt, mener jeg, at, hvad Udmærkelser til en saadan Examen, som examen artium, angaaer, bør man lade dem komme af sig selv. En særdeles Arbeiden paa at skaffe en Disciple Udmærkelse bør vist ikke finde Sted. Maaskee endda, naar den kommer, mangen Fader heller havde seet, at hans Søn havde faaet et godt laudabilis og ikke Mere, hverken Udmærkelse eller Tilnærmelse dertil. Men især vil vist enhver fornuftig Fader, at hans Søn ei maa tragte efter Mere. Vi have saa meget at brydes med vort Jeg, hele Livet igjennem, at vi vel kunne have Grund til at ønske vore Kjæreste saa frie for alleslags Anfægtelser, Incitationer, Perturbationer i saa Henseende, som muligt. Hvorledes Studenten staaer sig til anden Examen, er uden Tvivl en lige saa god Pröve paa, hvad han var, da han kom fra Skölen, som hvorledes han staaer sig til første Examen. At en Student, som til anden Examen staaer sig langt bedre, end til første, skulde have Professorerne ved Universitetet ganske at takke derfor, falder det vist Ingen ind at paastaae; nei, for en stor Deel har han sin Skole at takke for det; især hvad philologica, historica og mathematica angaaer; men dog ogsaa ei lidet, hvad de egentlige philosophica angaaer; og det, om han saa maaskee ikke havde hørt en eneste philosophisk Udvikling (i egentlig Forstand) i sin Skole. Her gjelder det især, at bringe det friske, aabne, sig med en vis Frihed rørende Sind med. — Jeg gaaer da nu til vor Forfatters No. II.

III. Angaaende den for de overordnede Lærere ved de lærde Skoler anordnede Embedsexamen.

Jeg er af den Overbeviisning, at denne Examen, saaledes som Sagerne for nærværende Tid staae, snarere tør være til Skade for Skolevæsenets Befordring, end til Gavn for samme. Denne Overbeviisning har jeg i Artiklen Nr. 12 i første Bind af dette Ugeskrift udtalt. Jeg har tillige yttret, at der burde indrettes forskjellige Examiner for de forskjellige Lærepladser, som nu, da de forskjellige Fags Fordeling imellem forskjellige Lærere længe har været bestaaende, og Alt taler for, at den beholdes, ere at besætte ved en Skole; samt at der maatte tilstedes Enhver, der havde underkastet sig en saadan Examen, Adgang til Overlærer-, ja vel endog til Rectorsposter, hvilke saa de Fag vare, han havde lagt sig efter, naar de kun vare saa omfattende, eller saa mange, at han var i Stand til heelt at udfylde een af Skolernes Lærerpladse. Hvorledes man kunde indrette saadanne Examiner, for at denne Fordring kunde opfyldes, derom har jeg ogsaa yttret Noget; men hvad Dette angaaer, da vil jeg ikke videre indlade mig herpaa. Jeg vil holde mig til Hovedsagen, i Henseende til hvilken jeg imod Hr. Prof. Bloch har at forsvare den Paastand, at Rector- og Overlærerpladser ingenlunde bør alene gives til Dem, som have gjort romersk og græsk Philologie til deres Hovedstudium ved Siden af et indtrængende Studium af Historie og af Hebraisk; thi Dette er det, der især fordres ved hiin Examen.

Man maa ved at tale om denne Sag ikke oversee to Ting: Først, hvorledes der siden Aaret 1818, da bemeldte Examen paa Ny blev indført, er foregaaet en stor Forandring i Anskuelsen af Grundlaget for den lærde Dannelse og af Skolernes Bestemmelse og Formaal, hvoraf bliver en naturlig Følge, at vi nu ikke kunne Andet, end see denne Examen i et andet Lys, end den da kunde vise sig, da denne Tilbagegang til det Ældre viiste sig som det nærmeste og simpleste naturlige Skridt til det Bedre. Dernæst maa det bemærkes, at det vel har været en naturlig Følge, af Tidens hele Gang og Medfør, at denne Examen, der kun skulde være omtrent, hvad den gamle store Philologicum var, er bleven langt mere omfattende og betydende, baade i extensiv og

intensiv Henseende. I alle Videnskaber ere nu Tidens Fordringer større. Her er ikke Tale, og kan ikke være Tale, om særdeles Fordringer, som af Examinatorerne gjøres. Her er Tale om dem, som Videnskabeligheden og de Studerendes egen Følelse og Iver for denne, som Europas Tilstand i lærd Henseende, som vel ogsaa de Studerendes Æmulation, næsten uundgaaeligen fører med sig. Det er vist ikke for Meget sagt, om man paastaaer, at denne Examen, istedetfor at være omtrent lige saa let at tage med laudabilis, som theologisk Examen, eller som den gamle store Philologicum, fordrer dobbelt saa megen Tid og Flid; hvilket ikke kan have været Hensigten med den, men som er bleven en Følge, der er kommen af sig selv. Tænker man, at det med Physik er kommen saa vidt, at man ved den polytechniske Lære-Anstalt har to Examiner, hver for sin Halvdeel af de til Physiken henhørende Videnskaber, saa kan det vel ei undre, om det nu ogsaa kunde findes tilraadeligt, at gjøre noget Lignende her, og at have een philologisk Deel, og een historisk-geographisk; hvorved det da forresten maa forstaae sig af sig selv, at ikke al Examination i Latin og Græsk kan være at udelukke fra denne, eller al i Historie fra hiin. Men hertil kan dog Ønsket ikke indskrænke sig. Er det paa den ene Side fordret alt for Meget af Den, som gjør Græsk og Latin til sit Hovedstudium, eller som gjør Historie og Geographie dertil, at han skal præstere Alt det Øvrige endnu desuden, saa maa jeg ogsaa paa den anden Side holde for, at det ikke kan blive til Gavn i det Hele, at der drages saa liden Omsorg for flere af de øvrige Fag, eller gives dem saa ringe en Vægt, som det bliver en Følge af den udelukkende Adgang til de høiere Læreposter, hvortil den omtalte Examen giver Ret.

Skulde vi sige, hvad vore Skoler især trænge til, og hvad det er, der især vil kunne sætte dem i Stand til at udrette Mere, med mindre Tidsanvendelse og mindre Anledning til at befrygte Tryk eller Overvældelse for mange Disciple, saa maae vi erkjende, at det er, at faae sande gode Lærere, ei i visse Fag, men i alle: Lærere, som, for det Første, allerede idet de tiltræde Læreposten, ere hjemme i de Ting, hvori de skulle under-

vise, hvortil det i Sandhed ikke er Nok, at de selv have staae sig godt deri til første og anden Examen (skulde det i noget Fag være Nok, maatte det vel snarest være netop i Latin og og Græsk, som de Fag, hvori de fleste snarest kunne antages til disse Examiner at have indstillet sig godt underviiste og dannede); dernæst Lærere, som have Gave til at undervise, og tillige ere Skolemænd og Pædagoger, eller have Lyst til at uddanne sig dertil, og dertil ere oplagte; endeligen Lærere, som have naaet et vist Modenhedstrin i menneskelig Udvikling overhovedet. Men saadanne Lærere er det da, naar man har dem, at ønske, at man kan beholde. Men see vi hen til Tilstanden, som den er, og ifølge hele vor Skoleforfatning ikke kan Andet, end være, saa er det langt fra, at vore Skoler have, eller kunne vente at erholde saadanne Lærere i andre Fag, end netop i de philologiske. I de øvrige Fag kan Skolen hverken gjøre Regning paa at erholde eller at beholde saadanne Lærere. Oftest, idetmindste ofte, faaer man theologiske Candidater, som først ved Skolen sætte sig ind i de Fag, hvori de skulle undervise; dermed gaae en 2 à 3 Aar hen; i det 4de Aar ere de maaskee blevne til gode duelige Lærere; men Skolen gjør Intet for at beholde dem; der er tvertimod gjort, hvad der kunde gjøres, for at afholde dem fra at blive ved Skolen, eller at gaae Skoleveien. Efterat de da et Par Aar have virket som virkelig duelige og gode Lærere, søge de Præstekald, for at give Plads for Andre, som begynde paa det Punct, hvor de begyndte. Af Underviisningen i Mathematik, Tydsk og Fransk kan der især, paa denne Maade, aldrig blive, hvad den burde være, uden ved et særdeles Held. Man seer, at der paa denne Maade ikke vil kunne gaae en eneste Discipel igjennem Skolen, uden at han i et Par Aar, i een eller anden Classe, har maattet tjene een eller anden Lærer, om ei to til tre, til at øve sig paa. Meget er der, som bidrager til, at Tilstanden er denne, og let at hæve er den i Sandhed ikke; men deriblant er unægteligen ogsaa den Fordring, at kun Philologer kunne blive Overlærere og Rectorer; thi ikke engang Historikeren kan blive det, uden under den Betingelse, at han ved Universitetet har anvendt mere Tid paa at studere Philologie, end paa at studere Hi=

storie. — Imidlertid ligger der dog i Begrebet om Rector aabenbart Intet, der kunde føre til den Paastand, at en Rector bør være Philolog.

Spørger man, hvad en Rector, som Rector, især skal være i Stand til, da mener jeg, at han for det Første skal kunne dirigere; deraf har han sit Navn; for det Andet, retteligen vurdere Alt, hvad der vedkommer Børnenes og de over Børnealderen komne, men endnu til Skolen henhørende unge Menneskers sande Dannelse og deres Sjæletarv i det Hele, og vide at drage retteligen Omsorg for dem i alle Henseender, d. e. han skal være sand Skolemand og Pædagog; for det Tredie, skal han kunne bedømme Modenheden til at gaae til Universitetet.

Nu erkjender jeg aldeles, at Læreren i Latin og Græsk (jeg vil, for at gjøre Overveielsen beqvemmere, antage, at begge disse Fag bestrides af een Lærer, hvorved jeg jo vel forstærker Det, der skulde tale for hans Adkomst til at have den første og vigtigste Plads) er Skolens første og vigtigste Lærer, idet jeg erkjender hans Fag for de (idetmindste nu for Tiden) vigtigste. Men jeg seer ingen Grund til, at Skolens vigtigste Lærer, i denne Betydning af Ordet, tillige skal være dens Rector. Vare de mistharnetiske *) Hensyn, ikke, saa vilde man vel have god Anledning til at sige: Den af Skolens Lærere, som har de vigtigste Fag og dermed det største Arbeide og det meest betydende Ansvar, bør ikke fremfor Andre bebyrdes med de ofte besværende Rectorforretninger og Rectorfortredeligheder endnu desuden, især da han vel ei altid er bedst oplagt dertil; snarere burde han være fritaget for at udnævnes til Rector **). Men nu kunne rigtignok, saaledes som Sagerne

---

*) Jeg bruger dette Udtryk for derved at erindre Dem, som ere bekjendte med Platons Republik, om den paa eengang grundige og lunefulde Maade (thi Platons saa ofte omtalte Ironie er for en stor Deel snarere at kalde Humor), hvorpaa Platon udvikler det Forvirrende i, at der ved en Forretning skal tages et dobbelt Hensyn, deels nemlig til den Omsorg og de Forholdsregler, Sagen i og for sig kræver, deels til den Fordeel eller Erhverv som dermed er forbunden, eller, som Platon kalder det, det Lønbringende.

**) I Tydskland udbetinge sig udmærkede Mænd, som kaldes til et Universitet, undertiden udtrykkelig Fritagelse for at udnævnes til Rectores universitatis.

staae i denne Verden, i Tider og Lande, som vore, Hensynene til de Fordele, som Rectoratet medfører, og Vedkommendes Udkomster til at erholde dem, ikke udelukkes fra Betragtningen; uagtet disse Fordele vel turde indskrænke sig til en Tilfredsstillelse af Driven til at raade og herske og at have den hermed forbundne Anseelse; thi Intet kunde vel hindre, at under visse Omstændigheder en Overlærer, paa Grund af sit sværere Embede, fik lige Gage og andre Emolumenter med Rector, samt en ligesaa høi Rang. Imidlertid vil dog Ingen nægte, at Hovedsagen bliver, at see paa, hvad der udkræves til at være Rector, og hvo der dertil er bedst skikket. Og nu spørger jeg Enhver, om der er ringeste Grund til at antage, at en Philolog, blot fordi han er Philolog, i Reglen maa ansees for, snarere, end en Anden, at være i Stand til at dirigere en Skole, og at vise al den Conduite, som dertil udfordres; f. Ex. det rette Forhold i Henseende til Fastholden ved sine Bestemmelser, paa den ene Side, og Eftergivenhed, paa den anden Side, med meget Mere, saavel i Henseende til Medlærere og Disciple, samt til disses Forældre, som og med Hensyn til de forskjellige Auctoriteter, han som Rector kan faae med at gjøre, baade i den By, hvori han er, hvis han er udenfor Kjøbenhavn, og i Hovedstaden. Jeg spørger fremdeles, om der er ringeste Grund til at antage, at en Philolog, at en udmærket Lærer i Latin og Græsk, snarere maa antages at være en sand god Pædagog, end enhver Anden, som giver sig af med Ungdommens Underviisning; f. Ex. snarere end en Naturforsker, naar begge i længere Tid have ei blot underviist ved en Skole, men i det Hele taget sig af Børnenes Dannelse og Aandsudvikling. Skulde jeg ubeseet, det er uden at kjende Individerne, holde paa Nogen af dem, vilde jeg — jeg tilstaaer det — snarere holde paa Naturhistorikeren. Jeg har ovenfor yttret, at det rette Sjæleiagttagerøie er det rette Naturiagttagerøie meget beslægtet; hvorimod jeg ei turde sige det Samme om Sprogforskerøiet. Dog jeg vil ingenlunde opstille den Paastand, at snarere Naturforskeren, end Philologen, i vore Tider skulde være egnet til at være Pædagog. Men saa Meget, mener jeg, at Ingen kan nægte, at der ikke er Grund til at levere hele Pædagogien saa ganske i Philolo-

gernes Hænder, hvad de lærde Skoler angaaer, at kun Philologer skulle kunne danne sig til Pædagoger ex professo. Men det bliver dog Følgen, naar man alene lader Philologer blive Rectorer og Overlærere. Philologer siger jeg med Rette; thi vor Embedsexamen for Overlærere og Rectorer er, som jeg alt har yttret, saaledes indrettet, at, uagtet Historien er betragtet som et Hovedfag, dog ikke engang en Historiker kan gaae op til denne Examen, uden at der kræves af ham dobbelt saa Meget i philologisk som i historisk Henseende.

Hvad bliver da tilovers, hvorpaa den Sætning skal støttes, at Rectoren, ja endog Overlæreren, skal have taget en Examen, som, ihvorvel den i Anordningen kaldes anderledes, med god Føie har beholdt Navnet af store Philologicum? Det Første i Begrebet om en Rector, at han skal kunne dirigere, kan ei gjøre Udslaget; ei heller det Andet, at han skal være Pædagog ex professo. Saa bliver da kun det Tredie tilbage: at han skal kunne bedømme Disciplenes Modenhed til at gaae til Universitetet, naar de have gaaet Skolen igjennem. Men kan Dette alene være afgjørende? Og kan vel nogen Rector gjøre det i alle Fag? Vor Examen giver ingen Betryggelse for, at han vil kunne det i Henseende til Tydsk og Fransk. Og i Henseende til Mathematik turde de Fleste, som have underkastet sig denne Examen, endnu mindre være i Stand dertil; idetmindste ikke mere, end mangen Adjunct, som ikke underviser i Græsk og Latin, vil kunne det med Hensyn til disse Sprog. Især maa man tilstaae Dette, naar man erindrer, at her ei er Tale blot om Modenhed til at bestaae examen artium, men om den rette Modenhed for Universitetet og Livet overhovedet. Dommen kan herom vel kun afgjøres ved alle Læreres forenede Overlæg, og den Dom i total Henseende, samt den endelige Decision, der tilfalder Rector, kan vel ligesaa snart Den, som ikke er egentlig Philolog, have i Henseende i Latinen og Græsken, som Den, der er Philolog, kan have den i Henseende flere af de øvrige Fag. Ved Skole-Examinerne og tilsidst den saakaldte Candidat-Examen i Skolen maa vel ellers enhver Lærer, som overhovedet har dannet sig til Skolemand, faae en Dom om enhver Discipels Modenhed i det Hele; i alt Fald er

det lige saa let for Den, som har glemt sin Mathematik, at illuderes ved saadanne Examiner, hvad Mathematiken angaaer, der dog siden strax ved Studierne til anden Examen er saa vigtig, som det er let, at blive illuderet i Henseende til Græsken for Den, som har glemt sin Græsk.

Saa bliver da kun det Spørgsmaal tilbage: bør ikke den af Skolens Lærere, som læser de vigtigste Fag, have det Fortrin at være Rector, eller omvendt: bør ei Rector baade kunne læse de vigtigste Fag, og tillige være Den, som virkelig læser dem med de øverste Classer?

Hvad det første af disse to Spørgsmaal angaaer, har jeg svaret derpaa allerede: Lad den Lærer, som har de vanskeligste Fag, faae den større Gehalt, og det fra først af; det fordrer naturlig Ret og Billighed; lad ham derpaa stige efterhaanden saa, at han altid beholder dette Mere forud. Lad ogsaa den Omstændighed, at han har havt de vigtigste Fag og fremdeles skal beholde dem, veie Noget, ved Bestemmelsen af, hvo der skal være Rector; men tillader derimod, at flere Aar, tilbragte i Skolens Tjeneste med Underviisning i andre Fag, maae veie op derimod, og at et endnu større Antal af saadanne Aar skaffer Fortrin. Naar en Skole mister en gammel Rector, som selv har læst Latin og Græsk for øverste Classe, er den vist bedst tjent med at faae en Mand i den tidligere Manddomsalder, omtrent paa 30 til 35 Aar i Stedet. Men er der nu naturlig Billighed i, at han skal blive Rector fremfor Mænd, der maaskee have virket til Skolens Bedste i 20 til 25 Aar, især saa længe det ikke er afgjort, at hiin besidder de egentlige Rector-Egenskaber i høiere Grad, end denne, til hvilke der da vel ordentligviis ogsaa skal en høiere Alder? Bedst er det unægteligen, at disse Egenskaber især tages til Følge, og at det da betragtes som to forskjellige Ting, det Ene: hvo der skal være Rector, og det Andet: hvo der skal have den større Gage m. v.

Et andet Udseende faaer vistnok Sagen, naar vi tage det omvendte Spørgsmaal og sige: Bør Rector ikke læse de vigtigste Fag? Unægtelig bør han ikke alene have sit visse Antal af Timer, men ogsaa i vigtige Fag et ikke for ringe Antal Timer med

øverste Classe, for at han noksom kan komme i Berøring med den, samt for at Beskaffenheden af hans Underviisning ikke skal skade hans Anseelse. Men vigtige bør alle Fag ansees for at være, og der maa i Skolen holdes over, at de betragtes som saadanne. Især vigtige ere, ved Siden af Latin og Græsk, unægteligen Historie og Geographie, Mathematik, Religion. Der er ogsaa givet dem en særdeles Vægt ved examen artium, idet der i Mathematiken gives to Characterer, og i Historie og Religion gives skrivtlige Spørgsmaal. Men Hovedsagen i Henseende til Anseelsen er, at der undervises grundigt og godt, saa at Discipelen veed sig hos en Lærer, ved hvem han føler sig at blive ret dannet i Faget. Saa at en Rector for at haandhæve sin Anseelse ikke behøver just at have Latin og Græsk, naar han kun er grundig i Det, han har. Hvad der er langt vigtigere, er, at han veed at holde Disciplin, at han understøtter de andre Lærere, og at han personligen er saa, at Disciplene baade kunne holde af ham og frygte ham (ut eum et amare et timere possint).

Kun ved at følge den Anskuelse af Sagen, jeg her har søgt at gjøre gjeldende, sikkrer man sig duelige Lærere i alle Fag. Hvorimod man ved at gjøre den saakaldte store Philologicum til Betingelse for Rector- og Overlærerpladser kun sikkrer sig duelige Lærere i et Par Fag, og ideligen kan komme i det Tilfælde, at maatte see meget duelige Lærere, ved hvis Bortgang Skolen taber overmaade Meget, forlade Skolen, fordi man har udelukket dem fra Alt det, der skulde bringe dem til at blive.

Men — vil man maaskee sige — ved at følge en anden Fremgangsmaade, end den nu bestaaende, vil man saa meget mindre sikkre sig dygtige Mænd til Lærere i de vigtigste Fag, jo mere man lægger an paa at faae dem lige gode i alle Fag. Det er sandt, at man ved at tage den udelukkende Adgang til Rectoraterne, man har aabnet for Philologerne, tilbage, vil opmuntre dem mindre stærkt. Men mon ikke mere i Forhold til Fornødenheden, altsaa mere i Forhold til Hensigten? Lader os overveie om man dog ikke kan tilskynde for stærkt til at dyrke Philologien som Embedsfag. Hvad om nu alle Rectorer, alle Overlærere, alle første Adjuncter vare Philologer, og tilmed — da Philologie er Nok til at danne et Hovedfag, og vist ogsaa trækker Den, som har Lyst dertil, noksom til, at han helst vil leve deri — alle de andre Fag ikke fandt nogen ret dygtig, ved Universitet tilstrækkeligen forberedet, længe dermed fortrolig Lærer, men alt i Henseende til disse andre Fag maatte komme an paa Lykke og Fromme? Jeg nævnte første Adjunct; med Tiden vilde det vel endog kunne blive Tilfældet, at i en Skole anden Adjunct ligeledes var en Philolog; thi De, som havde underkastet sig store Philologicum, vilde vel som oftest, strax efter, søge at komme ind i Skoleveien; og meldte sig Saadanne, kunde dog vel ikke let Andre foretrækkes;

medmindre man derved vilde give den Tilstaaelse, at en Skole ei var tjent med, at alle dens Lærere havde qvalificeret sig til at blive Overlærere og Rectorer.

Endnu vil jeg gjøre følgende Spørgsmaal: Hvad om Nogen, som, fordi han havde fundet, at han behøvede al sin Tid ved Universitetet til grundigt at studere latinsk=græsk Philologie, ikke havde lagt sig efter Historie og Hebraisk, og nu fordi han frygtede for, at han ikke vilde kunde indhente det i Henseende til disse Fag, maaskee allerede under hans Skolegang forsømte, saaledes, at han kunde med Ære bestaae en Examen deri, meldte sig til en Magister=Conferents, angav latinsk og græsk Philologie som sit Fag, og nu deri viiste sig nok saa solid, ja, som man vel maatte vente det, langt solidere, end de fleste af Dem, som havde taget store Philologicum? Mon ikke enhver Skole netop skulde kunne være tjent med, just at faae en saadan Overlærer, en saadan Rector? Ligeledes: om Nogen indstillede sig til en Magister=Conferents i Historien, og bestod den med Hæder? Ved en saadan Conferents skal, ifølge Universitetsfundatsen, altid prøves i Latin, Græsk og Philosophie. Det vilde da vel blive prøvet, om han havde læst de vigtigste Oldtidens Historieskrivere, der have skrevet paa Latin, og ikke var ubekjendt med de græske, blant hvilke han da dog vel maatte have læst Herodot heelt, om end ikke læst hverken denne eller hine egentligen philologiskt. Vilde nu ikke en saadan Historiker kunne blive ønskelig for enhver Skole?

Man har overhovedet i den anordnede Magister=Conferents et Middel til med Lethed at hjelpe paa de Ulemper, som jeg mener, at den store Philologicum ifølge sin Natur medfører. I Henseende til Mathematik, saavelsom Physik, har man desuden den polytechniske Læreanstalt, og det var vist at ønske, at enhver Skole i Tiden kunne faae een Lærer, som var gaaet ud herfra, men ved hvis Ansættelse der da maatte sees paa, i hvilke Fag han havde ladet sig examinere, hvorved da den priselige Indretning kommer tilgode, at man der kan lade sig examinere i enkelte Fag og tage Attest herfor. Den som havde taget den ene af denne Læreanstalts to Examiner, kunde da tillige lade sig examinere i Noget af det til den anden Henhørende; f. Ex. Den, som havde lagt sig efter den mechaniske Deel, kunde lade sig særskilt examinere i Botanik og Zoologie, hvilket da kunde skee i et videre Omfang, end som fordres af Dem, der tage den chemiske Deel.

Endnu maa jeg gjøre opmærksom paa, hvor lidet den bestaaende Skole=Embedsexamen harmonerer med den Indretning, at Fagene ere fordeelte imellem forskjellige Lærere. Denne gik frem af den samme Anskuelse af Sagen, som fremkaldte det pædagogiske Seminarium, hvilket gik ud paa at skaffe lige vel og grundigen dannede og øvede Lærere til enhver af de Hovedafdelinger af Fagene, man havde gjort. Men jeg veed heller ikke

Andet, end at Den, som havde gjennemgaaet Seminariet, var berettiget til Adgang til Rectorembede, hvad enten han var Philolog, eller var gaaet Seminariet igjennem i een af de andre Afdelinger. Idetmindste vilde det have været en uhyre Inconseqvents, om det ei havde været saa. At man heri gik tilbage til de Grundsætninger, der laae til Grund for Seminariets Stiftelse, var vist at ønske.

Endnu undlader jeg ikke at gjøre opmærksom paa, at den nærværende Debat Intet har at gjøre med det Spørgsmaal, om man skal ved enhver lærd Skole stifte endnu en Overlærerplads. Saa Meget vil jeg imidlertid bemærke angaaende Dette. Fire Lærere, foruden Rector, maa for enhver Skole, hvori Disciplenes Antal ei er saa stort, at man maa stifte flere Classer, end fire, være nok, forudsat, at Skoletimernes Antal nedsættes til 33 om Ugen. At af disse Lærere de tre ere dannede til, eller danne sig til Skolemænd, er unægteligen at ønske; flere end to bør ei høre til Dem, som blot søge Ansættelse interimistisk, uden at bestemme sig til, at ville leve ganske for dette Kald. Men at de alle forstaae sig paa Det, og ere dannede i Det, hvori de skulle undervise, maa der sørges for, og at ønske var det, at de alle idetmindste i 6 til 8 Aar vilde leve for Skolen, et Antal af Aar, som den Theolog der begynder med det 23de Aar, vel selv kunde have godt af at anvende hertil, for imidlertid at modnes vel til sin tilkommende Bestemmelse, idet han i den Mellemtid tillige kunde øve sig i at prædike. Fik han i saadan Mellemtid i nogle Aar Deel i Religionsunderviisningen, især for de Smaae, vilde det især være godt for ham. At ønske er det derfor, at der maatte existere den fuldkomneste Forvisning om, at 6 til 8 Aar, tilbragte i en Skoles Tjeneste, maatte veie ganske lige med lige saa mange i et præsteligt Embede tilbragte Aar, i Henseende til Befordring.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Januar 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 98 og 99.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Den dyriske Magnetisme.

(Af Foreign Quarterly Review, for October 1833.)

Efter den Forestilling man gjør sig om den dyriske Magnetisme, er det en Indflydelse, som et Menneske, ved en Slags Emanation eller endog blot ved en stærk Villie har paa et andet, og hvis Virkninger yttre sig ved visse Phænomener, som Gaben, Søvnighed, Krampe, Convulsioner og Somnambulisme; i hvilket sidste Tilfælde Patienten bringes til clairvoyance og prévision, hvoraf den første bevirker, at han seer tydeligt med lukkede Oine, og den sidste, at han forudsiger tilkommende Ting.

I Begyndelsen af det syttende Aarhundrede opvakte Undersøgelserne om Magnetens Egenskaber stor Opmærksomhed, og det var bleven en meget almindelig Mening, at den med Held kunde anvendes som Lægemiddel. Kircher var en af de første, som anvendte den; han lod en Patient, som leed af Brok, synke en lille Magnet, stødt til Pulver, medens han udvendig anbragte et Omslag af Jern=Fiilspaaner, og da Magneten kom til det tilsvarende Sted indvendig, drog det Jernet til sig og dermed Hævelsen, hvorved da Sygdommen blev helbredet. Ambrosius Pareus forsikkrer, at han har seet adskillige Cure af dette Slags. En Preusser, som havde slugt en Kniv, blev cureret paa en omvendt Maade; et magnetisk Plaster blev anbragt paa Underlivet, og Kniven blev snart trukket saa langt frem, at Chirurgen ved et let Indsnit kunde tage den ud. Paracelsus's Methode var mere mysterios; visse Combinationer og astrologiske Indflydelser vare nødvendige, tilligemed en vis Grad af Troe hos Patienten. Hans magnetiske Behandling gik ud paa at forplante Sygdommen til andre Ting. Dette

kunde skee paa sex Maader, hvoraf det vel vil være nok at fremsætte den ene:

Den første Maade er Inseminationen. En Magnet, som er overstrøet med Mummie, blandes med feed Jord, som maa sies vel og blandes med Mummie, og lægges derpaa i en Leerkrukke; heri saaer man Frøe, som daglig maa vandes med det Vand, hvori det syge Lem er bleven vadsket, og saaledes gaaer Sygdommen over i Planten. Vent saa til Foraaret kommer, og plant Planten om i lignende Jord; ligesom den voxer til, vil Sygdommen aftage og tilsidst ganske ophøre.

Skotlænderen Maxwel fandt at denne Venten undertiden kunde være noget kjedende, og foreslog sine Patienter, at de imidlertid skulde bruge nogle almindelige Midler, som Aareladning, Purgativer og sveddrivende Medicamenter. Paa denne Maade bleve magnetiske Cure ikke sjeldent foretagne, og de taknemmelige Patienter opløftede det nye System til Skyerne, medens de forglemte den Hjælp, de fik af det gamle.

Magnetisterne gik nu et Skridt videre, og fandt, at det var aldeles overflødigt at bruge Medicamenter til Legemet, i det mindste i Tilfælde af Saar, og tilstrækkeligt blot at behandle Instrumentet, hvormed Saaret var bibragt. Nu kom den berømte sympathetiske Salve i Brug, som saa mange tilskrev sig Æren af at have opfundet; dog syntes det, ved at sammenligne de forskjellige Vidnesbyrd, at Paracelsus har, om ikke opfundet, i det mindste betydelig forbedret den. Til Gavn for Læserne fremsættes her Recepten:

"Tag Mos, som voxer paa Hovedet af en Tyv, der er hængt og ikke skaaret ned af Galgen — virkelig Mummie — varmt Menneskeblod — af hvert Slags en Unce; dernæst af menneskelig Sveed to Uncer; af Linolie — Terpentin — Armenisk Bolus — af hver Sort to Drachmer. Bland Alt vel i en Morter, og gjem det i en aflang snæver Krukke."

Dette curerer alle Saar af skarpe Vaaben, med mindre de ere gaaede gjennem Arterierne, Hjertet, Hjernen o. s. v., og anvendes paa følgende Maade: Tag det Vaaben, hvormed man er blevet saaret, eller, hvis man ikke kan faae dette, en Pind, dyppet i Blodet, be=

smør det omhyggeligt og læg det paa et kjøligt Sted. Saaret behøver man kun at vadske med reent Vand, og bedække det med en reen, blød Linnedklud, hvilket man gjentager hver Dag. Ved Sympathiens underfulde Virkning helbredes Saaret hurtigt, og der er heller ingen Grund til at tvivle om et lykkeligt Udfald af denne Behandlingsmaade; thi vor Tids Chirurger følge den selvsamme Methode, undtagen at de ikke smøre Salve paa Vaabenet. Dr. Fludd, eller som han kaldte sig, Robertus a Fluctibus havde i sine Skrifter udbredt Rygtet om den sympathetiske Salve i England, hvor den blev meget berømt. Præsten Foster skrev et Værk, som han kaldte Hoplocrisma-Spongus, eller "en Svamp til at vadske Vaabensalven bort med," i hvilke han beviste at den var magisk og ulovlig, og at dens Opfinder var Djævelen. Dr. a Fluctibus forsvarede sit Yndlings-Remedium i et Skrift, som han kaldte: "Præsten Fosters Svamp trykket ud." Denne Strid var et Middel til at forberede Folks Sind til langt større Virkninger af overnaturlig Magt, som kort efter viste sig i de vidunderlige Cure, som Valentin Greatrak udførte ved Strygning med Hænderne. Greatrak var en hypochondrisk Irlænder, som, efter at have tjent nogle Aar under Cromwell, overlod sig til Lediggang og mørke Grublerier, begyndte at have Syner, og indbildte sig tilsidst, at der var skjænket ham den Gave at kunne curere alle Slags Sygdomme, og drive Djævlen ud, hvilken sidste Bedrift han udførte med en hysterisk Kone, i det han jagede den onde Aand op og ned i hendes Hals, indtil den med voldsom Ræben fløi ud, og Konen gik frisk bort." Skjøndt Geistligheden forbød ham dette Væsen, kunde han dog ikke lade være, men vedblev med sine Haandspaalægninger. Hans Ry blev saa stort, at Lord Conwey indbød ham til at komme over til England for at curere hans Kone for en voldsom Hovedpine, hvoraf hun i flere Aar havde lidt, og som Lægerne ikke havde kunnet helbrede hende for. Greatrak reiste til England, men hans Cuur mislykkedes aldeles. Under sit Ophold i Lordens Huus lagde han Haand paa flere Folk, "af hvilke nogle," fortæller et Öievidne, "aldeles ikke bleve hjulpne; Nogle følte en øieblikkelig Lindring ved hans Berørelse, og nogle vedbleve at befinde sig saa vel, at jeg troer

at kunne sige, at de ere helbredede." Han nedsatte sig derpaa i Lincoln's Inn Fields, hvor han offentliggjorde en stor Mængde Attester om de velgjørende Virkninger af hans System, som han vedblev at practisere.

Saaledes var den dyriske Magnetisme i dens ældre Periode blandet med Levninger af Astrologie, Alchymie og sværmerisk Lettroenhed. Den følgende Deel af dens Historie er mere bekjendt. I Begyndelsen af det attende Aarhundrede forsamlede sig de saakaldte "Convulsionaires de St. Médard" ved deres Skytspatron, den jansenitiske Præst Paris's Grav, og de Scener, som her forefaldt, vare lige saa overtroiske som uanstændige, latterlige og oprørende. Her saae man en Gruppe af Mennesker, som andægtige og ydmyge nærmede sig den hellige Grav, og anraabte Gud og St. Paris om at gjengive dem deres Helbred, hist en Skare af hysteriske Qvinder, som deels, liig pythiske Præstinder, i heftige Convulsioner, udstødte rædsomme Skrig, og deels overlod sig til de største Usømmeligheder; her laae et spædlemmet Fruentimmer, som et halvt Dusin stærke Mænd trampede paa, hist et andet, som en Karl af herculisk Styrke af al Magt slog med en tung Jernstang, medens hun vedblev at raabe: "Ah! que cela est bon! Courage mon frère; redoublez encore des forces si vous pouvez." Carré de Montgeron var ikke i Stand til at fyldestgjøre en af disse Damer med 60 Slag, som han med al sin Kraft gav hende; han prøvede med samme Vaaben og med samme Kraft at slaae paa en Muur, og slog ved det 25de Slag Hul i samme. Søster Sonnet erhvervede sig Navn af Salamander ved at ligge paa en gloende Rist, og Lægen Morand fortæller at han har seet tre Korsfæstelser. Deleuze paastaaer imidlertid i sin "Histoire critique du Magnétisme animal," for ramme Alvor, at alt dette er en Følge af, og vidner om Tilværelsen af en magnetisk Kraft. Hvorledes det er muligt, at forene disse Galskaber med Noget, der gjør Fordring paa Navn af Videnskab, er ikke godt at indsee. "Der er visse Argumenter," bemærker Bertrand rigtig, som det er ligesaa urimeligt at indrømme som alvorligen at gjendrive;" og dette er vistnok et af disse.

Imidlertid vedblev Magnetismen at gjøre Fremskridt i Tydskland; dog gik den mere ud paa at undersøge Magnetens Indvirk-

ning paa Mennesket, end de dyriske Legemers Indvirkning paa hinanden. Jesuiten Hell gjorde sig meget berømt ved sine magnetiske Cure, og omtrent i Aaret 1774 meddeelte han sine Erfaringer til Mesmer, ved hvem Theorien fik en ny Skikkelse, og blev almindeligen udøvet; den tiltrak sig nu saa stor Opmærksomhed, at den blev Gjenstand for Physikernes Drøftelse og Skarpsindighed, og gav endog Anledning til en speciel Undersøgelse af det franske Videnskabers Academie og andre lærde Selskaber. Mesmer begyndte sin Bane med i Aaret 1766 at udgive en Afhandling om "Planeternes Indflydelse paa det menneskelige Legeme," hvori han paastod, at ligesom Solen og Maanen foraarsage Havets Ebbe og Flod, saaledes have de en lignende Indflydelse paa alle organiske Legemer, og især paa Nervesystemet, ved at frembringe to lignende Tilstande, som han kaldte Intension og Remission, og som han troede kunne forklare de periodiske Forandringer i forskjellige Sygdomme, i forskjellig Alder og Kjøn. Den Egenskab, ved det menneskelige Legeme, som skulde gjøre det modtageligt for denne Indflydelse, kaldte han dyrisk Magnetisme. Hell's Iagttagelser kastede efter hans Tanker et nyt Lys paa hans Theorie; han fik Jesuiten til at gjøre ham nogle Magneter af en særegen Form, og begyndte nu at experimentere for at godtgjøre Rigtigheden af hans Ideer. Han var saa heldig at træffe paa en ung Dame, ved Navn Oesterline, som leed af en krampagtig Sygdom, hvis Symptomer passede til hans nye Theorie. Anfaldene vare periodiske, og ledsagedes af Blodets Strømmen til Hovedet, i Forening med Phantaseren, Opkastelse og Besvimelse. Hvorvidt disse Anfald stode i Forbindelse med Maanen, omtaler han ikke, men det lykkedes ham snart, at bringe dem i sit System om Planeternes Indflydelse, saa at han var i Stand til at forudsige, naar de vilde ophøre og komme igjen. Der stod nu kun tilbage at bevise: at der mellem Legemerne her paa Jorden existerede en gjensidig Virkning, liig Himmellegemernes, ved Hjelp af hvilken han kunstig kunde efterligne de periodiske Omvexlinger af den ovenomtalte Ebbe og Flod. Da der altsaa kun manglede denne Bagatel for at fuldstændiggjøre en saa vigtig Theorie, kunde det ikke feile at han jo ogsaa maatte finde den; og

han forkyndte ogsaa snart, at denne materielle Indflydelse virkeligen existerede, og, som han dog ikke gjør tydelig Regnskab for, at hans Legeme var det Sted, hvor den fornemmeligen opbevaredes, og hvorfra den kunde meddeles til alle andre. Naar saaledes f. Ex. Ingenhousz i Selskab med ham besøgte Jomfrue Oesterline under et Anfald af Sygdommen, kunde han berøre hvilkensomhelst Deel af hendes Legeme, uden at det frembragte mindste Virkning; men naar Mesmer, ved at berøre hans Haand, havde meddeelt ham den dyriske Magnetisme, og han da anstillede nye Forsøg, kunde han, ved blot at pege med Fingeren, frembringe convulsiviske Bevægelser hos hende.

Nu blev den dyriske Magnetisme nøie og bestemt adskilt fra den mineralske, og omendskjøndt Mesmer i nogen Tid vedblev at bruge Magneten, var det kun formedelst den Egenskab, han tillagde den, at den var Leder for den nye opfundne Indflydelse; ja 1776 ophørte han ganske at bruge den. Han forlod Wien, hvor Stoerch og Ingenhousz gjorde ham latterlig, og reiste gjennem Schwaben og Schweiz, hvor han fandt en frygtelig Rival i Pater Gasßner, der var berømt for at uddrive Djævle, hvilke han holdt for de fornemste Aarsager til de fleste Sygdomme. Mesmer bar sig ad, som hans Efterfølgere i lignende vanskelige Tilfælde; istedet for at undersøge Sandheden af Gasßners Cure, antog han dem strax for Kjendsgjerninger, og erklærede, at de øiensynligen vare Resultater af den store Naturkraft, han nylig havde opdaget. Det lykkedes ham at helbrede en Oienbetændelse og et Tilfælde af sort Stær, og med Attester herfor vendte han tilbage til Wien. Her paatog han sig at curere Jomfru Paradis for Blindhed og Convulsioner, og efter i nogen Tid at have magnetiseret hende, erklærede han hende for fuldkommen frisk. Oienlægen Barth kom til hende, og erklærede hende for ligesaa blind som før, og hendes Familie fandt ved hendes Tilbagekomst, at Convulsionerne vedbleve som tilforn! Dette var nu vistnok en slem Feiltagelse; men Mesmer, som havde en mageløs Uforskammenhed, erklærede, at det var en falsk Beretning, opfundet for at skade hans Renommée; at Pigen var ganske frisk, men "at Familien tvang hende til at lade som hun blev betaget af Convulsioner og stille sig an som blind." Denne Uforskammenhed gik dog lidt for vidt; Mesmer fandt det derfor raadeligst at forlade Wien, og besluttede nu at fremtræde

i Paris. Her begyndte han mere beskedent; han henvendte sig til de Lærde og Lægerne, og udviklede sit System for dem, uden dog at gjøre Proselyter; han søgte derpaa at faae Patienter, og paastod at have gjort nogle Cure, men da han kun tiltrak sig liden Opmærksomhed, udgav han sine Memoirer om Opdagelsen af den dyriske Magnetisme, hvori han ikke alene paastod Tilværelsen af et magnetisk Fluidum, men tillige af et anti=magnetisk, der virkede saaledes i nogle Personers Legeme, at disse Personers blotte Nærværelse var i Stand til endog hos andre at forhindre Virkningen af den magnetiske Kraft. Nytten af denne nye Kraft er iøinefaldende, da den var ham et Forsvarsmiddel, naar hans Experimenter mislykkedes. Han henvendte sig nu til Præsidenten for Videnskabernes Academie, Le Roi, for at faae sit System undersøgt, men vidste altid at faae disse Undersøgelser afbrudte, naar de vare nær ved at komme til en afgjørende Bestemmelse. Først da en temmelig anseet fransk Læge, Deslon, erklærede sig for overtydet, og forenede sig med Mesmer for at udøve Magnetismen, begyndte den at gjøre Opsigt.

Deres Fremgangsmaade var følgende. Midt i et Værelse stod et ovalt eller rundt Kar, omtrent 4 Fod i Diameter og 1 i Dybde; i dette lagde man i Form af Radier en Deel Flasker, med Halsen udad, godt tilproppede og fyldte med magnetiseret Vand. Karret blev fyldt med Vand til over Flaskerne, og undertiden kom man stødt Glas eller Jern=Fiilspaan i Vandet. Dette Kar blev kaldt le baquet; fra Laaget som var gjennemboret med mange Huller, gik lange, tynde og bevægelige Jernstænger, hvormed Patienterne kunde berøre den syge Legemsdeel. Desuden var der fastgjort ved Laagets Ring et Reb, som gik rundt om alle Patienterne, der sad i en Kreds og dannede saaledes en Forenings=Kjæde; en anden Kjæde dannede de ved at lægge Hænderne sammen, og det blev dem paalagt at sidde saa tæt sammen, at deres Hænder og Fødder berørte hinanden, hvilket overordentlig lettede det magnetiske Fluidums Gang. Magnetiseurerne gik omkring, og satte sig i Rapport med Patienterne, favnede dem om Knæet og gneed dem blidt langs Nervernes Løb idet de sagte trykkede dem paa forskjellige Steder af Brystet og Underlivet. Virkningen af saadan Behandling paa fine Fruentimre, er vel let at forudsee. Det Huus, som Mesmer beboede havde en,

yndig Beliggenhed; hans Værelser vare rummelige og pragtfuldt meublerte; malede Ruder og Jalousier udbredte en dunkel, høitidelig Belysning; Væggene vare rundt omkring behængte med Speile, en mysterieus Taushed herskede, fine Røgelser opfyldte Luften, og undertiden bidrog en Harmonicas melodiske Toner eller Vocal-Musik til at forhøie Virkningen af den magnetiske Kraft. Hans Salons bleve et dagligt Tilflugtssted for Paris's Modeverden. Damer af Stand, som vare mætte af Fornøielser, og som af Lediggang eller Vellyst vare plagede af Vapeurs eller nerveuse Tilfælde, enerverede Mænd, som havde nydt alt hvad Sandseligheden kan frembyde, og til Gjengjeld erholdt en nedbrudt Constitution, og som vare blevne gamle før Tiden, strømmede skareviis til ham, for at nyde de behagelige Følelser og nye sandselige Fornemmelser, som denne mægtige Troldmand sagdes at kunne give dem. Nysgjerrighed og Lyst havde ophidset deres Indbildningskraft; de troede, fordi de vare uvidende, og denne Troe var Alt hvad der ufordredes til at bevirke det magnetiske Tryllerie. Fruentimmerne, som altid ere de meest enthusiastiske, begyndte at gabe, strække sig, følte lette Nervekramper, og kom tilsidst i en exciteret Tilstand, eftersom Magnetiseurerne (jeunes hommes beaux et robustes comme des Hercules) fordoblede eller vedbleve med de blide passes eller attouchemens, ved hvilke den magnetiske Virkning meddeeltes. Midt under denne besynderlige Scene traadte Mesmer ind, iført en lang, siid Kjole af lillafarvet Silke, rigt broderet med Guld-Blomster, og med en lang, hvid Stav i Haanden. Med en myndig og gravitetisk Mine nærmede han sig, og syntes at styre de forskjellige Individers Bevægelser. Her laae gispende Qvinder, som vare nær ved at qvæles, — han befalede at opsnøre dem; andre kradsede i Væggene, rullede rundt paa Gulvet med stærk Krampe i Halsen, og udstødte undertiden høie Skrig — han traadte hen til dem, tegnede visse Linier med sin Stav over deres Legemer, og øieblikkelig bleve de rolige, erkjendte hans Magt, og følte det løbe koldt eller brændende gjennem deres hele Legeme, eftersom han svang Staven i forskjellige Retninger.

Mesmer blev nu Gjenstand for almindelig Omtale, og Penge, som han var meget grisk efter, strømmede ind til ham; ja, man tilbød ham endog en betydelig Pension, dersom han vilde meddele sine

Opdagelser til dertil udvalgte Læger. Men dette var netop hvad Mesmer frygtede: istedetfor at modtage Tilbudet, affecterede han med Eet Høimodighed, talte om sin Ringeagt for Penge i Forhold til hans Kjærlighed for Videnskaben, hans Philanthropie, — og reiste pludselig til Spaa, hvor han havde den Ærgrelse at høre, at Deslon havde succederet ham i hans Forretning og Indtægter. Imidlertid havde han den Trøst, at en af hans Patienter, Bergasse, foreslog at aabne en Subscription for ham paa 100 Actier, hver paa 100 Louisd'orer, paa Vilkaar at han skulde meddele Subscribenterne sin Hemmelighed. Mesmer modtog gjerne Forslaget, og vendte tilbage til Paris, hvor han saae sine Forventninger overtrufne, da han erholdt en Sum af 340,000 Livres. Talrige Skrifter bleve nu udgivne. Court de Gébelin, Forfatteren til Skriftet "Monde primitif," paastod at være cureret ved Magnetismen, og blev en af hans ivrigste Tilhængere; men til al Ulykke døde han kort efter, og ved Obductionen fandtes, at hans Nyrer allerede længe havde været i en fuldkommen Disorganisation, og at altsaa den magnetiske Cuur kun havde havt Sæde i hans Indbildningskraft. Hans Død blev bekjendtgjort paa følgende Maade: "Mr. Court de Gébelin, auteur du Monde Primitif, vient de mourir, guéri par le magnétisme animal." En anden af Mesmers Tilhængere, den berømte Chemist Berthollet, udgav en Piece, hvori han endog gik saavidt, at han truede sin Lærer med Prygl, fordi han havde bedraget ham. Tilsidst besluttede Regjeringen, at en alvorlig Undersøgelse skulde finde Sted, og en Commission blev nedsat, af hvilken Bailly, Franklin, Lavoissier og flere vare Medlemmer. Mesmer mærkede Faren, og nægtede at møde; men Deslon, som længe havde været hans Medhjælper, og kjendte hans Theorie, var enten mere ærlig eller mere dum, og forklarede for Commissionen alle de forskjellige magnetiske Convulsioner, Criser og Cure, og overbeviiste derved baade denne og ethvert fornuftigt Menneske om, at Mesmer var en dristig Charlatan. Commissionens Indberetning, der er et af de skjønneste Exempler paa skjønsom Undersøgelse og klar, logisk Deduction, er saa ofte bleven trykt og omtalt, at det her kun er nødvendigt at fremsætte Resultatet deraf. Man seer deraf, at der er intet Beviis for Tilværelsen af et universelt Fluidum eller en magnetisk Kraft, uden

dets Virkninger paa det menneskelige Legeme, og at disse Virkninger kunne frembringes uden passes eller andre magnetiske Manipulationer; at disse Manipulationer ere utilstrækkelige til at frembringe nogen Virkning, naar de bruges uden Patientens Vidende; at derfor Indbildningskraften, og ikke den dyriske Magnetisme, er Aarsag i de frembragte Resultater. Commissionen omtaler tillige, hvormeget attouchemens virke paa sensible Patienter, og hvormeget Efterligningsygen virker. Den slutter sin Beretning med en skjønsom Bemærkning: "Le magnétisme n'aura pas été tout à fait inutile à la philosophie qui la condamne; c'est un fait de plus à consigner dans l'historie des erreurs de l'esprit humain, et une grande expérience sur le pouvoir de l'imagination." Denne Indberetning styrtede Mesmer; han vendte tilbage til sit Fødeland, for der at nyde sit slet erhvervede Bytte, og hans System fandt Ly i Busancy hos Mr. de Puységur, som opfandt Somnambulismen, og føiede den til Systemet. Pététin i Lyons fandt at cataleptiske Patienter, naar de vare i naturlig Somnambulisme, kunde læse en Bog, og smage Bonbons, som man lagde paa deres Underliv. Den Evne at kunne undersøge sit eget eller andres Indre, saavelsom at forudsige tilkommende Hændelser og bestemme Sygdommens Ende hører formodentlig ogsaa til Puységurs Opdagelser.

Nu kom Revolutionen, og Ingen i Frankrig havde Tid til at tænke paa disse barnagtige Absurditeter. Den dyriske Magnetisme vendte tilbage til sit Fødeland, Tydskland, hvor den siden vedblev at trives. I England fremstod vel nogle enkelte Magnetiseurer, som Maleren Loutherbourg*); og Perkin med sine mineralske Afledere, tractors, som dog snarere henhørte til den mineralske end dyriske Magnetisme; men Dr. Haygarth gav disse tractors Naadestødet, idet

*) En Efterligner af Greatrak. En Beretning om hans Mirakler udkom i Aaret 1789 under Titel af: "A List of new Cures performed by Mr. and Mrs. de Loutherbourg, without medicine. By a lover of the lamb of God." Denne "lover of the lamb of God" var et vanskabt Fruentimmer, ved Navn Mary Pratt.

han forfærdigede Afledere af Træ, som, efter at være malede som de af Metal, gjorde de selvsamme Cure, hvorover han udgav en fuldstændig Beretning, og nu ophørte Talen om denne Gjenstand aldeles i England, indtil den franske Commissions Indberetning blev udgivet og oversat.

I Frankrig vedligeholdt den en tvivlsom Existence under Puységur's Auspicier, som dog altid havde Patienter i Mængde, da han var af en godgjørende Characteer, og ikke alene magnetiserede men underholdt sine Patienter. Da det vilde blive ham altfor kjedsommeligt at magnetisere ethvert enkelt Individ, foretrak han at magnetisere et gammelt Elmetræ paa Torvet i Busancy, fra hvis Grene han lod Touge gaae ned, der skulde tjene som Conductorer for Fluidummet. En Person fra Paris, som reiste derhen for at see dette, fandt fleer end 150 Mennesker forsamlede om Træet i meer eller mindre exciteret Tilstand; dog vovede ingen af dem at lade det komme til en Crisis, førend En var gaaet op paa Slottet for at bede om Tilladelse, og kom tilbage med en ny Ladning af Fluidummet, hvilket snart gjorde en almindelig Virkning. Folkemængden i Egnen tiltog ved disse Forsamlinger mere end Indbyggernes Sundhed eller Moralitet.

Fremgangsmaaden ved Magnetiseringen var nu bleven meget simplere; man holdt op med Baquetten, Staven, og den stærke Trykning, og med disse ophørte for en stor Deel de voldsomme Criser og de stærke, convulsiviske Anfald. Man antog en, saa at sige, mere drømmende Methode, som mere udelukkende angreb Indbildningskraften — kort sagt Somnambulismen kom i Stedet for Convulsioner. Det bedste Beviis for at denne afhænger af Phantasien, afgiver den endnu simplere Methode, som Abbé Faria opfandt. Han lod Patienten lægge sig paa en Sopha, bad ham at lukke sine Øine, og samle sine Tanker, og udtalede derpaa pludselig, i en stærk, bydende Tone, Ordet: Sov! og Virkningen deraf var almindelig en let Convulsion i Patientens Legeme, Hede, Transpiration og undertiden endog Somnambulisme. Lykkedes det ikke første Gang, gjentog han det to, tre eller endog fire Gange; gjorde det da ingen Virkning, erklærede han Patienten for uskikket til at modtage dette Slags Indtryk.

Der er kun lidet mere at sige om Magnetismens Historie.*) Foruden Deleuzes ovenomtalte Værk, udgivet 1813, udkom senere nogle Tidsskrifter om denne Gjenstand, hvoraf det sidste: L'Hermès, Journal du Magnétisme, som blev udgivet af 2 Damer (Mdmsll. Lévi og Mdmsll. Fouchard), ophørte i Aaret 1829. Blandt Magnetismens øvrige Skribenter høre Dupotet, Bertrand**), Rostan og Georget. Den sidste Act i det magnetiske Drama var Nedsættelsen af en Committee fra det kongelige medicinske Academie, for at undersøge de nye Beviser, som Videnskabens Dyrkere paastode at kunne fremføre.***) Denne Commitees Undersøgelser varede fra 1826 til 1831. De skeete under de gunstigste Omstændigheder for Magnetismen; thi Committeen var taalmodig, opmærksom, og snarere partisk for, end imod den. Men førend vi omtale de Forsøg, der bleve anstillede, ville vi undersøge det Spørgsmaal, hvorledes de, der have været Vidne til magnetiske Experimenter, ere komne til at troe derpaa. Deleuze, den dyriske Magnetismes Nestor, som Hermès kalder ham; besvarer dette saaledes:

"Den eneste sande Overbeviisning opstaaer af egen Erfaring. For at overbevises om den dyriske Magnetismes Tilværelse, maa man altsaa magnetisere. Til at magnetisere udfordres:

"Stor Tilbøielighed til at gjøre Godt; — Fast Troe paa Magnetismens Kraft. — Lysten beroer paa Dig selv. — Troen har Du endnu ikke, "mais vous pouvez mettre votre âme dans l'état où elle serait si vous croyiez." Man behøver kun at bortjage al Tvivl og ønske et heldigt Udfald. — Forglem for en Tid al Din Kundskab i Physik og Metaphysik, og forjag af Sindet alle de Indvendinger, som maaskee kunne falde Dig ind. — Indbild Dig at det staaer i Din Magt, at tage Sygdommen i Din Haand og kaste den bort. — Tillad Dine Patienter med det Samme at bruge passende Lægemidler. — Magnetiseer

*) Den engelske Anmelder forbigaaer den omfattende tydske Literatur over denne Gjenstand. Red. Anm.

**) Hans Værk begynder saaledes: "Je crois aux phénomènes du somnambulisme, & j'écris ce livre pour prouver que le magnétisme est une pure chimère.

***) Af de 11 Commissairer fratraadte tre, nemlig Magendie, Double og Laennec.

aldrig i saadanne Personers Nærværelse, som tvivle og ville undersøge Sagen — Raisonneer ikke over Magnetismen i de første sex Uger efter at Du har begyndt at studere den." —

Deleuze forlanger altsaa kun, at et Menneske skal give Slip paa sin Forstand, indbilde sig en Absurditet, glemme sine Kundskaber, begynde med Lettroenhed; og lover ham da, at han skal ende med Troe; og dog er denne Mand almindelig udraabt for Systemets viseste og meest philophiske Forsvarer! —

De magnetiske Forsøg, som Committeen undersøgte, bleve anstillede af Foissac, Dupotet og Chapelain. Den første, en ung Læge og Magnetiseur gav Anledning til Committeens Nedsættelse ved at skrive et Brev til Academiet, hvori han gjorde det opmærksomt paa, at siden hans Kunst var blevet fordømt i Aaret 1784, var et nyt Factum bleven opdaget, nemlig Somnambulismen, om hvis overordentlige Natur han kunde overtyde det ved en qvindelig Patient, som han havde under Behandling. Det hedder iblandt Andet i dette mærkelige Brev:

"Somnambulister kunne, ved efterhaanden at lægge Haanden paa en Fremmeds Hoved, Bryst og Underliv, øieblikkelig opdage dennes Sygdom, de Forandringer der foregaae med samme, og hvad Smerte Patienten lider; de kunne sige, om hans Helbredelse er mulig, vanskelig eller let, nær eller fjern, og hvilke Lægemidler der ere de bedste at bruge. Heri afvige de aldrig fra en fornuftig Lægekunsts Grundsætninger, ja! jeg tør sige: "leurs inspirations tiennent du génie qui animait Hippocrate !"

Han opfordrer Academiet til at besøge Hospitalerne og vælge Personer, som ere angrebne af hvilkensomhelst hidsig eller chronisk, simpel eller sammensat Sygdom, og tilbyder sig at indestaae for, at hans Somnambulister i ethvert Tilfælde med Vished skulle opdage Sygdommen, og behandle den rigtig. "Les somnambules, j'en reponds, feront briller leur sagacité en raison des difficultés."

Foissac fremførte nu sin Somnambulist for Commissionen, og dennes Indberetning var, at Somnambulisten aldeles ikke vidste noget af det, som Foissac havde talt om. Committeen begyndte nu at søge om Beviser i Hospitalerne, hos Magne-

tiseurernes Patienter, og i selve Magnetiseurernes Huse. Saaledes underrettede de Geslin Committeen om, at han havde under Behandling en Somnambulist, Mdmsll. Couturier, der boede i det samme Huus som han; Chapelain ligeledes om en Kone paa 24 Aar der boede i hans Huus; Dupotet fremstillede en af sine gamle Patienter og Mdmsll. Sanson, som han havde magnetiseret 6 Aar i Forveien. Hvor let her kunde finde Overeenskomst Sted undgik ikke engang Commissionens noget langsomme Fatteevne, og den forsikkrede derfor, at den havde taget Forholdsregler for at sikkre sig mod al hemmelig Overeenskomst, "medmindre man kunde antage at en retskaffen Mand, som vi altid have befundet Hr. Foissac at være, kunde være i Stand til at indlade sig i Forstaaelse med Andre uden Kundskab og Opdragelse, for at bedrage os;" men hvem skulde der ellers findes hemmelig Overeenskomst imellem, end imellem Magnetiseuren og hans Patient, og burde de have stolet paa hans Ære, hvis Sag de skulde undersøge? Af en saadan Committee kunde man vente sig Alt; de havde som Dubois heldig udtrykker sig, en "robuste foi," og deres Maade at raisonnere paa var ligesaa plump som deres Lettroenhed grov. Nogle Exempler ville oplyse det. De ere tagne af Committeens Indberetning.

"Et Barn paa 28 Maaneder, der ligesom dets Fader, leed af epileptiske Anfald, blev magnetiseret i Hr. Bourdois Huus af Foissac, den 6te October 1827. Næsten øieblikkelig efter Operationens Begyndelse, gneed Barnet sine Oine, lagde Hovedet til den ene Side, gabede, syntes i stor Bevægelse, kradsede sig i Hovedet og bag Orene, syntes at stride med Søvnen, og sprang derpaa brummende op. Vi magnetiserede det igjen, men da ingen Symptomer indfandt sig, ophørte vi med Forsøget."

"Et lignende Tilfælde mødte med en døvstum Person paa 18 Aar, som længe havde været plaget af epileptiske Tilfælde, og hvem Hr. Itard ønskede magnetiseret. Foissac magnetiserede ham 15 Gange. Vi behøve neppe at sige, at Anfaldene aldeles ophørte under Operationen, og at de først vendte tilbage efter 8 Maaneders Forløb, hvilket aldrig før var indtruffet under hans Sygdom; men vi maa bemærke at de mærkværdige Phæ-

nomener, som viste sig hos dette unge Menneske under Behandlingen var Tunghed i Øielaagene, en almindelig Døsighed, Lyst til at sove og undertiden Hovedsvimmel."

Over disse Tilfælde raisonnerer Committeen saaledes:

"Disse Tilfælde synes os at fortjene Opmærksomhed. De to Individer, som vare Gjenstande derfor — et Barn paa 28 Maaneder og en døvstum Dreng — vare uvidende om hvad der foregik med dem. Den ene kunde ikke forstaae det, og den anden havde aldrig havt den mindste Idee om Magnetismen; og begge følte dog dens Indflydelse; og i begge Tilfælde er det umuligt, at skrive denne paa Phantasiens Regning."

At et Barn paa 28 Maaneder ikke kan have megen Indbildningskraft, maa man indrømme; men at Nogen i dette Barns Bevægelser kan finde Virkninger af den magnetiske Kraft er ubegribeligt. Et stakkels lille Barn bliver bragt ind, lagt paa en Sopha, omringet af alvorlige, sortklædte Mænd, af hvilke En paa en mysterieus Maade svinger sin Haand over hans Ansigt; og hvad gjør Barnet? det gnider sine Øine, gaber, kradser sit Hoved og Øren, græder og løber sin Vei. Og det er Magnetisme!

Hvad det døvstumme Menneske angaaer, og Committeens Erklæring, at det er umuligt at skrive Virkningerne paa Indbildningskraftens Regning, fordi han var døvstum, da er det dog vistnok den høieste Grad af Absurditet. Hvad enten nu Committeen mener, at han, fordi han var døvstum, ikke kunde see Foissac's Manipulationer, eller at han, skjøndt han saae dem, ikke havde nogen Indbildningskraft, hvorpaa de kunde virke, er det ikke godt at sige, hvilken Mening er den meest latterlige, saameget mere som Itard, der var Medlem af Committeen, var Læge ved et Døvstumme-Hospital, hvor han daglig maa have mærket at disse ikke mangle poetisk Sands.

Mdmsll. Delaplane blev magnetiseret af Foissac, og faldt i Søvn efter 8 Minuters Forløb. Anden Gang svarede hun med at nikke eller ryste med Hovedet. Tredie Gang gav hun tilkjende, at hun om to Dage vilde sige, af hvad Natur hendes Sygdom var og hvor den havde sit Sæde. Hun blev magnetiseret fire Gange siden, og talte ikke en eneste Gang.

Baptiste Chamet blev magnetiseret af Dupotet, og faldt i Søvn

efter 8 Minuters Forløb. Da han syntes at føle Smerte, og blev spurgt, hvad der feilede ham, pegede han med Fingeren paa Brystet. Han blev atter spurgt, hvad Deel det var, og han svarede: Leveren.

Mdmsll. Martineau blev magnetiseret af Dupotet. I sin Søvn sagde hun, at hun ikke kunde see, men høre de nærværende Personer. Ingen talte dengang. Hun sagde at hun ikke kunde komme sig, uden hun fik Manna og engelsk Piller; hun fik ingen Manna, men Piller af Brødkrummer, som virkede meget godt. Hun sagde, at hun vilde vaagne efter 5 eller 10 Minutters Søvn, og vaagnede først efter 16 til 17 Minutter. Hun sagde at hun paa en vis Dag vilde erklære hvori hendes Sygdom bestod, og da Dagen kom sagde hun Intet. Kort sagt, hun tog Feil hver Gang.

Mdmsll. Couturier, en af Hr. Geslin's Patienter, blev af denne udgivet for at være i Stand til at forstaae hans Tanker og udføre hvad han i sit Sind befalede hende. En af Committeen skrev paa et Stykke Papiir: "Gaae hen og sæt Dig paa Stolen ved Claveret," og gav det til Geslin. Da han havde læst det, sagde han til Somnambulisten, at hun skulde gjøre hvad han forlangte af hende. Hun reiste sig op, gik hen til Uhret, og sagde, Klokken var 20 Minutter over 9. Hun begik desuden ni lignende Feiltagelser, og som Rapporten udtrykker sig "hun opfyldte slet intet af de Løfter som man havde givet os."

Hvad clairvoyance angaaer, fremstillede Depotet Hr. Petet, om hvem han forsikkrede at han i somnambulistisk Tilstand, med lukkede Øine, iblandt 12 Mynter kunde udtage en vis. Et Forsøg blev anstillet, og han valgte en urigtig. Man gjorde Forsøg med et Uhr, og 2 Gange tog han Feil. En anden Gang var han i Stand til at læse et Ord hist og her i en Bog, og sige af hvad Farve et Kort var, og hvilket Kort det var. Hans Øine syntes lukkede, men naar man lagde et Bind over Øinene, vare alle Syner forbi; det samme bevirkede et Ark Papiir, anbragt imellem Øinene og Gjenstanden. Hans Øiesteen kunde man see bevægede sig i samme Retning som Gjenstanden.

En Person ved Navn Paul Villagrand, som havde Apoplexie

og Lamhed i den venstre Side, indkom paa Hospitalet i April 1827, og blev behandlet med Aareladning, Purgativer, Trækplastre og Alcohol = Extract af nux vomica. Under denne Behandling blev han bedre; han var i Stand til at gaae ved Hjelp af Krykker, hans Hovedpine forsvandt, og han begyndte at faae Kræfter i den venstre Arm, da han i August første Gang blev magnetiseret af Foissac. Han blev nu Somnambulist og begyndte selv at ordinere; dog var han meget beskeden i Brugen af den ham nylig givne Evne; thi skjøndt han erklærede, at han ikkun kunde cureres ved Magnetisme, forsømte han dog ingenlunde hvad han mærkede var ham tjenligt, men ordinerede at man skulde vedblive med nux vomica, Sinapismer og Barège-Bade. Da han følte at han tiltog i Kræfter, greb han Leiligheden for at vise sit nye Talent og spaaede, at han paa en vis Dag vilde gaae uden Krykker, hvilket han ogsaa nøie passede at opfylde til stor Forundring for de andre Patienter, som hidtil kun havde seet ham bestandig ligge i Sengen*). Da han mærkede, at Alt gik vel, forudsagde han, at han inden Aarets Ende, vilde blive frisk. Han vedblev at bruge sine sædvanlige Lægemidler til henimod Enden af Aaret, da han fandt det passende, at ende Curen med Magnetisme. Han blev derfor magnetiseret den 25 December og forblev i en somnambulistisk Tilstand til den 1ste Januar. Man maa dog ikke troe, at han sov otte Dage i Træk uden at spise; nei, han vaagnede regelmæssig ved Spisetid, spiste med god Apetit, fordøiede godt, spadserede Arm i Arm med Hr. Foissac og kjendte sine gamle Venner; kort sagt, som Dubois bemærker, hans Søvn existerede kun i Committeens Medlemmers Hjerne.

En epileptisk Patient, ved Navn Cazot, viste sin Forudsigelses-evne ved at forudsige, naar Anfaldet næstegang vilde indtræffe. Enhver som veed hvor let det er at forestille denne Sygdom, og hvor let den kommer igjen, naar Patienten har sat sig det i Hovedet, at den vil komme, vil vist ikke ansee dette for et Mirakel. Hans sidste

*) Saaledes lyder det i Indberetningen. Hvorledes et Menneske, som gaaer omkring paa Krykker bestandig kan ligge i Sengen, er ikke let at begribe.

Spaadom, fremsat den 22de April, var at han om ni Uger vilde faae et Anfald, tre Uger efter blive gal, mishandle sin Kone, dræbe et Menneske, og blive fuldkommen helbredet i August Maaned. To Dage efter blev han overkjørt af en Cabriolet, hvoraf han døde.

Mdmsll. Celine Sauvage blev fremstillet for Committeen, som en Person der kunde see ind i andres Legemer. Hun blev magnetiseret og Committeen fandt i tre Tilfælde, at hun afgav Prøver paa denne Evne. Det første Tilfælde var med Hr. Marc, som var i Committeen. Hun lagde Haanden paa hans Pande og Hjerte og sagde, at Blodet havde en Retning mod Hovedet, og at Hr. Marc i dette Oieblik følte Smerte i den venstre Side af denne Huulhed (hvormed hun meente Hr. Marc's Hjerneskal) at han ofte følte Trykning, især naar han havde spist, at han ofte havde Hoste, at den underste Deel af Brystet var meget blodrigt, at hans Fordøielse ikke var god, o. s. v. Hr. Marc erklærede, at han virkelig følte en Trykken, naar han gik efter Maaltidet, at han ofte havde Hoste, og at han førend Experimentet havde følt Smerte i den venstre Side af Hovedet, men at han ikke havde mærket nogen Hindring i sin Fordøielse. Vi ville blot tilføie, at Hr. Marc var en lille, feed Mand af guul Ansigtsfarve og med en kort Hals.

Det andet Tilfælde var med en ung Dame, som i to Aar havde været vattersottig. Kjertlerne i Mesenterium vare saa ophovnede, at man kunde føle dem udvendig. Hun var bleven tappet 10 til 12 Gange af Dupuytren, som paa sine Forelæsninger pleier at omtale de mærkværdige Tilfælde, som møde i hans Praxis. Om Mdmsll. Celine igjennem Foissac havde hørt tale om Damen, kan man ikke afgjøre, men hun gav den samme Diagnosis over Sygdommen, og foreskrev den samme Behandling som Dupuytren.

Iblandt de Bemærkninger, som Commissionen i 1784 gjorde var ogsaa den, at et Fruentimmer i magnetisk Excitation ikke kunde beherske sine Handlinger, og er ude af Stand til at modstaae Angreb paa hendes Dyd. At Magnetismen i vore Dage ikke har tabt sine skadelige Virkninger i denne Henseende, seer man af den bekjendte høist sørgelige Tildragelse med en ung Dame og Professor W. i Preussen.

Da Magnetismen leder til saadanne Skjændigheder og andre Misbrug, saa kan man ikke med Hoffmann sige: Ceux qui s'acharnent contre le magnétisme ont bien tort; car, s'il n'est pas vrai, il est au moins bien plaisant.

Anmærkning.

Nogle Tilhængere af Homøopathien, en Lære, der om muligt, endog overbyder Mesmerismen i Urimelighed og Grundløshed, have, for at redde deres udødelige Mester ud af den Forlegenhed, hvori han er kommen for at forklare Virkningen af de indtil Latterlighed drevne Fortyndinger af Medicamenterne, fremsat den Paastand, at Helbredelsen ved disse uendelig fortyndede ("potenserede") Midler, skete ved den dyriske Magnetisme. Dr. Jacob Meyerhoff i Bremen, der benævner sig "seit 1815 mesmerischer und seit 1826 zugleich hahnemanscher Arzt," har i en saakaldt "Erklärung (Declaration,)" dateret 26 Mai 1833, udtrykt sig som følger. "Alle Heilung (Reintegration des Organismus in seinem Stoff und in seinen Kräften) geschieht rein und allein durch Mesmerismus, oder, den sonst sogenannten: thierischen Magnetismus; im Wege wie die Mesmersche Kette oder Kreis, und der Mesmersche Gesundheitsbehälter (Baquet) wirken. — So wie alle Hahnemansche, das ist nach dessen Erfindung, wie er es nennt: potenzirte Heilmittel, nichts anders sind, als man mögte sagen: möglichst kleine, und zugleich im höchsten Maaße mesmerische (gleich mesmerisirte) diverse Naturkörper, oder Stoffe, welche eben durch ihre specifische Eigenthümlichkeit im Stande sind, jede ihnen homogene, oder möglichst gleich und ähnliche Stoffbeschaffenheit, oder Verstimmung, oder vielmehr Versunkenheit eines lebendigen Organismus (oder Werkzeugbaues), auf der Stelle und in eben dem Maaße ihres mesmerischen Seins, schnell und schneller und vollendeter zu seiner Integrität wieder zu erheben, je überwiegender nähmlich im Verhältniß seiner Quantität, der mesmerische Stoff, oder die mesmerische Stimmung (oder Zu-

stand, oder Kraft — wie der denkende es sich denken will —) in ihm, gegenüber der Qvantität dieses seines specifischen Stoffs (oder Zustand, oder Kraft), angehäuft ist.” (!!) — Tilvisse bygge begge, baade Hahnemanismen og Mesmerismen paa samme Grundvold — paa Menneskenes Lettroenhed og Hang til det Vidunderlige, — og begge kunne i lige høi Grad tjene som Beviser paa de besynderlige Vildfarelser, hvori den menneskelige Aand kan falde.

Mansa.

Om Pattedyrenes Størrelse *).

Jo større den Masse af Kjendsgjerninger er, som en Videnskab omfatter, jo nødvendigere bliver det ogsaa, af dem at uddrage almindelige Love; og skjøndt Vanskeligheden stiger med Udvidelsen af Videnskabens Enemærker, saa bliver paa den anden Side, netop formedelst det større Antal af Kjendsgjerninger, Resultaterne desto sikkrere.

Isidore Geoffroy Saint-Hilaire har, med Hensyn til de Mennesket nærmeste Dyreklasser, søgt at opfatte Betingelserne for Størrelse, Form og Farve under almindelige Anskuelser; og uagtet nu disse tre Egenskaber medrette ere ansete for de meest omskiftelige af alle, saa troer han dog at kunne godtgjøre, at de mangfoldige didhørende Enkeltheder lade sig henføre til nogle almindelige Resultater, og staae i stadigt Forhold til Dyrenes Organisation, deres Levemaade, og de Omgivelser, mellem hvilke Naturen har sat dem. Her vil Talen kun være om den første af disse, om Størrelsen, hos Pattedyrene.

Ingen Dyreklasse frembyder betydeligere Forskjel i Størrelse

*) Uddrag af en ved Isidore Geoffroy Saint-Hilaire det franske Videnskabsselskab forelagt Afhandling, cfr. Annales des sciences naturelles T. 27 p. 82.

end Pattedyrenes*). Sætte vi den mindste bekjendte Spidsmuus som vor Maalestoks Eenhed, saa maa vi betegne den grønlandske Hvals Længde omtrent med 800, og dens Masse ved et Tal af henimod en halv Million. Men disse i Størrelse saa forskjellige Dyr ere ogsaa afvigende i Organisation; betragter man derimod kun Skabninger, som henhøre til samme Orden, saa vil Størrelsesforskjelligheden indskrænke sig betydeligt; inden for endnu snævrere Grændser vil den indsluttes, eftersom man stiger ned til Stammer, Familier, Slægter; og dersom man finder en meget mærkelig Forskjel af Størrelse mellem to Arter, som henhøre til samme Slægt, saa kan man forud være forsikkret om, at der er Forskjel i Dannelsen af nogle Organer, som da almindeligen yde Karakterer til Opstillingen af en ny Slægt.

Aberne til Exempel danne baade een af de naturligste Afdelinger, og ere tillige een af dem, hvis Størrelse er mindst afvigende. Dimensionerne ere kun lidet forskjellige hos alle Slægterne, naar man undtager Orangutangerne og Pavianerne, de største af dem alle, og Uistitierne, en i alle Henseender meget isoleret Slægt, som tillige er mindre end de andre. Men hos de egentlige Pavianer er Længde af Hoved og Krop altid lidt mere end to Fod, og Uistitiernes paa Arter meget talrige Slægt giver os et endnu mærkeligere Resultat. Ved at sammenligne alle bekjendte Arter, og beregne Middelstørrelsen for dem, har nemlig Geoffroy fundet, at den største Art kun er een og en fjerdedeel Tomme over denne Middelstørrelse, og den mindste heller ikke mere under den. Ja, dersom man, efter flere Forfatteres Forslag, inddeler Uistitierne i tre Underslægter, saa vil den største Afvigelse fra den for disse Underafdelinger beregnede Middelstørrelse, kun være sex Linier. De Undtagelser, man kunde troe at finde, forsvinde gjerne ved et nøiagtigere Studium, og lede til Antagelsen af nye Underslægter, Grupper o. s. v. hvorved Uregelmæssigheden hæves.

Med Hensyn til Størrelsesforskjelligheden hos Pattedyrene, som Følge af Fødeland og Opholdssted, opstiller Geoffroy følgende Sætninger.

---

*) Denne Sætning kan neppe antages for afgjort. Red. Anm.

1. Alle Arter, som boe i Vandet, eller tilbringe en Deel af deres Liv i det, blive mærkeligen større end de til samme Gruppe henhørende Dyr, der have en anden Levemaade. Saaledes er der blandt Rovdyrene ingen Art paa Landet, der nærmer sig til Soløvens Størrelse; i den store linneiske Maargruppe ere Slægterne paa Landet (Ilder, Maar, Stinkdyr) meget mindre end Odderen, og blandt Odderne blive atter de, som meest udelukkende ere Vanddyr f. Ex. Havodderen, størst. Iisbjørnen, som søger sin Næring i det nordlige Polarhav og paa dets Kyster, er større end nogen af de øvrige Bjørnearter. Den samme Bemærkning kan anvendes paa Gnaverne, hvor Bæveren og Kapybara, som begge ere Vanddyr, tillige ere de største i Ordenen.

2. De Slægter, som leve paa Træer, eller hvis Bygning er af den Beskaffenhed, at de kunne flyve, opnaae aldrig nogen betydelig Størrelse. Aber, Flagermuus, en stor Deel af Pungdyrene, Egerner, Syvsovere, Dovendyr o. s. v. kunne oplyse dette.

3. Mellem disse, der paa en Maade kunne betragtes som Luftens Beboere, og de i Vandet levende Pattedyr, staae de, som leve paa Jordens Overflade, og som med Hensyn til Størrelse i Almindelighed ligeledes staae midt imellem begge de foregaaende. Men, da de baade omfatte de efter Havdyrene største Arter, og de uden al Undtagelse mindste, saa kan intet Absolut i denne Henseende siges om dem, og vi skulle ogsaa see, at deres Størrelse afvexler efter andre Forhold.

Land- og Luftpattedyrene kunne efter deres Næring henføres til fire Hovedgrupper. De største af alle, Planteæderne, have i Elefanten og Dværghjorten (Moschus pygmæus) deres høieste og laveste Maal; derpaa komme Kjødæderne, af hvilke Tigeren og Løven ere de største, Væselen den mindste; dernæst Frugtæderne, hvis Størrelse afvexler fra Orangutangs til de mindste blandt de frugtædende Flagermuus; endeligen Insektæderne, hvor Myreslugeren og Myregraveren staae i den ene, de mindste Spidsmuus i den anden Ende af Rækken. Naar man paa en almindelig Maade betragter Forholdet mellem Massen af Dyrene, som henhøre til disse Grupper, og deres Næringsmidler, ledes man let til at erkjende, at de Dyr, hvis Masse er størst, nære sig af Substantser, som Naturen frembyder dem næsten overalt i Overflødighed, og at hos de øvrige Størrelsen alminde-

ligen staaer i Forhold til de Dyrs eller Plantedeles Masse, af hvilke deres Fordøielsesredskabers Beskaffenhed byder dem at nære sig, saa at der finder en fuldkommen Koordination Sted mellem Mængden af den for Dyrene nødvendige Næring, og den dem af Naturen frembudte.

Allerede for lang Tid siden har man bemærket, at meget smaa eller isolerede Øer kun besidde smaa og faa Arter af Pattedyr, eller endog ganske savne disse; de store Dyr af denne Classe findes virkeligen alle paa de store Continenter, de store Øer, og paa nogle Øer, som vel have en mindre Udstrækning, men ligge meget nær ved et Continent, hvilket de i alle Henseender henhøre under. Ligeledes veed man, at de Vanddyr, som beboe Havene, kunne fremvise langt større Arter end de største i Floder og Søer. Saaledes staaer da, paa Landet som i Vandene, Pattedyrenes Størrelse i Forhold til Udstrækningen af deres Opholdssteder.

Sammenligner man den nordlige Halvkugle med den sydlige, hvorved naturligviis Afrika og de Øer, som Æqvator gjennemskjærer, ikke komme i Betragtning, da Dyrene nødvendigviis ere de samme paa begge Sider af denne Linie: saa finder man, at Størrelsen almindeligen er mindre paa den sydlige Halvkugle; men da denne Halvkugles Landmasser ogsaa ere mindre, saa falder denne Bemærkning sammen med den foregaaende.

Afvexlingen af Størrelse i Forhold til forskjellig Brede og Klima giver Leilighed til forskjellige vigtige Bemærkninger, men ikke til nogen almindelig Lov. Saaledes er det vel oftest Tilfældet, at Slægter og Arter opnaae deres høieste Størrelse i Klodens varmeste Egne, og stige ned til den ringeste i de kolde Egne. Derimod er der dog andre, som have deres Maximum i de koldeste, deres Minimum i de varmeste Egne, men ingen Slægt har sine største Arter, ingen Art sine største Individer i de tempererede eller lidt varme Klimater *).

Vore Huusdyr deler Geoffroy med Hensyn til Størrelsen i to Grupper: de, hvor alle Racerne have samme, eller dog næsten samme Størrelse; og de, der indeslutte baade meget store og meget smaa

*) Denne Sætning turde vel ikke være saa afgjort. Red. Anm.

Racer. Hos de første er Racernes Størrelse ofte den samme som den vilde Arts, eller, er den ogsaa noget forskjellig til een af Siderne, saa er det altid temmelig ubetydeligt. I det andet Tilfælde ere nogle af de tamme Racer meget større og andre meget mindre end den vilde Stammeart; men Middelstørrelsen af de tamme Racer, hvilken man nøiagtigt, eller dog næsten nøiagtigt, finder hos flere af dem, afviger ikke mærkeligt fra den vilde Stammes Størrelse. Den almindelige Størrelse af de Arter, der kun frembyde ringe Forskjellighed, og Middelstørrelsen af de Arter, der vexle meget, give os altsaa omtrent Stammeartens Størrelse. Med andre Ord, vore Huusdyr have alle kun tiltaget eller aftaget meget lidt fra den Tid, da de vare i fuldkommen vild Tilstand, naar vi tale om Størrelsen i Gjennemsnit.

At Huusdyrenes Størrelse afvexler efter den større eller mindre Omhu Menneskene vise dem, have Agronomerne i umindelige Tider taget Hensyn til.

Henrik Krøyer.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Januar 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 100.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Populært Foredrag over Krebsene, holdt i den naturhistoriske Forening den 29de December 1833*).

Af Professor Eschricht.

Mine Herrer og Damer! Det Maal, hvortil vi sigtede ved at træde sammen i denne Forening, nemlig at udbrede Naturhistoriens Studium i Fædrenelandet, navnligen ved Oprettelsen af et dertil hørende Museum, har Directionen, fra den 12te October af, stadigt havt for Øie. Men De vil let indsee, at et saadant Maal kun langsomt kan opnaaes, og at der, selv ved at benytte Materialier, der længe iforveien ere bragte sammen, dog maa hengaae længere Tid, inden disse kunne ordnes paa en tilfredsstillende Maade til Afbenyttelse. Dog haabe vi, at selv denne forberedende Periode ikke skal vorde uden Frugter for Dem. Det kunde vel synes, som om de første Deeltagere vare under ufordeelagtigere Vilkaar, end de, der først senere træde til og finde det Hele allerede ordnet og opstillet. Ja, Mangen har maaskee netop i denne Tanke foreløbigen holdt sig tilbage, og Mange iblandt os

*) Den Interesse, hvormed Professor Eschrichts Foredrag i den naturhistoriske Forening ere blevne modtagne af en talrig Forsamling, har foranlediget Redacteuren til at anmode ham om, at meddele nogle af disse Foredrag til Dansk Ugeskrift. Han formoder nemlig at de ikke blot ville være velkomne for dem, der have bivaanet Foredragene, men ogsaa for andre af Ugeskriftets Læsere, om end de sidste maae savne den forøgede Interesse, som Naturgjenstandenes Tilstedeværelse frembyder.

Redact.

have maaskee kun betragtet den tidlige Tiltrædelse som et Offer for en god Sags Fremme. Imidlertid ville vi stræbe efter at give Sagen et ganske andet Udfald. Naturhistorien læres ikke just altid bedst i det største Museum; meget mere skeer det fra først af aldrig bedre, forsaavidt det overhovedet kan skee i et Museum, end ved at følge dettes Dannelse Skridt for Skridt; thi den almindelige Oversigt erhverves bedst ved en forudgaaende Kundskab om det Enkelte, og denne atter kun ved at betragte det Enkelte særskildt. Efter denne Overbeviisning have vi besluttet at handle. Vi ville lidt efter lidt føre Dem ind til de Samlinger, der ere bestemte til Deres Afbenyttelse, og hvergang agte vi ved et Foredrag, ligt det idag, at forklare det sidst Opstillede.

De seer altsaa idag Alt sat til Side paa en enkelt Familie nær, Krebsenes. Denne er bleven valgt tildeels efter tilfældige Aarsager, som den, der først lod sig ordne og opstille, dog vil De, efter et vist Antal lignende Foredrag, ikke ganske komme til at savne en Plan, der er lagt til Grund for Valget.

Af Krebsenes store Familie kjende De allerede Alle flere Dyr, der meget almindeligt benyttes som Fødemiddel. Foruden Flodkrebsen kjende De Hummeren, der saa tydeligt er nærbeslægtet dermed, dernæst Reien, maaskee det Dyr, hvoraf der hos os spises flest Individer. De kjende ogsaa allerede Alle den almindelige Krabbe og Taskekrabben, hvilke De strax ville dømme at henhøre til en særegen Afdeling af disse Dyr, characteriseret ved en bredere og kortere Krop, eller ved en kortere Hale; hvorfor Krabberne ogsaa kaldes de korthalede Krebs, de førstnævnte derimod de langhalede (Brachyura — Macroura). Tilsammentagne høre atter alle disse til de Krebs, der have 10 Been (Decapoda), og til disse ville vi holde os først.

Krebsene regnedes af Linné til Insecterne, der nu atter alle henføres til en større Gruppe af de lavere Dyr, nemlig de leddede Dyr (Articulata). Grunden til Benævnelsen "leddede Dyr" ville De strax erkjende ved at betragte Krebsenes Legeme. De see let, at dette virkeligen bestaaer af en Række Led eller Ringe, hvoraf den ene endog ofte meget ligner den nærmest bagved eller foran liggende. — Krebsene høre dernæst blandt Leddedyrene til dem,

der ere forsynede med Been og leddede Følehorn (Linnés Insecter) i Modsætning til de egentlige Orme, (Anneliderne) og adskilles atter fra de øvrige Linnéiske Insecter derved, at de aande ved Gjeller, der hos alle 10benede Krebs ligge paa Siden af Bryst[s]tykket.

Holde vi os nu atter først til de korthalede 10benede Krebs, eller Krabberne, saa ville De i dem faae det første Exempel paa, hvor overordentligt Naturen varierer i en vis Forms Udvikling, og i alle disse Foranderligheder vil det Planmæssige som oftest falde i Øinene af sig selv.

Krabberne kunne først inddeles i dem med Svømmefødder og dem med Gang= eller Løbefødder. Som Svømmefødder er dog gjerne kun det sidste Fodpar udviklet. De ere fladere, og det sidste Led af dem har Form af en bred, flad, rundagtig Skive, aabenbart en Aare til at roe med i Havet (fig. 1). Af disse svømmende Krabber see De her en Samling. De ere alle Havdyr, de allerfleste fra varmere Himmelegne.

Vore almindelige Krabber have ikke just saadanne Svømmefødder, dog staae de i denne Henseende virkeligen midt imellem denne svømmende og de følgende Familier af Krabberne. Af disse see De her først Nogle, hvortil hører Taskekrabben, med en Krop, der er mere bred end lang, fortil stærkt buet. Derpaa følger en stor Mængde, hvis Krop er mere fiirkantet (fig. 2); andre hvor den er stærkt trekantet (fig. 3), fortil ganske spids, af hvilken Form der forekomme flere ved vore Kyster; og atter see De her Exempler paa Krabber, hvis Krop er ganske rundagtig (fig. 4).

Under denne Foranderlighed af Kroppens Form vil De imidlertid have bemærket, at der tillige finder en anden nok saa iøinefaldende Sted af Benene. Hos de fleste Krebs, og ligeledes hos vore Krabber, veed De, at især det forreste Beenpar danner Saxe. I dette forreste Beenpar, som vi for Korthedens Skyld ville kalde Armene, og i dets Saxe see De nu allerede hos de alt foreviste Krabber, hvor stor en Foranderlighed der finder Sted. Snart ere Armene overordentligt forlængede, saa at de vel ere 2—3 Gange længere end hele Kroppen (Myra fugax fra Ostindien fig. 4), snart er det kun selve Saxen, der er uforholdsmæs=

sigt udviklet, og undertiden, besynderligt nok, kun paa den ene Side (Gelasimus fra Manilla fig. 2), endog i den Grad, at den ene Sax bliver større end hele den øvrige Krop. Dog er dette her kun Tilfældet hos Hannerne; Hunnerne have, som De seer, begge Saxene proportionerede indbyrdes og til hele Legemet. Betragte vi nu tillige de andre Fodpar, saa finde De dem undertiden (Chlorodius fra Indien og det røde Hav) indtrukne under Kroppen; hos andre, de saakaldte Søedderkopper fra Middelhavet, (fig. 3) udstrakte fra den lille Krop næsten som hos de saakaldte Meiere blandt Edderkopperne.

Disse forskjellige Former af Fodderne vil De let skjønne at maatte staae i Overeensstemmelse med Dyrenes forskjellige Liv. Dette er nu virkeligen i den Grad Tilfældet, at vi af dem allerede meget godt kunne dømme, om Krabben er en god Svømmer, eller ikke, om den er et muntert, tappert Dyr, eller et dorskt og feigt; og Forskjellen mellem disse Dyrs Characteer er virkeligen lige saa stor, som De har seet den at være i Legemets ydre Dele.

Vi gjenkjende strax de egentlige Svømmere som særdeles muntre Dyr. Det samme gjelder om Løberne, der især findes blandt dem med den fiirkantede Krop. Disses Bevægelser fortjene især ikke Navn af Krebsegang. Vel gaae de ofte baglængs, men kun for ikke at tabe Fjenden af Oine under Retraiten; under Angrebet nærme de sig derimod altid med lige Lethed fremad, ja de formaae lige saa raskt at bevæge sig til høire eller venstre, uden at dreie Kroppen. Saasnart Saxene udvikles betydeligt, er dette ingenlunde et Tegn paa en større Tapperhed, endnu mindre om Armene betydeligt forlænges. Tvertimod det uforholdsmæssige Vaaben til den lille svage Krop tyder gjerne paa Feighed; disse meget langarmede Krabber sidde i Almindelighed skjulte i Mudderet og søge at tilliste sig Byttet uden at nærme sig det.

De allerfeigeste Krabber træffe vi blandt de trekantede, men især i et Par Krabbefamilier, jeg nu først vil forevise Dem. Alle disse søge at skjule sig, ikke alene ved at holde sig rolige i Havets Dynd, men nogle taale endog gjerne, at en Mængde smaa Tangarter og andre Havplanter (Algæ) voxe frem paa deres Ryg eller hele deres Legeme. Saaledes Inachus squinado

fra Middelhavet, hos hvilken kun Armene endnu pleie at holdes rene og at vise den naturlige Farve; og, da disse gjerne trækkes ind under Kroppen, blive virkeligen disse Dyr ganske ukjendelige paa Havbunden, saalænge de ikke røre sig. Det Samme gjelder om denne besynderlige Krabbefamilie, De her see (Cryptopoda), hos hvilke Saxene undertiden paafaldende ligne en Hanes Næb med Kammen (Calappa; Coq de mer kaldet af de franske Fiskere fig. 5 a og 5 b). Naar disse Saxe sluttes sammen, bliver Dyrets fordre Deel fuldkomment skjermet, hvorhos de øvrige Been trække sig ind under Kroppens fremstaaende Siderande.

Endnu mere see vi Krabben betegnet som et dovent Dyr, der kun søger sin Frelse i et feigt Skjul, i en næstfølgende Familie (Notopoda), der strax kjendes derpaa, at det sidste Fodpar sidder oppe paa Ryggen (fig. 6). Disse Rygfødder nemlig ere bestemte til at sammenskrabe og fastholde alle Slags fremmede Legemer, undertiden (Dromia fra Middelhavet) for deraf at danne en formelig Kappe, hvorunder de sidde saa fuldkomment skjulte, at man virkeligen længe kan stirre paa dem, uden at ahne, det er et Dyr, førend de røbe sig ved en ringe Bevægelse.

Vi træffe endeligen allerede blandt Krabberne Exempler paa Snyltedyr, som vi i denne Time ville faae saa megen Leilighed til at omtale. Blandt de fiirkantede nemlig er en Række meget smaa Krabber (Pinnotheres), der kun leve indenfor Skallerne af visse Bivalver (toskallede Bløddyr, f. Ex. Østers og Musling). De synes her at leve som uskyldige Gjæster og at løbe omkring paa deres Gjæsteven, uden at denne forstyrres i sine Sysler; thi ved Middelhavet holder man netop de Østers, hvori en saadan Snyltekrabbe findes, for de lækkreste eller fedeste.

Foruden i Kroppens Form og Armenes Dannelse vise Krabberne ogsaa i mange andre Henseender store Forskjelligheder. Især vil jeg endnu gjøre Dem opmærksomme paa Øinene. De ere hos alle tibenede Krebs stilkede, hvorved de faae en nok saa stor Bevægelighed, som noget andet Dyrs, men paa en særegen Maade, der svarer til Benenes. Saavel disse Øienstilke nemlig som Benene ere hule og Musklerne ligge inden i denne Huulhed; hvilket atter kan siges at være en Følge deraf, at disse Dyrs haarde Dele

nærmest ere at sammenligne med de høiere Dyrs Hud. Betragte vi nu disse Oienstilke sammenligningsviis hos de forskjellige Arter, da finde vi dem snart kortere, snart længere, hos nogle (f. Ex. Gelasimus fig. 2) indtagende det Halve af hele Kroppens Bredde. Hos een Krabbe (Ocypode ceratophthalmus fra det røde Hav) see De det store Oie sidde midt paa Oienstilken. Lignende Forskjelligheder kunde jeg nu gjenvise i alle Krabbernes øvrige Dele; men jeg troer at det allerede Paapegede vil være tilstrækkeligt til at vise Dem den Mangfoldighed, Naturen har udviist i denne enkelte Familie, og tillige at denne Foranderlighed ikke er uden dyb Betydning. Overhovedet ere Krebsene at ansee som Havets Insecter, og de spille maaskee her, skjøndt de alle ere Rovdyr, en lige saa stor Rolle i Naturens Huusholdning, som Insecterne paa Landjorden. Men vi kjende kun lidet til deres egentlige Liv. Vi see dem kun snart, lig de bedste Flyvere, at fare omkring i Vandet, snart, lig mange andre Insecter, at føre det skjulte, dorske Liv, med eet Ord, vi see de forskjelligste Characterer under en lignende, men ikke lige Legems Form.

Dog ville vi faae en langt rigere Leilighed til at gjøre disse Slutninger, ved nu at gaae til de næste Afdelinger af Krebsene. Blandt de langhalede tibenede Krebs komme vi først til en Familie, der fremfor alle øvrige turde fortjene deres Opmærksomhed, nemlig Snyltekrebsenes eller Eremitkrebsenes (Pagurus). Disse besynderlige Dyr leve som Snyltegjæster, ikke just som f. Ex. Pinnotheres hos andre levende Dyr, men især i tomme Sneglehuse, undertiden i Svampe og andre fremmede Legemer. De ere ogsaa i alle Henseender byggede til at leve i saadanne, ja endog til kun at leve i dem. De have nemlig vel fortil den samme haarde kalkede Hud, som de andre Krebs, men bagtil paa hele Halen, mangle de den ganske. De ere her saa blode og tyndhudede, at man kan see Indvoldene igjennem dem. Hvad der altsaa nægtedes dem af Naturen, maa de søge at forskaffe sig selv, og hertil har nu den samme Natur udrustet dem med alle Hjælpemidler. Deres bagre Beenpar, og især deres Hale, er ikke just bygget til at svømme med, men aabenbart til at tjene Dyret ved at krybe ind og ud af en snever

Gang. Dette viser sig i de bagre Fodpars Korthed og stærkt bøiede Form, i Halens ringe Brede, hvorhos dens yderste Sidedele danne to overcomplette Krybfødder. Dernæst, ligesom Sneglehusene næsten altid ere vundne i Spiral, saaledes er hele Snyltekrebsens Krop krummet i samme Retning, og derved opstaaer især et stort Misforhold mellem begge Saxenes Størrelse. Fig. 7 a viser en Snyltekrebs i sit Huus, fig. 7 b tagen ud deraf. Vi have her et høist interessant Blik ind i Naturens Huusholdning. Paa Bunden af Havet ligge utallige tomme Sneglehuse, Levningerne af de bortdøde Bloddyr. Disse maatte benyttes, og der dannedes en ny stor Familie som deres secundære Beboere. At dette ikke er en overilet Bedømmelse af høiere Hensigter; at det ikke er Tilfælde, at Snyltekrebsen passer saa fuldkomment til sit Sneglehuus, skjøndt dette ikke er dannet for den, vil indsees af følgende. Sneglehusene ere, som De alle idetmindste tildeels kjende, af meget forskjellig Form. Snart er Spiralen mere, snart mindre vunden; Aabningen er snart stor og rund, snart liden eller meget smal. Medens altsaa eet Huus vilde passe fuldkomment vel til en vis Snyltebeboer, vilde et andet aldeles ikke være brugbart for den. At nu altsaa Harmonien mellem Sneglehusets og Snyltekrebsens Form ikke er tilfældig, vil De vistnok indrømme, naar De hører og faaer at see, at til de forskjelligste Former af Sneglehuse svare omtrent lige saa mange forskjellige Former af Snyltekrebs. Er Conchyliens Aabning stor og rund, saa er Krebsens Legeme fortil det ligeledes, og en stor Sax bidrager især til at lukke denne store Aabning. Er denne derimod langtrukken og snever, saa see De her Parasiten, med de smalle Fødder og sin flade, brede Krop, passende dertil, som om den for længe siden døde Snegl havde bygget sit Huus lige saa meget for den, som for sig selv. Man kunde næsten antage at til hvert Slags Sneglehuus var dannet en særegen Slags Snyltekrebs, dog er denne Sætning ingenlunde saa streng, at jo temmeligt ligedannede Sneglehuse ikke sjeldent beboes af samme Slags Krebs.

Utallige som de i Havet liggende forladte Sneglehuse ere, saa er og Snyltekrebsenes Antal vidunderligen stort; ja det synes at være end større, da en stor Mængde beboe andre hule Legemer, især Svampe af en fast Consistens, i Massen af hvilke Krebsen en-

ten har dannet sig en spiralformet Gang, eller hvilke senere under Væxten gradeviis have dannet sig efter Krebsens Form. Ved mit Ophold i Cette gik jeg en Dag (det var netop Nytaarsdag 1828) ud med Fiskerne for at overvære deres Fangst. Denne interesserede mig især ved den særegne Maade, hvorpaa den skeer. To Slupper krydse først det Halve af Dagen op imod Vinden. De lade derpaa et Net gaae ned i Vandet, der har Form af en stor Pose med flere Afdelinger, og dette Net holdes med Touge udspændt mellem begge Skibene. Posen naaer heelt ned til Havets Bund, og, idet de nu gaae tilbage for Vinden med fulde Segl, skjærer denne Pose Vandet nærmest Grunden i en lang Cylinder, og opfanger alt, hvad deri findes. Ved nu at see denne Pose blive udtømt, under Slutningen af Seiladsen ad Havnen til, forundredes jeg ikke lidet over at finde, at henved en Trediedeel af det hele Indhold bestod af lutter Snyltekrebs, især Pagurus striatus i en haard Svampeart, hvoraf De her seer flere Exempler, medtagne fra hiin Dag af. Ingen Leilighed var maaskee mere gunstig til at faae et Begreb om, hvor udbredt denne Familie er. I deres Liv hersker der iøvrigt mange gaadefulde Omstændigheder. Det er vist, at det er fremmede Huse, de beboe, thi vi kjende næsten alle disses oprindelige Beboere, der ikke, som Snyltekrebsene, sidde løse deri, men staae i et organisk Forhold til dem, netop som Krebsene, ikke til denne Bolig, men til deres Kalkhud. Alligevel finde vi ikke alene hver Snyltekrebs i sit, eller dog et af sine tilpassende Huse, men vi finde endog enhver i et, der passer til dens Størrelse, den unge i sit lille, den voxne i et større Huus. Hvorledes nu altsaa Snyltekrebsen kan skifte dette, hvorledes den fra først faaer sin Bolig, om den altid kun søger denne som en Arvepart fra Sneglen, eller bemægter sig det ved Mord og Rov; om Moderen har vidst at lægge et Æg i hver fremmed Skal, eller om det spæde Dyr allerede veed at finde sig et Huus, — paa disse Spørgsmaal have vi saa godt som intet at svare. Ingen har maaskee nogensinde seet en Snyltekrebs vanke omkring uden Huus, de synes heller ikke godt at kunne være foruden det. Men medens de ere i Huset, er deres Bevægelse næsten kun indskrænket til at gaae ind og ud deraf, Huset selv

flytte de kun meget ufuldkomment fra et Sted til et andet, og det er kun en særegen Underfamilie iblandt dem, som man seer oppe paa Stene ved Stranden, og ved Farens Nærmelse at rulle med Huset ned i Vandet.

Dog dette maa være nok om Snyltekrebsene. Vi have endnu en stor Mængde andre langhalede tibenede Krebs at betragte, og derpaa følge endnu flere store Afdelinger af Krebsene, som Tiden allerede kun al for korteligen tillader at forevise og forklare for Dem, uagtet de i Interesse neppe staae tilbage for de hidtil betragtede.

Blandt de øvrige langhalede tibenede Krebs have vi først en Familie, kjendelig derpaa, at ingen af Fødderne er forsynet med Saxe. Hertil hører den almindelige Languste (Palinurus quadricornis) der spises overordentligt hyppigt i Frankrig (Langouste) og England (Lobster). En anden Art af collossal Størrelse, hvoraf De her seer Exempler, og der findes i Vestindien, udmærker sig ved at have Børster paa det sidste Led af Benene (Palinurus penicillatus). Blandt de øvrige saxeløse Krebs kjendes især let Slægten Scyllarus ved Hovedets besynderlige Brede. En Art deraf findes hyppigt opstillet i de Insectkasser, der føres hertil fra China, en anden er fra Middelhavet.

Derefter kunne vi betragte den Familie, hvortil Hummeren (Astacus marinus Fabr) og Flodkrebsen (Ast. fluviatilis) høre (Astacini). I denne er altid idetmindste de to første Fodpar forsynede med Saxe, undertiden ogsaa det tredie, som netop er Tilfældet hos Hummeren og Flodkrebsen, ja hos enkelte endog det fjerde, saa at kun det sidste Fodpar er uden Saxe. Dog er altid det forreste Fodpars Saxe de stærkeste. Ogsaa af denne Familie see De her en Række af forskjellige Former. Især udmærke nogle Slægter sig ved den flade, nedtrykkede Form saavel af Kroppen som af de brede Saxe. Tilmed trække disse Slægter gjerne Halen ind under Kroppen, saa at de meget ofte snarere ligne korthalede Krebs. Paa denne Form see De Exempler i Slægterne Galathea (G. strigosa fra Middelhavet), og Porcellana (P. platichelles fra Middelhavet og Andre). Ved denne flade, brede Form ere de sædvanligen smaa Arter af den sidste Slægt især skikkede

til at krybe ind under Stenene i Havet, eller og de sidde som en flad Skive uden paa dem, næsten ukjendelige inden en Bevægelse røber dem.

En ganske modsat Form have vi i en paafølgende Familie, der allerede er Dem nøie bekjendt, nemlig Reierne. Denne Familie, der i Almindelighed let kjendes paa den sammentrykkede Form og stærktbøiede Ryg har omvendt sit bedste Værn i Hurtigheden af sine Bevægelser. Udentvivl have De alle seet denne Hurtighed hos den almindelige Reie (Palæmon Squilla). Den springer enten baglængs ved pludseligt med megen Kraft at slaae Halen ind under Kroppen, eller fremad ved at slaae Halen bagud; maaskee have de selv prøvet, hvor vanskeligt det er at gribe den, medens den endnu er fri; hvor let man skuffes, troer at have den i Haanden, medens den allerede staaer roligt igjen paa et andet Sted, saa at man næsten er i Tvivl om det er den samme.

Ogsaa i denne Familie have De her talrige Exempler paa den store Foranderlighed af een Hovedform. Hele Reiefamilien har flere Fodpar forsynede med Saxe, ligesom den foregaaende; men i denne sidde de største Saxe ikke paa det forreste Fodpar, men enten paa det andet eller tredie. De see i denne Reie fra Ostindien atter et Exempel paa Armenes (her det andet Fodpars) uforholdsmæssige Forlængelse; i disse andre see De Exempler paa virkeligt colossale Reier (fra Ostindien). Nogle have en bredere Ryg end sædvanligt, og til disse høre de i Nordsøen almindeligste, her sjeldne (Crangon vulgaris) og den meget store fra Grønland (Crangon Boreas).

Efter de tibenede Krebs, hvortil alle de hørte, som hidtil ere omtalte, kommer først en Familie af en eiendommelig Form (Stomapoda), hos hvilken Øinene endnu ere stilkede, men hvor Gjellerne ikke længere sidde paa Siderne af Brystthykket, men under Halen i Form af Trevler (fig. 8). Temmeligt lignende Trevler fandt vi vel og hos de tibenede Krebs, men her tjente de kun til at fæste Æggene, som Hunnerne altid føre med sig lige til Ungernes Udkryben (som vi hos Reierne f. Ex. dagligen see om Sommeren).

Efter Stomapoderne følge flere andre store Krebsefamilier, hos hvilke Oinene ikke mere ere stilkede. Til den ene af disse store Familier, eller Ordener, *Amphipoderne*, høre vore saakaldte Hestereier (Gammarus) og De see her en stor Mængde andre fra forskjellige Himmelegne. I Udseende ligne de temmeligt Reierne, i Bygningen ere de meget forskjellige fra dem. Nogle leve i Floderne, de fleste i Havet, og de sees ved vore Kyster i stor Mængde at svømme omkring, altid paa Siden af Kroppen (fig. 9).

Af den næste Familie, *Isopoderne*, der let kjendes ved en flad nedtrykt Krop, have vi ligeledes en stor Mængde hos os. Det er den eneste Krebsefamilie, af hvilke nogle komme saa hoit op paa Landjorden, at de endog findes almindeligt i vore Huse. De saakaldte *Bænkebidere* (Oniscus), disse stygge Dyr, der sidde paa skumle, fugtige Steder, især i gammelt Træ, høre herhen. De høre fremdeles til de faa Dyr, der med Gjeller kunne aande den frie Luft, men netop derfor finde vi dem ogsaa kun paa fugtige, kjølige Steder; i den tørre, varme Luft vilde Gjellerne tørres, og deres Liv derved sættes i største Fare. Nogle Bænkebidere kunne, under en truende Fare, rulle sig sammen, ligesom dette er Tilfældet hos flere Dyr af ganske andre Classer. Saadanne, næsten som Kugler sammenrullede, døde Bænkebidere solgtes fordum almindeligt i Apothekerne, men have nu aldeles tabt deres Ry som Lægemiddel. Af samme Familie finde vi ellers ved Stranden hos os utallige mange, ofte med ret smukke Farver (Idothea). Men især bestaaer Isopodernes Classe af en overordentlig Mængde Snyltedyr, der isleng gjerne kaldes Fiskeluus. De seer her flere Exempler af disse Dyr, tildeels temmeligt store. De have i Almindelighed meget store Oine, dog bestaaer hvert saadant Oie i Grunden af en Sammenhobning af mange enkelte Oine, 8 til 30 eller derover, hver med sin Lindse, gjennemsigtige Vædsker og Hinder, Nervehinde o. s. v. Mange have stærke Kroge paa Fødderne til Tegn paa deres Bestemmelse, at hæfte sig paa Fiskenes Hud (fig. 10). En særegen skjæv Form har Bopyrus (fig. 11), der er et Snyltedyr for Reierne i Middelhavet og Nordsøen, og meget hyppigt findes paa deres Gjeller

Dernæst kommer en Familie, Læmodipoderne, hvor Krebseformen udarter end mere. Nogle, især nordiske Dyr, ere næsten naaleformede (Leptomera fig. 12) og see, ved at stille sig paa de bagre Fødder, med Kroppen hævet i Veiret, eller ved at bevæge sig fremad omtrent som de saakaldte Landmaalere blandt Kaalormene, høist besynderlige ud. Andre (Cyamus) have en langt kortere og bredere Krop (fig. 13). Disse ere alle Snyltedyr for Hvalfiskene og Marsvinene (Delphinerne), og sidde ofte i uhyre Mængde paa deres Hud, hvorpaa De her see et Exempel i et Stykke af Grindehvalens Hud fra Færøerne.

Fra nu af variere Formerne næsten i det Uendelige. Vi ville først omtale en utallig Mængde meget smaa leddede Dyr, der paa Grund af deres høist forskjellige Form og Bygning afdeles i flere store Familier, eller Ordener. Nogle udmærke sig ved et enkelt Øie i Midten af Panden, der dog nærmere undersøgt egentligt bestaaer af to (Linnés Cycloper fig. 14 og 15); andre ved stærkt forgrenede Gjeller, der, ofte lige store med den øvrige Krop, under Microskopet næsten see ud som et paa Dyret voxende Træ (f. Ex. Lynceus roseus fig. 16); atter andre ere indesluttede i to Skaller, som de vilkaarligt aabne og lukke, netop som de toskallede Bløddyr (Cypris fig. 17 a og b). Omsider kunne de siges at gaae over til Infusionsdyrene. Af saadanne meget smaa Krebs have vi næsten af alle Familier i vore Vande. Vi see dem ofte at springe omkring i det drikkelige Vand som bevægelige Puncter; men alle disse Dyr egne sig naturligviis ikke til at opstilles i Museer, og det er kun faa af de forholdsviis større, jeg har at fremvise for Dem.

Paa den anden Side udarter Krebsenes Classe til Dyr (Poecilopér), der i Formernes Mangfoldighed neppe staae tilbage for de nysnævnte, og der, paa enkelte Undtagelser nær (især den store, mærkværdige Limulus polyphemus fig. 18) ere Parasiter. Som Exempler see De den rundagtige Cecrops (fig. 19) fra Maanefisken, Caligus (fig. 20) fra Helleflynderen, Kabliauen o. s. v. og den langagtige Dichelestion (fig. 21) fra Kabliauen, alle høist afvigende, men lige forunderlige, i Form og Bygning.

Ved disse mærkværdige parasitiske Dyr komme vi lidt efter lidt over i en ny overordentlig stor Familie, hvis Former og hvis Byg-

ning dog omsider ere saa udartede fra Krebsenes, at de ikke mere med Rette kunne henføres til dem, men heller ikke noget andet Steds finde en passende Plads (heller ikke just blandt Indvoldsormene, hvortil Cuvier henfører dem). Dette er Lernæernes store Familie, parasitiske Dyr for Fiskenes Gjeller og Øine af høist besynderlige Former, om hvis Mængde og Udbredelse man først i nyeste Tid har faaet en nogenlunde fuldstændig Oversigt. Som Exempler viser jeg Dem kun, foruden en Deel smaa, især af nordiske Fisk, den bekjendte Torskens Gjelleorm, et næsten uformeligt Dyr, der undertiden sidder sammenrullet mellem dette Dyrs Gjelleblade, overordentligt fast hæftet til dem ved 3 trespydede Kroge. Mellem disse Kroge sidder Munden; de krusede Trevler, der hænge ved Kroppen, ere Æggestokke. Endeligen vil jeg slutte dette Foredrag med at vise Dem denne mærkværdige Lernæe (L. elongata), der sidder fasthæftet med 2 lange Arme til dette Øie af den grønlandske Hai, nedentil hænge de 2 lange Æggestokke ned fra Dyret (fig. 22). Denne Parasits Historie kan tjene til Exempel paa Snyltedyrenes i Almindelighed. At den sidder paa et Øie af den grønlandske Hai, maae De ikke troe er tilfældigt — den sidder aldrig andetsteds, forekommer heller aldrig fri, men paa selve Øiet af dette Dyr sidder den saa hyppigt, at den erfarne Polarreisende Scoresby holdt den for en dertil hørende Deel. Hvorfor sidder den nu just paa Øiet, og netop kun paa dette Dyrs Øie? Hvorledes kommer den derhen? Hvorledes kan det tænkes, at Moderdyret kan fra sit faste Standpunct faae hvert Æg hen paa selvsamme Sted af en anden Hai? eller hvorledes Ungerne selv finde det i Oceanet? eller opstaae de maaskee som en sygelig Udvikling her af sig selv? — Disse ere Spørgsmaal, som meer eller mindre paatrænge sig os ved alle parasitiske Dyr, og som vi intetsteds ere istand til at besvare paa en tilfredsstillende Maade. Formodninger, som derom ere fremsatte, kan det ikke her være Tiden eller Stedet at meddele Dem.

Forklaring over Kobbertavlen.

Fig. 1—6 giver Exempler paa de forskjellige Former af de korthalede tibenede Krebs (Krabber).

fig. 1. Een af de bageste Fødder af en svømmende Krabbe (Portunus). See pag. 231.

fig. 2. En fiirkantet Krabbe, Gelasimus Marionis fra Manilla, hos hvilken tillige det Mærkelige, at Hannen, har den høire Sax uforholdsmæssig stor og at Øinene ere meget langstilkede. Naturlig Størrelse. See pag. 231. 232.

fig. 3. En trekantet Krabbe, Leptopodia sagittaria fra Mexicos Kyster, naturlig Størrelse. Det er een af dem der kaldes Søedderkopper, paa Grund af Benenes store Længde i Forhold til Kroppens. Den Spids, hvori Hovedet fortil løber ud er her enkelt, hos de fleste andre dobbelt eller kløftet. See pag. 231. 232.

fig. 4. En rund Krabbe, Myra fugax fra Ostindien, med meget lange Arme. Den er lidt formindsket. See pag. 231.

fig. 5 a. En Krabbe med skjulte Been, der dog her ere trukne frem; Calappa tuberculata fra det atlantiske Hav; noget formindsket. Det er een af de saakaldte Coqs de mer. See pag. 233.

fig. 5 b. Den sammes ene Sax, der har Lighed med et Hanenæb og Kam, hvoraf Fiskernes Benævnelse for hele Dyret.

fig. 6. En Krabbe med det bageste Par Been paa Ryggen. See pag. 233. Dorippe lanata fra Middelhavet; noget formindsket.

Fig. 7. Snyltekrebs, Pagurus, der tillige maa tjene til Exempel paa de langhalede tibenede Krebs overhovedet. See pag. 234. 235.

fig. 7 a. er Pagurus Bernhardus fra de nordiske Have, i sit Sneglehuus, naturlig Størrelse. Den høire Sax sees at være større.

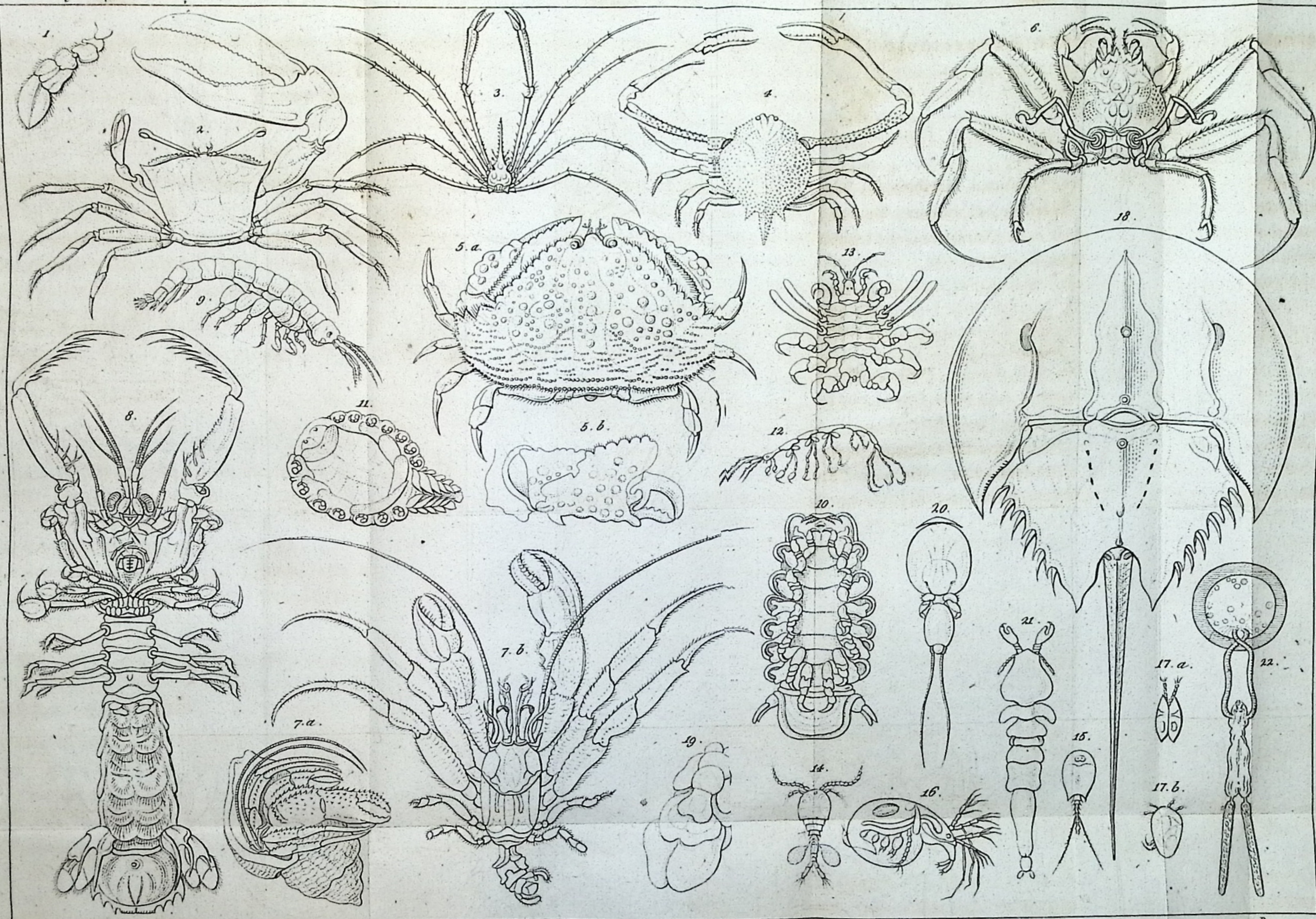

Bagge sc.

Snegleshuus, naturlig Størrelse. Den høire Sax sees at være større.

fig. 7 b. er Pagurus angulatus fra Middelhavet taget ud af sit Sneglehuus; naturlig Størrelse. Begge Saxene sees at være dreiede til samme (venstre) Side. Saavel Saxen som og, men i ringere Grad, overhovedet de 3 forreste Fodpar større paa høire Side. Det fierde og femte Beenpar meget smaa. Ved Enden af den korte, bløde og dreiede Hale sees de to falske Been.

Fig. 8. Squilla scabricauda som Exempel paa Stomapoderne, seet fra Bugsiden; see pag. 238. Under Halen findes Blade, besatte med Trevler (Gjellerne). Naturlig Størrelse.

Fig. 9. Gammarus pulex fra Ferskvandene i Europa, som Exempel paa en Amphipod. Den er omtrent 3 Gange forstørret i Diameter. See pag. 239.

Fig. 10—11. Exempler paa Isopoder, see pag. 239.

fig. 10. Cymothoa oestrum fra Ostindien, naturlig Størrelse. Den er seet fra Bugsiden, Benene besatte med Kroge, hvormed den hæfter sig til Fiskenes Hud.

fig. 11. den skjæve Bopyrus squillarum fra Reiernes Gjeller, seet fra Bugsiden, omtrent 2 Gange forstørret i Diameter.

Fig. 12. Leptomera pedata, 2 Gange forstørret, fra de nordiske Have, en Læmodipod, af de saakaldte Tangluus, see pag. 240.

Fig. 13. Cyamus ceti, noget forstørret, den saakaldte Hvalfiskeluus. Den er forskjellig fra dem paa Delphinerne, og disse atter indbyrdes forskjellige. See pag. 240.

Fig. 14—21 giver Exempler paa de forskjellige Former blandt Entomostraceerne. Fig. 14, 16 og 17 ere meget stærkt forstørrede, fig. 18 derimod meget formindsket. See pag. 240. 241.

fig. 14. Cyclops castor, Hunnen med sine 2 Æggestokke. Dens naturlige Størrelse er ½ Linie. Det enkelte Oie sidder midt paa Panden.

fig. 15. Apus cancriformis i naturlig Størrelse. Øinene ere sammensmeltede.

fig. 16. Lynceus roseus med de træagtigt forgrenede Gjeller. Dens naturlige Størrelse er ¼ Linie.

fig. 17. Cypris unicincta, indesluttet af 2 Skaller, som den vilkaarligt aabner eller lukker. fig. 17 a. seet fra Ryggen, 17 b. fra Siden.

fig. 18. Limulus polyphemus fra Americas Kyster, formindsket. I Ostindien findes andre lignende Arter, hvoraf een bliver indtil 2 Fod lang.

fig. 19. Cecrops Latreillii fra flere større Fiskearters Gjeller i Middelhavet. Naturlig Størrelse.

fig. 20. Caligus Mülleri, fra Cabliauens Gjeller. Den er noget forskjellig fra Caligus curtus eller piscinus, der meget hyppigt findes paa Helleflynderens og andre høitnordiske Fisks Gjeller.

fig. 21. Dichelestion fra Cabliauens Gjeller, noget forstørret.

Fig. 22. Lernæa elongata (Grant), hængende ved et Øie (den øverste Cirkel paa Figuren) af den grønlandske Hai. Fra Kroppen gaae Armene, hvormed den er fæstet til Øiet, ud foroven, Æggestokkene forneden.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Februar 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 101, 102 og 103.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Træk af Chinesernes Sæder og Levemaade.

(Uddragne af Travels in Kamtchatka and Siberia with a narrative of a Residence in China by Peter Dobell. 2 Vol. London 1830).

I.

Da jeg første Gang besøgte China, havde jeg endnu ikke seet nogen anden Deel af Asien. Det var i Augustmaaned 1798 at jeg saae Land østlig for Macao i Nærheden af den bekjendte Klippe Pedra Branca (den hvide Klippe). Alle de mange Gjenstande, der nu trængte sig frem for mit Blik, vare uden Undtagelse nye og interessante. Øer, Høie, Canaler og Flodbredder, prydede med det friske Grønne og med talrige Boliger, fremstillede et afvexlende og rigt Syn. Hele Sværme af Baade forskjellige i Størrelse og Form, bevægede sig paa Vandet, medens Solen med sit klare Skin oplyste en Scene, hvis særegne maleriske Skjønhed maatte opfylde en Fremmed med de behageligste Følelser. Alle de mindre Væxter, mange af Træerne og overhovedet hele Landet har virkelig Udseende aldeles uliigt med enhver anden Egns, og ligesaa paafaldende eensformigt som Indvaanernes.

En Fisker kom om Bord og tilbød sin Tjeneste som Lods til Macaos Rhed, men underrettede os i Forveien om at han ikke turde gaae længere, af Frygt for at blive grebet af Mandarinen og pidsket, fordi han lodsede uden at have en Bevilling dertil. Vor Besøgers Dragt og Manerer, der vare saa afvigende fra alt Europæisk, opvakte vor Forbauselse. Med en stærk og gunstig Vind kom vi da snart til Macaos Rhed, hvor vi ankrede i 6 til 7 (engelske) Miles Afstand fra Byen og, efter Skik og Brug, sendte en Officier i Land for at gjøre sin Opvartning hos den

portugisiske Gouverneur, og erholde en Lods af Mandarinen i Macao, der kunde føre os op ad Floden til Whampoa. Fiskeren, der havde lodset os op imellem Ladronøerne, forlangte sin Betaling og skyndte sig bort saa snart som muligt, da han, som sagt, var bange for Straf.

Macao er en lille Øe ved Søekysten og kaldes af Chineserne Omoon. Da den allerede har været saa ofte beskrevet, vil jeg ikkun bemærke, at den er vel forsynet med Fisk, Fjærcreaturer, Vegetabilier og Frugter, og at den om Sommeren er et Tilflugtssted for alle de Fremmede, hvis Forretninger ei kalde dem til Canton, der ligger omtrent 90 Mile længere mod Nordost. Et af de meest romantiske Steder i Verden er Caza de horta, med en yndig Have og en livfuld Udsigt over Macaos Havn; her er den saameget omtalte Grotte, hvor den berømte portugisiske Digter Camoens skrev sin Lusiade.

Efter 36 Timers Ophold fik vi Bevilling til at tage en Lods, der kunde bringe os til Whampoa. Under en gunstig Kuling lettede vi Anker, og gik op igjennem et bredt Stræde, imellem Øegrupper til Høire og Venstre, som næsten alle ere grønne og behagelige. Ikkun de, som ligge i Nærheden af Macao*), have en rødagtig Jordbund og nøgne Toppe, som oftest reent uden Grønsvær, og frembyde et øde og lidet lovende Skue. Det varede ikke længe, inden vi kom til Bocco Tigris, et smalt Stræde ved Flod-Mundingen, dannet af Øer paa begge Sider, hvorpaa der ere byggede fire bekjendte chinesiske Forter, dersom saadanne Lilleputs-Fæstningsværker fortjene dette Navn. Alligevel beskrives de som de frygteligste paa Jorden, istand til at skyde ethvert Skib sønder og sammen, der vilde forsøge paa at passere forbi dem uden Tilladelse af Keiserens Mandarin i Macao. Vi vare altsaa nødte til at ankre her, medens Lodsen fremviste sin Bevilling og fik et andet Pas for at gaae til Whampoa. Efter to Timers Fraværelse kom han tilbage, ledsaget af to Hoppoo-Mænd eller Told-

*) Mange af Øerne ved Macao bestaae af uhyre graaagtige Granitklipper. Chinesiske Steenhuggere bryde store Blokke og Søiler af denne fiintkornede Steen, idet de bore Klipperne fulde af Huller, fylde disse med Vand, der i Løbet af nogle faa Maaneder gjøre Stenen let brydelig.

betjente, der, efter at have bundet deres Baade ved Bagstavnen af Skibet, kom om Bord og spadserede omkring paa Dækket med en meget vigtig Mine. Omendskjøndt de havde Overklæder af Silke, Huer prydede med røde Silkedusker og smukke blaae Bælter hægtede om Livet, var deres Underklædning saa smudsig, som man vel kan forestille sig. Da jeg saae, at de vilde slaae sig til Ro i Kahytten og vidste, at det ikke var Skik at tillade dette, bevægede jeg Captainen, til at vise dem ned i deres Baade, efter at have fyldestgjort deres Begjæring om noget Rum, Oxekjød og Tvebakker. De ere sædvanligen meget uforskammede og ubekymrede om Forskjællen mellem mit og dit. Man har Exempler paa, at Nogle af dem nok saa snildt have stukket Chronometre og andre Sager af Værdie i Lommen.

Da vi havde passeret forbi disse mægtige chinesiske Fæstningsværker og Tigerøen, saa kaldet formedelst dens Lighed med dette Dyr, seilede vi op ad Floden, og fore næsten hele Veien langs med den østlige Bred. Landet er paa begge Sider fladt, men ikke uinteressant. Det bestaaer for en stor Deel af vidtudstrakte Riismarker, der ere vundne fra Floden ved Inddæmninger, og som øieblikkeligt give Beskueren en levende Forestilling om Indvaanernes forbausende Vindskibelighed og Udholdenhed. Den frodige Sæd udbredte sin friske grønne Farve over dem, medens Dæmningerne selv vare beplantede med lange Rader af Fersken- og Pisang-Træer, der hang fulde af Frugter. Der er to Sandbanker i denne Strøm, hvor meget store og svært ladede Skibe maae vente paa at komme over, indtil Flodtiden bringer Høivande; men som mindre Skibe altid kunne sætte over ved jævnt Vande. Her forsøge Lodserne gjerne paa at drage Fordeel af Captainens Ukyndighed, dersom han er fremmed, idet de forlange flere Baade end der er nødvendigt til at angive Veien og bugsere Skibet. Betalingen for en Lods løber vel op til en 60 spanske Daler, men Mandarinen i Macao og Overlodsen, der har Bevillingen, beregne sig en saa stor Deel heraf, at Lodsen, der maae forrette Arbeidet, kun faaer en Ubetydelighed. Saaledes berøvet Frugten af sine ærlige Bestræbelser, bliver han sat i den Nødvendighed, at bedrage Fremmede for at kunne leve. Sædvanligen er han en prøvet, driftig

Fisker, der tilgavns forstaaer sin Dont, veed fortræffeligt at regjere et Skib, og kjender de engelske Benævnelser paa alle Tougene og Commandoordene. Slet klædt og tilfreds med den groveste Kost, udfører han sit besværlige Arbeide, medens den stolte Overlods bryster sig i Silke og lever som en Herremand. Da vi vare komne over Bankerne, naaede vi snart Whampoas Rhed, hvor vi fandt en sikker Ankerplads mellem de danske og franske Øer og Whampoaøen. Vi bleve strax efter vor Ankomst omringede af en utallig Mængde smaae Baade, der hedde Sampaner, for største Delen førte af Fruentimmer, der paa en utroligt paatrængende og støiende Maade forlangte smudsigt Linned at vadske for Captainen, Officererne og Matroserne. Matroserne pleie at modtage disse Fruentimmers Tilbud, og betale blot een Daler hver, for at faae deres Tøi vadsket, saa længe de ligge der, hvilket aldrig er mindre end to, undertiden tre eller fire Maaneder; men det forstaaer sig, at de i den Tid faae ethvert Overskud af Oxekjød, Skibstvebakker og andre Ting, som Matroserne have. Man maa holde strængt Øie med disse Qvinder, da de ikke alene opmuntre Matroserne til at stjæle, men ogsaa forsyne dem med en skadelig Drik, der kaldes Samtchoo, hvilken ofte har en fordærvelig Virkning paa de europæiske Matroser. Blodgange og Vexelfebre, der begge ere vanskelige at helbrede i dette Klima, komme af denne Samtchoo og af en altfor fri Nydelse af Frugt strax efter Ankomsten. Saalænge Sydvest-Monsonen varer, er Udsættelse for Solen, Duggen og Aftenluften ogsaa skadelig for Europæerne. Saavel Skibe som Baade burde derfor være vel dækkede mod Solbranden; sunde spiritueuse Drikke burde tilstaaes Matroserne i ordentlige Portioner, og det maatte aldrig tillades dem at sove paa Dækket, ikke engang i det hedeste Veir.

For nogle Aar siden maatte ingen uden Vadskerkonerne besøge Skibene; men nu have ogsaa andre Fruentimmer Lov dertil og der finder et ligesaa uhindret Samqvem Sted i Whampoa, som i London eller Portsmouth. Visse Baade, der have Bevillinger fra Mandarinen, besøge Skibene, saasnart det er mørkt, og ere, i bogstavelig Forstand, ladede med Fruentimmer. Mange af disse, ligesaa vel som Vadskerkonerne, tale

Engelsk, Hindostansk og Portugisisk. De fleste af dem, der bringes om Natten, ere fattige Piger, hvem Forældrene formedelst yderlig Trang have været nødte til at sælge for et vist Antal Aar, og de ere Slaver, indtil den Tid er forløben. Hvad de fortjene, tilhører deres Herre; han raader over dem efter eget Tykke, slaaer dem ofte, føder og klæder dem slet. Den Skik, at kjøbe og sælge Børn for en vis Tid, er meget almindelig, og den eneste Art Slaverie, der er tilladt i China. Nogle af disse Piger i Canton, Whampoa og Macao ere ranke og velskabte, med behagelige Træk, uden derfor at være smukke. De ere næsten altid af en naturlig Munterhed og have ikke de væmmelige smaae Fødder, hvorpaa de høiere Classer sætte en saa stor Priis.

Ved Ankomsten til Whampoa kan den Fremmede ikke andet end behageligt overraskes ved den Mængde forskjellige Gjenstande, der overalt møde hans Øie. Romantiske Øer, med det yppigste Grønne og omhyggeligt dyrkede, frugtbare Riis- og Sukkermarker, Landsbyer og Pagoder, utallige Baade af forskjellig Form og Størrelse, hvortil endnu kommer den store Forsamling af Skibe fra alle Verdens Kanter, der svømme paa den majestætiske Flods Speilflade: Alt dette forener sig i et eneste Overblik til en af de rigeste og meest afvexlende Prospecter, som Indbildningskraften er istand til at skabe. Paa Veien fra Whampoa til Canton, er Byen Whampoa og dens Pagode, saavel som Pagoderne af første og anden Rang, mærkelige Gjenstande. De folkerige Landsbyer, de store Strækninger af Riis- og Sukkermarker og det overalt dyrkede Land danne et høist interessant Billede af Vindskibelighed og tiltagende Cultur. Der er en anden Vei bag om Whampoa paa den saakaldte Junkflod, hvis Indløb er paa den østlige Side nedenfor Rheden, og paa denne Vei gaae alle svært ladede chinesiske Junker op til Canton. Naar de komme til Enden af Junkfloden, gaae de vestligt ind i den, af Europæerne saakaldte, Saltflod, hvor alle de chinesiske Fartøier, der ere ladede med Salt, maae ankre i Nærheden af Saltmonopolisternes Oplag. Saasnart man har passeret denne Flod aabner der sig til begge Sider en stimlende og travl Scene for det beundrende Øie. Store og smaae Fartøier, alleslags Baade, som komme til Canton fra de andre Provindser, og Sværme af Sampaner, skjule bogstave-

lig Vandfladen. Sampaner ere mindre Baade med et Bambusdække. De ere bagud forsynede med et langt Vrikketræ, der er splisset et Stykke ovenfor Bladet, saaledes at den øverste Deel af Splisningen hviler paa en Jerntap; ved Hiælp af dette Vrikketræ og een eller to Sideaarer drives de temmelig hurtigt frem. Ved det første Oiekast skulde man troe det umuligt, at finde Vei igjennem denne Labyrint af Fartøier. Alligevel er der altid fri Passage ved den vestlige Kyst og en anden mindre god ved den østlige; thi Baadene ligge alle i lange Rækker med Rum imellem ligesom Gader, hvor de, der handle med Kjød, Fisk, Frugt, Vegetabilier osv., seile omkring og udraabe deres Varer.

II.

Canton har, efter Chinesernes Angivelse, en Folkemængde paa omtrent een Million Mennesker; men jeg vilde ikke sætte den til mere end mellem otte og ni hundrede tusinde. Garnisonen, der commanderes af Jaen-Quhan, en Fætter af Keiseren og Militær, beløber sig til 5000 Tartarer, som ligge der til Fæstningens Forsvar og ikke tør marschere ud, uden en speciel Ordre fra Keiseren. Da Ladronerne eller Sørøverne kom Canton meget nær, samlede Vicekongen med Vanskelighed omtrent 400 pjaltede Soldater, som jeg saae væbnede med Luntebøsser og Landser og kun maadeligt forsynede med Ammunition; thi der behøves flere Dage og desuden en Raadsforsamling af alle Byens Mandariner, førend man vover at røre ved Ammunitionen i de keiserlige Magaziner. Medens denne Ceremonie fandt Sted, kunde Byen have været indtaget to tre Gange. Hiin brogede Skare blev derfor ikke equiperet og sat i Bevægelse, førend Sørøverne allerede havde trukket sig tilbage med deres Bytte. Den fortsatte imidlertid modigen sin Marsch, og røvede og plyndrede dem, som Piraterne havde sparet, saa at nogle Handelsmænd, der levede i den Egn, have forsikkret mig, at de gjorde mere Skade end Sørøverne. Men der kan heller ikke være noget mere usselt end Organisationen af den chinesiske Armee; hverken Officerer eller Soldater faae andet end den bare Proviant, der neppe er tilstrækkelig til Livets første Fornødenheder, og det er altsaa intet Under at de tage deres Tilflugt til Plyndring. Deres Infanterie har Landser og Lunteflinte, og en stor Oxe, der sidder paa et langt Skaft, hvilken de forstaae

at bruge med megen Færdighed. Cavalleriet er forsynet med Sværd, Buer og Pile; paa de sidste stole de meest, og især udmærke de nordlige Folk sig ved Færdighed i Bueskydning. Man har sagt mig, at hele Rigets militaire Styrke beløber sig til henved een Million Soldater. Det kan vel være, men jeg tør forsikkre, at der aldrig har været en Armee af samme Størrelse saa svag, saa lidet skikket til Landets Forsvar eller saa aldeles uvidende i Krigskonsten.

I Provindsen Fokien have Borgerkrige fundet Sted mellem to mægtige Stammer, uden at Krigsmagten var istand til at dæmpe dem; og den forsøger det ikke engang, naar otte til ti tusinde Mand møde paa hver Side for at afgjøre en Familiestrid. Den seer roligt til, og, naar Sagen er blevet afgjort ved Sværdet, saa underhandler den med det stærkeste Parti om at udlevere Nogle af dets Fanger; derpaa sender Gouverneuren en pralende Beretning til Hoffet om den Seier, han har vundet over Oprørerne samt beder om Tilladelse til at lade Hovedet hugge af Fangerne, og, naar han har faaet Svar (der altid er gunstigt hvad Halshugningen angaaer) lide disse Ulykkelige deres Straf, og dermed er Sagen forbi. Der er en meget farlig Sect i China, kaldet "det himmelske Broderskab," som, ifald Chinesernes Udsagn er paalideligt, vistnok tæller adskillige meget formaaende Personer iblandt sine Deeltagere, hvis Intriguer have foraarsaget mange af de Oprør, vi have hørt om. Endskjøndt Broderskabet i Canton skal bestaae af Spillere, Gavtyve, Søerøvere og overhovedet Udskuddet af Selskabet, vove disse Folk, der ere meget dristige, dog undertiden at trodse Politiet. Deres Hensigt skal, efter hvad man har sagt mig, gaae ud paa at kuldkaste det tatariske Dynastie.

Tsan-Tuck, eller Vicekongen, er baade Militair- og Civilgouverneur. Naar noget Oprør, eller nogen Urolighed, der fordrer de Militaires Mellemkomst, finder Sted, commanderer han i egen Person, hvis han strængt opfylder sin Pligt. Under mit Ophold i China indtraf der adskillige Oprør, men, hvorvel Vicekongen hver Gang drog ud af Canton, passede han dog altid at holde sig i en ærbødig Afstand fra Kamppladsen. Hans keiserlige chinesiske Majestæt beklæder iøvrigt sine Vicekonger, der ere meget langt fra Pekin, med Magt til at afgjøre det store Spørgsmaal om Liv og Død, for at und-

gaae ethvert Ophold ved Henrettelser, i Tilfælde af Opstand; men hvad der ellers angaaer Criminalsager ved An=Tcha=Tsees*) Ret, bliver gjennem Vicekongen sendt til Pekin til Keiserens Afgjørelse. I alt, hvad der angaaer Bestyrelsen, raadspørger han Civilgouverneuren eller Foo=Yune, Pootschen Tsee,**) An=Tcha=Tsee og Kong=Chow=Foo,***) endskjøndt han selv, det forstaaer sig, ikke er nødt til at rette sig efter deres Mening, men har Fuldmagt til at handle anderledes, saafremt han anseer det nødvendigt for Rigets Bedste.

Ved Afstraffelsen af almindelige Forbrydelser pleier An=Tcha=Tsee at rette sig efter Lovens Bogstav. Store Forbrydelser straffes med Døden, med Lemlæstelse, Halshugning, Udrivelsen af Hjertet og Indvoldene og Udsættelse af det lemlæstede Legeme for Hunde og Fugle. Men Theorie og Praxis ere to forskjellige Ting, og en Lykke er det for det chinesiske Folk, at deres Love, der ere altfor forfinede i Grusomhed, undertiden formildes ved deres Dommeres Bestikkelighed. Hvor Penge kan nedtrykke Retfærdigheden, og hvor de tillige behoves for at forskaffe sig den, der er vistnok den bedste Lovbog kun et dødt og unyttigt Bogstav. Vi maae bedømme Chineserne saaledes, som vi kjende dem, uden Hensyn til de høie Principer og Maximer, der pryde deres Bøger, men som aldrig blive udøvede. Bestikkelse, og de Laster, der ledsage den, undergrave Folkets Moralitet, sætter Mod i Sletheden og standser Retfærdighedens Sværd. Loven imod Drab er streng og fordrer Liv for Liv; men alligevel gjøre de Rige sig ofte skyldige i denne Forbrydelse, da de pengegridske Øvrighedspersoner finde det mere fordeelagtigt at tage deres Rigdomme, end deres Liv.

Døer en Person pludseligt, og holdes Sagen ikke ganske hemmelig, bliver Husets Eier behandlet som skyldig i Drab, indtil han beviser Sagens Sammenhæng. Dette gjør, at Chineseren altid er paa sin Post, færdig til at bedrage eller til at bestikke Mandarinerne, dersom Nødvendigheden skulde fordre det. En af mine Bekjendte fortalte mig, at han havde en stor Have, og i den

---

*) Den øverste Dommer i Criminal=Sager.

**) Skatmester.

***) Directionen for Toldvæsenet.

nogle sine Frugttræer, der ofte vare blevne plyndrede, og, skjøndt hans Tjenere tidt havde luret paa Tyven, var det dog ikke lykkedes dem at opdage ham. Han besluttede derfor selv at passe paa tillige-med dem, og væbnet med en Landse gik han med to af sine Karle ud om Natten, for om muligt at opdage og gribe Tyven. Ikke længe efterat han havde stillet sig paa sin Post, saae han et nøgent Menneske nærme sig Træerne en kort Afstand fra det Sted, hvor han stod. Han raabte til ham, at han skulde blive staaende, eller han vilde dræbe ham. Karlen, som blev forskrækket over denne Opfordring, skyndte sig bort det bedste han kunde, og Eieren, der saae at han var nær ved at undslippe, kastede sin Landse efter ham, traf ham i Ryggen lige under den venstre Skulder og dræbte ham paa Stedet. Han blev nu meget urolig herover; men, efter at have fattet sig, lovede han sine Folk en god Belønning, naar de vilde holde Sagen skjult, og ved deres Hjælp kastede han Liget over Muren ind i Naboens Have. Dette blev udført saa godt, at det var umuligt at opdage, hvorfra det var kommet. Hans Nabo, der var en rig Thee-handler, blev ligesaa urolig som forbauset næste Morgen, da hans Folk fortalte ham, at der var fundet et dødt Menneske i Haven, der efter al Sandsynlighed var blevet myrdet. Snart kom ogsaa denne Historie Districtets Mandarin for Øre, som strax skred til at udføre sine Embedspligter og undersøge Liget, ikke lidet glad over at have faaet med en Mand at gjøre som den rige Theehandler. Naar et Liig saaledes findes, tør man ikke røre ved det eller føre det bort, førend Districtets Politie-Mandarin har været der og anstillet Undersøgelse om Maaden, hvorpaa Personen er kommet af Dage, og, dersom der er nogen mistænkelig Omstændighed, tillader han ikke at føre Liget bort, førend han har faaet tilfredsstillende Oplysninger om Aarsagen til Personens Død. Da ingen saadanne kunde erholdes af Thee-handleren, som i Bevidstheden om sin Uskyldighed troede, at Mandarinen ikke kunde gjøre ham Noget, indledte denne en ordentlig Proces imod ham, besøgte ham dagligen, sendte hyppigen Bud efter ham, og qvælede ham saaledes urimeligt. Liget blev hele Tiden liggende i Haven, som var nær ved Huset, og foraarsagede en næsten utaalelig Stank, da det begyndte at gaae i Forraadnelse, hvorfor Kjøbmanden, som ikke længer kunde udholde denne Lugt, og blev

bange for de Forholdsregler, som Mandarinen tog for at bevise hans Brøde, tilsidst ansee sig for lykkelig ved at kunne bilægge Sagen og faae Liget bortfjernet mod at betale en Sum af 4500 spanske Dalere.

Faa Aar efter den omtalte Begivenhed, havde den Person, der havde lagt Liget i Kjøbmandens Have, selv en ubehagelig Sag, omendskjøndt den kostede ham mindre Uleilighed og færre Penge at komme fra den. I den Gade, hvor han boede, var der, ikke langt fra hans Huus, et Spiisqvarteer for de lavere Classer. En forhungret Tigger, der af et medlidende Menneske havde faaet saameget, at han kunde forskaffe sig et rigeligt Maaltid, begav sig derhen, og forlangte paa een Gang flere Retter, som han graadigen fortærede. Værten bad ham holde lidt op, da han mærkede, at det maatte være en Tid siden han sidst havde spiist sig mæt. Men Tiggeren vilde ikke lade sig sige; han forlangte Spise for sine Penge, indtil han havde givet dem alle ud, hvorpaa han faldt død om. Dette skedte mod Aften, og, da det var blevet mørkt og Ingen var paa Gaden, tog Værten og hans Folk den Døde, og lagde ham uden for den forhen omtalte Mands Dør. Den næste Morgen kom Tiggernes Mandarin til ham og gjorde svær Allarm, samt erklærede, at Tiggeren var blevet dræbt af en af hans Tjenestetyende, og at han øieblikkeligt vilde anlægge Proces imod ham. Den Anklagede var imidlertid saa heldig at finde et Vidne, der havde seet Værten og hans Folk lægge Liget ved hans Dør. Skjøndt nu Mandarinen ikke kunde foretage sig Noget imod ham ved Lovens Hjælp, saa forbød han dog at lade Liget tage bort, og Kjøbmanden maatte tilsidst betale ham 200 Daler for at faae det bortført, førend dets Stank faldt besværlig. Uden tvivl fik han ogsaa en god Sum af Spiseværten.

En dygtig chinesisk Dommers Kjendelser ere affattede med uendelig Kløgt og Forslagenhed. Han gjør sindrige Forestillinger (naar han betales derfor) for at omgaae Lovens Bogstav, og omvendt hvis det er nødvendigt for at bringe En i dens Kløer. Jeg veed ikke, hvorledes det gaaer til i Pekin; men i Canton begynder Ingen paa en Proces, uden han har Penge nok til at betale for sig og desuden Personer af Indflydelse paa sin Side.

Jeg har imidlertid hørt at Bestikkelse ikke drives saa skamløst i Pekin som i Canton, og, at de bedste Mandariner, der gaae til

denne Provinds, maae lade sig bestikke ligesom deres Medbrødre, da de ellers ville miste deres Embeder. Naar de ikke formaae at styrte en Mand, der følger andre Grundsætninger end de, forene de sig om at faae ham berordret til en høi Post i Pekin, hvorved han sættes aldeles ud af Stand til at træde dem i Veien.

Alt dette viser noksom, at Landets Bestyrelse maa være slet, og det maa i ethvert Tilfælde betragtes som en Vanære for et saa mægtigt Rige, at see det mangle offentlige Hospitaler eller enhver Art velgjørende Stiftelser, medens Skarer af Tiggere døe af Mangel paa Gaderne. Tiggerne pleie, i Hobe fra fem til tyve, syngende og slaaende paa Gongonger at trække om fra Bod til Bod, og Folkene give dem strax et Par Casch*) for at slippe for deres Støi. Nogle af dem ere meget væmmelige Skikkelser, der vanke om paa Gaderne næsten nøgne, bedækkede med Bylder eller ilde medhandlede af Sygdomme, medens andre flænge sig med Rageknive for at vække Medlidenhed. En Tigger kom engang og lagde sig ved min Dør, men var saa udmattet af Hunger, at, da man kastede nogle faa Casch til ham, kunde han ikke reise sig op for at gaae hen og kjøbe sig noget at spise. Dette var omtrent Kl. 4 om Eftermiddagen, og jeg søgte forgjæves at bevæge mine Folk til at bringe ham lidt Spise. De sagde Alle, at de paa ingen Maade vilde gaae hen til ham, eftersom det var imod Loven, og de kunde blive anklagede, hvis han døde der. Om Aftenen bragte dog en af dem lidt Riis til ham, men det var for silde: han var død. Næste Morgen sendte jeg Bud efter Tiggermandarinen, og, uden at forklare hvad der var skeet, tilbød jeg ham ti Daler for at tage Liget bort, da det var ubehageligt at have det liggende ved Døren. Han samtykkede, og den Døde blev øieblikkeligen bortført. Huuseieren, hvem jeg fortalte dette, tilbagebetalte mig de ti Daler med Tak; "thi," sagde han, "havde jeg bedt ham om at tage Liget bort, vilde han ikke have gjort det for tre Gange saa meget." — I andre Henseender er Politiet i Canton meget strengt; thi efter Kl. 8 om Aftenen blive Portene ved Enden af hver Gade lukkede, og hvo der da gaaer ud, maa være forsynet med en Lygte, hvorpaa Huus-

*) Der gaaer 720 til 750 Casch paa en spansk Piaster.

eierens eller Familiefaderens Navn er angivet med store Bogstaver. Enhver, der handler herimod, bliver arresteret af Vægterne, og, hvis han ikke kan gjøre Rede for sig, afstraffet. Enhver Gade har sine Vægtere, der ere uafhængige af Politiet, udnævnte af Regjeringen, men lønnede af Indvaanerne. Disse Folk staae ogsaa som Portnere, for at aabne og lukke Portene, naar Nogen vil igjennem, og denne maa da forklare, hvo og hvad han er, eller han faaer ikke Lov at passere. Enhver Familiefader er ansvarlig for de Personer, der boe i hans Huus, og bidrager saaledes til at forøge Politiets Strenghed.

Af disse Bestemmelser skulde man formode, at det var umuligt for Tyve at begaae noget Indbrud. Men de ere meget behændige i China. De fleste af Husene ere blot et Stokværk høie og tækkede med Teglstene, og kun faa af dem have Loft indenfor, saa at Tyvene, ved at borttage Teglene, kan komme ind fra Taget. Hvad de stjele føres bort over Tagene af Husene, der ere byggede tæt sammen, til et Sted hvor de Deeltagende ere i Beredskab for at modtage Byttet. Paa denne Maade, har man forsikkret mig, bortføre de ofte en betydelig Deel Varer, og det saa omhyggeligt og saa hemmeligt, at de ikke blive opdagede og kun sjeldent forstyrre Beboernes Søvn i Huset eller Boden, hvor de stjæle. Dog er det rimeligt, at de undertiden bestikke Vægterne, der bestandigt maae angive Tiden ved at slaae paa et Bambusrør, og ere paa Færde hele Natten. Chineserne sige, at disse Mennesker betjene sig af bedøvende Midler og Trækul; efter at have aabnet Taget, gjennemrøge de Huset hermed og lægge derefter Tagstenene igjen paa og vente, indtil de formode, at den bedøvende Røg har gjort sin Virkning. Denne, paastaae de, angribe Nerverne i den Grad, at man falder i en Slags Bedøvelse og i en Mathed, der vedvarer i længere Tid, saa at, om man end vaagner af den første Bedøvelse, er man dog ikke istand til at røre sig, og maae see sin Eiendom bortslæbt, uden at kunne bevæge sig af Stedet for at redde den. En Boutikeier, som jeg kjendte, fortalte mig, at han saaledes var bleven indrøget, og havde seet adskillige Pakker Varer trækkes op igjennem Taget, medens han laae i en Slags Dvale og troede han drømte om Tyve, indtil Daglyset viste ham, hvad han havde mistet. Men

da han var en stor Cujon, troer jeg snarere, at hans Dvale har havt sin Grund i Frygt; thi jeg har ogsaa hørt, at de chinesiske Tyve ikke tage i Betænkning at myrde Beboerne, som giøre dem Modstand; disse maae derfor enten være stærke og velbevæbnede, eller underkaste sig med Taalmodighed. Enkelte Tyve gaae ganske nøgne, men vel oversmurte med Olie, ind i Husene. Disse Tyve blive efter Chinesernes Udsagn sjeldent opdagede; thi de gaae saa let og udføre deres Arbeide saa mesterligt, at de ikke gjøre den ringeste Støi*) og, selv om de røbes, er det næsten umuligt at faae fat paa dem. Der ere Hælere, til hvem Tyvene strax bringe det Stjaalne, saa at, selv naar de blive grebne, bliver Godset sjeldent fundet, undtagen de paa Pinebænken tvinges til at tilstaae, hvem de have givet det til.

III.

Jeg har allerede sagt min Mening angaaende Folkemængden i Kanton, og er endnu mere vantro, hvad hele Riget angaaer. Dersom de, der give China en Befolkning af 300 Millioner, blot vilde betænke, at de Allesammen spise Riis, vilde de finde, at alle Rigets Riismarker ikke vilde være tilstrækkelige til at føde dem**). Sætter man den ned til 150 Millioner (næsten hele Europas Folkemængde), vil man dog vist tilstaae, at det er en vanskelig Masse for hvilkensomhelst Regjering at styre, og allermeest for en saa kraftesløs som den chinesiske. Gesandter, Missionærer og Andre, der have været i Pekin, bleve, saavel af politiske Grunde som for Reisens større Beqvemhed, førte paa Baade ad Canaler og Floder, der giennemskjære de rigeste, bedst dyrkede og bedst befolkede Dele af Riget. Man kan derfor let forklare sig, hvorledes slige overdrevne Forestillinger vaktes hos dem, og hvorledes den mageløse Virksomhed, der herskede i den indenlandske Handel, maatte bidrage til at bestyrke disse Forestillinger. Det vilde være latterligt, fra en enkelt

*) De chinesiske Lommetyve høre ogsaa til de behændigste i Verden. Jeg har seet en Fremmeds Lommer tomte og vendte i nogle faa Minutter, uden at han mærkede det Ringeste dertil.

**) Det er kun de lavere Egne, der let kunne sættes under Vand, som almindeligst dyrkes med Riis. Der er vel en Slags Riis, der voxer paa høiere Steder, men den giver kun een Høst om Aaret, og søges kun lidet.

Qvadratmiil, som man seer, at slutte til hele Rigets Befolkning, eller troe, at hele Landet er ligegodt dyrket. Ved Canton og Macao, og, som jeg har hørt, paa mange andre Steder, er Høilandet kun lidet dyrket, og bliver sædvanligen, som Tilfældet er ved Canton, brugt til Begravelsespladser. De lave Egne, som de kunne sætte under Vand, dyrke de især med Omhyggelighed for Riisavlens Skyld, der forskaffer China sit fornemste Næringsmiddel.

Deres Agerdyrkningsredskaber ere en meget plump Ploug, der skjærer dybt og trækkes af Bøffeloxer, og en stor med Jern beslaaet Træhakke. Hakken bruges hvor Grunden er for blød for Bøfflerne omendskjøndt disse nyttige Dyr, ifølge deres amphibiske Natur, kunne arbeide der hvor den almindelige Oxe eller Hesten ikke var istand til at gaae. De Riismarker, der ikke kunne oversvømmes lige fra Floder, Damme eller Canaler, vandes ved en fiirkanket Træpumpe, der er forfærdiget med megen Kløgt, og drives ved en Art Spil, som to Mænd dreie idet de træde paa Hjul, der staae i Forbindelse med Spillet, og have Trin som med Flid ere afpassede til Fødderne. Disse Maskiner udkaste en stor Mængde Vand i nogle faa Timer. Fra den første Mark bringes Vandet til en høiere liggende, og derfra, om nødvendigt, til en tredie. Jeg veed ikke, om det er Brug i andre Dele af China, men ved Canton og Macao bliver enhver Riis-Række plantet meget regelmæssigt med Haanden. Man høster to Gange om Aaret, i Juli og October. En Pecul (133⅓ engelske Pund) almindelig Riis, som de Fattige bruge, koster sædvanligt en Daler, eller lidt meer eller mindre. Stiger den høiere, lide de fattige Classer megen Nød; men, hvis den gaaer op i halvtredie eller tre Daler, ere Mange ude af Stand til at kjøbe den, og omkomme af Hunger. I et af disse frygtelige Tilfælde har man seet Exempler paa, at Forældre have solgt deres Børn for nogle faa Pund Riis. Der gives vel keiserlige Forraadshuse, hvor de Fattige i Dyrtid kunne faae Riis for den sædvanlige Betaling, hvilken Indretning allerede politiske Grunde kunde tilraade for at forebygge Oprør; men disse indtræffe ikke destomindre hyppigt naar der er Hungersnød, thi Bestikkelsessystemet har berøvet selv hine høist nødvendige Anstalter deres Nytte og Værd. Slette Mandariner benytte sig ofte af deres Magt til at berige sig paa de Fattiges

Bekostning, og omendskjøndt dette uundgaaeligt medfører et Oprør, hvori de miste Livet, synes dette dog ikke at afskrække Andre fra at følge deres slette Exempel.

Landet siges at tilhøre Keiseren, som dog tillader, at det besiddes af Andre og gaaer i Arv fra den Ene til den Anden for bestandigt, eller saalænge som de betale Skatterne regelmæssigt til Kronen. Er Nogen forsømmelig med Betalingen bliver han straffet og hans Eiendom taget fra ham. De fleste rige Godseiere forpagte deres Eiendom til Jordbrugerne fra det ene Aar til det andet, og betales sædvanligen i Qvæg, Sviin, Fjercreature, Riis og Jordens forskjellige Frembringelser. Det glædede mig at høre, at Godseierne, naar Høsten slog feil, gjerne vare eftergivende mod Bønderne og indrettede deres Fordringer derefter.

I Havedyrkningen overgaaer ingen Nation paa hele Jorden Chineserne. Hvo der har besøgt Whampoa, maa have seet overtydende Beviser for denne Paastands Rigtighed i de Haver, der pryde de steile Høie paa de danske og franske Øer, hvor de hæve sig i ordentlige Terrasser ligesom Trappetrin, fra Grunden til Toppen. Det maa koste overordentlig Møie at dyrke dem og vande dem, som skeer idetmindste to Gange om Dagen. Disse Haver ere det meest slaaende Beviis for Indvaanernes Flid og Udholdenhed, og henrive Beskueren ved deres rige Plantevæxt, der spiller i det kraftigste Grønnes forskjellige Nuancer. Man kan heller ikke noksom beundre Chinesernes Færdighed i Haveanlæg. Ved en Mængde krumme Gange faaer et Sted Udseendet af at være dobbelt saa stort, som det virkeligt er. Utallige Blomsterpotter, der indeholde en Mængde forskjellige Arter af Aster, som de holde meget af, ere undertiden anbragte ligesom i en Labyrinth, hvoraf man ikke kan finde ud igjen uden en Veiviser. De synes at have mange forskjellige Arter af Aster; en Art er ganske hvid, saa stor som en Rose, med lange hængende Blade, hvilken Chineserne bruge som Salat og med Rette ansee for en stor Delicatesse. Naar Asterne ere i fuld Blomstring, Potterne smagfuldt opstillede i Nærheden af en Canal, Gangene og Alleerne smukt oplyste om Aftenen med forskjelligt farvede Lamper, har en chinesisk Have Udseendet af et af de fortryllede Steder, som vi læse om i de arabiske Fortællinger.

Da Haverne ere saa smukke, vil man let formode, at de ogsaa have gode Frugter. Der findes i China en saadan Overflødighed paa Frugt, at man der lægger mindre Mærke til den end i de koldere Klimater. Næsten hver Maaned har sine egne Frugter; men de meest søgte ere Oranger*), Mangoer og Lichees. De have forskjellige Slags Pærer, Ferskener, Blommer, Granatæbler, Vandmeloner, Bananas, Pisanger, Pompelmusser, Viindruer, Figner o. s. v.

I den bedste Aarstid koster en Orange kun en eller to Cash, men den er altid skrællet, da Skallen for dens medicinske Brug er af større Værdie end selve Orangen. Sælgerne have en særdeles Færdighed i at skrælle dem. Frugten falbydes i Boder i enhver Gade, og ofte er Prisen angivet paa et Bambusrør, saa at Kjøberen kan gaae og spise, hvad han lyster, lægge sine Penge i Boden, og gaae sin Vei uden at yttre et Ord. Kjøkkenurter blive solgte paa samme Maade eller udraabte i Gaderne, men sædvanligt blive de veiede. Kjøberen veier paa sin egen Bismer, som han har hos sig, og Sælgeren veier efter ham, for at see, om han har veiet rigtigt. I Kjøkkenurters Dyrkning kan ingen overtræffe Chineserne; ved Macao findes der ligesaa gode Kartofler og Kaalplanter som noget Sted i Verden. Kartofler lykkes ikke saa godt i Canton, men, da Chineserne ikke holde af dem, reiser dette sig vistnok mere af Mangel paa Pleie end af Climaforskjellighed i en Afstand af 90 engelske Miil.

Det vilde i høi Grad fortjene Daddel, dersom jeg ved denne Leilighed taus forbigik Bambusrøret, eller ikke brød mig om at udvikle alle dets Egenskaber og Dyder for mine Læsere. Naar det har skudt sine spæde fine Spirer op af Jorden, bruges de som en Slags Grønt, stuves og koges, nedlægges i Sukker eller i Salt. Har det derimod naaet sin fulde Vært, anvendes det til at bygge og tække Huse med, til deraf at gjøre Kurve, Matter, Snore, Touge, Papiir, Seilstænger, Baademaster, Borde, Stole og alle Slags Møbler, Pumper, Piber, Vandrør, Baller og Spande, Bægre og Kruse o. s. v. Det er Keiserens Vredesbud til hans Ministre, Nationens Skræk;

*) Den bedste Sort Oranger har en flad og bred Form, og Skallen er sondret fra Frugten. Disse saakaldte Mandarin-Oranger kunne have 10 til 12 Tommer i Omfang.

Faderens Forrettighed, Ægtefællens Ven, Skolemesterens Medhjelper — og det fortjener følgelig lige saamegen Ærbødighed og Lydighed som Keiseren selv. De meest udmærkede Statsmænd og Krigere have gjort Bekjendtskab med dette, den keiserlige Villies besynderlige Sendebud, uden derfor at falde i Unaade. I de indsatte Øvrigheders, i enhver Familiefaders og Haandværksmesters Hænder kan det betragtes som Skytsenglen for det offentlige Vel, og tillige som den kraftigste Støtte for Keiserdømmets hemmelige Politi; thi giver Keiseren den øverste Mandarin et Slag dermed, saa vil dette efterhaanden naae ned til den ringeste Mand i China, ligesom Vandet i en Søe, pludseligen sat i Bevægelse ved den ene Side, vil gradeviis udbrede sine bølgende Kredse og lade dem naae over til den modsatte Bred.

De Fattige i Canton og dets Forstæder leve usselt; dette er derimod ikke Tilfældet med dem, der boe i Baade paa Vandet. Jeg har hørt, at ikke mindre end 60 til 80,000 Mennesker beboe Baade og Sampaner, der ligge udenfor Byen. Disse Folk føre et virksomt og vinskibeligt Liv, synes at have større Lethed i at erhverve deres Udkomme end de, der leve paa Landet, og, skjøndt ringere anseete, nyde de Fordelene af en sund Atmosphære, reenligere Bopæle, og følgeligen bedre Helbred. En god Sampan, fuldkomment beskyttet mod Solen og Veiret; med ethvert Bræt dagligen reent og blankt skuret af Konerne; med udskaarne Prydelser, Billeder o. s. v. indvendigt; med det lille Tempel for Huusguderne i det ene Hjørne; Kjøkkenet indrettet agter ud under Tofterne — frembyder i det Hele Billedet af en beqvem og hyggelig Bolig, hvorimod Husene paa Landet, skjøndt byggede af Muursteen, ere lave, indskrænkede og skidne; en Mængde ureenlige Mennesker ere sammenpakkede i eet Værelse, deres Føde er ikke altid den sundeste og det Hele er et væmmeligt Billede af Elendighed. De simpleste Baade ere rigtignok smudsige, men aldrig i den Grad som Husene, og Vandet, som altid er ved Haanden, befordrer Reenligheden og bedre Sædvaner*).

*) Vandet i Floden er saa plumret, at det ikke engang kan bruges til Madlavning, uden først at filtreres. Chineserne filtrere det, men

Ingen forstaaer bedre end Chineserne at spare paa Brændsel ved Madlavningen. De betjene sig af Leerovne, hvori Varmen af Brændet og Trækullene, som de blande sammen, ledes noiagtigen op midt under Potten eller Karret, hvori Maden laves, og der behøves altsaa kun en ringe Portion til at koge den. Sparsommelighed med Brændsel er en Sag af stor Vigtighed i et Land, hvor Veddet er saa kostbart, at det sælges efter Vægt, og Steenkullene saa slette, at man vanskeligt kan faae dem til at brænde; de mangle næsten ganske den bituminøse Beskaffenhed, der i Almindelighed gjør Steenkul saa let antændelige, og ere derfor aldeles ubrugelige i Kjøkkenet. Man seer Beboerne paa en Sampan løfte Bagstavnstofterne af, gjøre Ild paa, koge deres Riis og tilberede et Par Retter stuvede Fisk og Urter, i en Tid af 20 til 30 Minutter, Alt med den største Reenlighed. Selv Frøer, Hunde, Katte og Rotter, som de undertiden spise, blive vadskede og tilberedte, som om de vare den fineste Føde, og Risen bliver altid vadsket en halv Snees Gange, førend den koges. De Mænd og Qvinder, der beboe Baadene, ligesom ogsaa de fattigere Classer paa Landet, leve selskabeligt sammen og spise ved samme Bord, skjøndt der hos de Første aabenbart er mere Gjæstfrihed og mindre Stivhed.

IV.

I Sommermaanederne er det meget varmt i Canton; Fahrenheits Thermometer staaer sjeldent under 82° (22° R.) og stiger ofte til 93°—95° (27=28° R.), skjøndt jeg ikke tvivler om, at jo Heden oppe paa Landet, hvor Luften har et friere Spil, er langt mindre besværlig. Paa denne Aarstid blive de Europæere, der overlade sig formeget til et godt Bord, eller udsætte sig meget for Solen, angrebne af Galdefebre, men sjeldent af inflammatoriske Febre. Om Vinteren er selv den ringeste

---

Fremmede pleie at lade det Vand, de drikke, hente fra nogle Kilder bagved Byen eller høiere oppe paa Floden. Flodvandet filtreres i store Leerkar halv fulde med Sand, hvorpaa der lægges en tung flad Steen for at sammentrykke Sandet. Vandet bliver derpaa heldt deri, og efterat have gaaet igjennem Sandet, løber det ud af et lille Hul paa Bunden gjennem en Bambusrud.

Frost*) en Sjeldenhed, men den kolde Nordost=Monson gjør det nødvendigt at have Varme i Værelserne fra November til Marts. Det regner sjeldent, men i disse Maaneder bliver det for det Meste taaget og mørkt Veir, naar Vinden gaaer for meget til Østen. I Almindelighed er Cantons Clima godt for dem, der holde af megen Varme, og meget sundt, naar man, i sin Paaklædning, iagttager de nødvendige Forsigtighedsregler efter Temperaturens Forandringer.

Gaderne i Canton ere meget snevre og blot for Fodgjængere; thi Heste seer man sjeldent, undtagen i Mandarinernes Følge, naar de passere igjennem Byen. Naar en Mandarin kommer, maa Enhver gjøre Plads for ham, og de, som ere i Bærestole blive satte ned affides paa Gaden, indtil han er passeret forbi. Hans egen Befordring er ogsaa en Bærestol, men af betydelig Størrelse, med Glasvinduer, og baaret paa Skuldrene af fire, sex, ti eller tolv Mand, efter hans Rang. Foran ham løbe adskillige Personer med Pidske, som de uden Barmhjertighed bruge mod enhver, som spærrer Veien; Nogle slaae paa Gongonger for at varskoe Hoben, medens Andre skrige med en gjennemtrængende Stemme, der lyder som Hundenes Hylen. Jo høiere hans Rang er, desto større er Følget og den Larm, som hans Ledsagere og Forløbere gjøre. Disse Karle ere grove og uforskammede over al Beskrivelse, og, idet de gaae forbi, rapse de ofte i Frugtboderne og Spisequartererne, hvor den tillavede Mad udstilles ved Vinduerne til Salg paa store Borde.

Overhovedet viser Intet bedre Chinesernes totale Mangel paa en finere Æresfølelse, end den slaviske Maade, hvorpaa de yttre deres Ærbødighed for deres Overmænd. De dybeste Buk, saa at selv Jorden berøres af deres Hoveder, finde Sted ved alle Leiligheder. Skal En møde for Dommeren f. Ex. som Vidne, maae han allerførst idetmindste tre Gange slaae sit Hoved mod Jorden, og han tør ikke lukke Munden op uden for at svare paa de Spørgsmaal, som directe gjøres ham; thi to Mænd, som staae i Nær=

*) Under mit syvaarige Ophold har jeg kun to Gange see Iis, og det erholdt man ved at sætte Tallerkener paa Taget af Huset, hvori man kun havde heldt saa meget Vand, at det bedækkede Overfladen. Isen var ikke tykkere end en Glasrude.

heden, have Bambusstokke paa rede Haand for at straffe enhver Overtrædelse af denne Regel. Chineserne betragte rigtignok denne Slaaen=med=Hovedet mod Jorden ikke som en Ydmygelse for Mandarinen, men som et Tegn paa deres Ærbødighed for Keiseren der repræsenteres af hiins Person; men denne Ærbødighed gaaer saa vidt, at, naar Told=Directøren — en af de fornemste Mandariner i Canton — er bleven vred paa en af Hong=Kjøbmændene, der selv ere Titulær=Mandariner, og lader ham kalde til sig, maae han knælende fremstille sig for den fortørnede Directør og slaae sin Pande 6, 9, eller 12 Gange mod Jorden, førend han bliver bemærket, eller faaer Lov til at reise sig, og naar han nu har reist sig, tør han ikke løfte Oiet høiere i Veiret end til den femte Knap paa Mandarinens Bryst. Skulde han komme til at see ham i Ansigtet, da er det en gruelig Fornærmelse, som ikkun kan affones med nogle Rap af Bambusrøret. Man maae næsten formode at det gamle Ordsprog: en Kat har Lov at see paa en Konge, ei har noget tilsvarende i China.

Faa Steder ere bedre forsynede med alt hvad der hører til Livets Ophold end Canton, men det offentlige Livs Beskaffenhed og Embedsmændenes Bestikkelighed gjøre denne Bye til det dyreste Levested for en Europæer paa den østlige Halvkugle. Enhver som har noget med de Fremmede at gjøre, maae svare Mandarinerne svære Sportler, og, som en Følge heraf, forledes han først til at bedrage dem for at kunne leve, og dernæst til at bruge denne Udpræsning, som de meget betegnende kalde det, til et Skalkesfjul for alle sine Bedragerier fra Andre. Naar man spørger en Færgemand eller hvilkensomhelst Anden, hvorfor han tager saa høi Betaling, svarer han: "Jeg maa betale Mandarinen," og, giver man ikke hvad han forlanger, faaer man ham heller ikke til at forrette Arbeidet. Enhver Bevægelse af en Fan=qvi*) har ligesaavel som hans Fortæring, sin faste Priis; han lever i et stort Fængsel, under hele Nationens Opsyn, der betragter ethvert af hans Skridt med speidende Blik.**)

*) "Fremmed Djævel." Saaledes kaldes Europæerne i China, hvor man antager at de komme fra den usleste Kant af Jorden.

**) Jeg har talt med nogle Missionærer fra Pekin, og de have forsikkret mig, at de der nyde langt større Frihed end Europæerne i Canton. Dog

Fisk og Kjød blive udraabte til Salg paa Gaderne. Fisken bæres levende omkring i Baller fyldte med Vand, og baarne i et Aag af Bambusrør. Dette er den sædvanlige Maade, hvorpaa Chineserne bære enhver Ting, og, naar de ikke have andet at holde deres Byrde i Ligevægt med, lægge de en Steen i den ene af de tvende Kurve eller Baller. Der er desuden flere meget store Torvepladse i Cantons Forstæder, og mindre næsten i hver Gade. Svinekjød synes at være deres Yndlingsspise, og det er ikke at undres over, thi det er den meest velsmagende Ret i China; uagtet Fremmede i Begyndelsen faae Modbydelighed derfor, naar de see det bæres omkring i Gaderne i store Stykker og overordentligt fedt. Chineserne ere imidlertid ligesaa omhyggelige for deres Sviin som for deres Børn. De, som ere bestemte til Slagtning, holdes indspærrede paa en Stie og fores ikke med andet end med kogt Riis og Vand, vaskes een, undertiden to Gange om Dagen, og skrubbes rene, hvilket bevarer deres Sundhed og gjør dem i kort Tid meget fede. Da jeg havde seet den Omhu, hvormed de pleiede Svinene, overvandt jeg min Fordom mod Flesket, og foretrak det tilsidst for alt andet. Godt Oxekjød kan man faae i Whampoa, men ikke i Canton; Bedekjød er overordentligt dyrt. Faarene ere af en stor Race, med brede Haler og ligne dem, der findes ved det gode Haabs Forbjerg; et fedt Faar koster i Almindelighed mellem 17 og 25 Daler. De bringes fra de nordlige Provindser og fedes i Canton. Fjercreaturene ere gode, i Særdeleshed Capunerne, der ere velsmagende og meget store; de veie ofte mellem 6½ og 7 Pund. Kalkunske Høns sættes megen Priis paa, fordi de ikke trives godt i dette Clima. En Sygdom, der ligner Smaakopper og viser sig som store Blegner paa Hovedet, bortriver en stor Mængde, saa at en god fed kalkunsk Høne koster fra 5 til 8 Daler. Gjæs og Ænder findes i største Overflødighed, og ere derfor de billigste. Da Chineserne holde overmaade meget af saltede Andeæg, opfødes der store Flokke af Ænder i Baade paa Floderne og Canalerne. Nogle af disse

---

tilstode de tillige, at deres Bekjendtskab meest havde indskrænket sig til Mellemclasserne, da det er meget vanskeligt at faae Adgang i de Riges Huse, især i de civile Mandariners.

Baade indeholde Flokke paa 1000 til 1500 Ænder, der passes blot af to eller tre Mennesker, som om Dagen vogte dem ligesom en anden Hjord paa Riismarkerne, hvor de søge deres Føde. Ænderne ere føielige og lystre Vogternes Stemme, naar de enten skulle gaae videre eller vende tilbage til Baaden. En saadan Andebaad er meget bred, og i Midten har den et Slags Dæk, der ligger 5 til 6 Fod ud over Relingen og indtager to TredIedele af hele Baadens Længde. Indvendigt er dette Dæk paa alle Sider forsynet med Reder i to Stokværk, hvor Ænderne lægge deres Æg. Om Aftenen kaldes de hjem til Baaden, og vende tilbage saasnart de høre Driverens velbekjendte Raab. Der opstaaer da en stor Larm og Snaddren iblandt dem, i det enhver søger først at komme op paa det Bræt, der nedlades fra det omtalte Dæk, og de tre eller fire sidste Ænder faa altid nogle Slag af en lille Pidsk, for at gjøre dem mere hurtige for Fremtiden. Jeg spurgte Vogterne, om de ikke ofte mistede en Deel af dem, hvilket de benægtede; kun saare sjelden mistede de en enkelt Aand, thi de lystrede godt, og om nogle bortfjernede sig et Stykke fra Flokken, vendte de strax tilbage, naar de hørte deres Røst. Det er en fordeelagtig Næringsvei, da Andeæg ere en saa yndet Spise overalt i China, og man har fortalt mig, at der endog har været prøvet paa at udklække dem ved kunstig Varme i Sandovne. Ogsaa Fiskerne, der udspænde deres Net paa Reden af Macao, bruge en stor Mængde Andeæg. De dyppe nemlig de fine Net i Æggehviden og udsætte dem derpaa for Solen, indtil de blive ganske tørre og dette giver dem en Glands i Vandet, der lokker Fiskene. Blommerne salte de og spise. Vildænder, Vildgjæs og Krikænder findes i Overflødighed, og ere meget velsmagende. Gjæssene fanges ved at lægge tynde Snore paa en egen Maade over Riismarkerne, hvor de søge deres Næring, saaledes at de let faae Fødderne indviklede i dem. Ænderne derimod fanges ved Net, der hænges paa Stænger i Nærheden af de Damme, de pleie at besøge om Natten. To Personer staae i Beredskab, en ved hver Ende af Nettet, og, saasnart Ænderne flyve deri, lade de det falde ned paa Jorden, og trække det sammen over dem, hvorpaa de blive tagne levende ud. De sættes derpaa i tætsluttede Kurve, saa at de ere i bestandigt Mørke og fødes med Riis

i Bælgen, indtil de blive meget fede. Man har ogsaa i Canton Riisfugle, Snepper, Viber, Vagtler, Agerhøns, Fasaner og overhoved al Slags Fuglevildt i Overflødighed.

Ogsaa Fisk yndes meget af Chineserne; de findes i Mængde og ere billigere end andre Fødevarer. Karper, Gjeder og andre Ferskvandsfisk opelskes med stor Flid i Damme og blive meget fine og fede. Næsten Enhver, der er rig nok til at have en Have, har ogsaa en Mængde Fisk i Parkerne, der uden Undtagelse ere et nødvendigt Parti i en Have og paa een Gang tjene til Prydelse og til en væsentlig Fordeel.

Et Fødemiddel, som alle Classer ynde, er Thow-foo og Foo-chac, en Slags Vælling, der laves af Bønner, og er en meget velsmagende og nærende Føde. Soya, deres bekjendte Souce for enhver Slags Spise, laves ogsaa af Bønner *). Bønnerne koges indtil næsten alt Vandet er bortdunstet, og de begynde at brænde; derpaa blive de tagne af Ilden, satte i store Kar med vide Aabninger og udsatte for Solen og Luften; Vand og et vist Qvantum Sirup eller mørkebrunt Sukker heldes over dem. Hver Dag rører man denne Masse, om indtil Vædsken og Bønnerne fuldkomment blandes og komme i Gjæring. Den bliver derpaa siet, saltet, kogt og skummet, indtil den bliver klar. Naar dette er skeet, faaer Massen en stærk mørkebruun Farve og holder sig længe. Mange have troet, at Saft af Kjød brugtes til Soyens Tilberedelse, men dette er ikke Tilfældet; thi Compositionen er ganske vegetabilsk, af en behagelig Lugt, og efter Udsigende sund. Man har to eller tre Sorter; til den Bedstes Tilberedelse udfordres megen Flid og Opmærksomhed. Japanesisk Soye agtes meget i China fordi den er bedre tilberedt; maaskee have de ogsaa en egen Slags Bønner i Japan. De i Canton, der sælge Soye, have store Flåder anbragte ovenpaa Tagene af deres Huse, hvorpaa Karrene henstilles og udsættes for Solvarmen; thi Forbrugen af denne Artikel er uhyre stor: hverken Rig eller Fattig kan spise Frokost, Middags- eller Aftensmad uden Soye; den er Saucen til enhver Slags Spise, sætter Smag paa enhver Ret og er uundværlig ved et chinesisk Maaltid. I Almindelighed bliver der kun spiist lidt Kiød. Da deres Retter gierne ere smaahakkede og stuvede, udgjør Kjødet saa ringe en Deel, at det blot tiener som et Kryderi til at sætte Smag paa Risen,

*) Nemlig af Soja hispida. R.

hvoraf de lavere Classer spise to, tre store Skaale ad Gangen. Det maa være en nærende Spise; thi Folk, som maa forrette meget svært Arbeide, nære sig blot af Riis og Urter, og synes dog at være godt ved Magt. Alt Slags Syltetoi er meget yndet af Chineserne, men, med Undtagelse af Ingefær og Ananas, er det saa sødt, at man ikke kan smage Frugten.

V.

Mange, der kun kjende Chineserne overfladisk, troe, at en saa alvorlig, sindig og sjedelig Nation hverken kan have Lapser eller Lækkermunde. De tage imidlertid feil: faa Lande besidde flere af disse Hædersmænd end China, om de end ikke have bragt det saavidt som paa andre Steder. En chinesisk Modeherres Dragt er meget dyr, da den bestaaer af det kosteligste Krep og Silketøi. Støvlerne eller Skoene der have en egen Form og hvis Saaler have en bestemt Høide, ere forfærdigede af det prægtigste sorte Atlask fra Nankin; hans Knæbaand ere smukt broderede; hans Hue og Knap have det ziirligste Snit; hans Piber ere elegante og kostbare og Tobakken fra de bedste Fabriker i Fokien; hans Gulduhr er engelsk Arbeide; Tandstikkeren hænger i et rigt Perlebaand; Viften fra Nankin er parfumeret med Chulanblomster. Det er nu hans egen Paaklædning, men hans Tjenere gaae ogsaa i Silke og hans Bærestol o. s. v. har en tilsvarende Pyntelighed. Naar han møder en Bekjendt viser han i enhver af sine Gebærder og Bevægelser en udstuderet Artighed; han giver sig ligesaa vigtig en Mine som den fuldkomneste Modejunker i Europa, og lægger desuden Eftertryk paa enhver af de væmmelige Ceremonier, som Chineserne ere saa bekjendte for. De rige Chinesere ere særdeles pæne, og holde meget af en smuk Paaklædning, ihvorvel nogle af Gjerrighed blot see paa det Ydre, saa at Skjorten og Underklæderne, der ikke have været skiftede i flere Dage, ved Kraven og Ærmerne røbe den Skidenfærdighed, som Eieren søger at maskere under det elegante Udvortes. De af dem, som omgaaes Europæere, lægge mere Vind paa Reenlighed; men dog ere, i det Hele taget, Chineserne visselig ikke saa reenlige i deres Personer, som man skulde vente det af Indbyggerne i et varmt Clima.

Chineserne overlade sig til enhver Art af sandselig Fornøielse de holde af usømmelige Skuespil og Bøger, der alt fordærve Ungdommens Sind, og ere virkelig kun altfor tilbøielige til at overdrive enhver Nydelse indtil forbryderisk Udskeielse. Paa deres Theatre har jeg seet Scener udførte, som det vilde være umuligt at beskrive uden at saare Delicatessen, og det for Fruentimmer, som syntes at more sig fortreffeligt derover. Dette maae, hvad det smukke Kiøn angaaer, tilskrives Mangel paa Opdragelse og Cultur og den Vane at være Øienvidne til Optrin, som europæiske Fruentimmer, selv af den værste Classe, vilde vende sig bort fra med Afskye. Ved Skuespillene er der altid en egen Plads for Chineserinderne, Damer vil jeg ikke kalde dem, adskildt fra Resten af Tilskuerne ved et lavt Forhæng eller Skjærmbræt, men da de sidde foran, nærved Scenen, kan man godt oversee dem og er nær nok til at mærke, hvor meget Behag de finde i Stykket.

De chinesiske Fruentimmer lære ikke engang at læse eller skrive; men Haandarbeide og Musik, dersom den fortjener dette Navn ere deres eneste Færdigheder. For at dræbe Tiden spille de Kort og Domino og røge uafladeligt. Mænd og Qvinder af de høieste Classer føre ikke noget selskabeligt Samliv; det ansees for vanærende at spise med sine Koner og disse beboe ikke engang den samme Side af Huset. Dog har jeg kjendt Nogle, der overtraadte denne Skik og forsikkrede mig, at de fandt megen Fornøielse i at spise i Selskab med deres Fruentimmer. Polygamiet skader vistnok Moraliteten meget. Der ere Mænd som vedblive, selv efterat de ere komne til en temmelig høi Alder og have voxne Sønner, at forøge Antallet af deres Koner, og man har forsikkret mig om, at Intriguer mellem Faderens yngre Koner eller Medhustruer og Sønnerne ikke høre til det Usædvanlige. Da jeg engang spiste hos en rig Kjøbmand, bleve nogle Lystspil givne, hvor Vittigheden især dreiede sig om en Ægtemand, der med en tyrannisk Opfindsomhed ubarmhjertigt pryglede sine Koner. Vi spurgte ham, om ikke Konerne undertiden beherskede deres Mænd, og bade ham, at more os med et Stykke af denne Art. Vor Vært lod strax nogle Stykker spille, hvor Fruentimmerne vare de completteste Skjændegjæster, der tvang den stakkels Ægtemand til

at figurere som den ynkeligste Stymper af en Toffeltræl. Alle de Fremmede, som vare tilstede, loe hjerteligt, og vi lagde Mærke til, hvor usigeligt det gottede Fruentimmerne. Men fra det Øieblik da Kjøbmanden opdagede dette, og at vi dreve Spøg med ham, blev han alvorlig og forlegen, og vilde ikke tillade at flere Stykker spiltes. Heraf kunne vi med Grund slutte, at Konerne, uagtet den strenge og despotiske Maade, hvorpaa de behandles i China, dog undertiden faae Overhaand over deres Herrer. Ved nærmere Undersøgelse fandt jeg, at, naar en Chineser blev ret forelsket i een af sine Koner, lykkedes det hende sædvanligt at snoe og dreie ham, som hun vilde.

De rige Chinesere ere forresten ikke forvænte ved huuslige Glæder. En stor Deel af deres Tid fordrive de med at besøge Theatrene, med Lystpartier tilsøes, paa Blomsterbaadene, ved Vagtelfægtninger, ved Spillebordet o. s. v. Spillesygen er meget almindelig blandt alle Classer og alle Stænder, og drives til Yderlighed. Pack=thai=Yen, der var Vicekonge i Canton, angreb denne Last meget strengt, men endskjøndt han lod de offentlige Spillehuse lukke og Eierne afstraffe, opvoxede der snart nye paa de Gamles Ruiner og disse bleve ligesaa meget besøgte, som om der aldrig havde været noget Forbud. Udentvivl frembragte Guldets magiske Kraft denne Virkning; thi dette Metal synes at være den chinesiske Sjæls Talisman, den Guddom, hvem han skjænker den ivrigste Tilbedelse, og herover kunne vi heller ikke undre os, da han seer det bøie Retfærdighedens Scepter og holde Bøddelens Arm tilbage. Foruden Kort og Tærninger, have de andre Spil og Lege, der ere eiendommelige for Landet. De mærkeligste ere Vagtel= og Faarekyllingfægtninger, Fjærbold=Spil med Foden, og Liniedands, hvori de have megen Færdighed. Naar to Hanfaarekyllinger skulle fægte, sætter man dem i en Leerskaal af omtrent 6 til 8 Tommers Diameter; Eierne kildre hver sin Faarekylling med en Fjer, saa at de løbe rundt i Karret i modsat Retning, og derved hyppigt mødes og rende paa hinanden. Efterat de saaledes have mødt hinanden flere Gange, blive de tilsidst ophidsede, og fægte med stort Raserie, indtil de i bogstavelig Forstand sønderrive hinanden Led for Led. Dette er en Fornøielse for de simple Clas=

ser; men Vagtelfægtning hører derimod de Fornemme til. Vagtler, der opelskes til Fægtning, kræve den omhyggeligste Pleie og Omhu. Hver har sin egen Opsynsmand; han putter den i en lille Pose med et Løbebaand for oven, som han binder paa sig, og fører saaledes Fuglen med sig overalt. Den stakkels Fange faaer sjeldent Lov at see Dagens Lys, undtagen naar den fodres, eller naar dens Røgter anseer det for nødvendigt, at den tager frisk Luft. Naar dette skeer, holder han den i Haanden med stor Forsigtighed, for ikke at skade dens Fjer, to til tre Timer ad Gangen. Chinesernes Omhu og Opmærksomhed for deres Kampvagtler og Sangfugle ligner en øm Moders for hendes kjæreste Barn. Naar to Vagtler skulle fægte, sættes de i en Indretning, der ligner en stor Sie, midt paa et Bord, rundt om hvilket Tilskuerne staae, for at see paa Kampen og gjøre deres Væddemaal. Nogle Hirsekorn blive derpaa lagte midt i Sien, og Vagtlerne tages ud af Poserne og sættes lige over for hinanden tæt ved Hirsekornene. Ere de modige, saa angriber den ene den anden i samme Øieblik den begynder at æde, og de fægte haardnakket en kort Tid, det vil sige, een eller to Minutter. Den Vagtel, der bliver slaaet, flyver op, og Seirherren bliver tilbage og faaer Lov at pikke alle Hirsekornene op. De bedste Vagtelfægtninger vare sjeldent over fem Minuter. Rige Folk have derfor altid en Mængde afrettede Vagtler i Beredskab, saa at Fægtningerne ofte medtage en stor Deel af Dagen. Umaadelige Summer tabes og vindes derved. En stor Deel af Tiden gaaer ogsaa hen med at gjøre Væddemaal. Naar en Vagtel, der er bekjendt for at have vundet flere Hundrede Gange, pludseligen overvindes af en ny og uafrettet Fugl, foraarsager dette høie Veddemaal og nye Kampe, indtil den Nyankomne bliver slaaet af en anden. Naar man betænker, hvor liden Tilfredsstillelse denne Leg yder, sammenlignet med den Tid, Uleilighed og Bekostning, Vagtlernes Afrettelse fordrer, er det forunderligt, at man sætter saa stor Priis derpaa. Overdreven Spillesyge er her det eneste Lokkemiddel; men dette Spil giver tillige et stærkt Beviis paa Chinesernes forkjælede Characteer. Det drives med stor Heftighed. Mange tabe og vinde store Rigdomme i det og adskillige af de gjerrigste Mænd, som jeg kjendte, vare ivrige Vagtel-

fægtere. De ret i Kunsten Indviede have fortalt mig, at der hører megen Færdighed til at vælge, afrette, fodre og behandle Vagtlerne.

Næst efter Vagtelfægtningerne udfylde Blomsterbaadene*) en chinesisk Herres fleste ledige Timer. Man har forsikkret mig, at Fruentimmerne i disse Baade ere behageligere at tale med og bedre opdragne end andre, mere artige og indtagende i deres Væsen. Et velbesat Bord, hvoraf Chineserne ere store Elskere, staaer altid dækket for Gjæsterne. De kaldes Blomsterbaade, fordi Sæderne, Vinduerne, Dørrene ere prydede med udskaarne, grønt malede og forgyldte Blomster. De have tre Afdelinger: den første, i Forstavnen, som er forsynet med Senge, Forhæng o. s. v., ligger noget høiere og er smallere end den anden. Til denne, der indtager det midterste Rum, stiger man ned ad et Par Trin og finder saa et mere rummeligt Værelse, der indtager næsten to Trediedele af Baaden, med Vinduer paa begge Sider for at den friske Luft kan strømme ind, og med Solskjærme over dem. Den tredie Afdeling i Bagstavnen ligger ogsaa et Par Trin høiere, end den midterste, og her opholde Folkene sig, der passe Baadene, her have de deres Kjøkken o. s. v. Ovenover denne Afdeling er der to eller tre Sovekamre med et lident aabent Gallerie foran, hvor Fruentimmerne sove og tilbringe Dagen, da Besøgerne sjeldent komme før Kl. fem eller sex om Aftenen. Flere Mænd gaae sammen, enhver vælger sin Dame og de sidde Alle rundt om et stort velbesat Bord, spise og drikke, synge og spille Kort indtil om Morgenen. Alle Fruentimmer af denne Art, saavelsom Baadens Eiere, maae tilkjøbe sig en Bevilling hos en Mandarin, der er sat allene til at have Opsyn med dem og hvis Embede skal være særdeles indbringende. Baadene ligge paa en egen Plads foran Byen, i Rækker ligesom Gader; efter deres Størrelse og Priis, saa at enhver Chineser veed, hvor han skal gaae hen for at more sig, alt eftersom hans Rang og hans Pung tillader ham det. Dog er det Europæerne strengt forbudet at besøge disse Baade, og, naar en Fremmed blev grebet paa en af dem, vilde han ikke alene blive haardt straffet, men endogsaa

*) Opholdssteder for offentlige Fruentimmer.

dønit til en Bod af flere Tusinde Daler. Chineserne sige, at der udgives dagligen mellem 40 og 60,000 spanske Daler paa Cantons Blomsterbaade.

Ægteskabscontracter sluttes, i rige Familier, naar Børnene ere mellem 4 og 7 Aar. Saasnart man har faaet Shing=Shangens *) Bestemmelse at vide, afsendes almindeligen den ældste qvindelige Slægtning af Familien for at slutte en Ægteskabscontract med den Person, man iforveien har udseet som et ønskeligt Partie. I de høiere Classer bliver Sagen gjerne afgjort mellem begge Partiers Fædre, og hiin Mission bliver da en blot Formalitet; imidlertid betragtes den som en Sag af Betydning, især naar der er noget at fortjene ved at knytte Giftermaalet. Naar man veed, at Forslaget ikke vil blive forkastet, begynde Underhandlingerne aabenbart med en Foræring fra det Partie der har gjort det første Skridt. Denne skulde strengt taget ikke bestaae af Andet end Betelblade (Chustam) tilavet med Kalk og Catchunød, som Forældrene og Agenten tygge naar de drikke Thee sammen, medens Contracten undertegnes, thi denne Ceremoni ansees for aldeles nødvendig til at gjøre den bindende. Contracten maa i det Mindste indeholde Faderens, Bedstefaderens og Oldefaderens Navne, deres borgerlige Stilling, og flere andre Omstændigheder, samt om Barnet enten er kjøbt eller adopteret eller en ægte Descendent af Faderen. Dog maa bemærkes, at dette er meget forskjelligt efter den forskjellige Rang og Stand, og kan undertiden ganske tilsidesættes eller overlades til Shing=Shangen, som mod en ringe Godtgjørelse sørger for Stamtavlen og alt det Øvrige. Naar disse Sager ere bragte paa det Rene, sende Brudgommens Forældre kort efter en Foræring til hans bestemte Brud,

*) Shing Shangs ere Astrologer, der maae iagttage Himmellegemernes Stilling ved et Barns Fødsel. De betragtes som de paalideligste Kjendere af de gamle foreskrevne Tempelceremonier og raadspørges desangaaende, samt bruges hyppigt til at fuldbyrde saadanne Ceremonier, der kunne afværge fjendtlige Planeters Indflydelse. De ere ogsaa Huuslærere hos de Rige og give sig gjerne et vist Skin af Lærdom. De deles i mange Classer og have megen Indflydelse.

der bestaaer af Klæder eller Sølv og Guld=Smykker, Ædelstene Ørenringe, Armbaand, Fingerringe og andre Kostbarheder.

Det vilde være unyttigt og trættende at beskrive alle de Complimenter, Indbydelser, Ceremonier og Gaver, der vexles mellem begge Parter, inden den til Bryllupped bestemte Tid kommer. Det unge Par faaer ikke Lov at tale sammen eller endog blot at see hinanden, uden ved offentlige Festligheder hvor Fruentimmerne kunne sees i Afstand, førend den Dag, da Konen sendes til sin Mand. Naar Partierne ere meget rige, føre Brudgommens Slægtninge faa Dage før Bryllupped alle de Gaver, der ere bestemte for Bruden, i en stor og prægtig Procession gjennem de fornemste af Byens Gader, ledsagede af Musik og kostbare Offre til Guderne. Gaverne ere opstillede i forgyldte, malede, stærkt udpyntede Bærestole, der bæres paa Skuldrene og hvis aabne Sider ere behængte med røde Gardiner. Paa Bryllupsdagen er der en anden stor Procession med de Gaver, der sendes Bruden fra hendes Forældre, som paa en lignende Maade ere ziirligen udsmykkede og offentligen stillede til Skue.

Naar endeligen Øieblikket kommer, at Bruden skal sendes til sin tilkommende Mand, sættes hun i en stor rigtforgyldt Bærestol, der er tæt tillukket og laaset, og hvis Nøgle er sendt til Manden. Saaledes føres hun til ham i Procession og alle Bærerne ere klædte i Rødt. Jeg var engang tilstede ved Afskeden, som en Brud tog fra sine Forældre. Hendes Fødder vare saa smaae, at hun ikke kunde gaae, skjøndt hun var femten Aar gammel, men blev baaret paa Ryggen af en Tjenestepige. Hele Familien syntes dybt rørt, i Særdeleshed Fruentimmerne, som hulkede høit; Faderen fældede Taarer og Datteren blev kun med Vanskelighed revet ud af Forældrenes Arme og sat i Bærestolen*). Det var en rørende Scene. Forældrene maa have følt stor Ængstelse for deres Barns Skjæbne, og Barnet ikke liden Uro over at see sig skilt fra dem og pludseligen overgivet til en Fremmeds Omfavnelser og en Ægtemands despotiske Luner. Dette sørgelige Skuespil behagede mig ingenlunde og var langt fra at svare til mine Begreber om Lyksaligheden paa en

---

*) Forældrene see ikke deres Døttre igjen før paa den tredie Dag efter Bryllupped.

Bryllupsdag: det lignede snarere en Ligbegjængelse, hvortil endnu kom den smertelige Betragtning, at den unge Pige, istedetfor at staae ved Enden af Livets besværlige Bane, just nu skulde til at begynde den.

Hvad Europæerne ansee nødvendigt før Brylluppet, nemlig gjensidig Kjærlighed, tænke Chineserne først paa efter Brylluppet. Det hændes ofte, at en Mand afskyer sin første Kone, i hvis Valg han ingen Deel har havt, og overlader den stakkels Pige til sig selv, medens han søger sine Nydelser i Udsvævelser, Spil o. s. v., eller tager sig adskillige Medhustruer. I Valget af de sidste kan han følge sin egen Smag eller sit eget Lune; men det første Ægteskab som sluttedes af Andre, var en gammel Vedtægt, som han maatte underkaste sig, uden at der spurgtes om hans Samtykke. Maaskee føle de chinesiske Fruentimmer mindre ved slige Leiligheder, end vi forestille os, da deres Opdragelse ikke er skikket til at vække de finere Følelser, og, hvad der synes vanskeligt for os at finde sig i, kan være ganske let for dem. Kjærlighed i China er ikke det Samme som i Europa, det vil sige, den findes ikke der under den samme Form, eftersom Følelsen er saa svag, og de Leiligheder, hvor den skulde vækkes, ere langt sjeldnere i China end i andre Lande. En blot dyrisk Tilfredsstillelse maae være den fornemste Tillokkelse hos et Folk, der mangler finere Følelse og er tilbøieligt til uden Tvang at tilfredsstille deres Lidenskaber.

Kort efter Brylluppet gjør Familien til det nygifte Par adskillige Gjæstebud, ved hvilken Leilighed Bruden efter Maaltidet vises Gjæsterne for nogle faa Minutter, skjøndt Ingen, undtagen de nærmeste Slægtninge, tør tale til hende. Jeg var engang tilligemed tre andre Europæer saa heldig at blive indbudt til et saadant Maaltid, og Manden gjorde sig ordentlig Umage med at vise os sin unge smukke Kone, idet han først i nogen Tid holdt et Lys op tæt foran hendes Ansigt og derpaa satte det ned paa Gulvet, for at vise os hendes nydelige smaae Fødder, der blot vare fem til sex Tommer lange. Jeg tilstaaer, jeg kunde ikke beundre dem, da hun ikke kunde staae paa dem, uden at understøttes af to Piger. Hun syntes at være i en Alder af omtrent 14 til 15 Aar, og var slet ikke forlegen, om hun end efter gammel Skik slog sine Dine

ned, medens Europæerne vare i Nærheden. Men tilsidst seirede dog den qvindelige Nysgjerrighed over gammel Vedtægt, og hun kunde ikke lade være at kaste et Blik paa os for at see, hvad for et Dyr en Fan=Qvi var, der udentvivl var beskrevet hende som en frygtelig Djævel. Hendes Øine vare sorte og spillende, og hun havde det smukkeste Ansigt, jeg har seet hos den bedre Classe af chinesiske Fruentimmer; thi i Almindelighed ere de langt fra at være smukke. Jeg hørte, at hun var af en god, men ikke rig Familie, og at den unge Mands Forældre havde valgt hende for hendes Skjønheds Skyld, en Omstændighed, der er meget sjelden i China, hvor næsten altid Ægteskaberne ere beregnede paa Fordeel. Disse Festligheder vedvare flere Dage, og ledsages altid af sceniske Forestillinger; og de feires i to Partier af Huset, da Fruentimmerne have deres for sig selv, saalænge indtil alle Venner og Slægtninge ere blevne rigeligt beværtede. Skuespillene ere meget beqvemme for Værten, der i den Tid er fri for at underholde sine Gjæster, undtagen i enkelte Mellemrum; thi Musikken gjør saadan en afskyelig Støi, at det ikke er muligt at føre nogen Samtale. Rødt er den eneste Farve, der bruges i Decorationen ved Bryllupsceremonier.

De Riges Begravelser koste langt mere end deres Bryllupper. Den lyseblaae Farve bruges til Lanterner og andre Prydelser, men Sørgefarven er hvid og graae. De prægtige Processioner ved saadanne Leiligheder ledsages af Musik, og man skal have Exempler paa Begravelser, der have kostet 10 til 15000 Daler. Naar Shing=Shangs ikke have været istand til at finde et lykkeligt Sted for Graven, lade Mange, efterat først Ligbegjængelsen har fundet Sted, Liget balsamere og bevare i en Blyekiste, der hensættes i et Capel, indtil man finder et passende Sted og det heldige Tidspunkt for dets Begravelse kommer. Naar et vanskeligt Tilfælde indtræffer, holdes der lange Forsamlinger mellem Shing=Shangs, de gamle Bøger raadspørges, der gjøres Offringer til Guderne for at forskaffe gunstige Varsler, og undertiden hengaae flere Aar, inden de kunne blive enige om Sagen. Pauhn=Kai=Qva gjemte sin Faders Liig adskillige Aar, og tilsidst blev det bestemt, at den yngste Søn skulde føre det til Fokien. Saalænge

Liget staaer i Capellet, faaer det de samme aarlige Ærbødigheds Beviser, som Chineserne pleie at bringe deres afdøde og begravede Slægtninge*). At vælge en Begravelsesplads er en af de vanskeligste og vigtigste Sager; thi deraf antages saavel den Afdødes Fred som de efterlevende Slægtningers Vel og Vee at være afhængigt. De Riges Grave ere meget kostbare, da de ikke alene indtage en stor Plads, men ofte ogsaa ere byggede med stor Pragt og bestandigen maae holdes vedlige, da Ligegyldighed i denne Henseende antages at bevirke uafvendelig Ulykke. Medens de Levende boe i de lave moradsige Egne, indtage de Døde de høie, luftige og smukke Steder, hvor der er en vid Udsigt over Landet rundt omkring. En chinesisk Grav har Form af en Halvmaane og Indskriften er med røde Bogstaver. Gravstederne ere store eller smaae, efter deres Rigdom eller Lune, som lade dem gjøre; men de Fattiges Grave ere som i andre Lande, med en Steen ved Hovedet, dog have de ogsaa en Indskrift med røde Bogstaver.

VI.

En chinesisk Herre staaer op midt om Formiddagen, hans Frokost bestaaer af et halv Dusin smaae Tallerkener eller snarere Underkopper med Ragouer af Fisk, Kjød og Vegetabilier, og et Bæger eller to af hans Yndlingsdrik, Sew=heng=tsow, som han drikker varm**) og

---

*) I den anden Maaned (Yee=Yuet) af det chinesiske Aar offres der ved de afdøde Forældres og Slægtninges Grave. Disse Offringer bestaae i Riis, Fisk, Fugle= og Svine=Kjød, Vegetabilier, Kager o. s. v. tillige med de først modne Frugter i denne Maaned. Guld og Sølv Papiir brændes ovenpaa Graven og smaae røde Voxlys sættes rundt omkring den. Den ældste Søn eller den nærmeste Slægtning staaer forrest og nærmest ved Graven, men den øvrige Familie staaer bagved ham og følger hans Exempel. Under denne Høitidelighed kaste de sig tidt paa Knæ, slaae Panden 3 — 6 eller 9 Gange mod Jorden; anraabe de afdøde Venner om deres Beskyttelse, og bede tillige for deres Fred og Salighed i den anden Verden. En lille Portion af enhver Deel af Offringen strøes over Graven, Resten overlades til de Fattige, dersom de Offrende ere rige; hvis ikke, tractere de sig selv med det.

**) Sew=heng=tsow er en svag syrlig Drik, der distilleres af Hirse og altid drikkes varm. Den er ret velsmagende og virker sjeldent berusende, skjøndt den sætter Livsaanderne i Bevægelse.

Maaltidet endes med kogt Riis, med salt Fisk eller en anden Ret som kan forhøie Smagen. Derpaa laves Theen paa Bladene uden Mælk eller Sukker i en Kop med Laag, saa stor som en Contoirkop. Saaledes nydes Theen altid af de rigere Klasser. Naar den er skjænket, drikke de den, førend den bliver for stærk eller bitter, og de skjænke Vand paa Koppen, indtil Kraften er reent trukket af Bladene. Thee er den almindelige Drik for alle Classer, den nydes altid varm, selv i det hedeste Veir. Haandværkere og Arbeidsfolk, der ikke have Raad at drikke Theen, som de Rige, af Bladene, lade den trække i en stor Theepotte af fiint Tin, der er indfattet i Træe, med Bomuld mellem Træet og Tinnet, for at bevare Heden længere. Potten er forsynet med en Tud for bedre at kunne skjænke med den. De fleste Chineser holde af at drikke Theen meget hed: maaskee en af Aarsagerne til den Slappelse, svage Fordøielse og Nervesvækkelse, hvoraf de ere saa plagede.

Kl. 2 om Eftermiddagen bydes der et andet lille Maaltid, tilligemed de modne Frugter, som Aarstiden giver, hvilket ligeledes endes med Thee; men Hovedmaaltidet i den finere Verden er dog først Kl. 5 eller 6 om Eftermiddagen, og hvis det er et Gjæstebud, maa det forskjønnes ved et Sing-Song eller Skuespil. Selskabet ender sjeldent før Kl. 2 eller 3 om Morgenen, og kun Folk af strængere Levemaade holde gjerne op ved Midnat.

Chineserne holde saa meget af at røge, at de ofte til Afvexling benytte sig af deres Piber under Maaltidet. Enhver af dem har een, undertiden to Tjenere staaende bag ved sig, smukt klædte Drenge fra 15 til 18 Aar, der tænde Piben og sætte den i Herrens Mund, uden at han gjør sig den Uleilighed at forlange det, og saa ofte som de mærke, at det er ham behageligt.

Naar en Chineser indbyder til et stort Middagsselskab, sendes Indbydelsen nogle Dage i Forveien, skrevet i de artigste Udtryk, paa et stort Ark rødt Papir. Et Selskab af de bedste Skuespillere leies til at spille for Gjæsterne, mod en Betaling af 80 til 120 spanske Daler for en Aften Skuespillere af en ringere Classe kan man have for 25 til 30 Daler, men da ere altid de Bedste andetsteds beskjæftigede, eller Værten er en gjerrig Mand, der elsker sine Penge mere end sine Gjæster. Om Sommeren reises

hurtigt et Theater af Bambusrør og bedækket med Bambusmaatter foran en af Have-Pavillonerne, der er indrettet til dette Oiemed; men om Vinteren bliver Forestillingen givet i en Sal i Hovedbygningen, hvor Familien sædvanligt opholder sig. Foran Scenen stilles fiirkantede Borde efter Gjæsternes Antal, hvert til fire eller sex Personer*), saaledes at den Side, der er Skuepladsen nærmest, lades ubesat, for at de beqvemt kunne see paa Spillet medens de spise, og have Oie, Ore og Mund paa een Gang beskjæftigede. Orene have det værst, thi, hvad de kalde Musik, er en Forening af uharmoniske Toner, saa stærke og skurrende, at de vække de ubehageligste Fornemmelser. Nogle af deres Lystspil ere underholdende; men jeg maa tilstaae, at for En, der ikke forstaaer Sproget tilfulde, behøves der flere Aars fortrolige Bekjendtskab til fuldkommen at forstaae deres Spil; og selv de, der kjende Sproget, ere ofte i Forlegenhed, saa Meget er der overladt til Indbildningskraften. Scenen forandres aldrig, saa at man selv maa forestille sig, at Skuespilleren er gaaet ind i et andet Værelse, eller ud i den frie Luft, i Skoven, i Seng, er taget ud at ride osv. Han gjør nogle faa Bevægelser, der betyde, at han aabner en Dør, lukker den i Laas eller lukker den op, stiger i en Baad eller foretager sig tusinde andre Ting; men selve Handlingen maa Tilskueren supplere, thi der gives ingen anden Oplysning end Skuespillerens Pantomime. Deres Liniedandsere kunne ikke andet end behage, trods det skurrende Accompagnement, da de overgaae alle andre i Behændighed og Lethed. Det er den eneste Slags Dands, man kjender i China, om den kan kaldes saaledes, men jeg har betjent mig af dette Udtryk, fordi de lade en Art plump Dands afvexle med deres Spring paa Linien. Egentlig Dands finder Chinesernes alvorlige Characteer saaliden Smag i, at de af dem, som havde seet Baller i Macao, erklærede deres Afskye derfor, og det i Særdeleshed, fordi Fruentimmer fik Lov til at tage Deel deri.

Dagen for Festen sendes en anden Indbydelse til Gjæsterne

*) Det hører til den fornemme Tone i China kun at have tre og undertiden blot to Personer ved det samme Bord.

paa rosenfarvet Papiir for at erindre dem om den og forvisse sig om at de komme. Endeligen bliver Indbydelsen gjentaget den følgende Dag, kort før den bestemte Time, for at underrette dem om at Festen er beredt og venter paa dem.

Naar Gjæsterne ere samlede, ombydes der først varm Mandelmælk i store Kopper. Hvert Bord bliver anrettet nøiagtigt med den samme Spise, det samme Antal Retter og paa een og samme Tid. Bordene ere sædvanligt af poleret Ibenholt eller sort Surattræe og have dobbelte Blade; thi, da de ikke bruge Dug, bliver det øverste Bordblad, med Alt hvad der er derpaa, borttaget ved Enden af den første Anretning, for at give Plads for den anden. De ere dækkede med Gafler*), Bægere, Skeer og Bakker, af Porcellain eller lakeret Arbeide, to smaae Fade med Frugter, Nødder osv. Adskillige smaae kolde Retter, som tør saltet Flyvefisk, skaaret fiint ud og tillavet som Salat med Champignoner o. s. v.; Pølser skaarne i Skiver; Fuglekroer og Fuglelever, kogte og smaahakkede med en skarp Sauce; kold Skinke i Skiver; saltede Ænder; kogte Æg skaarne i Skiver; tørret Flesk eller Vildt, sammenstødt i en Morter saa det seer ud som opplukket Værk, men af en behagelig Smag; brunede Orme af dem, der findes i Sukkerrør, hvorpaa man sætter stor Priis; tilligemed forskjellige andre Delicatesser, bedække Bordet, og lade kun Plads i Midten for en Skaal af en Contoirkops Størrelse. Maaltidet begynder nu: Bægrene fyldes strax med Sew=heng=tsow og Værten reiser sig tilligemed alle Gjæsterne; han holder sit Bæger med begge Hænder, drikker dem til og de besvare allesammen denne Skaal og sætte sig derpaa ned igjen. En Kumme med en varm Spise bliver derefter sat midt paa ethvert Bord, da de omtalte kolde Retter

*) En chinesisk Gaffel bestaaer af to Stykker Ibenholt eller Elfenbeen, enten glatte, eller belagte med Sølv, omtrent 9 Tommer lange og ganske runde, undtagen ved den øverste Ende, hvor de undertiden ere firkantede. De holdes parallelt mod hinanden, under Tommelfingeren og mellem Pege= og Langfingeren paa den høire Haand; og Maden, som i Forveien er skaaret itu, tager man ved at klemme Spidserne sammen. Med den venstre Haand holder man en Skee under dem for at optage Saucen, som ellers vilde falde paa Bordet.

kun ere at betragte som Biretter, til at skærpe Appetiten mellem de større Anretninger, eller som en Slags Erstatning, dersom de varme Retter ikke er efter Ens Smag. Den første Anretning bestaaer sædvanligen af Ragouer, Fricaseer, stuvet Fuglevildt, Lammekiød, Flesk, fersk Skinke, Gaasefødder, Frøer, Fisk, Vagtler osv.; alt er skaaret i smaae Stykker, for lettere at tage det med Gaflerne, og serveres langsomt, det ene efter det andet.

Skjøndt der er Overflødighed af Druer i China, presse de dog ikke Viin af dem. Nogle indenlandske Likörer der laves af Ananas og Lytchees, Oranger og andre Frugter og ombydes ved deres Feste, ere, skiøndt temmelig stærke, dog ret velsmagende. Disse tilligemed en meget hidsig Drik af en yderst ubehagelig Smag, som hedder Fan-Tsow, ombydes ved den anden Anretning. Sew-heng-tsew drikkes mellem hver ny Ret.

Foruden de bestemte Skaaler, tildrikke Gjæsterne ogsaa undertiden hinanden, ligesom i England. Men naar det skal skee med de tilbørlige Ceremonier, staae begge Parter op fra deres Stole og gaae frem midt i Værelset, hver med sit Bæger i begge Hænder. De sætte derpaa Bægret til Munden og lade det atter synke saa dybt, at det næsten berører Gulvet, jo dybere, desto artigere. Dette gjentages tre, sex eller ni Gange, idet Enhver bevogter den Andens Bevægelser med største Opmærksomhed, og den Ene ikke vil drikke før den Anden, indtil Bægrene, efter gjentagne Forsøg, møde deres Mund i et og samme Øieblik, hvorpaa de tømme dem og vende Bunden i Veiret for at vise, at de have uddrukket hver Draabe. Derpaa beholde de de tomte Bægre i Hænderne og hilse hinanden paa samme Maade, idet de lidt efter lidt nærme sig deres Stole, hvor de sætte sig og begynde paany deres Arbeide ved Bordet. Herved opstaaer dog undertiden en høflig Strid, om hvo der først skal sætte sig, og den endes ikke, førend de, efter en Mængde ceremonielle Buk, Nik, Krumninger med Legemet og Bevægelser med Haanden, tilsidst Begge sætte sig paa een Gang. Ved Begyndelsen af Ceremonien, naar begge Parter komme hinanden saa nær, at deres Bægre næsten mødes, bytte de dem ofte, førend de begynde. De have ogsaa en Drikkeleg. Naar Bægrene ere fyldte, lægge de to Personer, som have engageret hinanden, deres knyttede høire Haand

midt paa Bordet. Naar Hænderne næsten ere komne i Berørelse, aabne de saa mange Fingre som de ville, og hver udraaber det Antal, som han gjetter paa at de aabnede Fingre paa begge Sider vil beløbe sig til, som tre, fem, syv osv. Den, der nøiagtigt træffer Antallet af begge Personers Fingre, forpligter sin Modstander til at drikke. Jeg har seet denne Leg fortsat en Time, indtil det tabende Partie, der fandt sig noget ør i Hovedet, blev nødt til at trække sig tilbage. Det er en overordentligt larmende Morskab, naar en stor Mængde Gjæster tage Deel deri. Gaaer man en Helligdag langs med Floden ved Canton, bliver Øret paa alle Kanter angrebet af denne støiende Lystighed, der smager stærkt af de barbariske Skikke, som herskede ved vore raae Forfædres Feste*).

Ved Bordet ansees det for høfligt at tilbyde sin Nabo Noget af de i Nærheden staaende Retter, og, dersom han er ligesaa behændig som beleven, vil han tage det af Eders Gafler, forend I kunne lægge det paa hans Skee, og øieblikkeligt gjøre Gjengjæld. Man vil maaskee ansee det for slemt nok, at skulle spise Alle af det samme Fad; men at tage et Stykke Kjød af Gafler, som have været mangfoldige Gange i en tilrøget Mund, er en barbarisk Forfinelse.

Den første Anretning bestaaer sædvanligen af 12 til 20 Retter, dem uberegnede, som serveres mellem første og anden Anretning. Disse ere enten Supper, med forskjellige Slags Posteier, især af Kjøddeig; eller søde Sager, nogle lavede med Riis, Andre med Meel.

Efter Suppen bliver det første Bord borttaget, og det andet dækkes med Skeer, Gafler, Bægre, Eddike, Soya, sød Sauce, tilligemed nogle smaa Tallerkener, hvorpaa der er itu-skaarne Ræddiker, Pærer, Oranger og forskjellige andre Frugter og grønne Sager, der sættes foran hver især. Medens den anden Anretning forberedes staae de Personer, der ere trætte af at sidde, op og spadsere omkring i Værelset, noget, som er meget behageligt for en Europæer, der ikke kan andet end blive kjed af det stive Ceremoniel ved et chinesisk Gjæstebud. Saasnart Bordet paa ny er dækket

*) Dette Spil ligner iøvrigt ganske Italienernes Mora.
Overs. Anm.

sætte alle Gjæsterne sig igjen, da Fugleredesuppe, med Due- eller Vibeæg, den kostbareste og største Delicatesse en Chineser kan byde, serveres for hver især. Naar en af de høie Øvrighedspersoner beværtes, tager Herren i Huset selv denne Ret, eftersom Tjenerne bringe den ind, og sætter den paa ethvert Bord. Imidlertid fyldes Bægrene, alle Gjæsterne reise sig og blive staaende, indtil Værten, fra sin Plads, har hilset dem med Bægeret og drukket dem til. De gjengjælde ham hans Artighed og tage derpaa atter Sæde, for at begynde et Maaltid, der er endnu mere overdaadigt end det første. For at give Fuglerederne en behageligere Smag, tillaves de med en stærk Kjødsuppe, hvori sammenstødt Kjød af Fjærkreature er udkogt. Da der hverken bruges Salt eller Peber ved denne Rets Tillavning, vilde den alligevel være ganske smagløs, naar man ikke havde Soya og Eddike ved Haanden, som man kan bruge efter Behag.

Fuglerederne bygges af Søsvalerne fra det indiske og stille Hav og indeholde en sliimagtig Masse, der, som man troer, samles af visse Væxter, der svømme paa Havfladen. Nogle af de bedste komme fra Batavia og Nicobarøerne. Reden er deelt i tre Lag, der kaldes Hoved, Mave og Fod. Det øverste Lag, der er meget reent og hvidt, og danner den inderste Side af Reden, kaldes Hovedet, og, naar det skilles fra Reden, danner det en aflangt fordybet Runding der er omtrent $\frac{1}{4}$ Tom. tyk og 6 Tom. i Omkreds. Denne Runding er frembragt ved smaae sindrigt forbundne Flader af den sliimagtige Masse, hvoraf enhver har $\frac{7}{8}$ Tommes Bredde og 2 Tommers Længde. De sælges efter Vægten, og een Catty ($1\frac{1}{2}$ engelsk Pund) af Hovedet har den uhyre Priis af 45 til 60 spanske Daler; en Catty af Maven koster mellem 20 og 30 Daler. Foden er den simpleste og meest urene Deel, da den er blandet med Sand- og Jordpartikler en Catty heraf koster fra 7 til 12 Daler. Efter Fugleredesuppen anrettes det øvrige Maaltid i store Boller. 20 til 30 forskjellige Retter følge nu ovenpaa hinanden, der bestaae af Suppe, Ragouer, forskjellige Slags stuvet Fisk og Kjød, men især Bearche-de-mar, Haifinner, Fiskemaver, Skildpadder, Krebs, Reier, Raavildt, Agerhøns, Vagtler, Fasaner, Ænder, Spurver, Riisfugle osv. Undertiden faaer man en Kumme heel fuld af lutter Spurvehoveder.

Bearche=de=mar*), Haifinner og Fiskemaver ere, næst efter Fuglereder, de Retter, der sættes høiest Priis paa; en Catty af dem koster mellem $\frac{3}{4}$ og $1\frac{1}{2}$ Daler.

Mod Enden af Maaltidet blive de 6 eller 8 sidste Boller staaende og stillede i en Kreds, saa at Randene berøre hinanden, og paa Randen af hvert Par sættes et lille Fad med salt Fisk, saltede Ænder, Æg og Grønt, tilberedet paa forskjellig Maade. Midt i denne Kreds stilles en stor Terrin, af fiint Tin, Sølv eller Messing, der holdes varm ved brændende Spiritus eller Gløder; den indeholder en tynd suur Suppe, samt kogt Kjød, ordnet i forskjellige Afdelinger. Derpaa kommer Risen, der serveres for hver Gjæst i smaae Kopper, hvortil man spiser den sure Suppe, den salte Fisk, eller hvad man synes bedst om. Til Slutningen ombydes Thee i Kopper med Laag, der, som sagt, drikkes af Bladene uden Mælk og Sukker, og saaledes ender Gjæstebudet.

Da de fornemste Ingredientser i den chinesiske Kogekunst ere Hvideløg og Olie og den sidste undertiden har en stærk harsk Lugt, kan man deraf slutte, at de saaledes tilbedede Retter ikke ere synderligt velsmagende. Dog forstaaer Chineserne at forbedre deres Hvideløg, forend de bruges, ved Hjælp af Damp, der borttager det Meste af den skarpe Lugt, og den harske Olie bruges kun til enkelte Retter. Derfor er der altid blandt den store Mængde Retter, en Deel gode velsmagende, og maaskee sundere end de europæiske Ragouer, da de kun indeholde lidt Kryderie og Peber.

Dagen efter Gjæstebudet sender Værten et stort rødt Papir til hver af sine Gjæster, med mange Undskyldninger for det slette Maaltid, og disse tilkjendegive strax, paa samme Slags Papiir, i de meest overdrevne og svulstige Udtryk den ubegrændsede Glæde og Fornøielse, hans Gjæstebud har foraarsaget dem. De, der indbyde Europæer, forbigaae sædvanligen en Deel af de Ceremonier som de bruge mod deres Landsmænd, og spørge, om man vil have et chinesisk eller engelsk Maaltid. Jeg har seet saa godt et engelsk Maaltid hos nogle Hong=Kjøbmænd, som man kunde ønske sig, ledsaget af en meget god Desert og fortræffelige Vine af alle Slags.

---

*) Bearche=de=mar er en stærk, hidsende, geleeagtig Substants, der findes paa Sandbankerne og Øerne i det chinesiske og stille Hav; men det største Fiskerie af denne Art findes paa Kysten af Ny=Holland.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Februar 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 104.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Om Nordsøens Forbindelse med Østersøen ved en Jernbane.

(Indsendt.)

I Neue Zeitung af 11te Januar 1834 findes under ovenstaaende Titel et Stykke, som i en blomstrende Stil roser Nytten af en Jernbane, aabenbart mellem Hamborg og Lübeck gjennem det Lauenburgske, skjøndt disse Stæder ikke nævnes. Gjenstanden er af saa omfattende og mangesidig Interesse, at de Grunde og Anskuelser, som Forfatteren opstiller, fortiene en nærmere Drøftelse, der ikke ved det læseværdige Svar, som indeholdes i Kieler Correspondenz=Blad Nr. 5 og 6 synes at være blevet overflødigt.

For at stille Spørgsmaalet i sit rette Lys er det nødvendigt, at betragte Danmarks og Hertugdømmenes Interesse, Hamborgs og Lübecks Forhold til Hertugdømmene og Kongeriget paa den ene Side, og til den almindelige Verdenshandel paa den anden Side; thi herpaa synes det at beroe, med hvad Føie man fra Danmarks Side kan vente Indrømmelsen af en Jernbane.

Begge Stæder ere, som de der opkjøbe danske, navnlig holsteenske og lauenborgske Producter, af stor Vigtighed, da de ikke alene kjøbe til eget Forbrug, men ogsaa hvad de behøve i deres udbredte Skibsfart og levende Handel. I denne Henseende fortjener Communicationen med Hamborg og Lübeck fra Danmarks Side al Lettelse og Befordring. Men en Jernbane mellem begge Stæder gjennem det Lauenborgske svarer slet ikke til dette Diemeed, da den vilde ligge alt for langt borte fra de frugtbareste Egne i det største og vigtigste af Hertugdømmene, der meest trænge til Lettelse i Befordringen. Dette

har Forfatteren vel ogsaa indseet, og sandsynligviis har det bevæget ham til, som Betingelse at omtale Jernbaner, der fra Oldesloe, Segeberg, Ploen, Preetz skulde føre til den mellem Hamburg og Lübeck. Paafaldende er det, at Forfatteren, i sin Iver for Holsteens Vel, bliver staaende ved Preetz og ikke kan naae Kiel, der i sin Handel med holsteenske Producter saameget har hævet sig, og næsten har trukket Smørhandelen fra Hamborg til sig.

Men hvo begriber ikke, at paa denne Maade den største Deel af den holsteenske Producthandel vilde falde i Hamborgernes og Lübeckernes Hænder, og for Størstedelen blive trukket fra Kiel og andre holsteenske Havne, hvis Concurrence med hine Stæder er saa vigtig, for at holde Priserne paa de holsteenske Producter i Veiret. I denne Henseende synes Forfatterens Forslag ikke at stemme overeens med det Sindelag, gode Naboer burde nære mod hinanden. Afsætning af Landets Producter er af høist væsentlig Vigtighed for Holsteens Beboere, det er deres første Interesse; men ganske at overgive samme i fremmede Stæders Hænder, og at gjøre Concurrencen sværere for de indenlandske Stæder, er ikke den rette Vei til at bringe Producthandelen til sin høieste Flor. For denne Interesse maa den gjennem Halvøen gaaende Communication mellem Nord- og Østersøen staae langt tilbage; thi saaledes som denne nu bliver ført mellem Hamborg og Lübeck, kaster den, foruden Fragten, Intet af sig til Regjeringen eller Indvaanerne. Desuden maatte det endnu bevises, at Holsteen allerede har opnaaet den til saa kostbare Anlæg nødvendige Grad af Industrie og Handel, og at Transporten af Brænde, Tørv og andre slige volumineuse Varer til lav Priis, paa en Jernbane ikke vilde være for dyr, for at frembringe en udvidet Exploitation af slige Producter. Efter Forfatterens Yttring nemlig, at den Slesvig-Holsteenske Canal, uagtet Jernbanen mellem begge Stæderne, vilde beholde Transporten af Korn og andre svære Varer, maa man meget tvivle om et saadant Udfald; thi Holsteens Producter høre alle til de svære Varer, og ikke til den Slags, som Forfatteren kalder "fine"; og anseer for passende til Transport paa en Jernbane.

Men naar Jernbaner ikke ere tjenlige for Korn og andre svære Varer, hvorfor foreslaaer Forfatteren da Jernbaner? Hvorledes kan

han da fremkomme med saadanne Meninger, som vi finde længere hen: — "Alle Godser i Holsteen og Lauenborg ville øieblikkelig stige i Værdie."

Men selv for Lauenborgs Product-Transport vilde Jernbanen kun være af saare liden for ikke at sige af ingen Nytte. Et Gods f. Ex., som i lodret Linie ligger 2 Mile borte fra Midten af Jernbanen, ligger i lige Linie 4½ Miil saavel fra Hamborg som fra Lübeck. Sæt nu at fra dette Gods 20 Tønder Korn blive solgte til Hamborg, og for at føre dem derhen, sendte til Jernbanen for at spare en Vei af 2½ Miil med eget Kjøretøi; hvorimod man maa udrede Transporten for 4 Miil paa Jernbanen og Omkostningerne ved Omløsningen. De sidste ere ikke ubetydelige, da Losningen af de 20 Tønder paa Dampvognen næsten varer en halv Time, og Brændsel og Vand i denne Tid til ingen Nytte blive forbrugte. Fragt og Omløsning kunde let komme til at beløbe sig til over 5 til 6 Mk. Cour. og være for dyrt for at spare 2½ Miil med eget Kjøretøi. Og dette er dog det favorableste Tilfælde; thi sæt at Dampvognen fra Hamborg for den Sags Skyld først maatte bestilles at komme til Midten af Jernbanen, eller at Kornet først skulde sælges efterat det var ankommet paa Markedet, i hvilket Tilfælde En maatte følge med, der da maatte betale for sin Reise. Men det er, ifølge Dampvognfartens Natur, ikke at antage at et saadant Ophold, som det ovenomtalte, vilde, eller kunde tillades. Af det saaledes Fremsatte lader sig vel altsaa uddrage den Slutning: at Jernbaner med Dampvogne ikke ere tjenlige til at befordre et Lands Producthandel i det Hele; saavelsom og at den foreslaaede Jernbane, baade i og for sig, og i Forbindelse med dem, der skulde føre fra Holsteen til samme, aldeles ikke kan være til nogen væsentlig Nytte, hverken for Lauenborgs eller Holsteens Indvaanere, og kun er en Vei fra Udlandet til Udlandet, og alene til Nytte for Udlandet.

Jernbaner med eller uden Dampvogne, som kun skulde tjene til at befordre den almindelige Producthandel i en Provinds eller Egn, ere ikke Referenten bekjendte; de ere neppe til nogen Nytte for Holsteen og Lauenborg, da derimod Chausseer ere det meest passende Communicationsmiddel dertil, fordi de fra Godserne kommende Fragtvogne kunne benytte Chausseerne uden at blive omlæssede.

Da den nye Chaussée mellem Altona og Kiel afgiver en lettet Communicationslinie for den vestlige Deel af Holsteen, og dernæst Elben, Nordsøen og den slesvig=holsteenske Canal frembyde den fleere, burde den østlige Deel have Fortrinnet, hvis en ny Kunstvei skulde anlægges. Denne maatte gaae fra Kiel, den fornemste indenlandske Havn, over Preetz, Pløen, Segeberg til Oldesloe, derfra fortsættes saavel til Lübeck, som Hamborg og Altona, og endelig fra Oldesloe over Trittau til Lauenborg. Ved disse Communicationslinier bleve:

1) Hovedhavnene for den holsteenske Producthandel saa meget som muligt satte i Forbindelse med den østlige Deel. Besparelserne ved Transport=Omkostningerne vilde gjøre den rene Indtægt for de nu afsættelige Producter større, end for Øieblikket. Den billige Transport vilde gjøre det muligt, at afsætte mange Producter til Kiel, Hamborg, Altona og Lübeck, som nu ikke, uden at vente Tab, kunne afsættes; herved vilde nye Erhvervskilder aabne sig for Godserne, som derved meget vilde stige i Priis. Hvis f. Ex. et saadant Gods havde en Torvemose, som hidtil ingen Indtægter bragte, vilde derimod, eftersom den, rigtigt behandlet, voxer til hvert 40de Aar, under de omtalte Omstændigheder en 40de Deel af dens Værdie aarlig kunne gjøres i Penge. Om denne Linie kunde man paastaae, hvad Forfatteren saa dristigt siger om Jernbanen.

2) En umiddelbar Forbindelse, aabnet mellem Hertugdømmene Holsteen og Lauenborg, Stæderne Kiel og Lauenborg. Disse Provindsers Agerdyrknings=Producter behøvede vel ikke denne Communicationslinie, da Lauenborg finder Afsætning for sine Varer i Lübeck og Hamborg, til hvilke Stæder Stecknitz og Elben lette Transporten, — men desto vigtigere vilde den være deels for Afsætningen af lauenborgske Trævarer til Holsteen, som har Mangel derpaa, deels som en, midt igjennem Landet førende, Handelsvei fra Overelben til Østersøen. Staden Lauenborg har en ligesaa kort Vandvei til Lüneborg, som Hamborg har. Kiel kan umiddelbart fra første Haand forskrive alle Varer, som komme fra Hannover og Brunsvig over Lüneborg, og som det nu kjøber af Hamborg, og lade dem gaae hiin Vei, hvorved, foruden det

fordeelagtigere Kjøb, Speditionsgebyrerne og Arbeidspengene som Hamborg nu fortjener, vilde tilfalde Kongerigets Undersaatter. Under fordeelagtigere Omstændigheder vilde Lauenborg kunne concurrere med Hamborg i at slutte directe Forbindelser med Magdeborg, Dresden o. s. v.

I Handelen mellem Nord- og Østersøen rivalisere Hamborg og Lübeck fornemmelig med Kjøbenhavn, som den eneste Plads ved Østersøen, der driver indisk Handel, og som Danmarks første Handelsstad, der er i Besiddelse af alle Veie fra det ene Hav til det andet, og under disse Omstændigheder kan gjøre ligesaa stor Fordring paa den østersøisk-nordsøiske Handel, som begge hine Stæder. Derfor kan man ikke fortænke Danmark i, at det gjør Alt for at sætte sig i Besiddelse af de Forrettigheder, Naturen saa tydelig har anviist det, saameget desto mere, som det har anvendt store Summer for at aabne en kortere Vei for Skibsfarten mellem begge Have, og aarlig anvender store Summer, for saameget som muligt at formindske Farerne paa Veien for de Søfarende. Hvorledes skulde det altsaa være overeensstemmende med Danmarks Interesse, saavidt muligt at tilsikkre hine tvende Stæder Handelen mellem Nord- og Østersøen ved Anlæggelsen af en Jernbane paa et Strøg, hvor de, ved Overdragelsen af Lauenborg til Danmark, paalagte Betingelser gaae ud paa at vedligeholde de bestaaende Forhold. Da dette skeete, havde Sædvane saaledes bestemt Forholdet mellem Lauenborg og begge hine Stæder: begge Stæder ere frie for Vei- og Toldafgifter, Lauenborg er fri for at vedligeholde Veien; dertil har Danmark aldeles holdt sig. Vilde Danmark følge den Regel, at Veie bør holdes i Stand, saa overtog det en Hoverietjeneste for sine Undersaatter, der kun var til Fordeel for begge Stæder, og som vilde stige saa høit, at en Afgift af 3 Mark for hvert Skpd. Transitvarer netop vilde være tilstrækkelig til at godtgjøre dem Arbeide og Materialier. At 4000 Fragtvogne, enhver i Gjennemsnit læsset med 10,000 Pd. og forspændt med 6 Heste, Aar ud og Aar ind opslide Veien, vil gjøre dette begribeligt. Anmodningen om at holde Veien vedlige vilde være høist uretfærdig, og ligesaa godt være en Overtrædelse af de bestaaende Forhold, som om Danmark fordrede en Vei-

og Told=Afgift. Ingen af Delene kan indrømmes, naar de ikke gjensidig komme hinanden i Møde.

Da nu Forfatteren med tydelige Ord imod Retningen af Jernbanen til en holsteensk Havn ved Østersøen anfører, "at det vilde aldeles være mod hine Stæders (Hamborgs og Lübecks) Interesse", saa er det soleklart, at han opstiller hine Stæders Handelsfordeel som afgiørende Bevæggrunde til sine Anskuelser. Han kan derfor ikke fortænke Danmark i, at det paa sin Side ikke vil opofre en saa vigtig Interesse og saa vigtigt et Livsprincip til Fordeel for sine Medbeilere til den Nord=Østersøiske Communications=Handel.

Vel mener Forfatteren, at Danmark ved de Arbeider, som Anlægget af Jernbanen vilde medføre, kunde vinde 2 til 3 Millioner Mark i Arbeidsløn, og fremsætter dette som en Bevæggrund for Danmark til at indvillige i Anlægningen. Men den danske Regjering vilde ved en saadan Eftergivenhed unddrage sine tydske Undersaatter en aarlig Erhverv af idetmindste 300,000 Mark, som de erholde i Fragt af meer end 120,000 Skippund Gods (til en Gjennemsnits=Priis af 2 Mk. 8 ß. pr. Skpd.), som omtrent aarlig blive transporterede mellem begge Stæder, og hvad den af Forfatteren anførte Ansættelse af nogle Vei=Opsynsmænd og andre underordnede Embedsmænd angaaer, da er disses Lønning altfor ubetydelig mod hiint Tab i Fragt, til her at anføres som noget Vigtigt. Men det trænger vel ikke til Beviis, at en, eengang for alle, fortjent Sum af 3 Millioner Mark ingenlunde opveier et Tab af 300,000 Mark aarlig Fortjeneste.

Ved at omtale ovennævnte Fragt anfører Forfatteren Bogtrykkerkunstens Indførelse, for at give os at forstaae, at den tiltagende Mængde Varer, som skulde transporteres, vilde give Erstatning for det Tab, der mulig kunde finde Sted med Hensyn til Fragten. Men hverken denne Sammenligning, eller det, Forfatteren strax i Begyndelsen af Stykket anfører om den tiltagende Transport mellem Liverpool og Manchester, passe paa tidtomtalte Jernbane. Manchester er en stor Manufacturstad, hvis Varer finde større og større Afsætning, og Liverpool er dens Stapelstad, som for det meeste leverer den de raae Materialier, og besørger Afsætningen af dens Manufacturvarer.

Aarsagen til den forøgede Handel ligger her i den tiltagende Afsætning paa Manufacturer, og Manufacturets forøgede Trang til raae Materialier. Men saaledes er ikke Forholdet mellem Hamborg og Lübeck; Hamborg er Markedspladsen og Lübeck dens Speditionssted. Den Vareforsending, som finder Sted mellem begge Stæder, afhænger af Efterspørgslen paa den ene Side efter østersøiske Producter i det vestlige Europa, og paa den anden Side især efter vest-europæiske og transatlantiske Varer i Østersøen, og blandt disse især efter saadanne, som kunne faaes over Hamborg til billigere Priis eller hurtigere i saa smaae Partier som ønskes, end i hele Skibsladninger, eller ad de Veie, som Danmark er i Besiddelse af. Og om nu ogsaa Transporten af et Skpd. mellem Hamborg og Lübeck paa Jernbanen var 2 Mk. lettere end nu, altsaa $\frac{1}{10}$ Schill. Cour. paa Pundet, saa er denne Forskjel paa fine Varer, der gaae denne Vei, ingenlunde at sammenligne mellem Forskjellen paa hvad et trykt og et skrevet Exemplar af en Bog koster, og man kan derfor ikke slutte fra Bøgernes Tiltagen siden Bogtrykkerkunstens Indførelse til Varetransportens Tiltagen mellem Hamborg og Lübeck. Besparelsen af 2 Mk. paa Skippundet udgjør i det hele Beløb af Omkostninger, i Land- og Søfragt, Bærepenge, Provision og Speditionsgebyr, Told og Assurance, en altfor ringe Deel, til at Forbruget af saadanne Varer derfor betydeligt skulde tiltage eller at Hoved-Debiten fornemmeligen skulde trækkes til Hamborg. Der lader sig derfor heller ikke af Jernbanens Indflydelse vente nogen saa betydelig Tilvæxt i Vare-Transporten mellem begge Stæder, som kunde give Erstatning for det Tab, Vognmændene vilde lide ved den. Men var der ogsaa en Tilvæxt i Vare-Transporten at vente, saa vilde Fordelen deraf tilfalde Dampvognen, og ingenlunde Kongens Undersaatter, hvem Tabet traf. Men det kan ingenlunde være Danmarks Interesse at tage mod Tabet, og overlade Andre Fordelen.

"Lide", spørger Forfatteren, "Danmarks Indtægter af Sund- og Kanal-Tolden derved (nemlig ved Jernbanen)? Maaskee — men i hvert Tilfælde ikke betydeligt. Alle volumineuse og tunge Varer vilde, ligesom tilforn, tage den Vei, de hidtil ere gaaede; selv adskillige finere Articler vilde ikke forlade den. — Iøvrigt, om endog Noget vilde blive afledt fra hine Veie, saa vilde den for-

øgede Færdsel erstatte dette; og endelig vilde alle de frygtede skadelige Følger rigelig erstattes ved de betydeligste Fordele."

Disse Fordele opregner nu Forfatteren, og de ere da: 1) den ovenomtalte Gevinst af 2—3 Millioner Mark, som Indvaanerne kunde fortjene ved Anlægningen af Jernbanen; 2) alle i Holsteen og Lauenborg liggende Godser vilde øieblikkelig stige i Værdie; 3) Altona vilde have betydelig Fordeel af den nye Vei.

Vi have ovenfor seet de under 1 og 2 anførte "betydeligste" Fordele, og fatte dem i Korthed, for at sætte Spørgsmaalet om Sundtolden i sit rette Lys; ad 1) 3 Millioner Mark Gevinst eengang for alle, imod 300,000 Mark aarligt Tab ɔ: 1 vundet, 2½ tabt, altsaa reent Tab 1½. ad 2) Jernbanen har selv for de, som boe ved samme, ingen Indflydelse paa at lette Befordringen af deres Producter, følgelig heller ikke paa at forhøie deres Godsers Værdie; den under 2) fremsætte Paastand er altsaa et sandt Nul. Hvad det tredie Punkt angaaer, da vilde Altona vistnok kunne vente Fordele af Jernbanen, men Danmark derimod tabe ligesaa meget i Sundtold, som Altona og Hamborg vilde vinde, og følgelig vilde der heraf opstaae langt mere Tab for Danmark end Fordeel for Altona.

Vi komme nu til det ordret anførte Raisonnement af Forfatteren om Spørgsmaalet angaaende Sundet, som han selv først besvarer med "Maaskee", og derpaa tilsikrer Tolden de voluminøse tunge Varer, men derimod nægter den de finere, og altsaa forkynder den Tab. Men da nu Sundtolden meest retter sig efter Varernes Værdie, saa vilde denne Afgang netop træffe den meest indbringende Deel af Varerne, og følgelig ikke være "i ethvert Tilfælde ubetydelig"; men derimod meget betydelig. Endvidere lover han, for det mulige Tab, Erstatning ved den forøgede Færdsel; men hvor den skal komme fra, siger han ikke, og oprigtigt tilstaaet, er det vanskeligt at begribe. Med Communicationen gjennem Sundet og Canalen forholder det sig jo netop ligesom med den mellem Hamborg og Lübeck; kun den gjensidige forøgede Trang til gjensidige Vare-Forskrivninger, kan forøge den. Endelig, mener han, vilde de frygtede skadelige Følger paa den anden Side blive erstattede ved de (ovenfor under 1, 2 og 3 an-

førte) Fordele, og disse bestaae, som vi allerede have seet, i to Minus og et Nul; Spørgsmaalet angaaende Tolden, som Danmark kan lægge i Vægtskaalen for at afgjøre om det bør indrømme en Jernbane mellem Hamborg og Lübeck vil altsaa, rigtigt betragtet, bebude Tab.

"Veiene," (som Naturen og Danmark have aabnet mellem Nord- og Østersøen) siger Forfatteren, "ville ikke længer være nok for Verdenshandlen, som fordrer den muligst fuldkomne Forbindelse mellem Nordsøen og Rusland, Preussen og det sydlige Sverrig. Den tidligere berørte Besparing i Transport-Omkostningerne, som skulde følge af Jernbanen, er saa ubetydelig for Rusland og Sverrig, som gjennem Götha-Canalen har en nærmere Vei, at den Interesse, som disse Lande kunde have for Jernbanen, kan kaldes mere nominel end reel. Dette gjelder i endnu høiere Grad om Preussen, da den største Deel af Østparten af dette Monarchie staaer i levende og langt billigere Communication med Hamborg ved Skibsfart paa Floderne i Elbens og Oderens Gebeet (f. Ex. Magdeburg, Berlin, Breslau og Omegnene), end det kunde skee ved Jernbanen og Østersøen. Havnene Østen for Stettin, som Danzig, Königsberg, Memel o. s. v. høre under samme Kategorie som Rusland.

Fuldkommen Ret har Forfatteren deri, at man ikke bør glemme den Jernbane, som agtes anlagt fra Østersøen, gjennem det Meklenburgske, til Overelben. En Jernbane fra Rostok ad Overelben til, er langt mere overeensstemmende med Danmarks Handels-Interesse end en mellem Hamborg og Lübeck. Over Rostok kan der udvikle sig en, Danmark fordeelagtig, umiddelbar Handel med Overelbens Gebeet, men ikke over Hamborg eller Lübeck. Det har stedse været disse tvende Stæders Interesse og Handelspolitik, saavidt muligt, udelukkende at tilegne sig den østersøisk-overelbiske Handel; og dersom Meklenborger-Banen, som Forfatteren siger, ved Jernbanen mellem de to Stæder bliver mindre nødvendig, er det netop en Grund mere for Danmark til ikke at indrømme den sidste, for desto snarere at see den første bragt i Stand.

Tillæg til ovenstaaende Bemærkninger.

I "Neue Zeitung" af 8de Februar 1834 No. 34 findes et Svar paa Stykket i "Kieler Correspondenz-Blatt" No. 5 og 6 af 18de Januar.

Heraf ville vi udhæve nogle Steder, der umiddelbart angaae Hoved-Spørgsmaalet, uden iøvrigt at indlade os i Feiden mellem "Kieleren" og "Hamborgeren," som vi for Korthedes Skyld ville kalde de to Forfattere.

"Kieleren," siger Hamborgeren, "erklærer sig imod os, fordi vi i vor Afhandling fornemmeligen tale om en Jernbane mellem Hamborg og Lübeck."

Hvorfor afviger Hamborgeren i denne Sætning fra hvad han siger i sin første Afhandling. I denne er jo Talen ikke fornemmelig, men udelukkende om en Jernbane mellem Hamborg og Lübeck; han omtaler deri ikke nogen holsteensk Havn ved Østersøen, og erklærer det for aldeles stridende mod Hamborgs og Lübecks Interesse, at en Jernbane blev anlagt i en saadan Retning.

"Almindelig Interesse skulde vækkes for dette Foretagende, der burde stilles i sit rette Lys, i hvilket alle oplyste Statsmænd, og enhver Privatmand i Landets forskjellige Egne betragte det, eller snart vilde komme til at betragte det; man vilde i almindelige Omrids vise, hvorledes ikke alene de to Stæder, som skulde forbindes ved Jernbanen, men ogsaa hvorledes Holsteen, hvorledes Danmark, ja den hele europæiske Handel vilde vinde ved et saadant Anlæg."

Hamborgeren har skrevet til Fordeel for begge Fristæderne, og som Hamborger har han heri gjort Ret. Men Holsteens, Danmarks og den hele europæiske Handels Gevinst ved en saadan Jernbane har han vel fremsat som afgjort, men ikke beviist, ligesaalidet som han gjør det tydeligt for os, hvorvidt alle oplyste Statsmænd have, eller snart ville have Interesse for Projectet; heller ikke siger han, om den (af ham i det rette Lys stillede) Interesse, taler for eller imod Projectet.

"Og hvorledes kan Kieleren bebreide os, at vi ved vort Project

ville afskjære Holsteen fra den store Handel, da vi netop tale om at føre Jernbanen over Oldesloe, altsaa netop gjennem de frugtbareste Egne af Holsteen, for at bringe disse i Forbindelse med Verdensmarkederne."

Atter en Afvigelse fra den første Afhandling, hvor Talen er om en Jernbane "ad den korteste Vei," men ingenlunde over Oldesloe. Han siger deri, at man kunde føre Bibaner fra Oldesloe, Segeberg o. s. v., der kunde støde til hiin Bane (over Schönberg). Naar Banen skulde gaae fra Hamborg til Lübeck over Oldesloe, hvad behøves da en Bibane fra Oldesloe til Oldesloe?

Er Projectet virkelig at føre Jernbanen over Oldesloe, som ovenfor siges, hvorfor antoge da Hamborg og Lübeck ikke det, til et Chausseeanlæg sigtende Forslag, som, saavidt vi vide, Danmark for omtrent et Aar siden gjorde?

"Han (Kieleren) siger med Alt dette ikke, at man skal ophæve Tolden mellem Hamborg og Kiel, men han siger, at man skal forandre Tolden; vil dette maaskee sige, at man skal paalægge Veien til Lübeck samme Toldbebyrdelse o. s. v.?"

Den danske Regjering har respecteret hvad Forfatteren kalder begge Stæders "Privilegier," paa Veien over Schönberg, og aldrig forsøgt at angribe eller indskænke samme, og det havde derfor været bedre, om han havde udeladt hele dette Sted. Omendskjøndt vi allerede tidligere have sagt vor Mening om Lauenborgs Forhold til begge Stæderne, synes det dog af dette Sted at fremlyse, at et Par Ord endnu ikke vil være overflødigt.

De omtalte Stæders "Privilegier" beroe enten paa Tractater mellem dem og Lauenborg, eller paa Begunstigelser, som Lauenborg har tilstaaet dem. Beroede de paa Tractater, saa kan den Forpligtelse for Lauenborg, at holde Veien istand, ikke være omtalt deri; thi hvorledes er det ellers tænkeligt, at begge Stæder skulde have undladt, at gjøre denne Forpligtelse ligesaa gjeldende som deres "Privilegier?" Beroe de derimod paa en ved Hævd erhvervet Begunstigelse, er det ogsaa begribeligt, at Lauenborg, idet

det indrømmede saa betydelige Fordele, ikke, som Tilgift, har overtaget den Forpligtelse at holde Veien istand; idetmindste lader det sig ligesaalidet slutte af Begunstigelsen som af Hannovers Fremgangsmaade, da det var i Besiddelse af Lauenborg. Hverken Tractater eller gamle Sædvaner syntes at forpligte det til at holde en Vei istand, som Lübecks og Hamborgs Fragtvogne stedse og overordentlig fordærve*). Til dette Forhold holdt Danmark sig, og det bør ufravigelig holde sig dertil, naar det ikke vil opoffre sine Undersaatters Velfærd for de af samme begunstigede Fremmede.

Veien imellem Hamborg og Lübeck er det ene Been i den Triangel, som Hertugdømmet Lauenborg danner, og i hvis tre Winkler Hamburg, Lübeck og Lauenborg ligge. Elben danner det andet Been, langs hvilket Postveien fra Berlin gaaer fra Lauenborg til Hamborg. Stecknitz tilligemed en Vei fra Lauenborg til Lübeck udgjør det tredie Been, i hvis Midte Möln ligger. Da Hamborg og Lübeck modtage de Lauenborgske Producter, saa har Landet til sammes Afsætning de nødvendige Communicationsmidler i Veiene langs Elben og Stecknitz, og Veien mellem Hamborg og Lübeck frembyder, naar man undtager nogle tæt derved boende Lauenborgere, ikke nogen Fordeel for Lauenborgs Indbyggere, men desto større for Stæderne Hamborg og Lübeck. Denne Vei er altsaa 1) af ikke synderlig Nytte for Landets Beboere; men 2) næsten alene til Fordeel for priviligerede Fremmede, hvis Fragtvogne uophørlig fordærve den, og 3) kan man af disse ikke fordre noget Bidrag til sammes Istandholdelse. Hvor i Europa gives der en Vei som kan sammenlignes med den omtalte i denne Henseende? I Sandhed en exempelløs Undtagelse blandt Veiene! — og selv, naar man abstraherer fra de tractatmæssige eller de paa Sædvaner grundede Rettigheder, vilde det være høist uretfærdigt, at ville gjøre den Regel, at Veie bør holdes istand, gjeldende paa denne Undtagelse af Veie, da det vilde være endnu mere at betynge den Betyngede, og endnu mere at begunstige den Begunstigede.

---

*) See Kieler C. Bl. af 8de Februar No. 12.

Billighed i nøie at afveie de gjensidige Pligter og Rettigheder, kan allene føre til en rigtig Bedømmelse af Spørgsmaalet. Dette har Forfatteren af en Artikel i det omtalte Blad af 25de Januar 1834, undertegnet E. M. ikke havt for Øie, ligesom han kun overfladisk har veiet Forholdene mellem Lauenborg og de to Stæder, da han, i den Forudsætning, at Lauenborgs Forpligtelse (til igjen at gjøre det godt, som Hamborgs og Lübecks Varetransporter dagligt fordærve) var en uomtvistelig, paa streng Ret grundet, Skyldighed — nedskrev Følgende: "at dette Venedig (Lübeck) i nyere Tid saaledes har kunnet synke, dertil maa tillige Skylden søges i Veiens Tilstand til Hamborg og Elben, som endnu staae paa Culturens laveste Trin; naar denne stedse havde været saaledes, som Communicationens Vigtighed fordrer det, som det uundgaaelig er nødvendigt for Handelens Fremblomstren i denne med Danmark forbundne Naboestad: vilde den aldrig være sunket saa dybt; dog hvad der er skeet være fra nu af forglemt og tilgivet."

"Da Klagerne over denne utaalelige, i den yderste Grad forfaldne Tilstand nu fra alle Sider blive lydelige, saa maa man vente, at man vil bestræbe sig for, ved billige Concessioner igjen at gjøre det godt, som saa længe er bleven forsømt."

Der gives andre og bedre Veie, f. Ex. over Oldesloe, mellem Hamborg og Lübeck; disse benytte hine Stæder ikke, fordi den sidstere, for Toldens Skyld, er den fordeelagtigste. Men kan Lübeck, uagtet denne Fordeel, som den nyder fremfor de holsteenske Stæder, ikke holde sig i sin Handelsflor, saa maa mægtigere Omstændigheder indvirke derpaa, saameget mere som de holsteenske Havne, som ikke nyde hine Lübecks Forrettigheder, snarere opblomstre end synke. Skal Kongen af Danmark ophjelpe en begunstiget fremmed Stad paa sine egne Undersaatters Bekostning? er det Kongens Pligt, Skyldighed? hvis ei, hvad have da Hamborg og Lübeck at forglemme og tilgive, og hvilken Ret have de til at vente Concessioner, "for igjen at gjøre det godt, som saa længe er bleven forsømt?"

Om det bestandig frosne Jordlag i Sibirien*).

At Jorden i en vis Dybde (omtrent 20 Fod) har en, hele Aaret igiennem uforandret, Temperatur, selv i Egne hvor Luften og de øvre Jordlag i de forskiellige Aarstider frembyde meget forskiellige Varmegrader, er en Sag, der allerede længe har været sat udenfor al Tvivl; ligeledes er det ved mangfoldige Jagttagelser godtgiort, at ligesom Luftens Middelvarme aftager fra Æquator mod Polerne, saaledes aftager ogsaa den uforandrede Jordvarme i samme Retning. Herefter var det allerede rimeligt at antage, at i Egne, hvis Middelvarme falder endeel under Frysepunktet, ogsaa Jordvarmen maatte være under samme og derhos var det et almindeligt Udsagn hos Indbyggerne i det nordlige Sibirien, at Jorden i en vis Dybde var frossen hele Aaret igiennem; men da man paa disse Steder om Sommeren seer Græs, Urter, ja selv Træer, saa vare Naturforskerne ikke meget tilbøielige til at indrømme Rigtigheden deraf.

Ved de nyere Forsøg som flere Reisende men især Erman, have anstillet i Sibirien, er Tilstedeværelsen af et Jordlag der aldrig tøer op, blevet en uomtvistelig Kiendsgierning. Ved Byen Obdorsk, der ligger ved Polarkredsen, $66\frac{1}{2}°$, der hvor Obfloden løber i Ishavet, anstillede Erman Boerforsøg. Han bragte et Thermometer ned til den Dybde til hvilken de aarlige Varmeforandringer ikke naae, og han fandt da, at Temperaturen her var $1\frac{7}{10}$ Grad under Frysepunktet. Desuagtet er Sommeren forholdsviis varm og der voxer her ikke blot Græs og Urter, men Lærketræer af 20 Fods Høide og ikke meget sydligere, paa 65° Brede, trives Ribsbuske og Roer i Haverne. Længere mod Østen, hvor Klimatet bliver koldere, traf Erman det frosne Jordlag allerede paa lavere Brede. I Jakutzk, paa 62° Brede, er Jorden ligeledes bestandig frossen, skiøndt Sommermaanederne Juli og August have en høi Luft-Temperatur.

*) Fornemmelig efter Erman Reise um die Erde. Berlin 1833 og Humboldt Fragmente einer Geologie und Klimatologie Asiens. Berlin 1832.

Dette mærkelige Forhold kaster et nyt Lys over en allerede længe bekiendt Kiendsgierning, der har opvakt de Naturkyndiges Forundring. Ved Udløbet af Lenafloden fandt Adams et Mammouth-Dyr*) med Kiød og Skind, saa vel vedligeholdt, at Hunde og Ulve fortærede det. Foruden nogle flere Tilfælde, i hvilke man fandt blode Dele af Mammouthen, har man ogsaa fundet den undergaaede Rhinoceros med Hud og Haar i Sandet ved Bredderne af Floden Wilhui i Sibirien**). Da disse bløde dyriske Dele ikke kunne være vedligeholdte i Luften, antog man i Almindelighed at den Naturomvæltning, der ødelagde disse Dyr og de mange andre, der findes vidt udbredte over hele Sibirien ja selv paa Uralbiergene, havde været ledsaget af en pludselig klimatisk Forandring, en pludselig Indtræden af saadanne Kuldegrader, hvorved Dyrenes Cadavere vare frosset. De nyere Undersøgelser, især af Capitain Beechey i Kotzebue-Sundet, nordöst for Behringsstrædet, have imidlertid oplyst, at de mange Levninger af Fortidens Pattedyr, der findes i en frossen Tilstand, ikke ere indesluttede i Iisblokke, men i frosne Sand- og Leerlag (Dilluvium). Denne Opdagelse, forenet med den ovennævnte om Jordens frosne Tilstand i en vis Dybde, tillade os en Forklaring, som ikke behøver at forudsætte en pludselig Afkjøling. Ved en eller anden Omvæltning saasom Jordskielv, eller Hævelsen af en Biergmasse (Ural f. Ex.) kan nemlig et saadant Cadaver være bortført med Sand og sunket ned til en Dybde hvor Jorden selv om Sommeren var frossen, og saaledes blevet istand til at vedligeholde sig uforandret i Aartusinder.

Men det er ikke blot Forverdenens Pattedyr som det frosne Jordlag har bevaret til Efterverdenen. Ogsaa en historisk mærkværdig Persons Liig er bevaret i samme. Da Peter den Stores Yndling Menschtschikow levede som Forviist i Beresov, søgte han ved gudfrygtig Bod at forberede sig til Døden. Han arbeidede med egne Hænder paa en lille forfalden Trækirke, gjorde Tjeneste som Ringer ved samme, og blev efter sin Død begravet tæt ved

---

*) Den undergaaede Elefant med tyk Haarbedækning.

**) Ogsaa dette Dyr havde en betydelig Haarbedækning.

denne Kirke. Graven blev urørt indtil 1821, 92 Aar efter hans Begravelse, da Gouverneuren i Tobolsk og Menschtschikows Biograph, Kamenskji, fik Kundskab om samme. Nu grov man hans Kiste op; den var omgivet af frossen Jord, men Liget og dets Klæder vare aldeles vel vedligeholdte. Nogle Klædningsstykker bleve sendte til hans Slægtninge, og af Liget selv bleve Øienbrynene, Hiertet og nogle andre Dele føiede til denne besynderlige Foræring *).

---

*) Efter Ermans Boerforsøg er imidlertid Jorden ved Beresow (paa 64° Brede) i Almindelighed ikke frossen, men vel paa enkelte Steder.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Marts 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 105.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Populært Foredrag over Blæksprutterne, holdt i den naturhistoriske Forening Søndagen den 12te Januar 1834.

Af Professor Eschricht.

Mine Herrer og Damer! Det har i meget lang Tid været temmelig almindeligt antaget, at hele Dyreriget dannede en Kjede, hvori hvert Led gradeviis tiltog i Fuldkommenhed fra det laveste Dyr indtil Mennesket. Saaledes forholder det sig imidlertid, strengt taget, ikke. Dyrene danne, efter deres Form og Bygning, flere store Grupper, i hvilke sædvanligviis forekomme baade mindre og mere udviklede Slægter, saa at, om end een af dem kan stilles over en anden i det Hele taget, dog ingenlunde derfor hiins laveste Slægt kan sættes over dennes høieste. Enhver saadan Gruppe har altid et vist Omfang. Naturen har aldrig valgt en ny Typus for Form og Bygning, uden at variere den meer eller mindre, og bringe den i Anvendelse paa et større Antal af Slægter og Arter. Skulde vi altsaa finde et nyt Dyr, af en ganske særegen Form og Bygning, der ikke lod sig bringe ind under nogen af de hidtil kjendte Grupper, saa maae vi i et saadant see et Vink til en os hidtil skjult Retning af den skabende Natur, der sikkerligen ikke har indskrænket sig til enkelte Dyr; vi bør altsaa ikke med Vold søge at indtvinge det under de allerede kjendte og benævnte Dyrefamilier, men snarere opstille en ganske ny, i hvilken da dette førstopdagede neppe længe vil blive staaende alene. Paa disse Sætninger vil jeg i denne Time kunne give Dem et af de interessanteste og vigtigste Exempler.

Om Een af Dem, der ikke endnu havde havt Leilighed til at faae en grundig Oversigt over Dyreriget, fik Oie paa et saadant Dyr, som det, De her seer for Dem (Octopus vulgaris fra Middelhavet, see Fig. 1.), saae det paa Bunden af Havet krybe frem med disse 8 Arme, Kroppen staaende opad som en Pose, De vilde ganske sikkert blive meget overrasket. Vi have Alle en naturlig Hang til at systematisere, vi ønske at vide Navnet paa et Dyr, vi see for første Gang, dernæst at vide dets Plads i Dyreriget og dets Forhold til de øvrige Dyr. Om De nu altsaa søgte selv at besvare disse Spørgsmaal efter bedste Evne angaaende dette Dyr, De vilde maaskee nærmest kalde det en Polyp; thi ved Polyper forstaaer man virkeligen Dyr af et temmeligt lignende Udseende, nemlig Dyr i Form af et lidet Rør, i den ene Ende aabent og forsynet med en Krands af Fangearme. Ja, Navnet Polyp vilde endog forsaavidt med allerstørste Ret kunne forsvares for disse Dyr, som det virkeligt netop er dem, der af Grækerne og Romerne benævnedes saaledes. Men dette Navn har nu i Systemerne faaet en anden Betydning. Vi forstaae nu derunder Dyr af en meget simpel Bygning, som oftest meget smaae, ikke krybende omkring paa Hovedet, men tvertimod altid siddende fast med den Ende af Kroppen, der er modsat Mundaabningen med Fangearmene. De allerfleste sidde endog fast i en Maße, der er fælleds for flere Individer, og meget ofte er kalket, de saakaldte Koraller. At nu denne Blæksprutte ikke er et saa simpelt Dyr, det vil sige, et Dyr af en saa lidet sammensat Bygning, derom vilde De maaskee allerede faae en Formodning ved at betragte dens Arme noget nøiere, der ere besatte med Sugere (see Fig. 2.) af en særdeles hoi Udvikling; men især vilde De faae anden Mening om dette Dyr, om det nu aabnede sine 2 store Oine, og den monstrøse Skabning betragtede Dem med et klogt stirrende Blik. En naturlig Følelse vilde give Dem langt høiere Forestillinger om dets egentlige Væsen, og denne Følelse vilde lede Dem fuldkomment rigtigt. Betragtede De den nu lidt nøiere, og var det muligt, De kunde faae at see Dyrets Mund, der virkeligen, som hos Polyperne, sidder i Middelpunctet af Armenes Kreds, saa ville De atter forundres ved at finde et Næb, der besynderligt ligner en Fugls,

især en Papegøies. Især vilde det maaskee ogsaa være Dem paafaldende, at dette Næb ikke bevæges, som hos de lavere Dyr, f. Ex. hos Insecter og Krebs, fra Siderne, men ovenfra nedad, som hos alle de høiere Dyr. — Jeg har søgt, at hensætte Dem som Tilskuere af dette Dyr, medens det endnu levende fandtes paa Havets Bund. De vil tillade mig, at jeg først søger at gjøre denne Skildring fuldstændigere, inden jeg gaaer videre i dets egentlige Naturhistorie, og at jeg hertil vælger de Tilfælde jeg selv har oplevet.

Da jeg engang i Vinteren 1828 sad ved Nizza i Bugten ved Villa franca i en Baad med min Provençaler-Fisker, vinkede en Mand, der stod ved Stranden, ad os og pegede noget ud i Søen. Vi roede nærmere, og hørte nu, som min Fisker allerede havde formodet, at det var en Poulpe, som de der kalde dette Dyr, han havde faaet Øie paa. Det varede heller ikke længe, saa spillede min Jagtkammerats Øine af Glæde ved selv at opdage den. Jeg fandt ogsaa strax den betegnede Gjenstand, men mig forekom det næsten snarere at være en Slags Aal, eller rettere en af de derværende Muræner. Det var et langt trindt Legeme, der snoede sig i Bølgegang, ligesom legende i Sölskinnet. Det var alligevel maaskee netop denne Blækfiskearm, som De her seer, og Sagen var, at det Øvrige af Dyret laae skjult imellem nogle store Stene. Fiskeren søgte altsaa nu at faae hele Dyret frem, for at give det Banesaaret; men, ved at see den plumpe Maade, hvoraf han hertil betjente sig, maa jeg tilstaae, at jeg ikke fik synderligt høie Begreber om Dyrets Kløgt. Han bandt en lille Fisk med et Stykke Seglgarn til Skaftet af en Baadshage, og stak den nu ned tæt ved Siden af den sig bølgende Arm. Vandet er i Middelhavet langt klarere end hos os, og det Meget man seer, ved at stirre ned i det, vil jeg ved en anden Leilighed stræbe at skildre for Dem. Man kunde altsaa paa denne ringe Dybde overordentlig tydeligt see Alt, hvad der foregik. Dyret blev ingenlunde forskrækket ved dette fremmede Legeme, men Armen snoede sig frem for at gribe Fisken. Min Kammerat trak den bestandig lidt tilbage, Armen strakte sig meer og meer, men, da den slet ikke kunde naae, saa kom omsider, til min store Glæde, det monstrøse Dyr frem i hele sin

Størrelse. Det var netop det Dyr, De her have for Dem. Neppe saae jeg det dengang for første Gang, saa hug Fiskeren den anden Baadshage, som han havde holdt beredt, med al Kraft ind i Dyrets Legeme. I samme Dieblik fik jeg endnu seet et Par Arme, der som Slanger snoede sig op ad Stokken, men det varede kun eet Dieblik, thi samtidigt — farvedes Alt saa sort, som om Scenen havde foregaaet i det Indre af et Blækhuus. Fiskeren prøvede nu, om Hagen sad godt fast, trak først med lidt Vanskelighed, men snart med Lethed Byttet op i Baaden.

Her har De tillige Grunden, hvorfor disse Dyr hedde Blæksprutter, Blækfisk. De have en Pose, som aabner sig med en egen Gang udvendigt (i den saakaldte Tragt Fig. 1, b.), og er fyldt med en Vædske, der vistnok hører til de sorteste, der existere i Naturen, og der synes bestemt til at indhylle disse besynderlige Dyr i det mørkeste Skjul for Fjenderne.

Hvor stærk en Farvekraft denne Materie har, derom fik jeg et alt for overbevisende Exempel ved første Gang at anatomere et saadant Dyr i Paris. Jeg kom nemlig til at skjære ind i Posen mod min Villie, og strax saae hele mit Præparat ud som om man havde heldt et Blækhuus ud over det. Jeg skyllede det ud i et Fad Vand, dette blev omtrent lige saa sort, jeg skiftede Vandet 5=6 Gange — der var kun eet Middel til at standse Farvningen — at skjære hele Blækposen ud. Dog, hvorfor hente Oplysningen om denne Materies Sorthed fra Dissectionsbordet. Det chinesiske Tusk er intet uden selve denne Materie behandlet med Riismeel. I Italien gjør man det nu allerede i lang Tid efter med temmeligt Held, og Cuvier, da han anatomerede dem, tog til Tegningerne deres egen Blækmaterie. De vil tillade mig at fortælle en anden Blækfiskefangst, hvis Bytte jeg ligeledes kan forevise Dem.

I den samme Vinter (Januar 1828) sad jeg i Cettes Havn atter i en Baad med en Provençalerfisker og en dansk Ven, for at fange Sødyr. Medens vi hvert Dieblik glædedes ved en ny Fangst, hørte vi en Dreng, der stod noget derfra ved Bolværket, at skrige efter Hjælp. Vi saae ham hale i en Baadshage, som han forgjæves søgte at trække op af Vandet. I et Nu var Fiskeren ude af Baaden oppe paa Bolværket med en ny Baadshage, og strax havde

han hugget den ned tæt ved den første. Jeg kom næsten ligesaa hurtigt til, stirrede ned i Vandet, og, hvad jeg saae, veed De allerede — sort Vand. Men desmere glædedes jeg, da nu begge halede op, og dette colossale Dyr viste sig, som De her seer for Dem, der hører til de allerstørste Exemplarer, man nutildags træffer paa, og er det største, jeg har seet i noget Museum. Jeg beder Dem, at betragte det noget nøiere. De seer den store Mængde Sugere, og af hvilken Størrelse de ere. Betænke De, hvilken Kraft en Blodigle har i sin, en Kraft, der ofte gjør det vanskeligt nok med et Par Fingre at trække det lille Dyr løst, saa vil De ogsaa let kunne troe, at, naar denne Blæksprutte med fire af sine Arme suger sig fast til en Klippe, og slynger de andre omkring et svømmende Menneskes Been, den vil være istand til at trække ham ned til sig. Virkelig er en Blæksprutte af denne Størrelse farlig selv for Mennesker, og man har ved Middelhavét ikke liden Frygt for dem. Om de for Resten æde Mennesker, vil jeg lade være usagt; saameget er vist, at disse Dyr høre til de meest forslugne. Den Dreng, der først hug Baadshagen i dette Dyr, og ikke formaaede at trække det løst fra Klippegrunden, men meget mere stod i Fare for at maatte offre Baadshagen, for ikke selv at hales ned med den, var ledet paa dets Spor ved en Mængde Stykker af sønderrevne Krebs og andre Dyr, som betegnede Blækfiskens Vandring. Ved at aabne Blæksprutter, har jeg ogsaa ofte fundet temmeligt store Fisk i dem.

De have maaskee Alle hørt tale om den norske "Krake," om hvilken De hos Pontoppidan finde meer end tilstrækkelig Oplysning. Man fortæller, at paa nogle Steder i Søen træffe Fiskerne undertiden pludseligt en lav Grund og sammesteds en usædvanlig Mængde Fisk. Saadant er heelt naturligt; men nu tilføies der, at dette hidrører fra et Søuhyre, der ligger paa Grunden, og lokker Fiskene til sig; thi af og til mærke Fiskerne pludseligt en stærk Bevægelse fra Grunden af, der øieblikkeligen faaer dem til at flye, og i en Afstand see de da enkelte Arme eller andre Dele at komme op til Overfladen, der have en saadan Størrelse, at Pontoppidan for Alvor troer, at mange Øer i Havet, der kun have været synlige i kortere Tid, slet ikke vare

andet end Smaadele af en Krake. Uheldigviis, men vistnok af gode Grunde, har Ingen ret faaet Dyret selv rigtigt at see. Pontoppidan troer det maa være et Dyr ligt Søstjernerne, navnligen det saakaldte Medusahoved, som De ved et andet Foredrag ville faae at see. Heri tager han nu saa meget mere Feil, som hele denne Familie neppe nogensinde kommer op til Overfladen af Havet. Baade før og senere har man altsaa formodet at Kraken maatte være en aldeles colossal Blæksprutte. Ja, for at gjøre Sagen øiensynlig, findes i enkelte Bøger Dyret afbildet fuldkomment ligt det, De her seer, men derhos er et lille tremastet Skib anbragt saaledes, at Blæksputtens Arme omfatte Masterne lige op til Topmesanen. At disse Tegninger ikke ere gjorte efter Naturen, behøver jeg neppe at sige Dem. Sørgeligt er det derfor, at selv i de allernyeste Haandbøger for Naturhistorien, saadanne, der lægges til Grund for Skoleunderviisning, en slig Fabel kan gjentages for ramme Alvor. Sagen er den, at desværre kun alt for ofte Naturhistorien læres, ja at selv Haandbøger deri skrives, af Folk, der kun kjende Dyrene fra Spisebordet; at den Ene ofte kun skriver ud af den Anden, og især vælger det Besynderligste, det Moersomste og det Gyseligste.

Imidlertid turde for enhver Fabel ligge noget Sandt til Grund. Har jeg selv kunnet vise Dem en Blæksprutte, der kan gribe et Menneske, faaer De senere at høre, at der fordum vel har givet end langt større, saa er det ogsaa vel muligt, at et saadant Dyr engang kan have været farligt nok for en Baad; men Tremasterne, mener jeg, have altid kunnet segle uden Frygt for Blæksprutterne.

Vi vende nu tilbage til de Spørgsmaal, vi forlode i Begyndelsen af Foredraget. Jeg har, haaber jeg, forøget Deres Interesse for disse Dyr, Spørgsmaalet er derved kun blevet mere levende: hvad er det egentligt for Dyr?

De veed, Linné deelte Dyrene i Pattedyr, Fugle, Amphibier, Fisk, Insecter og Orme. De seer let, at det hverken er et Pattedyr eller en Fugl; at det ikke heller paa fjerneste Maade ligner noget Amphib, hverken en Skildpadde eller et Fiirbeen, hverken en Slange eller en Frø. Men ligesaa lidet ligner det nogen Fisk; og, naar Almuen kalder det en Blækfisk, saa skeer det kun ved at kalde

Sødyr overhovedet Fisk, selv Søstjernen f. Ex. Korsfisk, men hvorved Ordet Fisk bruges i en ganske usædvanlig Betydning. Det ligner dernæst ikke i nogen Henseende et Insect, og der er altsaa kun Ormene tilbage, hvorhen det kan regnes, og til dem regnede Linné det virkeligt, (som selv en Anmelder i "Dagen" ikke har været uvidende om, der foreslaaer at kalde disse Dyr "Blækorme"). Men, ved at kalde alle lavere Dyr, der ikke ere Insecter, Orme, faaer virkeligen dette Ord omtrent en lige saa vag Betydning, som ved at bruge Ordet Fisk for alle Sødyr. Foreløbigen være det altsaa sagt, at man nu, efter Cuviers Autoritet, adskiller fra Ormene en meget stor Familie, der især indeholder alle dem af en fuldkomnere Bygning, og kalder dem Bløddyr (Mollusca), blandt hvilke jeg kan anføre som bekjendte Exempler Sneglene og Muslingerne. Regnes til Bløddyrene de Orme, der have en fuldkomnere Bygning, saa gjette De allerede, at Blæksprutterne netop maa høre til dem, og det er virkeligt øverst i deres Række at de sættes af Cuvier adskilte som en særegen Afdeling under Navn af Bløddyrene med Fødder paa Hovedet: Cephalopoder.

Dog, efter Videnskabens nærværende Standpunct, er det især den indre Bygning, der tjener til Inddelingsprincip. Jeg vil altsaa nu først gjøre Dem bekjendte med de almindeligste Hovedformer af denne besynderlige Familie, og derpaa lade Dem see lidt ind i det Indre af deres Legeme.

Den Slags Blækfisk, jeg hidtil kun har foreviist Dem, kaldes de 8foddede (Octopus, see Fig. 1). De have nemlig kun 8 Fødder omkring Hovedet. De havde ydermere paa hver af disse 2 Rader Sugere; dette characteriserer de egentlige Octopus Arter. Her see De andre med kun 1 Rad paa hver; disse kalder man Eledone, et Navn, Aristoteles har givet dem; i Middelhavet findes meget almindeligt en Saadan, der har en stærk Moschuslugt (Eledone moschata).

En anden Slags Blæksprutter, af Franskmændene kaldet Seiche (Sepia Fig. 3) har en forholdsviis større Krop; de 8 Arme ere meget smaa; men foruden dem findes 2 lange, der kun have Sugere ude paa Enden. Nærmest til disse staae nogle meget

mindre Dyr, der iøvrigt temmeligt ligne dem, men der forholdsviis have langt større Øine og 2 Svømmefinner nederst paa Kroppen (Sepiola).

Derpaa kommer en ny Familie, hvor Kroppen endnu er meget mere forlænget, de 8 Arme forholdsviis endnu mindre, men de 2 lange Arme omtrent som hos Sepia, og de to Svømmefinner endnu mere udviklede (Loligo, Calmar Fig. 5), hvoraf De her seer de 2 almindeligste fra Middelhavet (L. vulgaris og L. sagittata) og desuden nogle fra Vest- og Ostindien, andre fra Island.

Flere af disse forekomme i vore Have. En Loligo saae jeg for flere Aar siden vises for Penge i Veierboden ved Gammelstrand; af Sepia officinalis findes meget hyppigt Skallerne (hvorom senere) opdrevne paa Stranden, ved Jyllands Kyst ends og i Tusinder; Sepiola forekommer ogsaa i Kattegattet. I de varmere Have, især maaskee i Middelhavet forekomme flere Arter overmaade almindeligt. De sælges dogligen paa Fisketorvene, thi man koger Suppe paa dem, eller laver en Ragout deraf, som Indbyggerne finde meget velsmagende, undtagen af Eledone moschata; men der for mig havde noget Modbydeligt formedelst den sorte Farve. Ogsaa i Ostindien spises de almindeligt af de Indfødte. Æggene af Sepia kjendes overalt ved disse Kyster under Navn af Havdruer (raisins de mer), da de virkeligen ligne en Drueklase, som De her seer. Lige saa træffende kalde vore Fiskere dem Blaabær, og jeg havde igaar for 8 Dage siden den store Glæde, at faae nogle saadanne ganske friske tilsendte fra Gilleleie ved vor berømte Naturforsker Hr. Pastor Lyngbye. Idet jeg aabnede et Par af dem fandt jeg til min store Overraskelse, at Ungen i hvert Æg var fuldkomment levende og munter. Det er, som De seer, en Sepiola, og de maae have været meget nær ved Tiden til at gjennembryde Æggeskallen. De bevægede hele Kroppen, især de to Finner, meget levende, undertiden krøb de paa Hovedet med Fødderne, netop som de udvoxne. De vare næsten ufarvede og gjennemsigtige, især skinnede den lille sorte Blækpose meget tydeligt igjennem; men snart skiftede de Farve, som det ogsaa skeer med de Udvoxne, de bleve først rødspættede, eller mælkehvide med et rødligt Skjær. Blækposen

udtømmede de omtrent 10 Minuter efter at de vare komne frem, og omtrent lige saa lang Tid derefter døde de i det salte Vand.

Efter nu at have foreviist Dem disse almindeligste Former af denne Familie, ville vi vende tilbage til deres indre Bygning. Denne kjendte allerede Aristoteles meget nøie. Hans Undersøgelser fortsattes ikke førend i forrige Aarhundrede af den berømte hollandske Anatom Swammerdam; men først ved Cuvier, den store franske Naturforsker, der døde ifjor, udstraktes Kundskaben om deres Anatomie noget videre end til hvad Aristoteles havde fundet.

Man skulde troe, at vi ved Undersøgelsen af deres indre Bygning snart maatte komme efter deres egentlige Plads i Systemet; men De skulle faae at høre, at disse Dyr synes at være bestemte til, at bringe alle Systematikere i Forlegenhed.

Man adskiller for Øieblikket alle Pattedyr, Fugle, Amphibier og Fisk samlede som de høiere Dyr, i Modsætning til Linné's Insecter og Orme, hvilke kaldes de lavere. De høiere kaldes ogsaa Hvirveldyr (Vertebrata), de lavere de Hvirvelløse, fordi kun de første have en Rygrad, der bestaaer af Hvirvler, hvori Rygmarven ligger. Fremdeles ligger denne Rygrad, som allerede Navnet angiver, altid nærmest Rygsiden af Legemet; hos de lavere Dyr derimod ligger Nervesystemet altid nærmest Bugfladen, og Hoveddelen deraf atter som en Ring omkring Munden (Mundringen): Spiserøret gaaer altsaa lige igjennem deres Hjerne.

Efter disse Characterer er det ellers altid let at sige, om et Dyr hører til Hvirveldyrene eller til de Hvirvelløse; om Blækfiskene er det høist vanskeligt. De have nemlig virkeligen nogle bruskede Hvirvler, hvori en, rigtignok temmelig ufuldkommen, Hjerne ligger — altsaa Characteren for Hvirveldyrene; men Spiserøret gaaer ind igjennem disse Hvirvler og gjennem Hjernen — altsaa Characteren for de lavere Dyr. Deres øvrige Nervesystem ligger hverken heelt paa Ryg- eller paa Bugsiden, men i den største Strækning langs Sidefladerne. — See vi hen til de øvrige Organer, da gaaer det os ikke bedre i vort Systematiseren. De laveste Hvirveldyr, Fiskene, have kun et enkelt Hjerte, og dette modtager Blodet, for at føre det til Gjellerne; Blóddyrene have ligeledes kun et enkelt Hjerte, men som

modtager Blodet fra Gjellerne, for at føre det til Legemets Dele. Hvorledes er det med Blækfiskenes Hjerte? De have 3. De 2 ere lig Fiskenes, det 3die lig Bløddyrenes. Ligesaa afvigende er hele deres øvrige Bygning fra alle andre Dyrs. I alle deres Organer er en meget fuldkommen Uddannelse, men efter ganske ganske særegne Former. Saaledes især Øiet. Dette har lige saa mange Hinder, Nerver, Kar o. s. v. som noget andet Dyrs, men Hinderne ligge ganske anderledes end sædvanligt, og Nerverne afvige lige saa paafaldende.

Een Omstændighed leder os imidlertid atter til nærmest at ansee dem for Bløddyr. Foruden deres bruskede ufuldkomne Hvirvler, som de have tilfælleds med de høiere Dyr, have de ligeledes altid større eller mindre Spor til Bløddyrenes Conchylie. Paa alle de hidtil foreviste Blæksprutter ligger denne dog, som ogsaa er Tilfældet hos mange Bløddyr, skjult under Huden. Den er oftest brusket eller hornet, hos Sepia danner den en blød kalkagtig Masse af en bestemt Form (Fig. 4), og denne er det noksom bekjendte Meerskum, os sepiæ, der bruges til at radere med. Det var netop dette, som jeg ovenfor meente ved de Sepiaskaller, der saa ofte drives op paa vore Kyster.

Resultatet heraf er vel, at vi kunne kalde denne Familie, der saa besynderligt forener Characterernе af Hvirveldyr og Bløddyr, en Overgangsfamilie mellem begge Dyrerigets to Hovedafdelinger, hvad enten vi nu med Cuvier ville sætte den øverst blandt Bløddyrene og de hvirvelløse overhovedet, eller med Andre (f. Ex. Meckel) som en 5te Classe blandt Hvirveldyrene — eller endelig som en tredie særegen Hovedafdeling af hele Dyreriget. Til det Sidste vil De maaskee være mindst tilbøielige. "Dertil er der dog for faa af dem," vil De sige; — dog denne Betænkelighed kunde jeg maaskee endnu faae hævet.

Vi komme nemlig nu til at betragte de mere afvigende Former af denne Familie, og den vil komme til at vise sig for Dem i et ganske nyt Lys.

Den første Afvigelse i deres almindelige Former yttrer sig i Sugerne. Disse syntes at være fuldkomment characteristiske for denne Familie. Sugere havde alle de Blækfisk, jeg hidtil

viste Dem. Imidlertid vil De maaskee have lagt Mærke til, at disse Sugere hos Loligo ere mindre udviklede som saadanne, men at de til Gjengjeld paa Randene have smaa Kroge. Dette er et Vink til en ny Udviklingsform af dem. Vi støde nu paa en heel ny Familie Blæksprutter, hvor Sugerne ere borte og erstattede ved Kroge. Iøvrigt ligne de næsten ganske Loligo. De seer her en saadan Blækfisk fra Grønland, hvor de findes hyppigere end de øvrige Arter. Man kalder dem Onichotheutis; vi kunde maaskee benævne dem Krogblæksprutter. Af disse forekommer der, men meget sjeldent, overmaade store Arter i de store Verdenshave, og i det brittiske Museum i London har jeg seet, som en stor Sjeldenhed, en Arm af et saadant colossalt Dyr. — Videre kjender man ikke til Blæksprutternes Modification i denne Retning, des vigtigere er den, man i senere Tid har fundet i en anden.

De kjende maaskee Alle den smukke Conchylie, Argonauta. Den findes ikke sjeldent i flere Have, især i Middelhavet, men enten er den da tom, eller den er beboet af en 8 føddet Blæksprutte, der er meget lig dem, De allerede har seet; kun at den er forsynet med to særegne Hinder ved de to øverste Fødder (Fig. 6). Denne Blæksprutte fandt man aldrig uden i Argonautaskallen; i denne aldrig noget andet Dyr, end denne Blæksprutte, ja, Dyret og Skallen ere aabenbart bestemte for hinanden, thi de passe fuldkomment til hinanden, og Dyret veed fortræffeligen at bruge Skallen som en Baad. Allerede for de Gamle var det et skjønt Syn, naar disse Dyr i stille Veir i Flokke seilede hen over Bølgerne i det smukke Fartøi, de to øvre Arme holdende de udspilede Seil, de øvrige tjenende som Aarer. I ondt Veir hører dette Skuespil op. Dyret trækker sig ind i Skallen og skjuler sig i Dybet. Alligevel var det saa besynderligt, at en enkelt af denne Familie skulde have en saa udviklet Conchylie, deels syntes og Forbindelsen mellem Dyret og den at være ganske løs. Mange formodede altsaa — hvad der ikke vil undre Dem, efter at De i mit foregaaende Foredrag have hørt Snyltekrebsenes Historie — at det var en Snylteblæksprutte. Men, Tvivlen i denne Henseende er i de senere Aar fuldkomment bleven hævet. Man har nemlig fundet Dyrets Æg med Unger i, og hver af dem havde sin lille Argonautaskal — den hører altsaa Dyret til.

Have vi nu først fundet een Blæksprutte med en ydre Conchylie, saa er der ganske sikkert flere. — Længe formodede man altsaa, at ogsaa en anden meget bekjendt Conchylie af en høist eiendommelig Bygning, Nautilus, maaskee hørte en Blækfisk til. Den er indvendigt afdeelt i Skillerum (Fig. 8.), der kun staae i Forbindelse ved en meget smal Cylinder, der gaaer paa langs af Skallen igjennem dem alle. Denne meget smukke og besynderlige Conchylie fandt man altid tom. At den dog virkeligen maatte høre en Blæksprutte til, blev allerede næsten sat udenfor al Tvivl, da man fandt Dyret i en anden meget mindre Conchylie, der har en ganske lignende Bygning (Spirula, Fig. 7.), og fandt, at dette Dyr virkeligen var en lille Blæksprutte. Omsider har man i afvigte Aar i Sydhavet virkeligen fundet denne Nautilus med dens rette Blæksprutteb eboer, og Sagen er nu sat udenfor al Tvivl.

Denne Opdagelse er af langt større Betydning, end De maaskee ahne. Det er ved den, at hele denne besynderlige Families Betydning omsider bliver os klar, og det vil maaskee ikke lidet undre Dem at høre, hvor vigtig denne er.

Er Nautilus en Blæksprutte, saa er det intet Under, at Blæksprutterne overhovedet nu staae som en meget isoleret Familie, der ikke kan bringes hen under de øvrige nulevende Dyr, saa ere alle disse Blæksprutter kun høist svage Levninger af en uendelig stor Familie, der engang — for hvor længe siden, vil Ingen vove at gjette — men engang længe førend Jordkloden fik sit nuværende Udseende, da dens hele Overflade endnu var et Hav, maa have spillet Hovedrollen paa den. — I Bjergarter nemlig, der høre til Jordklodens ældste Fløts-Formationer, finde vi talrige Levninger af ganske lignende Dyr. Vi finde dem i mange høist forskjellige Former som Ammoniter (Ammonshorn), Numuliter, Belemniter, men altid indvendigen deelt ved Skillerum, der kun staae i Forbindelse ved det snevre Længderør; vi finde dem af alle Størrelser, saa store som Vognhjul, saa smaa, at de kun opdages ved Microscopet. I hvilken Mængde, de have forekommet? Bogstaveligen som Sandet paa Havets Bund; thi paa mange Steder bestaaer Havsandet virkeligen den Dag idag næsten af lutter Levninger af disse Dyrs Skaller. Saaledes især i det adriatiske Hav; men ogsaa i Bergen ligger i hver

Spyttebakke mange Tusinde af yderst smaa, men ofte fuldkomment vel conserverede Nautilusskaller eller lignende Conchylier, men aldrig med Dyr i.

Kaste vi nu til Slutning et Blik tilbage paa denne Blæksprutte, jeg viste Dem i Begyndelsen af Foredraget, erindrer De hvor afvigende fra alle øvrige Dyr, og altsaa hvor isoleret, den syntes at staae, og sammenligne De dermed, til hvor stor en Scene, den aabnede os Adgang, saa troer jeg, De vil ansee det Løfte for opfyldt, jeg tillige gav Dem. Denne Blæksprutte skulde afgive et Exempel paa, at en ganske ny Form, der ikke passer hen under de øvrige bekjendte, maa være os et Vink til en ny Retning i Naturens skabende Kraft, der sikkert ikke har indskrænket sig til ganske enkelte Dyr. See vi endeligen hen til den Blæksprutteverden, der aabenbarede sig for os i Jordens og Havets dybeste Skjul; betænke vi, at alle disse Levninger kun vare af nautilusagtige Blæksfisk, og dog hvor høist forskjellige allerede disse maae have været; men at det derhos er meget sandsynligt, at lignende Skarer dengang kunne have levet, der lignede de nulevende Blæksfik uden Conchylie, men hvis blødere Dele ikke kunde opbevares gjennem Aartusinder indtil os — saa turde jeg, mod at opstille disse Dyr som en særegen Hovedgruppe af Dyreriget, neppe længere formode en Indvending fra Deres Side, som den jeg vovede at tillægge Dem under Foredraget: "at der hertil vare for faa."

Forklaring over Kobbertavlen.

1) Octopus vulgaris, almindelig 8foddet Blækspruttc. a: Munden; b: Tragtaabningen, hvori Tarmen og Blækposen udtømmes; c: Aabning til Gjellerne; d: venstre Øie.

2) Sugere af Blæksprutteарme (Argonauta).

3) Sepia officinalis, almindelig officinel Blæksprutte med 2 lange og 8 korte Arme. a, b, c: som i første Figur.

4) Dens rudimentære Conchylie, det saakaldte Meerskum.

5) Loligo sagittata, spidsfinnet Kalmar. b: Tragt, d: venstre Øie.

6) Dyret af Argonauta Argo; b, c, d: som i Fig. 1. e: Seilene paa de øverste Arme.

7) Skallen af Spirula Peronii, aabnet fra høire Side. a: Aabningen til Forbindelsesrøret mellem Afflukkerne. b: Forbindelsesrøret selv.

8) Nautilus Pompilius, aabnet fra venstre Side.

Fig. 7 er af naturlig Størrelse; alle de øvrige Figurer ere formindskede til det Halve, eller derover.

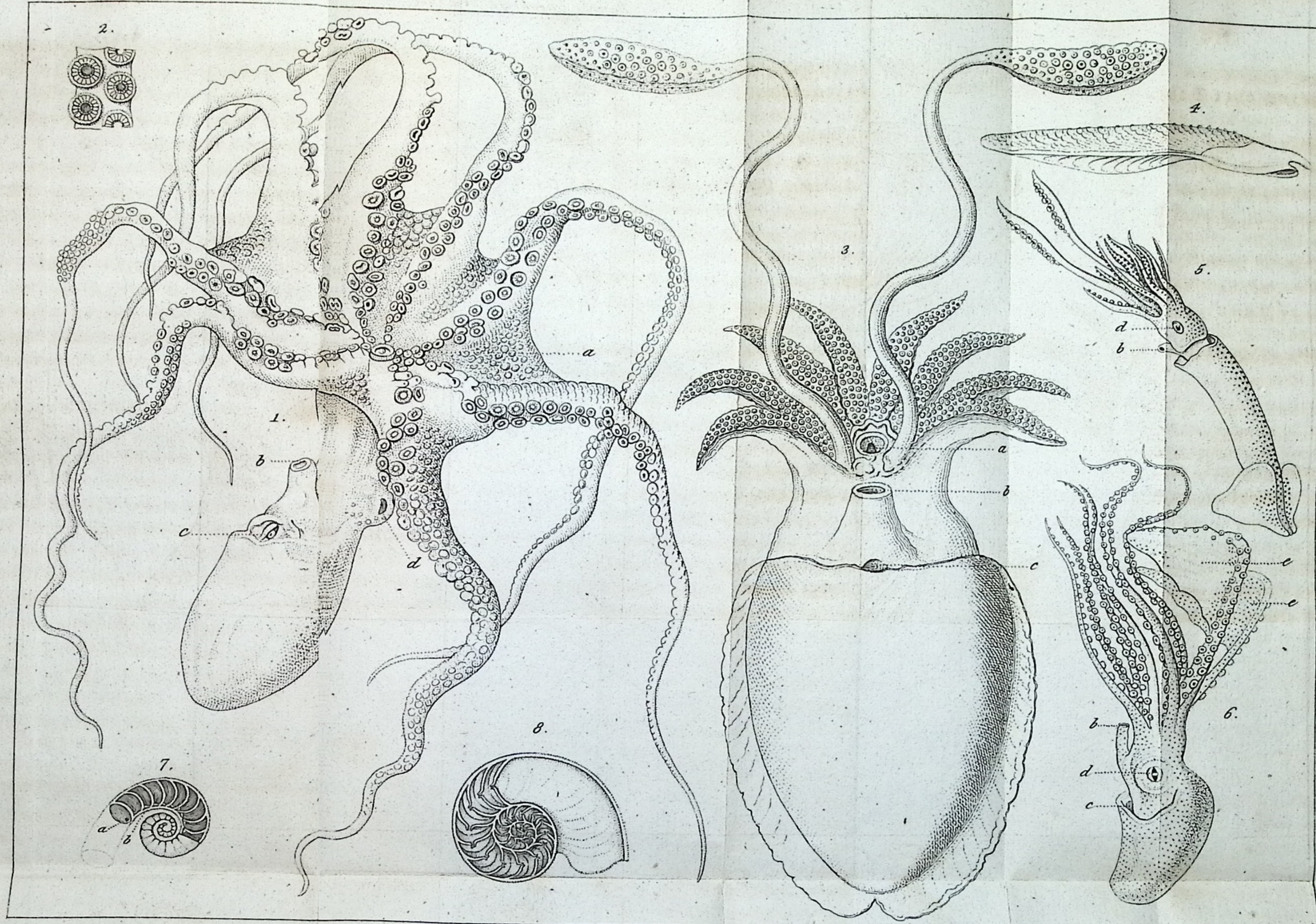

Bagge sc.

Urals og Altais Rigdom paa ædle Metaller.*)

Da Mængden af ædle Metaller, især af Guld og Platin, i den senere Tid betydeligen er tiltaget i de russiske Biergværker, saa vil en Oversigt af samme, efter de nyeste Meddelelser vel ikke være uden Interesse.

Skiøndt Guldet i Uralbiergene ogsaa forekommer i dets oprindelige Leiesteder, navnligen i Quartsgange i bruun Jernsteen og i forvittret Gneus (Beresit), saa er det dog langt hyppigere i det opskyllede Land, især i løse Lag af rødt Leer, og det er fordeelagtigere at virke Guldet heraf end af hine Biergarter, skiøndt man ved Udvaskningen af Biergbrudstykkerne i Almindelighed kun erholder mellem $\frac{1}{200000}$ og $\frac{1}{400000}$ Guld; paa enkelte, forholdsviis meget riigholdige, Steder $\frac{1}{1000}$. Undertiden forekommer dog store Stykker; saaledes omtaler Humboldt 3 Guldstufer, hvoraf de 2 veiede 14 Pd. hvert, det tredie 21½ Pd.

Fra 1821-1830 har Ural leveret 71890 Pund Guld cølnsk Vægt, altsaa efter et Middeltal 7189 Pund om Aaret; men undersøger man de enkelte Aars Production, saa viser der sig en høist betydelig Tilvæxt. Saaledes var Productionen af de guldførende Alluvioner i Ural i 1823 kun 3700 Pund, i 1830 12425 Pund.

Ogsaa Platinet forkommer fortrinsviis i Alluvioner**). Productionen i Ural var:

1828	3285	Pund
1829	2730	—
1830	3675	—
Aarligt Middeltal	3230	Pund.

Medens Guldet og Platinet forekommer saa rigeligt i Ural,

*) Efter Humboldt's Fragmente einer Geologie und Klimatologie Asiens. Berlin 1832. Erman Reise um die Erde. ibid 1833. og Ledebour Reise durch das Altai Gebirge. ibid 1829.

**) Som bekiendt er Platin det tungeste af de Metaller, som i Almindelighed anvendes. Dets Vægtfylde forholder sig til Vandets som 21 : 1. Humboldt omtaler et Stykke der veiede henved 20 Pd.

saa leverer Altai kun meget lidet Guld og slet intet Platin*). Derimod er her Productionen af Sølv betydelig. Fra 1745 – 1825 har Altai's Biergværker afgivet 2 267 195 Pund, hvilket giver 28318 Pund som et aarligt Middeltal; siden 1817 har det aarlige Product været 35000 Pund.

Da Humboldt i 1804 forlod Amerika, var det aarlige Udbytte af alle Biergværker i de spanske Colonier 1 730 000 Pund Sølv, 22 500 Pund Guld. Sammenholdes disse Størrelser med Udbyttet af de russiske Biergværker i 1830, nemlig:

Sølv 38 250 Pund
Guld 11 110 — **),

saa sees at disse have ydet Halvdelen af det Guld som Amerika leverede i 1830, men at Sølvudbyttet i Rusland kun udgjør $\frac{1}{45}$ af det de amerikanske Biergværker have produceret.

---

*) I nogle Gruber i det vestlige Frankrig har man i Slutningen af 1833 opdaget Platin i Blyglands (i hvilken Forbindelse det ikke tidligere er forefundet). Prøver ere forelagte det franske Institut. Poggendorf. Annalen. B. 31. No. 1.

**) Saaledes angivet i Poggendorf Annalen Bd. 18, Pag. 273; det afviger noget fra den ovenanførte Angivelse.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag
i det Brünnichske Bogtrykkerie.

Marts 1834.

Dansk Ugeskrift.

No. 106, 107 og 108.

Udgivet af et Selskab. Redigeret af Professor J. F. Schouw.

Om den projecterede Sporvei mellem Hamburg og Lübeck.

(Indsendt).

Det heldige Resultat, Jernbanen mellem Manchester og Liverpool har havt, de mange Reisende og den betydelige Mængde Gods, der ved Dampkraft føres henad samme, Hurtigheden og Beqvemmeligheden af denne Transportsmaade have fremkaldet i vor Tid Spørgsmaal, om ikke lignende Fordele kunde og burde søges paa mange andre Steder. Man har ilet med at svare "Ja", og paa Papiret ere ei blot i England, men i Frankrig og især i Tydskland Jernbaner med Dampvogne fremstaaede; man har discuteret, hvor de bør trækkes, malet med glimrende Farver den Velstand, som herved vilde opstaae o. s. v. Ogsaa gjennem vort Land vil man føre en saadan Sporvei; men, om den tilsigtede Forbindelse mellem Nord- og Østersøen skal skee mellem Hansestæderne, Hamburg og Lübeck, eller mellem Hamburg og Kiel; om den skal i første Tilfælde gaae igjennem Hertugdømmet Holsteen, eller tildeels gjennem Lauenburg, derom strides med en politisk Iver, som hver Part paa sin Side stræber at nære med Grunde, hentede fra Stedforholdene.

Dette for det danske Rige vigtige Anliggende, der tildeels er det danske Publicum bekiendt ved et i Neue Zeitung 11 Jan. d. A. indrykket Stykke og et Svar paa samme i Kieler-Corespondenz-Blatt Nr. 5 og 6, er ogsaa ved en dansk Original-Afhandling, indrykket i Dansk Ugeskrift Nr. 104, nærmere blevet oplyst, og herved flere af de politiske Grunde, der vanskeliggjøre en saadan Jernbanes Anlæg mellem Hamburg og Lübeck over Schøn-

berg i det Lauenburgske, satte klart ud fra hinanden. Indsenderen af nærværende Stykke kan fra samme Side ei give noget Bidrag til Sagens Oplysning, og kjender ei heller, i det mindste ei nu, saa noie de locale Vanskeligheder ad de forskjellige Veilinier, at han tør med Bestemthed yttre en Mening; men haaber derimod ved at undersoge især Spørgsmaalet, om en Jernbane med Dampvogne virkeligen er fornøden, hvilket Forfatteren af sidstnævnte Stykke ifølge sin Plan kun løseligen har berørt, ogsaa fra en anden Side at vække Opmærksomheden for denne Fædrenelandet vigtige Sag.

At Landets Velstand og Folkets Velværen forøges ved gode Communicationsmidler er vel saa bekjendt en Sætning, at den her kun behøver at nævnes. Den er ogsaa i den Grad erkjendt af den danske Regjering, at i de fleste danske Provindser er baade forhen og i de senere Aar udrettet meget for Veivæsenet; at Holsteen ligesom Schleswig staae i denne Henseende betydeligen tilbage, skyldes vel nærmest den Omstændighed, at de Midler, hvorved Veianlæget fremmes i Danmark, Tvangsarbeide af Spand- og Gangdage, paalagt Grundeierne, ja endog den samme paalagte Byrde at forskaffe paa egen Bekostning Veimaterialier, ikke vel kunde anvendes i de under andre Vilkaar staaende Hertugdømmer; ogsaa opstaaer en stor Vanskelighed ved at paa en Veilinie Grundbesidderne ofte ikke staae i lige undersaatteligt Forhold, ja Landet tilhører stundom forskjellige Potentater, især i det østlige Holsteen, hvor kongelige Godser, de holsteensk-eutinske Fideicommis-Godser, det egentlige eutinske Territorium, Hansestædernes Landdistrict, og det tilgrændsende Hertugdømme Lauenburg gjøre i Forbindelse med Grændsetolden, Valget af hensigtsmæssige Veilinier yderst forviklet. Men, om ogsaa disse locale Hindringer vare borte, vilde Regjeringen dog ikke kunne antage det rigtigt at paalægge Undersaatterne en bestemt Byrde, det være nu i et som oftest trykkende og ifølge sin Natur aldrig ligeligen fordeelt Veiarbeide, eller en Veiskat, og gjøre en Opoffrelse af Grund, anvendelig paa anden Maade, med mindre derved for selve Provindsen, hvem denne Byrde paalagdes, vandtes tilsvarende Fordele. Ere disse, saavidt en forelobig Calcul kan angive dem, ikke overveiende, maa Veianlæget bestemmes ved,

om de Veifarende formaae, ved passende Veiafgifter, at vedligeholde Veiene, forrente og successive tilbagebetale den Capital, Veianlæget koster og den Værdi, den hertil anvendte, nu paa anden Maade ikke frugtbringende Grund har. Her træder Staten vistnok meest passende tilbage, og overlader det hele Anlæg til en Privat-Speculation, der kan, eftersom Bifordelene mere eller mindre begunstige Statens Hovedformaal, Borgernes største mulige Velstand, forvente mere eller mindre at understøttes af Regjeringen.

Anvende vi disse Grundsætninger paa Nordsøens og Østersøens Forbindelse med en Vei, gaaende fra Hamburg til Lübeck, over Schønberg, kan der ikke være synderlig Grund fra den danske Regjerings Side til at understøtte dette Foretagende. Formaalet med en saadan Vei kan nemlig næsten være kun eene det, med Lethed at bringe Handelsvarer, Passagerer og Post fra en fremmed By til en anden. Understøttes ikke dette Forehavende af den danske Regjering, maatte man see hen til, hvorledes Veien paa anden Maade kunde tilveiebringes f. Ex. ved et Interessentskab; dette er vel ogsaa eene det, der forlanges, og det synes at kunne forlanges med Rette, hvis de Privilegier, Hansestæderne paastaae at have, fri Passage gjennem en Deel af Holsteen og Hertugdømmet Lauenburg, kunne ansees absolut afgjorte. Men, ville ikke Hansestædernes Regjeringer bekoste Veien og vedligeholde samme, hvilket næppe kan antages, maae Veipenge oppebæres, og altsaa miste disse Stæder de facto i det mindste eet af de paaberaabte Privilegier. Disse Veipenge kunne imidlertid ikke antages som en Byrde; thi, da Passagen er stor, behøves ikke ret Meget at paalægges hver Vogn, og Transporten, hertil lagt billige Veipenge, vil dog vel ad en god Vei blive billigere, end ad den nu existerende sig selv overladte Landstrimmel, som vi ikke ville kalde ved et Navn, den ikke fortjener, Vei. Fordelen af en saadan vel anlagt Vei vilde for den danske Regjerings Undersaatter næppe være større, end at den vilde omtrent sætte dem istand til at udrede Veipengene, som de i Lighed med andre Veifarende maatte erlægge.

Men det er ingen sædvanlig Vei, hvorom tales, det er en Jernbane med Dampvogne, især bestemt til Varetransporter mellem Hamburg og Lübeck. Faa Stæder synes ved første Diekast i denne Grad, som disse, at kunne afbenytte dette vor Tids store Communicationsmiddel. Dog, inden der skrides til et saadant Foretangede, bør vel dog nøie overveies, hvorvidt det kan lønne sig. Saavidt vides, ere Overslag gjorte; men vi troe, maaskee at komme Sandheden nærmere, ved at ansætte Bekostningerne lige med hvad den noget kortere Liverpool- og Manchester-Bane har kostet; den hertil anvendte Sum var omtrent 750,000 Pund Sterling d. e. over 3 Millioner Species eller omtrent 12 Millioner Mark Courant. Skjøndt Adskilligt vilde være billigere, deels fordi Stedforholdene ere gunstigere, deels Priserne billigere end i England, vilde Meget ogsaa gjøre Foretagendet dyrere.*) Renterne af denne Sum, Reparationerne paa Sporene og Dampvognene, hvilke sidste ere særdeles betydelige, Transportomkostningerne ɔc. skulde afholdes af hvad der kan indvindes fornemmeligen ved en Varetransport, der er Jernbanens Hovedformaal, og som nuomstunder beløber sig aarligen til 120,000 Skippund Gods. Antage vi, at hver Ton eller 7 Skippund svarede 40ß Cour pr. Skippund, altsaa omtrent 1 Pund Sterling, hvilket næsten er det Dobbelte af hvad den koster paa Liverpool- og Manchester-Sporveien, og Transportudgifterne ikkun som der 8 Shill pr. Ton, vilde denne Fordeel af 12 Shill pr. Ton indbringe ikkun 180,000 Mark Courant aarligen, altsaa $1\frac{1}{2}$ pCt., eller et aldeles utilstrækkeligt Udbytte. Men dette Udbytte vil ingenlunde komme ind; thi det er let at indsee, at ved en Jernbane, brugt kun lidet, ville Udgifterne blive forholdsmæssigen større, end ved en stærk brugt. Varetransporten paa Liverpool og Manchester-Sporveiene har nemlig allerede i de første Aar været 6 Gange større. Skal altsaa det hele Foretagende svare Regning, eller skal det nu være en fornuftig Speculation, maa en langt betydeligere Afbenyttelse af Jernbanen kunne ventes end den, som nærværende Varetransport mel-

*) At Jorden er fuld af Granitblokke, at Jernsporene, vel ogsaa Ingenieurerne maatte komme fra England o. s. v.

lem Hamburg og Lübeck, skeete den endog udelukkende paa Jernbanen, vilde foranledige. Denne maatte bestaae i at enten et stort Antal Reisende, eller mange Varer drog ad Jernbanen.

At mange Reisende vilde afbenytte en Vei, ad hvilken de vilde komme i omtrent 2 Timer fra Hamburg til Lübeck eller omvendt, er øiensynligt; thi selv nu er de Reisendes Antal, skjøndt der bruges næsten en 6 Gange saa lang Tid, og, i det mindste over Schønberg, man lider alle Ubehageligheder, der næsten ere tænkelige, ingenlunde ringe; man Danmark har en Postvei over Ahrensburg og Oldesloh, som dog vel i ethvert Tilfælde vil snart blive bragt i samme Tilstand, som den nuværende Vei mellem Kiel og Altona; og, er dette skeet, ere ligesaa fortrinlige Postanstalter der, som paa denne Route, vil ethvert billigt Ønske om paa sædvanlig Maade at befordres derved kunne opfyldes. Veien, som, naar Bugterne muligen rettes, næppe vil udgjøre mere end 9 Miil, vil tilbagelægges mageligen i 7 Timer, af Courerer i 5 Timer. Den Indtægt, det danske Postvæsen vil erholde, ved under samme Vilkaar, som paa Kieler-Chausseen at befordre (1 Mk. Courant pr. Miil for hver Person) vil være særdeles betydelig, og, naar Befordringen er forsvarlig, ei heller kunne ansees ubillig. Efter de almindelige Principer, at Postvæsenet er et Regale og at det har Territorial-Rettigheder, hvilke Principer paa det Strengeste ere hævdede af den danske Regjering, vil en Passageer-Transport over dansk Grund ikke tillades, saa nær forbi de allerede tilstedeværende Poststationer Ahrensburg og Oldesloh, eller ogsaa Schønberg. Hansestædernes Privilegier kunne dog næppe strække sig til en fri Passageer-Transport; thi i Holsteen erkjendtes en saadan aldrig, og i Hannover, hvorunder Lauenburg forhen hørte, maatte den Gang erlægges af de saakaldte Hauderer ikke ringe Stationspenge, fordi Extrapost ikke afbenyttedes. Har nu endog Praxis indført, at saadan Afgift ikke er affrævet paa Veien over Schønberg, hvor, saavidt vides, de hamburgske Hyrekudske kjøre frit, synes dette dog at være motiveret især ved Veiens slette Tilstand, der paalægger værre Byrde end en høi Pengeafgift, og raader de Reisende, hvilket ogsaa i senere Aar ofte skeer, til at gaae ad Postveien

over Oldesloh e. Det Privilegium, den hamburg=lübeckske Stadtpost har, til at gaae over dansk Grund, maa vistnok betales, og strækker sig vel i intet Tilfælde videre end til fri Passage for en Brevsæk. Men, skulle Jernbanens Eier erstatte det danske Postvæsen hvad en god Passageer=Befordring vilde indbringe, kunde deres Vinding næppe være stor.

En betydelig Varetransport maatte saaledes være det, der skulde gjøre Foretagendet lønnende. Den nærværende er ikke tilstrækkelig; der maatte altsaa fremkomme en ny. At en betydeligen hurtigere Transport, ogsaa en for skrøbelige Varer beqvemmere, muligen endog billigere, vilde være en stor Vinding er indlysende; men alt dette vilde ikke foranledige at i betydelig Mængde flere Varer ordineredes fra de østersøiske Havne i Hamburg, eller omvendt af transatlantiske Varer fortes til Østersøen fra Hamburg over Lübeck: thi Besparelsen, det forkortede Ophold o. s. v. vilde, da Vindingen og Tidsbesparelsen var kun liden i Forhold til den hele Transport=Bekostning og den hele Transport=Tid, ikke fremkalde et kjendeligen større Vareforbrug, hvilket Forfatteren af den ovenomtalte Artikel allerede har godtgjort. Altsaa maatte Vindingen opstaae derved, at Jernbanens beqvemme og billige Transport lokkede en stor Deel Vare, der gaae ad andre Veie, over den. Forfatteren til hiin Artikel i Neue Zeitung, eller Hamburgeren, som han kaldes, siger det ikke; thi han mener, at kun fine Varer vilde gaae ad denne Vei, og Transporten gjennem Øresund ad den schleswig=holsteenske Canal vilde blive den samme, som nu. Vi mene det Modsatte; thi, er Sporveien anlagt, og svarer den ikke Regning, hvilket den ikke kan med Transporten af de fine Varer alene, maae Eierne, skjøndt med Offer, ogsaa speculere i det Grove; f. Ex. ved visse Artikler, Korn, Tømmer og deslige, bevilge en betydeligen lavere Fragt; men herved taber Danmarks Statsindtægter, Øresundstold og Canaltolden, meget, uden at Jernbanens Eiermænd vilde herved vinde saameget, at de kunne skadesløsholde den danske Regjering; og kun under denne Betingelse kan Danmark tilstede en udstrakt Transport over sit Territorium, hvorved man omgaaer dets andre, ifølge bestaaende Rettigheder, for Staten indbringende Handelsveie.

Der lader sig vel imidlertid ikke nægte, at den lettede Transport vilde lokke flere Producter, der frembringes i Nærheden af Veilinien, til Hamburg og Lübeck. Saaledes har paa Liverpool= og Manchester=Sporveien dannet sig en ikke ubetydelig Transport af Mælk, Havesager o. desl. men Vindingen herved er større for Beboerne i Stæderne, end for Interessenterne i Sporveiene; og, da det folkerige Hamburg ad andre Veie ret vel forsynes med disse Artikler, der frembringes i dets Nærhed, især i Vierlandene, turde Vindingen ved Transporten for Entrepeneurerne, ligesom for Holsteen og Lauenburg ved Productionen, i rum Tid være ringe. Brænde vilde dog vel rettest, som hidtil, transporteres fra de lauenburgske Skove til Hamburg ad Stecknitzer=Canalen og Elben; thi dette vilde ligesaavel som Tørv ikke taale nogen kostbar Transport.

Den Fordeel, de holsteenske Godser kunde erholde, ved den gjennem Jernbanen lettede Communication mellem samme og Hamburg og Lübeck, hvor der er Marked for den største Deel af deres Landproducter, vilde kun være betydelig, naar Sporveien nærmere berørte de større Godser. Dette skeer ikke paa den i Forslag bragte Linie; thi saa stor er ikke Holsteens Afsætning til Hamburg, at vi snart kunne vente Sidegrene af Sporveiene, strækkende sig til Oldesloh̄e, Segeberg, Pløn, Preetz; Kiel og Neustadt ere i det mindste for de to nordligste af hine Stæder ligesom for Eutin de naturligste Havne; for at begunstige Oldesloh̄e og Segeberg, hvilket sidste Sted jo kunde ønske en lettere Transport for sin Gips, gik Sporveien rettest over Oldesloh̄e, maaskee med en Sidevei til Segeberg.

Men alle de Fordele, som en Sporvei vilde medføre, hvis den ikke skulde tilrive sig fra andre Handelsveie Varer, der nu ere betyngede med Toldafgifter til den danske Krone, forsaavidt de erlægge Sundtold eller Canaltold, ville vistnok opnaaes ved en god Chaussee. Dette Ønske er saa naturligt hos Enhver, der, forstødt paa Schønberger=Steenveien, kommer til Hamburg eller Lübeck, der seer, med hvilket uhyre Offer af Hestekraft, Varer transporteres slet, udsatte ligesom Vognen for idelig Sønderbrydelse paa denne Vei. Men den rette Veilinie er ikke over Schønberg. Den lige Linie fra Hamburg til Lübeck gaaer mellem Schønberg og Oldesloh̄e, omtrent over Landsbyen Schulenburg,

knapt berørende Lauenburgs Nordgrændse; afviger man fra denne Linie, da dog Linialsystemet, som Olufsen et Sted her kaldet det, ei udelukkende kan følges, er der vel større Grund til at gaae nordligt, end sydligt. Veien over Schønberg angives vel kun til 8 Miil, Postveien over Oldesløhe til 9½ Miil; men den første er aabenbart længere; den sidste derimod noget rundeligt ansat; begge Veie ville, hvis man retter nogle Bugter i Oldesloher-Veien, hvilket sandsynligviis Stedforholdene tillade, blive omtrent lige lange. Men Veien over Oldesløhe gaaer igjennem en frugtbar Egn af Holsteen, skaffer Oldesløhe og Ahrensburg, to dog ikke aldeles umærkelige Stæder, Forbindelse med Hamburg og Lübeck, er gunstig for en Forbindelse med det østlige Holsteen, især Segeberg; medens, som omtalt, Schønberger-Veien gaaer igjennem en mindre frugtbar Egn, tildeels en Hede- og Skovegn, ikke berører nogen vigtig By, og kun lidet vil fremme Hertugdømmet Lauenburgs Affætning til Hamburg og Lübeck. Hiin Vei er desuden Postvei for den Wagriske Post, har de fuldstændige Stationer Ahrensburg og Oldesløhe, medens Schønberg kun er Extrapost-Station. Veien over Oldesløhe er, saavidt vides, i taalelig Stand; mange Steder behøvede vel derfor kun et Steendække, for at omdannes til en macadamiseret Vei, og et heelt nyt Veianlæg kunde successive skee; den anden Vei har derimod intet, uden en Masse Stene, som vel have en endda ikke saa ringe Værdi, men som dog kræve en kostbar Opbryden og Bearbeidelse.

De naturlige Forhold synes saaledes at lede de Transporter, som finde Sted og som jo ved en god Vei stedse ville forøges, over en Chaussee, anlagt igjennem Oldesløhe; paa denne Chaussee kan kræves Veipenge, da de Veifarende bør vedligeholde Veien; men disse kunne være billige, da Veien har flere Formaal, og altsaa det transporterede Fragtgods ei ene behøver at udrede Reparationer o. s. v.; de ville, da en god Vei i saa høi Grad befordrer Transporten, være mindre end den vundne Besparelse. Næppe nogen Veifarende vilde krympe sig ved samme; thi i de fleste Lande kræves dog saadanne Afgifter, og han er dog i Schønberg selv, hvor der er et Chausseehuus, vant til at betale ogsaa en rigtignok ringe Afgift for slet Vei. Referenten erindrer, som

Reisende, at have erlagt samme, og saaledes kan han ikke antage, at Fragtvognene ere afgiftsfrie. Er Toldfriheden et virkeligt Handsestæderne tilstaaet Privilegium, ville de kunne paastaae samme paa den ny dem aabnede Communication; og, kan den danske Toldgrændse ikke, uden Tab for Statskassen, forlægges nord for denne Veilinie, vil man i det mindste kunne vente en Toldcontrole, som ikke ved smaalig Visitation, der saa let faaer Udseende af Chikane, hindrer den frie Sammenfærsel. En Transittold, der i Forening med Veipenge, ikkun burde være Erstatning for Fragtvognenes Slid paa Veien, vilde let kunne hæves i Forening med disse, ved, som i flere Lande er brugeligt, at veie det hele Læs paa sin Vogn, med en egen Chaussee-Vægt.

Idet vi have stræbt at godtgjøre, at en Jernbane mellem Hamburg og Lübeck under de bestaaende Forhold ikke kan ansees fornøden, ei heller vil blive lønnende, forend vi have erhvervet tilstrækkelige Erfaringer, saa at Jernbanerne kunne anlægges for langt billigere Priis, end nuomstunder, og, hvis Dampvogne anvendes, disse erholde et mere afgjørende Fortrin for Hestekraften, end i det mindste paa Fastlandet de nu kunne antages at have, troe vi i Almindelighed at burde gjøre opmærksom paa, at ved nærmere Undersøgelse kunne kun faa af de mangfoldige Forslag til Jernbaner, som skulle gjennemkrydse England og Fastlandet næsten i alle Retninger, billiges. Forholdet er her det samme, som 40 til 50 Aar tilbage i Tiden, hvor utallige Canalprojecter gjordes. Det fordeelagtige Resultat, nogle Canaler i England, havde givet, fremkaldte disse Projecter; men selv i England, hvis høie Industrie og Cultur kræve al Lettelse af Transport, ere flere Exempler paa aldeles mislykkede Foretagender af denne Art, og vel kunne vi spørge, om selv der den hele Capitalmasse, anlagt i Canalforetagender, har givet et Udbytte, svarende til hvad ellers ved klogeligen at anlægge samme i andre techniske Foretagender, kunde været vundet. En aldeles anden Sag er det, at Englands Industrie væsentligen er ophjulpen ved Canalerne, at England maa glæde sig over at eie driftige Borgere, som med rastløs Iver, idet de stræbte at fremme egen Velstand, i end høiere Grad fremmede Fædrenelandets. Denne middelbare Fordeel kan ofte bringe Re-

gjeringen til, hvor saadan Aand ei hersker hos Borgerne, eller hvor den ikke er understøttet af en Privatformue, der let kan stilles til Disposition, ogsaa for Statens Regning at gjøre saadanne Foretagender, for at fremme Landets sande Fordeel. Vi kjende i den schleswig=holsteenske Canal et stort af vor Regjering udført Verdens=Foretagende, det første i sin Art,*) hvorved der aabnedes en Forbindelse for Søskibe mellem to Have; den har bragt hele Norden vistnok store Fordele, har været een af Grundene til Kiels Opkomst, men umiddelbar Fordeel, ved at den aarligen forrenter en stor Sum, større end den Anlæget kostede, har den ikke ydet. Medens Canaler projecteredes her, som skulle gjennemskjære Sjælland og naae endog til Kjøbenhavn**), udførtes den esroniske Kanal, om hvilken er godtgjort, at Brændseltransporten for hvis Skyld den ene er anlagt, og hvortil den ene kan afbenyttes, i Stedet for at være lettet, er betynget, forsaavidt som Brænde for bedre Kjøb kan føres ad Landeveien end ad Canalen***). Havde Staten anvendt den Sum, som Canalen har kostet, for yderligere at forbedre Fredensborg=Landevei, vilde, foruden det Formaal, at faae Brændet fra de kongelige Skove til Hovedstaden, flere andre for Landet vigtige Formaal tillige være opnaaede, og Brændet, naar en hensigtsmæssig Vogntransport, som vi her aldeles ikke kjende, var anvendt, komme for langt bedre Kjøb til Kjøbenhavn. Om den danneskjoldske Canal gjælder nok det Samme. Odense=Canal indbringer vel Odense By, dog sandsynligviis paa Kjertemindes Bekostning, men ei Canalkassen Fordele. Saaledes vil det vistnok ogsaa forholde sig med Sporveiene. Man taler vel om en Sporvei fra Birmingham til London og flere andre Sporveie i England; men, om de selv der ville svare Regning, kan Tiden først

*) Den caledoniske Canal i Nord=Skotland er, som bekjendt, langt senere tilendebragt; dens Vigtighed i Verdenshandelen er ogsaa næppe saa betydelig, som vor Canals, hvilken selv en hamburgsk Patriot den berømte J. G. Büsch ofte og ingensinde uden største Roes omtaler.

**) See Olufsen Danmarks Brændselvæsen S. 67.

***) See Sarauw Frederiksborg=Amt.

vise, hvis de blive udførte; og, om det endog skeer, er det derfor ikke en nødvendig Følge, at en Sporvei fra Nürnberg til Hamburg vil svare Regning*); thi Nürnberg er intet Birmingham, Hamburg intet London. Paa mange Steder ville politiske Forhold, een Gang bestaaende Rettigheder o. s. v. hindre Anlæget af en Sporvei, der vistnok kunde antages at svare Regning, hvilket vel især vil være Tilfældet med Sporveien imellem Hamburg og Lübeck. Nærmest synes Tydskland, ligesom vi, at kunne vente Sporveie, naar Regjeringerne antage herved at fremme Landets Vel, og derfor troe paa Statskassens Regning at kunne gjøre saa kostbare Anlæg. Om den preussiske Regjering, der ved Anlæg af Chausseer og paa saamange andre Maader har befordret det preussiske Monarchies indre Fremvæxt, ogsaa i denne Henseende, ved Anlæget af en Jernbane imellem Berlin og Hamburg, hvorom er Tale, vil og kan virke til en Riget vigtig Communication, om en Jernbane til Rostock, vistnok da ogsaa ved den preussiske Regjerings Indvirkning, vil anlægges, maa Tiden lære. Vor Regjering vil da ei heller staae tilbage, men undersøge, om den sydlige Deel af Riget bør have en Jernbane, og i hvilken Retning, om til Kiel eller Lübeck. Nuomstunder trænger Holsteen vistnok langt mere til gode Landeveie, som det saalænge har savnet. Først naar disse, hvorved Fordelene, om ikke saa glimrende, som Jernbanens, ere fleersidige, ere tilveiebragte, naar Hestekraften har her udrettet Alt, som stod i dens Magt, og Industrie og Handel da kræve endnu Mere, kan klogeligen være Talen om Jernbaner og Dampvogne.

Naar i det Foregaaende Hansestædernes Privilegier ere omtalte paa en tvivlsom Maade, hidrører dette kun fra, at Forfatteren ikke kjender dem nøie, ikke veed, om de contractmæssigen ere fastsatte,

---

*) Forslag til en saadan og en Skildring af Jernbaner, fra den meest glimrende Side, findes i et lidet Skrift af Joseph Ritter von Baader, med Titel "Huskisson und die Eisenbahnen", 1830.

eller blot fremkomne ved Hævd. Han har imidlertid ikke troet at kunne eller burde bestride dem, saameget mere som han kun især fra den techniske Side har villet og kunnet undersøge det omhandlede Spørgsmaal. - At, under Forudsætning af disse Privilegier, Adskilligt kan forlanges, erkjendes vistnok; thi den nuværende Veis Tilstand er næppe langt fra at være en physisk Ophævelse af Privilegiet; men, naar toldfri Communication tilstedes, naar det hermed fornødne Opsyn skeer paa den danske Regjerings, ei paa de Veifarendes Bekostning (da enhver Part naturligviis selv maa betale den Beskyttelse, han anseer fornøden), naar herved intet ubehageligt Ophold og ingen chikanerende Visitation finder Sted, ere Privilegierne vistnok respecterede, selv om man forandrer Veilinien og kræver Veipenge, saasnart disse ikke overskride hvad forholdsmæssigen bør erstattes; og ingen Byrde kan herved antages paalagt, da billige Chausseepenge stedse ere mindre end Forskjellen mellem Transport paa en Uvei og en Vei.

Populært Foredrag over Aberne, holdt den 2den Marts 1834 i den naturhistoriske Forening

Af Professor Eschricht.

Mine Herrer og Damer! Den Dyrefamilie, jeg idag vil have den Ære at foredrage for Dem, staaer i flere Henseender i Modsætning til dem, jeg hidtil søgte at oplyse fra dette Sted. Det var i de foregaaende Timer kun de lavere Dyr, altsaa dem, hvis Former og Bygning staae fjernest fra vort eget Legemes — idag vil det netop være dem blandt de høiere, der staae os nærmest. Det var hidtil kun Vandet, især Havet, der afgav Scenen, hvorhen jeg søgte at lede Deres Opmærksomhed — idag maa jeg stræbe efter at henlede den til de tropiske Landes Urskove. Det Sidste maa jeg saa meget mere bemærke, som jeg saa gjerne vilde skildre Dem Aberne i den frie Naturtilstand, ikke i det trange Fangebuur. Fortæller jeg end især Jagttagelser, hentede fra dette, saa skeer det dog kun naar jeg troer de kunne anvendes paa Dyrenes frie Liv, og af Mangel paa Jagttagelser, der umiddelbart ere hentede fra dette.

Aberne udgjøre en stor naturlig Familie, der i alle Henseender er den, der staaer Mennesket nærmest, og der især udmærker sig ved at have alle fire Yderdele dannede som Hænder, nogle Slægter i Grunden dog kun de to bageste.

Besynderligt maa det synes, at den Forskjel altsaa der især falder i Øinene, bestaaer i en høiere Udvikling af en Dannelse, hvorpaa Mennesket netop sætter megen Priis i sit eget Legeme. Dog, sammenligne vi Abens Haand med vor egen, saa falder det Besynderlige herved ganske bort.

Da vi sætte Characteren for en Haand deri, at Tommelfingeren staaer i en vis Afstand fra, og kan stilles imod de øvrige Fingre, saa er det sandt, at Abernes Hænder med største Ret fortjene Navn af Hænder, thi Tommelfingeren er ofte endnu mere fjernet fra de øvrige Fingre end hos Mennesket. I en vis Henseende er Abens Haand desuden langt fuldkomnere end

Menneskets, nemlig som Klattreorgan. Den er meget smallere og længere, den kan altsaa bedre fatte om en tykkere Green, og virkeligen see vi aldrig Aberne som Mennesket at "krybe" op af en tykkere Træstamme ved Hjælp af Arme og Been, men altid at gribe omkring den med de fire Hænder. De længere og fastere Negle give Fingerspidserne derhos større Kraft, og den tykkere Hud i Haandfladen taaler bedre Grenenes skarpe Ujævnheder.

Til at klattre med er altsaa Abens Haand fortrinligere end Menneskets; i alle andre Henseender derimod staaer den langt tilbage. Menneskets Haand er meget kortere og bredere. Kan den ifølge heraf vanskeligere gribe om den tykke Træstamme, saa kan den derimod des kraftigere fatte om den tyndere. Dens Brede giver den ikke alene en større Holdningsflade, men da selve Breden hidrører fra stærkere Knokler og især tykkere Muskler, saa er Holdet selv langt kraftigere paa ethvert enkelt Punct.

Knytte vi vor Haand, saa danner den et rundt Legeme af betydelig Fasthed med fremstaaende stærke Dopper; til Armen forholder den sig da som det Tykke af en Kølle, og som saadan bruges den f. Ex. af Boxerne med overordentlig Kraft. Abens Haand kan neppe siges at være knyttet, om alle de lange smalle Fingre bøies sammen, og den bruges heller aldrig knyttet af dem som Forsvarsvaaben.

Denne større Kraft er endnu mere overveiende i hele den menneskelige Arm. Det Vaaben Haanden har fattet hugger derfor mange Gange tungere ind, end det vilde falde ved sin egen Vægt; Aberne, skjøndt i det Hele meget muskelstærke, ere lidet farlige med Vaaben i Haanden.

Tage vi Hensyn til Smidigheden, saa er i Abens Arm og Haand den samme Bygning anvendt som i Menneskets. Vi finde de samme Knokler, i Underarmen den samme kunstfulde Mechanik ved dens 2 Knokler, hvorved snart Haandfladen snart Haandryggen kan dreies op ad (Pronation og Supination ududføres); det store Problem er begge Steder løst, at gjøre et langt trindt Legeme saa bøieligt, at dets 2 Endepuncter kunne bringes til hinanden, at dets faste Ende kan svinges omkring i en Kreds, dets frie Ende (Haanden) dreies omkring sig selv — og derhos

at gjøre det saa fast, at det lige udstrakt kan bære en Vægt, der mangfoldige Gange overtræffer dets egen. Vi finde fremdeles de samme Muskler, det samme compliceerte Forløb af Senerne, de samme Snoringer af Puls- og Blodaarer, hvorved de sikkres under enhver Stilling af Knokler, Muskler og Sener. Men i den menneskelige Arm og Haand ere alle de Forhold, der begunstige Smidigheden, udviklede i langt høiere Grad. Overarmknoklen er langt friere, Haanden langt bevægeligere. Fingrenes Bevægelighed see vi ved Øvelse at naae en Grad, der forbauser selve Mennesket, i Henseende til Stillingernes Mangfoldighed f. Ex. hos Bajadererne; i Henseende til Bevægelsernes Hurtighed hos Europas store Claveerspillere, hvor den ofte næsten kan siges ikke at kunne følges af Øiet. I de meest forskjellige Stillinger af Menneskets Fingre, om de bøies eller strækkes, slutte de altid sammen, og Haanden kan hules som en Skaal. Abens derimod kan ikke øse Vandet. Næsten med samme Lethed og Sikkerhed griber vor Haand det større og det mindre Legeme — selv det fineste Haar. Ved Hjælp af den fastere Negl bliver Fingerspidsen ved det stærkere Tryk fast, medens den ved det løsere kan berøre med uefterlignelig Blødhed; men hertil kom endnu at paa Menneskets Fingerspidser den almindelige Følelse udvikledes i den Grad, at man her har troet at burde skjelne den som en egen Sands. Hos intet Dyr er Følelsen paa dette Sted saa udviklet som hos Mennesket, og herved først bliver Haanden ham det Værktøi, der erstatter alle andre. Derved først blive vi istand til, hvergang vi gribe et Legeme, at anvende netop det Tryk, der behøves til at holde det fast uden at beskadige det; hvergang vi berøre et Legeme at lempe Trykket efter dets Natur, at lade Fingerspidsen glide hen ad den blødeste Overflade uden at udslette dens mindste Ujævnhed.

I alle disse Henseender er Abens Haand neppe at kalde Haand, og det er netop i disse Henseender at Mennesket med Rette sætter saa overordentlig Priis paa dette Organ. Abens Yderdele ere altsaa indrettede til Klattreorganer; de ere Organer, byggede til at gribe om Træernes Grene, og hertil bruge de dem uafbrudt og med den størstmulige Færdighed. Man har ofte spurgt, om Aberne kunne gaae opreiste; dette Spørgsmaal

turde den, der kjender Aberne fra deres Naturtilstand maaskee maatte lade ubesvaret. De allerfleste Aber komme aldrig ned paa Jorden, leve altid i Træerne, ja de fleste leve kun i Skove, der ere saa tætte, at det er langt vanskeligere at komme fra Træerne ned paa Jorden end at komme fra et Træ til et andet. Det nærmere herom ville vi høre ved de forskjellige Abeslægter.

Aberne inddeler man i de egentlige og uegentlige eller Makierne. De første deles atter i 2 Familier, der ere strengt adskilte i geographisk Henseende. Den ene lever nemlig kun i den gamle Verden, Africa og Asien, den anden kun i America.

Tage vi altsaa først den gamle Verdens egentlige Aber. De have alle netop de samme Tænder, som Mennesket, kun at Hundetænderne ofte staae længere frem; det er overhovedet dem, blandt hvilke vi finde de meest menneskelignende.

Øverst i denne Række staaer Orangslægten, hvoraf vi have to Arter, Orangutangen fra Borneo og Troglodyten fra Congo. Det er disse to Dyr, der især have givet Anledning til en uendelig Række af Fabler, ved snart at ansees for Skovguder, Satyrer, snart for vilde Mennesker. Vi ville altsaa betragte dem lidt nøiere.

Orangutangen findes paa Borneo. Dens Rygte kom længe forud for den selv til Europa, og, som sædvanligt, skildredes den derved med stærke Farver. Ved at bringes levende hertil, lærtes den vel nøiere at kjende, dog vedligeholdt den sit udmærkede Rygte endnu langt over Fortjenesten. De seer her den bedste Tegning af dette Dyr (i F. Cuvier et Geoffroy St. Hilaire histoire des mammifères). De ville vistnok finde, at jo mere den ligner et Menneske, des mere modbydelig er dens Grimhed. Dens Arme (de forreste) have meget uddannede Hænder, men ere meget lange, naae noget nedenfor Knæerne. Benene derimod ere korte: Fødderne ligeledes haanddannede og meget ufuldkomment byggede til at staae paa. Den kan nemlig ikke træde paa Fodsaalen, men kun paa den udvendige Kant af Foden. Dens Hud- og Haarfarve er rødbruun med noget Blaagraat. Af Ansigtets Dele ere Øren og Øine meget lig Menneskets; Næsen meget

stumpet; Kjæberne temmeligt fremstaaende; Munden meget bred, ingen egentlige Læber.

Hvad der har vakt meest Opsigt i Orangutangens Legemsbygning er Formen af dens Hjerneskal. Man har nemlig til alle Tider lagt Mærke til, at i Almindelighed de høiere staaende Pattedyr have en større Hjerneskal og en mindre fremstaaende Mund. Den berømte hollandske Anatom, Peter Camper, troede, at man herefter temmelig bestemt kunde maale Dyrets aandelige Standpunct. Han foreslog, at trække en Linie fra den ydre Oregang til Middelpunctet af Overkjæben, en anden fra Pandens meest fremragende Deel til samme Punct. Den Vinkel, der her dannedes ved Stammestødet af disse 2 Linier, kaldte han Ansigtsvinklen. Hos Menneskene af den caucasiske Race udgjør den henved 90°, hos Negeren ofte kun 75—80°; hos Dyrene i Almindelighed meget mindre, men hos Orangutangen 65°, altsaa ikke saa meget under Negerens, som dennes under Causerens. Da Størrelsen af denne Vinkel især afhænger af Hjernens større, Kjæbernes mindre Overvægt, saa satte Mange en saadan Tillid til det Resultat, der kunde drages af denne Maaling, at de vare meget tilbøielige til, enten at regne Negerne til Aberne, eller især at regne Orangutangen til Menneskeslægten. Det Urimelige, der laae i denne Eensidighed falder let i Øinene, men bliver end mere klart ved en grundigere Undersøgelse af denne Vinkels sande Betydning. Det er nemlig en Regel, at alle Pattedyr have en des større Hjerne i Forhold til hele Kroppen og især til Kjæberne, jo yngre de ere; efter denne Maaling vilde altsaa ethvert Barn staae høiere, end det voxne Menneske. Nu er det vist at alle de Orangutanger, man har undersøgt, vare meget unge, ingen over tre Aar gamle. Man burde altsaa først have undersøgt, hvorvidt deres Ansigtsvinkel forandrede sig i den voxne Alder, og dette saa meget mere, som vi vide, at hos Aberne i Almindelighed denne Forandring er overordentlig stor, og falder forunderligen ugunstig ud for de gamle. Hvor besynderlig falsk en Slutning man nu virkeligen har gjort, ved ikke at tage Hensyn hertil i dette Tilfælde, har en nyere Opdagelse viist. Paa Borneo findes en anden meget stor Abe, som man kalder

Pongo, der efter sin Ansigtsvinkel kommer til at staae lige saa lavt blandt Aberne, som ved sin utæmmelige, vilde Characteer. Ligesom man aldrig havde seet en udvoxen Orangutang, troede man aldrig at have seet en ung Pongo — indtil Cuvier, ved at sammenligne deres Skelet fik den Formodning, at begge kun vare eet og det samme Dyr i forskjellige Aldere, en Formodning, der ved de seneste Undersøgelser næsten er bleven til Vished.

Allervigtigst til at bestemme Orangutangens Lighed med Mennesket maa det være at høre paalidelige Efterretninger om dens Adfærd. Saadanne have vi af Frederik Cuvier i det før omtalede Værk om et Individ, der i Aaret 1809 bragtes fra Isle de France til Paris maaskee kun eet Aar gammel.

Det var et godmodigt, frygtsomt og snildt Dyr. I Almindelighed havde alle dens Bevægelser en høi Grad af Langsomhed, men de syntes møisommelige, naar den paa Jorden vilde flytte sig fra et Sted til et andet. Hertil gjorde den følgende Bevægelser: Først støttede den de to lukkede Hænder til Jorden, strakte de lange Arme og bragte Bagkroppen fortil ved at lade Fødderne gaae mellem Armene og sætte dem foran Hænderne. Derpaa støttede den sig paa Bagkroppen og hævede derved Forkroppen i Veiret for atter at sætte de lukkede Hænder længere frem paa Jorden og nu at gjentage de samme Bevægelser. At gaae halv opreist var den kun i Stand til, naar den ene Haand understøttedes, og den tillige hjalp sig med den anden Arm. Den satte næsten aldrig Fodsaalen til Jorden, som oftest kun dens udvendige Kant og bøiede gjerne Tæerne i Veiret.

Den var ifølge heraf meget uskikket til at bevæge sig frem paa den flade Jord; derimod var den en fortræffelig, skjøndt ikke hurtig, Klattrer. Den gik let fra et Træ til det andet, naar Grenene kun berørede hverandre, saa at den i en kun nogenlunde tæt Skov ikke vilde have havt mindste Grund til nogensinde at stige ned paa Jorden.

Den sad, som Orientalerne, med Benene overkors; laae paa Ryggen eller Siderne, og altid stærkt sammenkrummet. Sædvanligen indsvøbte den sig ved denne Leilighed med alt det Linned, den kunde faae fat paa, som den overhovedet var kuldskjær og magelig, og meget vel kjendte og vidste at finde sin Pude.

Sine Hænder brugte den meget godt. Den bragte for det

Meste Spisen til Munden med dem; drak derimod som Dyrene i Almindelighed. Den undersøgte Kosten altid først ved Lugten; nød helst Frugter, især Oranger, Æg, Mælk, dog ogsaa Kjød, Brød, Caffe, ja engang tømmede den et Blækhuus, uden at give nogen Ulyst derover tilkjende. Synet og Hørelsen vare meget udviklede hos den.

Den var meget godmodig. Vred blev den meest kun af Kjedsommelighed, især mod Børn; bed og slog da undertiden, eller skreg meget stærkt og rullede sig paa Jorden. At være alene var den utaaleligt, og den søgte da altid at komme bort, vidste og dertil godt at krybe op paa en Stol og lukke Døren op; engang havde den hertil endog faaet en Stol fra den anden Ende af Stuen skudt hen til Døren. Den lod sig gjerne caressere, ja vidste selv at kysse. For sin Herre, Capitain Decaen, viste den en høi Grad af Hengivenhed. Den pleiede at krybe op bag hans Stoel for at faae Lækkermad. En Dag, da en Anden i Capitainens Fraværelse havde sat sig paa hans Stol, og den først mærkede dette, da den allerede sad oppe paa sin gamle Plads, kastede den sig paa Gulvet, skreg og slog sig for Panden. Dog havde den ogsaa knyttet andre Venskabsforbindelser, især med to Kattekillinger. Den satte dem gjerne op paa sit Hoved. Killingerne, der her venteligen troede sig i Fare for at falde ned, søgte at faae et bedre Hold paa Hovedet ved deres Kløer. Orangutangen tog nu Een af dem ned og gav sig til at undersøge dens Tæer. Da den fandt Kløerne, gjorde den sig megen Umage for at pille dem ud; men, da dette ikke vilde lykkes, satte den den op igjen og fandt sig taalmodigt i Smerten.

Sit Forsvar synes den kun at have i Forsigtigheden, Snildheden og sin Dygtighed i at klattre. Mærkværdigst er det, at den ombord paa Skibet ikke var at formaae til at klattre op i Masten, aabenbart af Frygtsomhed, førend den saae sin Herre at gjøre det, hvorpaa den klattrede efter, og senere gjorde det meget ofte. Da man engang i Paris vilde gribe den i et Træ, holdt den Fjenden tilbage ved voldsomt at ryste Grenen hvorpaa den sad.

Den var iøvrigt syg under hele sit Ophold, led meget af Kulden og døde efter 5 Maaneder.

I Alt, hvad her er anført, see vi den unge lærvillige Abe

men neppe noget Mere. At den i den ældre Alder skulde kunne blive til et saa vildt og utæmmeligt Dyr, som Pongoen beskrives at være, vil blive meget sandsynligt ved andre Abers Historie.

Den anden Orang, Schimpanseen (Troglodytes) fra Congo, har i senere Tid vundet lige saa meget i sit Rygte, som Orangutangen har tabt. Desværre haves ingen saa sikkre Efterretninger om den, da den aldrig er kommet levende til Europa; dog ligger maaskee netop heri Grunden til dens større Anseelse. Det er den saakaldte Jocko, og venteligen den, hvoraf tre i Oldtiden førtes til Carthago, og hvis Skind endnu fandtes af Romerne ved Byens Indtagelse. De siges at bygge Løvhytter, at væbne sig med Stokke og Stene for at afholde Mennesker og Elephanter. De skulle undertiden røve Mennesker, dog uden at gjøre dem egentlig Fortred. En Dreng siges endog at have levet med dem i Træerne i en heel Maaned og derefter at være kommet uskadt tilbage. Ombord paa Skibe have de viist sig meget kløgtige, endog forstaaet at passe Ilden i Kaminen. Ja! fortæller en Reisende meget naivt om Een af dem, den vilde selv paatage sig at styre Roret paa Skibet, hvilket man dog ikke vilde tillade den (!)

Efter Orangslægten følge nærmest de ligeledes haleløse langarmede Aber (Gibbon, Hylobates). De ere alle fra Ostindien, især fra Sundaøerne. De to Characterer, hvormed de allerede ere betegnede, gjøre dem strax kjendelige. De have, ligesom den foregaaende Slægt, ingen Kjæbeposer, derimod vise sig allerede hos dem de hos den gamle Verdens Aber almindelige haarde Hudplader (Callositeter) paa Sædet. De forskjellige Arter synes at være temmeligt ulige i Characteer. Den saakaldte Siamang (H. syndactylus) er overordentlig dorsk, klattrer og springer ikke sikkert. Paa Jorden, hvor den kun kan slæbe sig frem ved at bruge de to til Fodsaalen rækkende Arme som Krykker, tages den strax. Den undgaaer sine Fjender kun ved at være overordentlig lydhør og ved strax at søge Skjul mellem Træernes Grene. De leve i store Skarer med en egen Anfører. Solens Op- og Nedgang hilses med et frygteligt Hviin, der gjenlyder i hele Egnen; om Dagen holde de sig ganske stille. For deres Unger vise de megen Omhu; de bringe dem til Floderne og vadske dem, trods deres Modstræben. Skjøndt

den Saarede ellers strax forlades af de Øvrige, fortvivler Moderen, om dens Unge dræbes. Hun kaster sig paa Fjenden med opspilet Gab og hvinende Skrig; men uden selv da at kunne undgaae noget Slag. I Fangenskabet viser den en fuldkommen Apathie, er selv vanskelig at bringe til at tage imod Føde.

Den saakaldte Wouwou (H. leuciscus), som De her seer, er derimod et meget behændigt Dyr, især en overordentlig flink Klattrer. Den er meget vanskelig at fange og maa skydes næsten som en Fugl i Flugten. Neppe øiner den nemlig Faren, førend den er oppe paa de yderste Grene, hænger sig ved den meest bevægelige, lader sig gynge et Par Gange paa Enden af den, og i et Nu gjør den et Spring paa 40 Fod. I Fangenskab bliver dog ogsaa den meget dorsk.

Næst efter de langarmede Aber, hvoraf der haves flere Arter sættes en Slægt, der ligeledes ganske hører til det sydlige Asien og de tilgrændsende Øer, men der strax skjelnes ved en overordentlig lang Hale, i Almindelighed bøiet op om Ryggen, ved fire lange og meget smekkre Arme, som og i det Hele en meget spinkel Legemsbygning. Vi kunne kalde dem de langhalede Aber (Semnopithecus). I Tandbygningen ligne de Mennesket endnu mere end de andre Aber, da Hundetænderne næsten slet ikke staae frem, saa at alle Tandkronerne ligge i samme Høide.

I den yngre Alder ere de overordentligt behændige, muntre og blide Dyr. De vise den største Opmærksomhed for Alt, hvad der foregaaer omkring dem, have et meget gjennemtrængende Blik for hvad der er til deres Fordeel eller Skade; lempe sig overeensstemmende hermed ganske efter den Behandling man viser dem, dog tillige med en uovervindelig Lyst til at forskaffe sig ved List hvad de ikke kunne faae ved Magt, og til at undslippe for den Fare, der forestaaer dem. Men her er et Exempel paa den forunderlige Forandring, der foregaaer med Aberne ved Alderen. Ikke alene at, medens de unge have et rundt Hoved, en ret fordeelagtig Ansigtsvinkel, de gamle faae en fremragende Snude og, saa at sige, miste Panden; hele Dyret synes at blive et andet. Dets Munterhed viger for en trodsig Vrantenhed; dets livlige Opmærksomhed og Omgjængelighed for en ligegyldig Dorskhed og Lyst til Eensomhed; hvad

de forsøgte at erholde ved Behændighed, søge de nu at faae ved Magt. Deres physiske Kraft er nu udviklet, og kun den ville de anvende. Selv i Fangenskab synes de nu at fordre Foden med truende Blik og Bevægelser, medens de tidligere søgte at tilbede sig den ved Kjærtegn.

Alt dette gjelder f. Ex. om den saakaldte Entelle (Semn. Entellus), der er lysegraa, men sort paa Ansigt og Hænder. Dog, Dyrene blive ondskabsfulde (som vi kalde det), eller grusomme, eller afskyelige — eet Træk finde vi alligevel næsten altid hos dem, som maa forsone os med deres Characteer, det er Moderens Kjærlighed for sit Afkom. Den franske Naturforsker Duvaucel havde paa Sumatra stor Vanskelighed med at komme til at skyde disse Enteller, da de Indfødte holde dem for forvandlede Prindser og Prindsesser med Guddomskraft. En Dag, da han, bevæget ved disse deres Forestillinger, forlod en særdeles gunstig Jagtbane, fik han dog en altfor stor Fristelse ved at træffe paa en udmærket smuk Prindsesse. Han laae an og traf hende i Hjertet. Dyret havde kun en Minut tilbage at leve, og følte det uden Tvivl. Det greb sin Unge, syntes at lede efter en ret sikker Green, satte den op derpaa, og styrtede død ned.

Af denne Slægt kan jeg forevise Dem Semnopithecus maurus og comatus gammel og ung, begge Arter fra Java.

En særegen Omtale fortjener især en Art (S. nasicus) fra Borneo. De Gamles Benævnelse for Aberne Simia (hvoraf det Franske Singe) betyder "Fladnæser," og er meget rigtigt valgt for alle andre Aber, om vi sammenligne deres Næse med Menneskets, især Caucaserens. Men, som om det var for at paaminde os, ikke at sætte for megen Priis paa en saa uvæsentlig Characteer, vises os i denne Art en Abe med en Næse, mod hvilken neppe nogen Caucasers kan maale sig.

Meget nær til disse Ostindiens langhalede Aber staaer en overordentlig talrig Slægt fra Africa (Cercopithecus), Haleaberne eller Marekattene. Disses Hale er noget kortere; deres Sædeplader større; deres Been mindre smekkre, saa og deres hele Legemsbygning; de have Kjæbeposer og desuden en Udvidning paa Struben, som fyldes med Luft, naar de skrige. I det Hele taget

ere de lige saa muntre Dyr (i Ungdommen) som hine. Nysgjerrighed synes i Fangenskabet at være Hovedtrækket i deres Characteer; Skuffer, Laase, Lommer ere uimodstaaelige Gjenstande for dem. Altid i Bevægelse, altid graciøse, synes Intet at kunne betage dem det gode Lune. Jages de end bort fra det nys opdagede Gjemmested, der lovede saa megen Nydelse — en Kolbøt, og Alt er glemt. De faae Alle til at lee, medens deres eget Ansigt ikke eet Øieblik forandrer sit rolige Alvor.

Denne Characteristik passer meer eller mindre paa de mange Arter, hvoraf denne Slægt bestaaer, idet mindste saalænge Individerne ere unge; i den ældre Alder forandre de sig næsten lige saa ufordeelagtigt som de langhalede Aber.

Makakerne ere (paa Magotten nær) asiatiske Aber, der have de langhaledes Tænder, men hvis Hale som oftest er meget kort, og idetmindste aldrig bøiet fortil langs Ryggen. De gaae meget almindeligt paa alle Fire, deres Bagkrop er mere sænket. Deres Snude er fremstaaende; de have Kjæbeposer, som de sædvanligviis fylde, inden de synke noget af Føden. I den yngre Alder ere de muntre Dyr, gamle blive de aldeles utæmmelige og ondskabsfulde. De taale særdeles godt Europas Clima, og ere endog ofte frugtbare i Fangenskabet. Herved er man bleven istand til at iagttage dem nøiagtigere end alle øvrige Aber i deres forskjellige Aldersperioder. Saaledes den egentlige Macak (Macacus cynomolgus). I de første 15 Dage vare Ungerne uadskillelige fra Moderen. Da først kastede de Øinene omkring, ligesom yttrende Lyst til at prøve deres egne Kræfter. Moderen satte dem paa Fangeburets Rækværk, og, uden nogensinde at have seet Andre klattre, viste de sig strax Mestere deri, vovede sig endog op paa Loftet af Fangerummet og lode sig falde ned, men altid paa Hænderne. Dog fulgte Moderens Øie dem bestandigt under deres første Forsøg. Efter to Maaneder toge de ikke længere Die; efter 6 Aar vare de fuldvoxne.

Magotten (Macacus sylvanus) er den eneste Art, der lever i det nordlige Africa, og den eneste Abe overhovedet, der endog findes i Europa, nemlig i Omegnen af Gibralter. Den har slet ingen Hale, eller idetmindste kun et Spor af samme. Jeg har havt et

gammelt Individ levende i et Aars Tid, og kan bevidne, at det var et høist uelskværdigt, vrantent og hævngjerrigt Dyr. Over Alt, hvad der ikke var den behageligt, kom den i den yderligste Vrede, hvorved Fangeburet ofte stod Fare for at styrte sammen. Saaledes naar man feiede Gulvet, eller naar en Vogn kjørte forbi paa Gaden. Kun for min Karl, der passede den, havde den nogen Hengivenhed, men selv for ham forsvandt denne i eet Øieblik og forvandlede sig til et uforsonligt Had. Jeg ønskede nemlig engang at see den udenfor Fangeburet, og Oppasseren maatte, skjøndt ikke uden meget alvorlige Indvendinger, slaae et Bræt fra, for at lade dem komme ud. Den selv var derimod meget villig hertil og, bunden ved en Kjede, sat den et Par Timer ret tilfreds ovenpaa Buret. Det gjaldt nu at faae den ind igjen. Vi søgte først at formaae den dertil med det Gode, og lagde til den Ende Æbler o. dsl. ind deri som Lokkemad; men den vidste meget godt, uden at ændre sin Position og med Blikkene ufravendt rettede paa os, at hente disse med de bageste Hænder. Vi maatte altsaa anvende Magten. Min Karl tog det løsnede Bræt og søgte derved at tvinge den ned; men den foer op paa ham og gav ham et slemt Bid i Armen. Fra dette Øieblik fattede den et voldsomt Had imod ham, som den vedligeholdt til sin Død. Hele dens Vrede syntes endog at rette sig imod ham, saa at han, hvem jeg meest havde stolet paa ved denne Leilighed, allermindst formaaede at faae den ind igjen enten med det Gode eller det Onde. Men som om selv denne Abe i Nødens Time trængte til den Trøst at have en Ven, fattede den i samme Øieblik Tillid til en fremmed Karl, der hændelsesviis kom til. Hvergang den forrige Oppasser nærmede sig, skreg den og viiste Tænder med truende Blik, men vendte sig af og til med formildet Ansigt mod den Fremmede, ligesom for at hente hans Bifald, hvilket denne ogsaa paa Skrømt gav tilkjende. Saavidt gik denne Tillid, at den endog taalte at han omsider selv med kraftig Haand greb den i Nakken og tvang hele dens Forkrop ned i Buret. Men Aben stred imod med Baghænderne, og neppe vilde han have faaet den ned, om ikke Opasserens Kone var kommen bagfra, og ved et lille Skup havde faaet det Øvrige af Dyret ned med. Flere Maaneder senere erfarede jeg, da jeg en Aften kom sildigt hjem, at der var forefaldet en meget støiende Scene med dette Dyr. Aben havde omsider faaet Buret itu og

gjort flere Optøier i Huset. Min Karl havde ikke vidst bedre Raad, end i største Hast at gaae ud og hente hiin Fremmede, i Tillid til hans bedre Forstaaelse med Aben. Han kom, og besynderligt nok viste Dyret endnu den samme Svaghed for ham, som det engang for var blevet forraadt ved. Saaledes kom min urolige Gjæst atter i vor Magt, men, da jeg ikke ønskede at udsætte Husets Fred for lignende Scener i Fremtiden, befalede jeg i min Vrede, at Dyret skulde dræbes. Dette lod Oppasseren sig ikke sige to Gange, og tidlig næste Morgen laae den allerede færdig til at skeletteres.

Jeg har kun een Slægt endnu af den gamle Verdens egentlige Aber at omtale for Dem, og det er den, hos hvilken den hele Families ellers saa characteristiske Behændighed, især som Klattrere, meer eller mindre er forsvunden. Bavianerne (Cynocephalus eller Aberne med Hundehoved) have faaet dette sidste Navn, fordi deres Næse forlænger sig fortil, saa at Næseborene ligge ovenpaa den fremragende Mund, netop som hos Hunden. Deres Physiognomie taber derved ganske sin Lighed med Menneskets. Deres Hoved er desuden i det Hele stort og tungt, Forkroppen ligeledes svær; Halen som oftest meget kort, i al Fald nedhængende og uden synderlig Bevægelighed. Herved blive de til daarlige Klattere, især naar de ere gamle; derimod løbe de godt paa alle fire Hænder. Unge ere de endnu ret tæmmelige, men senere blive de næsten til glubende Dyr. Dog anfalde de neppe Mennesket; men vise kun Tænder, skrige, kaste Stene eller Grene af Træer; kun i de mere beboede Egne have de lært Mennesket for godt at kjende, til ikke hellere strax at søge Frelse i Flugten. Hunnerne er af en langt mildere Characteer og af en mindre Legemsstørrelse. De ere, paa een Undtagelse nær, alle fra Africa.

De meest bekjendte Arter af denne Slægt ere den egentlige Bavian (C. sphynx) med lang Hale fra Guinea, Parykbavianen (C. hamadryas), en stor og overordentlig vild og glubende fra Æthiopien og Arabien med meget lange Haar paa Siderne af Hovedet; og især Mandrillen hvoraf den egentlige (C. maimon) er saa let kjendelig ved sine blaae furede Kinder og den gamle Han desuden ved sin ildrøde Næse. Ved Sædet forekomme de samme grelle Farver, der kun gjøre dette meget stygge Dyr end styggere. Negerne i Guinea frygte den meget. Drillen (C.

leucophæa) har ligesom Mandrillen en meget kort Hale, er graa-guul med sort Ansigt, de gamle med en ildrød Hage.

Efter denne Opstilling see vi den gamle Verdens egentlige Aber lidt efter lidt ganske at tabe den Lighed med Mennesket, der hos de forstnævnte er saa umiskjendelig. — Vende vi os nu til Americas Urskove, saa kunde vi allerede formode der at finde denne Pattedyrfamilie igjen. Thi, naar vi gaae ud fra den Sætning, at et Lands Fauna altid passer til dets Flora, og vi her finde den varme Zone almindeligviis saa tæt bevoxet med Træer, at et Træ er langt fra at være fældet, fordi dets Stamme er hugget over, og saa rigeligt forsynet med Dyr, at det er let at træffe ved hvert Skud, medens det er høist vanskeligt at finde og at naae det Trufne; naar vi fremdeles overeensstemmende hermed finde hele Dyreverdenen under Former, der gjør Livet i Træerne til det den udelukkende egne, saa turde Abeformen neppe savnes. Virkeligen findes den i største Fylde, men med særegne Characterer. Evnen til at klattre har udviklet sig i en endnu høiere Grad, fjernest staae alle Americas Aber fra Bavianerne, men dog ogsaa fjernt fra de meest menneskelignende og selve Mennesket, nærmest altsaa til de blidere langhalede Aber; men Hovedet er endnu mere rundt, og Halen er ikke alene høist bevægelig, den har hos de Allerfleste endog faaet den Evne selv at kunne gribe om Træernes Grene, den er bleven en Slyngehale. Medens det runde Hoved giver dem den Ansigtsvinkel, der staaer Menneskets nærmest, ja der hos nogle virkeligen staaer over Negerens, er deres hele Bygning iøvrigt mere ulig Menneskets, end alle den gamle Verdens egentlige Aber. De have ogsaa 4 Kindtænder mere end disse, og altsaa end Mennesket; deres Næsebor ligge længere ud til Siderne (Simiæ platyrhinæ). Sajuerne (Cebus), der saa hyppigt bringes til os fra Sydamerica, kjendes let paa deres heelt behaarede Slyngehale, runde Hoved og et eget Physiognomie, der ofte giver dem en vis Lighed med en Capucinermunk. Muntre Dyr af blid Character. De beboe i Selskaber Sydamericas Skove, og forlade aldrig Træerne; leve af Frugter og Insecter.

En stor Mængde af Americas Aber have Halen endnu langt fuldkomnere udviklet til et Gribeorgan; idet den har en nøgen Deel, der fatter lige saa sikkert om Træernes Grene, som en Haand. Af disse Aber see De her den besynderlige Brøleabe (Mycetes seniculus). Den kjendes let fra alle andre Aber ved den overordentlig høie Underkjæbe, hvortil svarer en særegen Udvidning paa Tungebenet, der staaer i Forbindelse med Struben, og venteligen giver dens Stemme den frygtelige Styrke, hvormed den gjennemtrænger Brasiliens Skove. — Andre (Ateles) udmærke sig ved at Tommelfingeren paa de forreste Hænder enten ganske eller næsten mangler; disse have tillige lange, smækkre Arme, og ere næsten lige saa dorske som de langarmede Aber, fra den gamle Verden. Hos en anden stor Mængde amerikanske Aber har Halen tabt sin Egenskab at gribe omkring Træernes Grene, er ofte lang og meget stærkt lodden, saa at den ligner en Rævehale (Saki, Pithecia), eller den er tvertimod meget tynd (Sagouin, Callithrix).

Ouistitierne eller Silkeaberne (Hapale) ere smaa, nydelige Aber uden Slyngehale fra Sydamerica, der i flere Henseender gjøre Undtagelse ikke alene i de om Americas Aber fremsatte Regler, men selv i de for alle egentlige Aber gjeldende. I første Henseende have de kun 20 Kindtænder, altsaa 32 i Alt, i sidste ere deres forreste Yderdele ikke at kalde Hænder, deres Negle fladtrykkede og spidse, undtagen paa Tommelfingeren bagtil. De komme ikke sjeldent levende til Europa, men lide her meget af Kulden, ere iøvrigt under hele deres Liv saare tamme og kjælne. Den almindeligste (Jachus vulgaris), fra Paraguay saae vi for et Par Aar siden i Lehmanns Menagerie, det er dens Skelet, De her seer. Dens Hale er farvet med afvexlende brune og hvide Ringe; paa hver Side af Hovedet staaer en stor Haardusk ud. Hos en anden Art, Loveaben (Midas rosalia) fra Surinam, er hele Hovedet omgivet som af en Allongeparyk med lange guldgule Haar. De ere alle meget smaae, men een af de mindste (Midas rufimanus) fra Guyana see De her. Den er ikke større end en spæd Kattekilling. Ouistitierne ere i en vis Henseende den nye Verdens uegentlige Aber, eller staae som en egen Familie imellem de egentlige og uegentlige Aber overhovedet. Den gamle Verdens kaldes ogsaa under Eet Makier

og ere langt mere afvigende i Form og Bygning, som og langt mere forskjellige indbyrdes. Den vigtigste zoologiske Characteer for dem alle ligger i deres afvigende Tandforhold. De allerfleste have 6 Skjæretænder for oven og for neden, og hos alle ligge de nederste frem, istedetfor at staae verticale i Underkjæben. Den samme Bemærkning, som vi gjorde ved de egentlige Aber, at Formforskjelligheden meget almindeligt svarer til den geographiske Udbredelse, kan ellers gjøres her. Den store Ø Madagascar har nemlig en ganske særegen Abefamilie, og ingen Abe udenfor den. Det er de egentlige Makier (Lemur) med lange Haler og en beslægtet Art og Slægt, Indri (Lichanotes) uden Hale. De have alle en fremstaaende Snude, og et spidst Hoved, hvorved de ganske tabe Abephysiognomien og snarere ligne Ræven. Iøvrigt have de ikke alene 4 uddannede Hænder, men og hele Abens Characteer i den fordeelagtigste Betydning af Ordet. De ere nemlig overordentligt tæmmelige, Indrien afrettes paa Madagascar som en Hund til Jagten. Medens disse Madagascars uegentlige Aber ere meget livlige Dyr, staae de øvrige, som jeg endnu har at omtale, i Langsomhed og Dorskhed kun tilbage for de egentlige Dovendyr. Lorierne eller Dovenaberne (Stenops) findes i Ostindien. De seer her et udmærket smukt Exemplar af denne Slægt (Stenops Kukang). De have ingen Hale, store Øine og samme Tænder som Makierne, men med spidsere Fremstaaenheder paa Kindtænderne. Galagoerne (Otolicnus), der ere fra Africa, have derimod en meget lang og dusket Hale. Deres Øren ere overordentlig store, som og især deres Øine, hvilket tyder paa, at de ere Natdyr. Desuden udmærke de sig ved en meget lang Fod (Tarsus). Disse Characterer naae en endnu høiere Grad hos dette besynderlige Dyr, jeg her ligeledes kan forevise Dem, Spøgelseaben, (Tarsius spectrum) fra Molukkerne. Dens Øine ere nemlig endnu større og staae ganske tæt sammen, dens Øren ere i samme Forhold, og dens Fodblad endeligen af en Længde og Smalhed, der minder om Fodens Dannelse hos Fuglene.

Alle disse Dovenaber leve endnu udelukkende paa Træerne, hvilket er udtrykt i deres meget udviklede Hænder; iøvrigt have de omsider tabt alle Charactererne paa Abelivet. Ikke alene fri-

stes man til at kalde deres dorske Klattren en Kryben paa Træernes Grene; de ere ikke længere Frugtædere, der kun til Afvexling i al Fald ogsaa fortære nogle Insecter. De ere i Grunden Rovdyr i det Smaa, hvis Hovedføde ikke alene bestaaer i Insecter, men endog ikke sieldent i smaa Fugle. Denne vigtige Forandring i deres Føde er udtrykt i de Spidser, de have faaet paa Kindtænderne, thi hvor stor en Betydning heri ligger, ville vi i en paafølgende Time faae Leilighed til at betragte.

Om Tilberedelsen af det chinesiske Tusk.

At det chinesiske Tusk bliver tilberedt af visse Blæksprutters sorte Materie blandet med Riismeel, var hidtil den almindelige Mening, og det er vist, at man saaledes tilbereder Tusk, der dog er mindre sort, i Italien. Især støttende mig paa Cuviers Autoritet havde jeg anført denne Mening som afgjort rigtig i mit populaire Foredrag over Blæksprutterne (see Ugeskrift No. 105 pag. 104); men senere er jeg ved en anonym Billet bleven gjort opmærksom paa, at den neppe er grundet, ifølge de Oplysninger, der af Stanislas Julien ere givne i Annales de Chimie & de Physique for July 1833, uddragne af den japanske og af en chinesisk Encyclopædie. Idet jeg altsaa herved berigtiger denne Angivelse, maa jeg tillige tilkjendegive den ukjendte Meddeler min oprigtige Taksigelse.

Alt chinesisk Tusk er, ifølge disse fra selve Tilberedelsesstedet givne Oplysninger, i de sidste 1000 Aar blevet tilberedt af Kønrøg eller Sod og Liim; før den Tid blev det derimod tilberedt af en sort Jordart. Til den allerstørste Deel ($\frac{9}{10}$) af det chinesiske Tusk tages Kønrøgen af det almindelige Fyrretræ, der i smaa Stykker forbrændes ved Indgangen til egne 100 Fod lange Aflukker af Bambusrør beklædte med Papiir. Til den fineste Tusk derimod bruges Sod

af Olie (især af Bignonia tomentosa) der forbrændes i egne Lamper, hvoraf flere Hundrede ere stillede under et Metallaag, der opfanger Soden.

Det Nærmere ved Behandlingsmaaden findes i bemeldte Journal Side 308.

Af den japanske Encyclopædie findes sammesteds anført, at de Tegninger derimod, som man gjør med Farvestoffet af Blæksprutterne, ganske forsvinde efter eet Aars Forløb, og at Papiret bliver ganske hvidt. Det lod sig herefter let forklare, at det Forsøg mislykkedes, som jeg ved hiint Foredrag den 12te Januar vilde anstille med dette Stof taget af en Blæksprutte, der havde ligget 6 Aar i Brændeviin. Men paa den anden Side synes det efter denne Paastand ubegribeligt, at Cuvier ikke opdagede en slig Forvandling af hans Tegninger, og at det i Italien tilberedte Tusk har kunnet vedligeholde endog en middelmaadig Søgning i en Række af Aar. Den Blæksprutte, om hvis Farvestofs Virksomhed jeg i mit Foredrag fortæller at have faaet et øinefaldende Vidnesbyrd, var vistnok i et halvt Aar gjemt i Brændeviin. Jeg fik den sidst i Sommeren 1827 af Hr. Pieraudault, der havde taget den paa sin Reise i Corsica. Iøvrigt hører der til dette Spørgsmaals Afgjørelse kun en frisk Blæksprutte og eet Aars Taalmodighed.

Eschricht.

Transporten af Uralbiergenes Jern og Kobber.

I et foregaaende Nummer af Ugeskriftet er, tildeels efter Ermans Reise, blevet meddeelt nogle Oplysninger om det tiltagende Udbytte af ædle Metaller i Uralbiergene. Samme Reise giver interessante Oplysninger om den Mængde af Jern og Kobber, som de uralske Biergværker afgive og om Maaden hvorpaa disse Metaller transporteres.

Efter et Middeltal producerer Ural aarligen:

Jern 259 Millioner Pund (cølnsk Vægt)
Kobber 6½ — — —

Denne Metalrigdom bringes fra forskiellige Punkter i Ural i fladbundede Baade paa de smaae Bifloder til Kamafloden, naar Isen bryder op om Foraaret; disse Baade afgaae i store Flaader eller Karavaner, anførte af Lodsbaade. Reisen gaaer f. Ex. fra et af de vigtigste Indskibningssteder, Slatoust i det sydlige Ural, paa Aifloden — derfra ad Floderne Ufa, Bielaja, Kama til Laischef hvor Kamafloden løber ud i Wolga; i denne hele Strækning gaaer Reisen ned ad og det hele Fald fra Slatoust af udgiør 1210 Fod. Den næstfølgende Deel af Reisen er besværligere, thi den gaaer nu op ad Wolgafloden og dens Bifloder Twerza og Schlina, 550 Fod og stedse mod Strømmen, indtil Wuischnji Wolotschok, hvor der er en naturlig Vandforbindelse med den i modsat Retning løbende Msta Flod. Man har her kun haft nødig at udvide en af Naturen dannet Flodseng noget for at Baadene kunne passere. Ad Msta gaaer nu Reisen ned ad til Wolchow — ad denne til Ladoga og over denne Søe til Neva. Efter Ermans's Udmaaling paa Kortet, er Afstanden mellem Slatoust og Peterborg ad denne Vei 400 geographiske Miil; men Veien bliver meget længere naar man tager Hensyn til de mange smaae Krumninger, der ikke angives paa Kortet og tillige de Hindringer i Floderne, der paa mange Steder forbyde at gaae i lige Linie. Han mener derfor at Skippernes Angivelse, hvorefter den hele Vei er 700 Miil, ikke er langt fra Sandheden.

Henimod $\frac{1}{3}$ deraf gaaer op ad Floderne. Da der i Floden Msta ved Bronizi er et Vandfald, saa kunne Baadene efter at være udladede, ikke giøre Reisen tilbage; de ophugges derfor i Petersborg og sælges til Brændsel; og der maa altsaa paa Indskibningsstederne hvert Aar bygges nye. Reisen begynder, som alt bemærket, om Foraaret, naar Floderne blive frie for Iis; Baadene ankomme i 100 Dage til Markedet i Nischnei Nowgorod og de kunne naae Petsborg endnu samme Efteraar; men mange overvintre i Wuischnji Wolotschok.

En anden Handelsvei for Urals Jern og Kobber gaaer bestandig Syd efter. Naar Baadene nemlig have naaet Wolga, fortsætte de Reisen ned ad samme indtil Zarizyn, det Punkt hvor en Vinkel af Floden Don ligger gandske nær ved en i modsat Retning bøiet Vinkel af Wolga. Afstanden mellem de to Floder er her kun 9 Miil. Baadene tages fra hinanden og transporteres tilligemed Metallerne over Land til Donfloden; her sammensættes og lades de paa nye og føres ned ad denne Flod til det sorte Hav. Det er ad denne Vei at Jernet og Kobberet bringes til Tyrkiet.

Af dette Blad udkommer 12 Ark Quartalet, hvoraf hvert betales med 8 ß. Indsendte Bidrag, som findes passende for Bladet, honoreres. Redacteuren har Ret til at optage Artikler, uden at navngive Forfatteren, som dog maa være ham bekjendt.

Trykt paa den Gyldendalske Boghandlings Forlag

det Brünnichske Bogtrykkerie.

Marts 1834.

Nogle Bemærkninger

om vore

lærde Skolers Tilstand.

Af

Joh. Mage,
Overlærer.

Som Bilag til Dansk Ugeskrift.

Kiöbenhavn.
Trykt i det Brünnichske Bogtrykkerie.

1833.

Nogle Bemærkninger om vore lærde Skolers Tilstand *).

Det Lütkenske Program har hos os givet Stødet til en Række af Undersøgelser, deels om Grundsætningerne for al Dannelse i Almindelighed, deels om vore lærde Skoler i Særdeleshed. Sagens Vigtighed og min Stilling, som Skolemand, maae undskylde, at jeg føier et Par Ark til de mange, der allerede i denne Sag ere trykte. Min Hensigt er at udpege nogle Mangler, hvoraf vore Skoler efter min Mening lide, og at angive nogle Midler, hvorved disse lettest synes at kunne afhjelpes. Vidtløftigt at indlade mig paa Striden mellem Realister og Humanister har jeg ikke isinde; kun maa jeg berøre Hovedpunkterne, for at retfærdiggjøre de Bemærkninger, som jeg her overgiver til Læsernes Betænkning.

Med Ordene Humanist og Realist er det i denne Strid gaaet omtrent som i Theologien med Supranaturalist og Rationalist. Det er umuligt at forbinde noget ganske bestemt Begreb med dem, hvilket giver Anledning til en Mængde Misforstaaelser. Imidlertid ere Humanisterne, ihvor forskjellige de end ere fra hinanden indbyrdes, enige i at anprise de gamle Sprog som det meest passende Grundlag for Ungdommens høiere Dannelse. Realisterne ere mere forskjellige; de Strengere forlange at de practisk-anvendelige Videnskaber skulle være Hovedsagen; de Moderate tage denne Fordeel gjerne med, men giøre den paa ingen Maade

*) Dette er skrevet uden Kundskab om Professor Blochs Stykke i Ugeskriftet No. 83 og 84 og Professor Schouws Svar derpaa.

til Hovedsag; de ere tvertimod enige med Humanisterne i at lægge Vægt paa Aandskræfternes Øvelse og det høiere Livs Uddannelse; kun ere de ikke ganske enige med dem, i Valget af Midlerne. Til de Moderate af begge Partier har jeg her nærmest taget Hensyn. Da Striden mellem dem for en Deel beroer paa de store, efter min Mening overdrevne Begreber, som Humanisterne have om den gamle Litteraturs velgjørende Indflydelse paa den Unges Dannelse, vil jeg her resumere de vigtigste Grunde, der pleie at anføres for Classikernes Overvægt i Skoleunderviisningen, og tilføie de Punkter, hvori jeg troer at maatte afvige.

Ungdommen skal i de saakaldte lærde Skoler, der ere bestemte til at meddele Grundlaget for den høiere Dannelse, fornemmelig lære at lære, eller med andre Ord øve Aandskræfterne saaledes, at de kunne blive skikkede til enhver Art af grundig Virksomhed. Denne Øvelse bibringes bedst ved Studiet af Sprog, især de gamle Sprog, hvis Form er strengere og fuldkomnere, og hvis fremmede Præg nøder til anstrengt Opmærksomhed og ufortrødent Arbeide. Ved at studere disse Sprog bliver man tillige bekjendt med Oldtidens fortrinlige Forfattere, der saa længe have været og endnu ere Mønstre, om ikke fra Indholdets, saa dog fra Formens Side; man lærer nøiere at kiende den gamle Verdens Historie og dens eiendommelige Cultur, erhverver sig derved en mere alsidig Dannelse og tillige et Standpunkt, hvorfra den nyere Tids Videnskabelighed og Cultur kunne oversees. Nogle Humanister gjøre endelig opmærksom paa, at de fleste Videnskaber, selv Naturvidenskaberne ikke undtagne, have faaet enten hele deres Terminologie eller dog en Mængde Benævnelser af de gamle Sprog; at der selv i daglig Tale mellem dannede Mennesker forudsættes et vist Bekjendtskab med Oldtiden; at Latinen er det vigtigste Element i de nyere Sprog; o. a. M.

Jeg har her medtaget ikke blot de strengt humanistiske Grunde, men ogsaa saadanne, der hentes fra de gamle Sprogs videnskabelige Anvendelighed, Grunde, der for det Meste fremføres af dem, man pleier at kalde Realister. Uden Hensyn til denne Adskillelse har jeg villet nævne, hvad der taler for Sagen.

Man kan indrømme det Meste af hvad her er sagt, og dog være enig med de Forfattere der paastaae, at Meget af det, man venter sig af de gamle Sprogs Studium, beroer paa "traditionelle Forsikkringer" og "en vis Overtro." Nylig har Prof. Madvig, hvis Ord her ere citerte, gjort et — mig synes, heldigt — Angreb paa disse ugrundede Forestillinger om Fordelene af de Gamles Studium. Det er gaaet her, omtrent som i ældre Tider i Medicinen, da man ofte betragtede et eller andet Lægemiddel som en Universalmedicin. Idet jeg henviser til Prof. Madvigs Afhandling i Maanedsskriftet, berører jeg her kun de Punkter, der ere vigtige for mit Øiemed.

Den Aandsøvelse, som Studiet af de gamle Sprog bevirker, er egentlig ikke forskjellig fra den, som ethvert andet Sprogs grundige Behandling kan frembringe. De koste vistnok mere Hovedbrud, og vil man betragte dette som en Fordeel, da har jeg intet derimod, kun at den ikke overvurderes. — At fortolke latinske og græske Ord kan, som Prof. M. viser, i og for sig ikke være nogen anden Øvelse, end den ethvert Sprog kan give. Jeg troer endogsaa, at Disciplene staae Fare for at vænne sig til at nøies med dunkle Begreber, da Ordene umuligt kunne forstaaes uden nøie Kjendskab til den Tids Sæder, Love, Historie o. s. v., et Kjendskab, som Ungdommen ikke kan opnaae i Skolen. — Meest kan der, synes mig, indvendes mod hvad der siges om de gamle Forfattere som Mønstre for en klar og rolig Stiil. Sæt ogsaa, at de Gamle heri have Fortrin for de Nyere — hvorimod dog Adskilligt kan bemærkes, — saa hjelper dette dog ikke Disciplene, der aldrig drive det saa vidt i Latin, end sige Græsk, at de med Frihed kunne bevæge sig i denne Litteratur. Disciplen maa hele Skolen igjennem kjæmpe med det fremmede Sprog og den fremmede Ideekreds; hvorledes skal han da, gjennem dette for ham utydelige Medium kunne føle Stilens Simpelhed og Skjønhed? Og hvor mange latinske Forfattere er der vel, der i denne Henseende kunne anprises? de ere i Sandhed snart talte. I den græske Litteratur er det noget Andet; men den maa af historiske Grunde staae tilbage, og Disciplen naaer i dette Sprog endnu mindre den Færdighed, der er nødvendig for at skjønne paa de fortrinlige Forfatteres

Foredrag. Som Mønstre vælge man hellere nyere klassiske Forfattere, især af vor egen Litteratur. Prof. Madvig gjør ved denne Leilighed opmærksom paa den saa ofte mod Humanisterne gjorte Indvending, at Grækerne selv forlangte, som en Deel af Dannelsen, et fortroligt Bekjendtskab med deres egne Mesterværker.

Hvad nu det Dannende i at kjende Oldtidens eiendommelige Cultur angaaer, da indrømmer jeg med Fornøielse, at der af alle Folk neppe er noget, hvis hele Væsen har et saa eiendommeligt og interessant Præg, som det Græske, neppe noget, der kan opvise saa mange store, mandige Charakterer, der saa tidt minde om Virgils: "tu ne cede malis, at contra audentior ito," som det Romerske. Jeg mener kun, at et fortroeligt Bekjendtskab med hine Folks, især Grækernes, vigtigste Litteratur- og Kunstværker er nødvendigt, for ret at begribe deres hele Leven og Virken, og dette Bekjendtskab kan Skolen ikke tilveiebringe. Da de Allerfleste ikke fortsætte deres philologiske Studier, er det kun Enkelte, der i denne Henseende have Gavn af Classikerne. Sandt nok, Skolen lægger Grunden til dette Bekjendtskab, og det er vigtigt for det Hele, om end kun Enkelte naae til en klar Anskuelse af Oldtiden; jeg lægger kun her Vægt paa, at Skolen ikke fører dertil. Hermed nægter jeg da ikke, at de store Charakterer, hvormed Disciplen i en for Indtryk modtagelig Alder bliver bekjendt, kunne virke velgjørende paa ham, og at da mangen Leveregel kan indpræges Hukommelsen, for siden i Livets Skole at forvandles til en kraftig Sjæleføde. Den historiske Underviisning vil ogsaa have nogen Nytte af Classikernes Studium, da Disciplen i Detail — og kun den gjør Historien interessant — bliver bekjendt med enkelte Partier af Oldtidens Historie; dog maa man her ei glemme, at det fremmede Sprog og de smaa Stumper, hvori Forfatterne læses, betydeligt svække Indtrykket*).

*) Det er bekjendt, at mange Englændere og Andre med dem ansee deres classiske Dannelse som den sidste Grund til Statens Flor og de store public characters, man treffer i dette Land. Man glemmer, at den classiske Dannelse hverken i de tydske, danske eller italienske Stater har

De her berørte Fordele vilde imidlertid ikke være tilstrækkelige til at sikkre de gamle Sprog nogen Plads i vor Skoleunderviisning. Det er kun den gamle Litteraturs Forhold eller "historiske Stilling" til Middelalderen og den nyere Tid, der kan skaffe dem en stor Deel af Skoletiden. Om end Disciplen i Skolen ikke kan faae nogen klar Anskuelse af Oldtidens Væsen, saa kan han dog faae saa meget Begreb derom, at han kan spore "den Aare, der derfra udgaaer og gjennemtrænger vor Videnskab, Kunst og Lovgivning." Dette antages baade af Humanisterne og de moderate Realister, og behøver her ingen videre Forklaring; kun maa man ikke lægge megen Vægt paa Latinen, som lærd Meddelelsesmiddel, da den mere og mere gaaer af Brug, og i denne Henseende næsten ganske er fortrængt af Tydsk, Fransk og andre nyere Sprog. At Latinen fra denne historiske Side betragtet er vigtigere end Græsk, erkjendes af Alle. Fra denne Synspunkt kan der gjøres betydelige Indvendinger mod Græskens Plads i Skoleunderviisningen; da imidlertid Prof. M. har berørt dem og jeg ikke troer, at de, i vor Tid, ere stærke nok til at udelukke dette Sprog fra Skolerne, saa vil jeg her ikke indlade mig paa dette Punkt. Hvorledes Sagen vil see ud om et halvthundrede Aar, kan her være os ligegyldigt.

---

bevirket noget Lignende. Desuden kan der vistnok siges en Deel imod den Maade, hvorpaa dette Studium drives i England. Som bekjendt er der kun nogle faa offentlige Skoler af den Art, som Eton og Westminster; den allerstørste Deel af den engelske Ungdom faaer i Privatinstituter, tildeels i boarding-schools, rigtignok nogen Underviisning i den classiske Litteratur, men, saavidt jeg af Indfødte selv har kunnet erfare, drives det langtfra saa grundigt som her eller i Tydskland. Det er overhovedet vanskeligt, om ikke umuligt, at angive Grundene, især de sidste Grunde, hvorfor det ene Land blomstrer, det andet ikke. Den oprindelige Nationalitet, de physiske Forhold, Berøringer med andre Folk og en Mængde saakaldte tilfældige Omstændigheder ere her vigtige Momenter, men vil man anvende dem paa at løse Spørgsmaalet, støder man paa store Vanskeligheder. Man kan tilføie Statsforfatningen, kun ei, som Nogle gjøre, sætte den som sidste Grund, da Folket danner Statsforfatningen, ikke, fra første af, omvendt. Men vel har denne siden en overordentlig stor Virkning paa Folkets Characteer, og saaledes staae disse i Vexelvirkning med hinanden.

Altsaa: de gamle Sprog bør læres, og bør læres paa en grundig Maade i Skolerne. Deri ere de moderate Realister — og kun Saadanne have, saavidt jeg veed, talet hos os — enige med Humanisterne; men de forlange tillige, som en Deel af Dannelsen, at Mennesket, der er omgivet af en ydre Verden og herfra uophørlig modtager Indtryk, ogsaa skal kunne orientere sig i den, og lære at kjende, hvad den har at byde til hans Udvikling. De fordre da Plads for Naturvidenskaberne — især Naturbeskrivelsen —; Nogle, hvortil jeg selv hører, ogsaa mere Plads for Mathematiken, end der nu er indrømmet den. Mathematikens Værd kan antages at være almindelig erkjendt, selv af Humanisterne; derimod fremføres der mod Naturbeskrivelsen en Mængde Indvendinger. Nogle af disse ville vi besee.

Det er bekjendt, at Drengene altid have megen Lyst til Naturhistorien. Man prøve f. Ex. at fortælle dem om Dyrene, især de, der staae Mennesket nærmest; de ville høre med ganske anden Lyst, end naar man deklinerer mensa for dem. Netop heraf tage Humanisterne Anledning til at forkaste Naturhistorien. "Drengen skal vænnes til at arbeide, selv hvor Stoffet ikke er interessant; han skal finde en Glæde i at overvinde Vanskelighederne, i at gjøre sine Sager grundigt. Hans Aandsevner skulle øves og hærdes; dertil duer en legende Beskjæftigelse ikke." Selv om man giorde det til en Leeg, vilde dette dog ei skade; Disciplen vilde have Arbeide nok med de gamle Sprog, og disse ville vi jo ei fordrive. "Naar Disciplen paa denne Maade bliver bekjendt med Naturhistorien, vil han af Lyst til at samle Insecter og andre Naturalier let forledes til at forsømme de alvorligere Studier." Om de, der ellers Intet bestille, sysle hermed, saa er det snarere en Fordeel, end et Tab; at en flink, ærekjær Dreng skulde forsømme sine Skolepligter, er ei at frygte; men om han benytter sine Spadseretoure til at indsamle Naturalier, om denne Lyst driver ham til i Ferier at foretage sig Fodreiser, saa er det jo kun en Vinding. Man glemmer desuden, at hvad der i Drengeaarene er en Leeg, siden kan blive til et ordentligt Studium; og skulde det end ikke blive til andet end en Tidsfordriv, saa vil det dog, som en uskyldig Tidsfordriv, gavne ved at afholde fra andre skadelige. Imidlertid kan og bør Naturhistorien drives paa en grun-

digere Maade. "Naar den drives grundigt, saa taber Disciplen ved den tørre Terminologie og de strenge systematiske Kjendemærker al Interesse for Videnskaben." Om en passende Methode henviser jeg til Prof. Schouws Afhandling om den naturh. Underv. i Dansk Ugeskrifts 2det B. S. 150. Terminologien er desuden aldeles ikke besværlig, undtagen man gaaer den forkeerte Vei, at lade Drengene lære den udenad, før han begynder paa Videnskaben, eller plager ham med at huske de ganske enkelte Artsmærker paa Dyr o. s. v. Ved at see Naturalier kan Disciplen af Læreren let ledes tilbage til Terminologien. Seer han f. Ex. en Plante, hvis Navn han kjender eller af Læreren faaer at vide, kan han i en Botanik læse dens Beskrivelse. Han støder da paa endeel Betegnelser, som han ei forstaaer, og som han efterseer i Terminologien eller i et Lexicon over Kunstordene. Denne Methode bruger Prof. Schouw, saavidt jeg veed, ved sine Forelæsninger, og jeg kjender Adskillige, der paa egen Haand have lagt sig efter Botaniken og med Held fulgt denne Methode. Ligeledes vil han, ved at see Dyr, let ledes til at spørge om Skjelnemærkerne, og saaledes vil han betragte Terminologien og Systemmærkerne som en Lettelse. Paa denne Maade vil Naturbeskrivelsen ogsaa have en gavnlig Indflydelse paa at øve Drengens Skarpsindighed og Combinationsevne. Hans Opmærksomhed paa hvad der omgiver ham vækkes; han lærer, som Prof. Schouw siger, at see, kjende og skjelne. At denne Øvelse er noget forskjellig fra den, som Sprogunderviisningen giver, er jo netop gavnligt, da Sprogene ikke fortrænges, og Øvelsen saaledes bliver meer fleersidig, og mere skikket til at vække hos Disciplen, hvad man kalder Omløb i Hovedet. Det Humanisterne medrette lægge saa megen Vægt paa: rigtig Øvelse af Aandskraften, befordres altsaa netop ved Naturvidenskaberne. Hvad forresten denne Aandsgymnastik angaaer, da er det værdt at overveie, om vi ikke ved vort nuværende Skolesystem lade Disciplen saa meget øve sine Aandsevner paa ufrugtbare Gjenstande, at han siden taber Lysten til overhovedet at øve dem paa Noget. Det er dog vigtigt, ikke blot at han øver sig, men og øver sig paa saadanne Gjenstande, der kunne give ham Smag for videnskabelig Syslen; og hertil ere vistnok Naturvidenskaberne fortrinligt skikkede. De fleste Studerende lægge Philologie og hvad

dertil hører paa Hylden, naar Examen er overstaaet; de derimod, der i Ungdommen have gjort Bekjendtskab med Naturen, undlade sjeldent ogsaa i deres modnere Aar at syßle dermed. Vel veed jeg, at den gamle Litteraturs historiske Stilling forbyder dens Udelukkelse fra Skolerne, uden Hensyn til senere fortsat Studium; jeg veed ogsaa, at Frugten af Classikernes Studium i Skolen paa mange mærkelige og umærkelige Maader kan gaae over i den Studerendes Liv og Tænkning; men paa den anden Side er det vist, at Man meget ofte overvurderer denne sidste Fordeel, og endnu oftere overseer Vigtigheden af i Skolen at blive bekjendt med en Videnskab, der ikke blot i de yngre Aar kan virke gavnligt, men ogsaa siden følge Mennesket som en tro Ven igjennem Livet, til uendelig Trøst og Glæde paa dets ofte saa besværlige Vei. Den Drift, Enhver føler, er desuden altfor levende til ganske at kunne undertrykkes. Tilfredsstilles den ikke i den yngre, vil den sædvanlig vaagne i en ældre Alder, og Mange ville da bittert anklage vore Skolers nuværende Indretning, der reent har afvendt deres Øie fra Naturens store Under. Maaskee ville de da være i Stillinger, hvor mangehaande Forhold gjøre det, om ikke umuligt, saa dog høist vanskeligt for dem at arbeide sig ind i det, der, havde de stiftet tidligt Bekjendtskab dermed, vilde blevet dem en let, behagelig, ja forædlende Beskjeftigelse, om det end ikke var blevet Gjenstand for deres videnskabelige Stræben. Den historiske Side af Videnskaberne frembyder desværre ikke mange lyse Partier. Den store Masse af Slethed og Halvhed fordunkler næsten ganske de enkelte lyse Punkter. Vel har Mennesket, som frit Væsen, Trang til at kjende Yttringerne af Friheden, men Sjelen, der er træt af at dvæle i disse Regioner, trænger til Vedergqvægelse, og denne finder den lettest i Naturen. Her, i Nødvendighedens Rige, er Alt Orden og Harmonie; her kan man meest uforstyrret spore et alviist Ophav. Maa det da ikke virke dannende og forædlende at kjende ogsaa denne Side af Videnskaberne?

Hvor mægtigt Naturvidenskaberne virke kan bedst sees af den Begeistring, der saa ofte besjeler disses Dyrkere. Medens Philologen ofte for lutter Spidsfindighed ikke kommer af Pletten, men

bliver hængende i Tødler og Kommata, gjennemforske hine de fjerneste Egne af Jordkloden, hvor Farer og Savn vente dem ved hvert Skridt.

"Alt dette kan være meget rigtigt," vi ønske ogsaa, at Naturvidenskaberne kunde optages blandt Skolefagene; men der er ingen Tid. Skulle de gamle Sprog læres grundigt, kunne de ikke afgive mere Tid, end der ved sidste Reform allerede er skeet. Erfaringen har allerede lært dette. Eenheden gaaer tabt; Disciplen forstyrres ved de mange forskjelligartede Gjenstande og lærer Intet tilbunds."

Man vil her erindre, at vi ikke forlange en Mængde nye Fag optagne i Skolerne; vi forlange kun nogle Timer for Naturbeskrivelsen og nogen Udvidelse af Mathematiken. Dette kan da umulig forstyrre den saakaldte Eenhed i Underviisningen, der egentlig slet ikke finder Sted, heller ikke distraherer Disciplens Opmærksomhed. Denne adspredende Virkning, som man frygter saa meget, sporer man ikke i Sorøe, hvor der foruden de sædvanlige Skolefag ikke blot læres Naturhistorie, men ogsaa Engelsk. "Ungdommen kan lære grundigt mange Ting uden at geraade i Forvirring med sin Lærdom; det kommer an paa Ordenen, i hvilken den lærer, og Maaden, hvorpaa den underviises. Det er ikke den Alder, i hvilken Sjælen med dens halv udviklede Kræfter trænger ind i eller bør bringes ind i Dybhederne; Barnet — gaaer med en naturlig Lethed og Bøielighed, som Manden ikke kjender, over fra den ene Gjenstand til den anden." — (Dir. Estrups Progr. 1832. S. 24). Heller ikke mærker man den i Tydskland, hvor Naturvidenskaberne dyrkes i Skolerne ved Siden af de gamle Sprog*). At de tydske Skoler eller Gymnasier ere indrettede efter en noget større Plan end vore, er sandt nok; men Naturbeskrivelsen læres dog i de Classer, der svare til vore Skoler. At der selv her i Landet er stor Forskjel paa det Timetal, der i de forskjellige Skoler anvendes paa de gamle Sprog, er bekjendt nok, og Prof. Schouw har i den anførte Afhandling viist, at Dimittenderne fra Sorøe, hvor der an-

*) Jeg taler ikke om det ultrahumanistiske Baiern; men kun om Nordtydskland.

vendes 4 à 6 Timer ugentlig mindre paa de gamle Sprog, ved Examen have staaet sig i disse ligesaa godt som Dimittenderne fra de andre Skoler, tilsammen tagne. At Lærerne her selv examinere skulde snarere giøre det strengere, end mildere; og det er ikke bekjendt, at de eller Censorerne i deres Bedømmelse tage Hensyn til det ringe Timetal eller Stiftelsens Plan. Imidlertid anvendes kun liden Tid paa Naturhistorie i Sorøe, da de nyere Sprog drives saa stærkt. De mange Timer i Latin hjelpe mindre, end man troer, da Disciplen sløves derved. Vil man nu ikke lade dette enkelte Exempel gjelde, saa gjøre man en Prøve ved flere Skoler med de Midler, vi nu have ihænde, og beraabe sig ikke paa tidligere, uhensigtsmæssige Forsøg. Saalænge man ikke vil gjøre dette, har man ei Ret til at nægte Muligheden af ved et ringere Timetal at opnaae den fornødne Færdighed i Latin; den fornødne siger jeg, og maa, for at bestemme dette Udtryk, henvise til hvad ovenfor er sagt om den gamle Litteraturs historiske Stilling, som det Eneste, der, naar Alt kommer til Alt, kan sikkre den en betydelig Plads i Skolerne. Jeg mener altsaa, at han ved færre Timer kan lære saa meget Latin, at han kan gjøre sig et Begreb om den Udviklingsgang, Culturen har taget, eller, for at blive i den af D. Ugeskr. No. 40 og 41 tagne Lignelse, kan spore den romerske Aare, der gaaer igjennem vor Videnskab og Kunst. Han kan lære at forstaae en let prosaisk Bog og derved sættes istand til at benytte Latin ved de Videnskabers Studium, hvor den er uundværlig. — Nogen omfattende Kundskab om Oldtiden opnaaer man dog ikke engang ved det nuværende Timetal. Og hvad Grundigheden angaaer, da kan denne ikke lide Afbræk, naar blot det, der læres, læres grundigt. Selv ved et ringere Timetal vil der kunne læses ligesaa megen latinsk Prosa, som nu. Virgil mener jeg kunde uden Skade udskydes, og Horats læses paa en mindre tidsspildende Maade, end den, der nu sædvanlig bruges. Den megen Skjønhedssnak trætter og kjeder Disciplen, uden at danne hans Smag i mindste Maade; de langtrukne Forklaringer og Omskrivninger i Mitscherlichs og Dørings Smag, Sammenligninger med de græske Oder, hvorefter Horats ofte har dannet sine, dette og andet Mere stjæler Tiden og kjeder Disciplen, der bedst er tjent med en kort, tydelig Forklaring af Digterens Me-

ning. Sikkert er det her gaaet Mange, ligesom Byron, der siger om sig selv i Ch. Harolds Pilgr.:

— I abhorr'd
Too much, to conquer for the poets sake,
The drill'd dull lesson, forced down word by word
In my repugnant youth, with pleasure to record
Aught, that recals the daily drug, which turn'd
My sickening memory; —

skjøndt han forresten erkjender Digterens Fortrinlighed.

Græsk kan, hvis det skal læres, ei afgive synderlig megen Tid; derimod mener jeg der kan og bør vindes Tid ved

ganske at afskaffe latinsk Stiil. Men netop her er Knuden. "Latin kan ei læres grundigt uden latinsk Stiil; den er tillige et ypperligt Middel til ret at øve Aandskræfterne." At man trænger dybere ind i et Sprog ved at skrive det, nægter jeg slet ikke; men jeg holder her fast ved Latinens historiske Brug, og fra denne Synspunkt er den latinske Stiil aldeles ikke vigtig, da man godt kan forstaae enhver i et fremmed Sprog skrevet Bog, uden at kunne skrive Sproget. Den Aandsøvelse, som især Latinskriven skal meddele, er i sin Art aldeles ikke forskjellig fra den, som ogsaa de nyere Sprogs Skriven bevirker. Det er sværere at skrive Latin, men den samme Opmærksomhed er nødvendig ved at skrive f. Ex. Tydsk. Vi have her de samme bestemte Former, som i Latin, vi have særegne Vanskeligheder med Artiklens Forbindelse, med Adjectiver og Substantiver, med de sammensatte Verber (man erindre f. Ex. de med durch, um, unter og über sammensatte), ved Ordenes Stilling, og ved Præpositionerne langt større Vanskeligheder, end i Latin, ikke formedelst den Casus, de tage til sig, men formedelst Betydningen, hvorom Disciplen kun ved megen Opmærksomhed, Øvelse og en vis Takt faaer saa meget Begreb, at han kan vælge det rette Ord med Sikkerhed. Vil man da have den Øvelse, som Stiilskriven i et fremmed Sprog unægtelig medfører, hvorfor vælger man da ikke hellere Tydsk? Naar Øvelsen omtrent er den samme, naar latinsk Stiil slet ikke er nødvendig for til historisk Brug at forstaae Latin, hvorfor anvender man da en saadan Tidmasse paa en Gjen-

stand, der siden kun vil komme Een af Hundrede, og knap det engang, tilgode? Som lærd Sprog gaaer Latin Dag for Dag mere af Mode; det vegeterer kun i Disputatser, Universiteternes Leilighedsskrifter, lærde Commentarer o. desl. Behøver endelig den Lærde ogsaa for Fremtiden at skrive Latin, saa maa han betragte det som en Deel af sin lærde Dannelse; Skolens Hensigt er ikke at danne Lærde, ligesaalidt som at danne Theologer og Jurister, den skal give det for dem Alle fælleds Grundlag. Tydskskriven kommer derimod de Allerfleste tilgode. Afskaffes latinsk Stiil i Skolerne — vi haabe, at det ikke vil vare længe —, kan det latinske Sprog ikke længere blive i Brug ved Universitetets Examina; og sandelig dets Afskaffelse her vilde snarere være Gevinst end Tab. Examinanden og ikke sjeldent Examinator plage sig her med et fremmed, fattigt Sprogs stive Former, der hvert Øieblik lader dem i Stikken, naar der forekommer et philosophisk Udtryk, en Gjenstand, som Oldtiden ikke kjendte, o. desl. Opmærksomheden bortledes fra Hovedsagen, Materien, der handles om. Det vilde vistnok være sværere for en Candidat at bestaae uden end med Latin. Det fremmede Sprog tilhyller megen Svaghed. Udtrykker Candidaten sig forkeert, kan Examinator ei vide, om det er Ukyndighed i Sproget eller i Materien, der foranlediger det skjæve Svar. Af Frygt for at gjøre ham Uret, vil Examinator da sikkert ofte tilskrive Latinen det, som reiste sig af Mangel paa Sagkundskab. Nylig skal det ogsaa have været under Overveielse, hvorvidt Latin ved Examina burde afskaffes. Det skulde glæde Forf., om Tidsaanden faaer Bugt hermed.

Jeg har opholdt mig længe ved dette Punkt, da jeg er overbeviist om at den Tid, der anvendes paa latinsk Stiil, næsten ganske er tabt for Ungdommen. Der drives et uforsvarligt Afguderie hermed i vore Skoler, og en uhyre Tidmasse anvendes derpaa. Disciplene skjælve og bæve for latinsk Stiil ved første Examen, da den især afgjør deres Optagelse eller Forkastelse, og at skrive en god latinsk Stiil ansees som Mærke paa en god Student.

Et andet Middel til at vinde Tid vilde være at afskaffe Hebraisk. At det er nødvendigt for Theologerne kan ei forsvare

dets Plads i Skolen; at Disciplen faaer en Smule Begreb om Orientens fra Occidentens saa forskjellige Udtryksmaade, kan heller ikke holde det; thi saa maatte mange andre Fag hellere optages; og at det ikke betragtes som en Deel af de til den almindelige Dannelse hørende Videnskaber kan sees deraf, at hvo der vil kan læse Homer istedetfor. Ligesaa forkeert er dets Plads ved Universitetet. Det bør behandles som Hjelpesprog til Theologien. Den Tid, der vilde vindes ved Afskaffelsen af Hebraisk, kunde nærmest komme Mathematiken tilgode, da baade den og Hebraisk fortrinlig (her i Skolen udelukkende) læres i de to øverste Classer.

Af den saaledes sparede Tid burde da efter min Mening den største Deel anvendes paa Naturhistorie og Mathematik, men en Deel ogsaa paa tydsk Stiil, samt paa Udarbeidelser i Modersmaalet, hvortil jeg troer der gives for lidt Tid i vore Skoler. At den naturhistoriske Underviisning ikke strax kunde indføres, har Prof. Schouw viist, da der mangler Lærere og Naturalier. Den første Hindring er den værste; den sidste vilde lettere kunne afhjelpes, da man ei kan antage, at en Bekostning af nogle tusind Daler vilde være nogen alvorlig Hindring, naar man først overbeviiste sig om, at Videnskabens Elementer burde læres i Skolerne. Chemie og Physik kunne neppe optages i vore Skoler, saalænge de ere saaledes indrettede, som de nu ere. En anden Sag er det, hvis de i Tiden skulde blive forvandlede til Gymnasier, saaledes at Skoletiden blev eet Aar længere og flere faste Lærere bleve ansatte. Dette, som Prof. Madvig nylig har foreslaaet, vilde være meget ønskeligt. Anden Examen kunde da bortfalde ved Universitetet, og Studenten siden friere vælge hvad Forelæsninger han vilde høre. Saalænge Skolerne beholde den nuværende Form, synes det hensigtsmæssigere at drive Mathematiken noget stærkere, for at Studenten kan være bedre forberedt til at høre Forelæsninger over Physik og Astronomie, og tillige faae lidt mere Begreb om denne vigtige og interessante Videnskab, end han nu i Almindelighed faaer. Efter Sagkyndiges Dom, og Videnskabens egen Natur bør Mathematiken ikke læres uden i de to øverste Classer, hvor der da i 3 til 4 Aar vil udrettes omtrent ligesaa Meget, som hvor der begyndes i de lavere Classer. Her kunde som passende Forberedelse efter Nogles Me-

ning geometrisk Tegning indføres, og vistnok vilde det være en god Forskole, naar Disciplen efterhaanden blev vant til at opfatte Størrelseforholdene. I et Tillæg til Prof. Schouws omtalte Afhandling er der af en anden Forfatter lovet en Udvikling af dette Punkt, som vi med Længsel see imøde. I alle Tilfælde kan der i de to nederste Classer vindes den fornødne arithmetiske Færdighed; og som en Øvelse i de første Elementer kunde man lade Drengene uddrage Quadrat- og Cubikroden, naturligviis mekanisk, uden at give dem Formlen eller Grunden derfor. At dette godt lader sig gjøre, ville flere Mathematiklærere kunne bevidne. Som passende Gjenstande for den mathematiske Underviisning i Skolerne nævner v. Schmidten (Mndssk. 5, 232) foruden Elementargeometrien og den praktiske Færdighed i Regning (hvorunder Decimalbrøk, Quadratrods-extraction og Logarithmernes Behandling), ogsaa Ligninger af første og anden Grad, samt Læren om de simpleste Rækker. Han antager, at selv den Tid, der nu anvendes paa Mathematik i vore Skoler, er *tilstrækkelig hertil*. Dette synes ogsaa at bekræftes derved, at adskillige af vore Skoler drive det videre i Mathematik, end nødvendigt er for første Examens Skyld. Vilde man anvende nogle flere Timer paa Mathematik i øverste Classe, var det maaskee endda bedst at lade Underviisningen blive staaende ved det af v. S. Anførte, men sørge for, at Disciplen fik saa megen Sikkerhed deri som muligt, og vise ham Anvendelsen af de abstracte Regler. Saalænge han ikke seer nogen Realitet i de abstracte Fremstillinger eller disses indbyrdes Forbindelse, vil han meget vanskeligt faae Interesse for Videnskaben. Af den mathematiske Geografie kunde der tages en Mængde passende Exempler, for at vise Anvendelsen af Formlerne. De Fleste ville faae Interesse for Mathemathik, naar den behandledes mere practisk. Det er en almindelig Fordom, at der til Mathematik høre ganske særegne Anlæg. Til at blive en udmærket Mathematiker er dette vistnok Tilfældet, men ikke til at begribe og anvende Videnskaben. Den største Hindring er ikke saa meget Gjenstandens Vanskelighed, som den Omstændighed, at man først ved en stor Deel Øvelse maa vænnes til de mathematiske Betegnelser, der udgjøre ligesom et eget Sprog. Saasnart

denne Vanskelighed er overvundet, vil det Meste falde af sig selv, naar man blot ikke begynder med ganske unge Drenge.

Den her foreslaaede Forandring i Skolefagene er ikke nogen radikal Reform, men kun en Udvidelse af den, der ved Forordningen af 1809 traadte i Kraft. I Dansk Ugeskrift 2 B. S. 55 yttres, at det er bedre at lade den nu bestaaende Organisation ret komme til Liv og Modenhed, end allerede nu atter at tænke paa væsentlige Reformer. Jeg overseer aldeles ikke det Mislige i altfor hyppige Forandringer; jeg erkiender endog, at selv en mindre god Plan, udført med Stadighed, fører videre end en urolig Higen efter Forbedringer; men skulde det da være for tidligt, nu efter flere Skolegenerationers Forløb at foretage — ikke en væsentlig Reform; thi den er allerede udført, men en Fuldendelse af den da begyndte? Sandt er det, at Mange, istedetfor redeligt at arbeide, dømme om hvorledes de vilde arbeide, naar Tingene vare anderledes indrettede, for maaskee da igjen, hvis de opnaaede deres Ønske, at lægge Hænderne i Skjødet med nye Ønsker. Men ligesaavist som den redelige Mand, der begriber det Ufuldkomne i alle menneskelige Indretninger og den store Langsomhed, hvormed selv de Forbedringer, der af Alle erkjendes for ønskelige, blive iværksatte, ufortrødent vel arbeide saa godt han kan med de Midler, Omstændighederne nu engang give ham: ligesaavist er han ogsaa berettiget, maaskee forpligtet, til at yttre sig om de Mangler, hvoraf det, han har med at gjøre, efter hans Anskuelse lider. Jo mere Sagen fra alle Sider drøftes, desto lettere vil Sandheden komme for Dagen.

Ei blot i Fagene, men ogsaa i Skoletiden bør der efter min Mening foretages en lille Forandring. Skoletiden er i Forordningen af 1809 for de nedre Klasser bestemt til 6 à 7, for de øvre til 7 Timer daglig. Dette er for meget. Man kan umulig forlange, at Disciplen i saa mange Timer skal holde Opmærksomheden vedlige. Desuden faaer han ved de mange Timer paa Skolen for Meget at bestille og for lidt Tid til at arbeide selv. Disciplen behøver i Gjennemsnit omtrent 4 Timer til at forberede sig hjemme og skrive sine Stile. Lægges hertil 6 à 7 Skoletimer,

faae vi omtrent 11 Timers dagligt Arbeide, og for de maadelige Hoveder endnu mere. Dette er for meget af stillesiddende Beskjeftigelse. Hans Sundhed maa lide derunder, eller, om det ikke skeer, saa ville hans physiske Kræfter dog ikke udvikles saaledes som de burde, og saaledes som de ved en fornuftigere Indretning kunde udvikles. Men selv for hans aandelige Udvikling vindes slet ikke noget til Anstrængelsen svarende Udbytte. Ved de mange Skoletimer faaer han ikke Tid nok til at arbeide paa egen Haand. Skal Disciplen i Skolen fortrinligviis lære at lære, da maa man give ham friere Hænder og overlade mere til ham selv. Og at det er en Hovedsag med al Opdragelse at vække Selvvirksomheden, og vænne den Unge til at øve sine Kræfter og stole paa dem, deri ere vel Alle enige. I Tydsklands Skoler arbeides mere paa egen Haand end i vore; det ringe Timetal og det store Antal af Disciple, der i Almindelighed findes i de tydske Gymnasier, medføre dette, og Frugterne synes bedre end her, hvor Timetallet er langt større. Man klager saa meget over Mangel paa videnskabelig Sands hos vore Studenter. Mon ikke Grunden for en Deel skulde ligge i vore Skolers mangelfulde Indretning? Disciplen vænnes i Skolen saaledes til at gaae i Ledebaand, at han vedbliver at gaae deri ogsaa som Student. At vore mange Examiner og disses Beskaffenhed bidrage Meget til at nære Manuductionsvæsenet og indskrænke Studerefriheden, at ogsaa Fattigdom giør Sit til at lede de fleste Studenter til blot at have Brødet for Oie, det indrømmer jeg gjerne; kun forlanger jeg, at man, ved at undersøge Grunden til dette Onde, ikke maa oversee dets første Rod. At vort store Timetal slet ikke er nødvendigt, beviser de fleste tydske Skolers Indretning. Der læses sædvanlig kun 26 Timer ugentlig; dog pleie da Tegning og Sang, undertiden ogsaa Fransk at læres særskilt af hvem der ønsker det. I Hertugdømmene er der ogsaa 26 Timer ugentlig, deri indbefattet Fransk. At de have eet nyere Sprog mindre, kan ei gjøre den betydelige Forskjel. Antage vi, at latinsk Stiil og Hebraisk bør afskaffes, Mathematik derimod udvides og Naturhistorien tilføies som nyt Skolefag, vilde for øverste Classe maaskee følgende Timefordeling være passende, uden at afvige betydeligt fra den nuværende. Latin

og Græsk 10, nyere Sprog med Dansk 5, Religion 3, Historie 3, Geografie og Naturhistorie 4, Mathematik 5, i alt 30, Gymnastik og Musik ikke iberegnede. For næstnederste Classe, hvor Disciplen begynder paa adskilligt Nyt, uden at opgive Regning, Skrivning o. s. v., kunde foreslaaes: Latin og Græsk 9, nyere Sprog 5, Religion 2, Historie, Geografie og Naturhistorie 8, dansk Stiil 3 Timer, i Alt 35 ugentlig. Jeg har sat 3 Timer til Udarbeidelser i Modersmaalet, da jeg troer der anvendes for lidt Tid herpaa. At Timetallet i de nedre Classer er noget større end i de øvre, synes rigtigt, da det kun er den ældre Discipel, der kan arbeide ordentligt paa egen Haand. Derfor er det for næstnederste Classe angivne Timetal ikke blevet stort mindre end det nu er i de fleste Skoler, da Gymnastik og Musik ikke ere medregnede. Efter hver Times Slutning bør Disciplen i mine Tanker have omtrent 5 Minuters Frihed. Han forfriskes overordentligt ved nogle Øieblikke at tumle sig i det Frie; Værelset kan udluftes, den besværlige Løben i selve Timen kan derved hindres. Denne Skik er indført i Borgerdydsskolen paa Christianshavn og fortjente at optages i alle Skoler.

Ikke blot det store Timetal, ogsaa første Examen har en skadelig Indflydelse paa Disciplens selvstændige eller frie Udvikling i Skolen. Det er enhver Skolemand bekjendt, at Disciplene især i øverste Classe ere meget tilbøielige til at henføre Alt til den forestaaende examen artium, saa at de ikke bryde sig meget uden om det, som de troe der kan komme dem til Nytte. Denne Beregning er ligesaa ubehagelig for Læreren, som den er skadelig for den videnskabelige Udvikling, men det er lettere at see denne Mangel, end vise, hvorledes den kan afhjelpes. Foreslaaer man, at henlægge examen artium til Skolerne, saa møder man strax de Indvendinger, der med Rette gjøres mod Embedsexaminernes nuværende Form. Det var maaskee bedst, at der ikke lagdes nogen Vægt paa denne første Examen, saa at den blev afskaffet ved Universitetet, uden i denne Form at henlægges til Skolerne. Disses Lærere kunde da bestemme, om Disciplen var moden til at afgaae til Universitetet. Om der end i den Anledning blev afholdt nogen Examen, saa skulde Dimis-

sionen dog mere støtte sig paa Lærernes Mening om Disciplens Flid og Kundskaber end paa Udfaldet af Examen. De sædvanlige Indvendinger, der gjøres herimod, anseer jeg ikke for vigtige. Kan Staten betroe Rector Bestyrelsen af Skolen, kan den ogsaa overlade ham og Medlærerne Dommen om Disciplens Modenhed, uden at underkaste ham Universitetets Control. Selv ved den nuværende Indretning sikkres Professorerne aldeles ikke for at faae umodne Tilhørere, især fordi Philologien meest gjør Udslaget. Saaledes er Studenten meget ofte slet forberedet til at høre Forelæsninger over Mathematik og de derpaa grundede Videnskaber, fordi han ved første Examen kan staae sig yderst slet deri, uden at blive afviist.

Endnu et Par Ord om nogle hidhørende Gjenstande. Skoleregimentet synes ikke meget passende, især stemmer det kun lidet med vor Tid, der i Stort og Smaat ikke godt finder sig i at Alt beroer paa Eens Villie. Rector er i vore Skoler uindskrænket Regent; selv om alle Lærerne ere af anden Mening, kan han dimittere hvem han vil og ligeledes omflytte fra Classe til Classe. Om dette Sidste er der vel Intet bestemt i Skoleforordningen; men deels er det i Analogie med Dimissionsretten, deels er det ved en Directionsskrivelse af Efteraaret 1831 udtrykkelig tillagt Rector denne Ret. At Lærerne kunne protestere mod begge Dele, er saa godt, som Intet. Denne Autokratie kan let have skadelig Indflydelse paa Skolen. Omflytter han alene fra Classe til Classe, kan det let hændes, at han tager fortrinligt Hensyn til et enkelt Fag, og at flere Lærere komme til at arbeide med umodne Disciple. Er Rector for lemfældig ved Dimissionen, saa har det en skadelig Indflydelse paa hele Skolen. Vel er det Rectors egen Interesse kun at dimittere dygtige Disciple, men helder han af Naturen til det mildere Partie, saa vil han let, selv mod alle Læreres Mening, omflytte og dimittere. Og hvem kan fortænke ham i at han, naar han har Loven for sig, følger sin egen Overbeviisning? Det er jo endog hans Pligt at gjøre dette.

Rectors store Myndighed kan desuden let forlede ham til en smaalig Herskesyge, der kan blive høist ubehagelig for Lærerne. Efter min Mening burde saavel Omflytning som Dimission foretages efter de fleste Stemmer, dog saaledes, at Rector havde 2 Stemmer

og at hans ved lige Stemmer gjorde Udslaget. Eller man kunde fastsætte Stemmegivningen efter Fagene, saaledes at den Lærer, der havde 2 Fag, havde 2 Stemmer, med eet Fag een Stemme, o. s. v., men Rector i alle Tilfælde i det mindste 2, da han sjeldent læser i de nedre Classer. Rector, der har Meest med øverste Classe at gjøre, vilde da alligevel beholde den vigtigste Stemme ved Dimissionen og have Indflydelse nok til at bevare Eenheden i Skolebestyrelsen. Herimod kan man ikke indvende, at Rector efter nugjeldende Forordning skal indestaae for sine Disciple ved første Examen. Loven om Böder og Embedsfortabelse overholdes ikke og bør ikke overholdes, da selv den dueligste Rector umulig med fuldkommen Bestemthed kan sikkre sig for at faae en Discipel afviist. Desuden maae slige Bestemmelser hæves, naar man ikke finder dem passende.

Bibliothekerne ere i en maadelig Tilstand ved de fleste — maaskee alle — danske Skoler. Det er for det meste kun philologiske, især ældre philologiske Skrifter, de indeholde. Deres slette Forfatning kan ikke undre os, naar vi vide, hvad der anvendes derpaa. Her i Roeskilde ɔ: ved Landets rigeste Skole havde man i en Række af Aar kun 20 Rbd. r. S. til aarlige Indkjøb, og disse endda af et privat Legat. Ikke meget kunde Rector gaae over denne Sum; men Skolekassen betalte og betaler endnu særskilt nogle Journaler, Landkort, Indbinding, ligesom Directionen af og til — ligesom ogsaa nu — sendte enkelte Bøger og til vigtige Auctioner bevilgede en Sum. For 4 Aar siden udvirkede Rector hos Directionen Fornyelsen af et Reskript af 1774, hvorved det tillades Skolen at kjøbe Bøger for 50 Rbd. aarlig, lidt over eller under, saa at Skolen nu, foruden det for Anførte, der særskilt betales, kan anvende 70 Rbd. r. S. aarlig til Bøgers Indkjøb. I de 6½ Aar, jeg har været ved Skolen, har der været tilstaaet Endeel til extraordinære Indkjøb paa Auctioner, da det netop har truffet sig, at betydelige og gode Bibliotheker i den Tid ere blevne solgte. I det Hele er der i dette Tidsrum anvendt herpaa omtrent 650 Rbd. De fleste andre Skoler have endnu Mindre til Indkjøb end Roeskilde. Saaledes har Aalborg c. 22 Rbd., Ribe 32, Horsens 48, Colding 25, Randers 30 r. S. alt af private

Legater. Nyborg har intet bestemt; Slagelse 50 Rbd, Frederiksborg 40 Rbd., og mere anvendes ikke, saa vidt mig bekjendt ved de andre Skoler, naar vi undtage Odense og Kjøbenhavn. Denne har 200 Rbd., og i Odense anvendes der nok omtrent det Samme. Hver Skole faaer i Reglen et Exemplar af saadanne Skrifter, hvis Udgivelse Directionen ved Subscription vil fremme, desuden Programmer o. dsl. For endeel Aar siden pleiede Directionen at tilkjøbe sig hele Bibliotheker eller og gjøre store Indkjøb paa gode Auctioner, og af de saaledes erhvervede Bøger have nogle Skoler, især Kjøbenhavns, faaet ret gode Ting; men i det Hele ere Skolebibliothekerne, maaskee med Undtagelse af Kjøbenhavns og Odenses, i en høist maadelig Forfatning, og indeholde for det meste kun gamle Philologica, dansk Historie og forældede Theologica. Det Lidet, der anvendes paa Indkjøb, gaaer for største Delen til Philologie, da Rector bestemmer hvad der skal kjøbes og hans Fag mestendeels er Philologie. Bøgernes Antal — for at anføre et slet Mærke — er ogsaa ubetydeligt; sjeldent overstiger det 3000 Bind. Efter min Formening burde der aarlig anvendes i det mindste 3 à 400 Rbd., og disse skulde fordeles nogenlunde lige paa alle Fag.

Denne Bibliothekernes slette Tilstand er en stor Hindring for Skolemanden. Af Lærerne kan man i Reglen ikke vente, at de skulle kjøbe de nødvendige Bøger; dertil er Gagen for knap. Fra Kjøbenhavns Bibliotheker er det vanskeligt selv for de nærmeste Skoler at faae Bøger tillaans, og i alle Tilfælde kunne disse Laan ikke erstatte Manglen af de Bøger, man stadigt skal bruge. Ofte er det saaledes umuligt for Læreren at erholde de fornødne Værker. Ogsaa for dannede Folk i Provindserne er det tungt, at Skolebibliothekerne ere saa slette. Det omtalte Reskript af 1774, der tillægger Roeskilde Skole 50 Rbd. til Bogkjøb, siger udtrykkeligt, at Skolebibliothekerne, skjøndt nærmest bestemte for Lærerne, dog ogsaa bør komme Andre, der have Lyst til at læse, tilgode. Da Danmark er saa fattigt paa Bibliotheker udenfor Kjøbenhavn, vilde det for hele Landet være meget at ønske, at der kunde anvendes noget Klækkeligt paa Stifts- og Skolebibliothekerne. Hvad Grunden er til at disse Sidste nu ere saa slet udstyrede, er ei let

at indsee, da Kornpriserne (Skolernes vigtigste Indtægt er Tiender) i endeel Aar have været gode og der desuden er anvendt betydeligt paa andre Gjenstande, f. Ex. Gymnastik, der, ihvor gavnlig den end er, dog ikke er saa nødvendig som ordentlige Bibliotheker.

Endnu nogle Ord om Lærerpersonalet og dets Vilkaar. Skulle Naturvidenskaberne optages blandt Skolefagene og Mathematik drives ordentligt, er det nødvendigt at sørge for, at de heri ansatte Lærere ligesaavel som Philologerne kunne erholde Rectorater eller idetmindste en saadan Gage, at de kunne være tjente med at opoffre deres Tid for Skolerne; ellers kan man naturligviis ikke vente at faae dygtige Folk. Skal herved en speciel Prøve fordres, seer jeg ikke rettere, end at de have Ret, der foreslaae en Slags Opløsning af Skoleembedsexamen, saaledes at man skulde kunne angive een eller to Videnskaber som Hovedfag og med de øvrige Skolefag have saa meget Bekjendtskab, som en Rector behøver for at lede hele Underviisningen. Tre faste Lærere burde der være ved enhver Skole. Dette vilde maaskee efterhaanden føre til at give vore Skoler den tydske Gymnasialform, saaledes at det Meste af hvad der nu læres til anden Examen ved Universitetet blev henlagt til Skolerne. Den idelige Vexlen af Adjunkter have Flere klaget over. Grunden dertil er rimeligviis den, at Adjunkterne, der for det meste ere theologiske Candidater, mene, at deres Tjeneste ved de lærde Skoler ikke kommer i Betragtning ved at søge Embeder. Denne Mening synes ogsaa at være grundet, uagtet Skoleforordningen af 1809 §. 25 udtrykkelig siger: "Naar Candidater i Theologien, som til Embedsexamen have erholdt første Charakteer, beskikkes til Lærere ved de offentlige lærde Skoler, da skal saadan Ansættelse, i Henseende til deres fremtidige Befordring, agtes og regnes lige med Ansættelse i geistligt Embede, o. s. v." Naar dette blev overholdt og Directionen tilstod en forhøiet Gage efter 2 à 3 Aars Tjeneste, saa er der vel ingen Tvivl om at duelige Candidater vilde blive en 6 à 8 Aar ved Skolerne. Vel er 400 Rbd. for en ung Candidat en god Begyndelse, men ikke for en Ældre, der har gode Informationer, især naar han ikke kan regne paa forhøiet Gage efter nogle Aars

Tjeneste. At Gagerne i det Hele ved Skolevæsenet ere for lave, er Fleres end blot Skolemænds Mening. Adjunkten kan som ugift knap leve af 400 Rbd., Overlæreren som gift ikke af 800 Rbd., og den begyndende Rector med Familie ikke af 1000 Rbd. med Bolig. Leve og leve er vistnok 2 Ting; at jeg her ikke forstaaer andet end en anstændig, tarvelig Leven, er en Selvfølge; men vist er det, at Skolemanden, ligesaa lidt som nogen anden Embedsmand kan, om han end vil, indskrænke sig til de absolute Fornødenheder. Han kan ligesaa lidt som Andre undgaae mangen Byrde, som borgerlige og Familieforhold medføre. Det synes i sig selv ubilligt, at en Skolemands Arbeide skal betales slettere, end de fleste andre Embedsmænds, da det dog hverken er mindre vigtigt eller mindre besværligt. Tværtimod ere vel Alle enige, at det hører til de meest trættende. Ikke sjeldent bemærkes, at de Militære og Andre ere endnu slettere aflagte — som om det var rigtigt, at de ei lønnes bedre. Det er desuden til Skade for Skolerne, at Gagerne ere saa ringe. Man kan i Reglen ikke vente, at der vil arbeides med Iver og Lyst af den, der maa kjæmpe med Næringssorger eller ikke kan leve paa den anstændige, sorgfrie Fod som Andre i lignende Embedsforhold. Vil Skolemanden undgaae Næringssorger, saa er han nødt til at anvende endeel Tid paa private Informationer eller paa andre Maader erhverve Noget. Derved bliver han let sat ud af Stand til ordentligt at opfylde sine Skolepligter og gaae videre i sin Videnskab, det Eneste, der kan gjøre ham til det han bør være, og tillige det Eneste, der kan gjøre Skolelivet udholdeligt for ham. Det besværligste ved Skolemandens Arbeide er nemlig den idelige Gjentagelse. Han kan ikke, som Universitetslæreren, holde en Forelæsning; han skal sørge for, at noget Vist læres, og dertil er en idelig Gjentagelse nødvendig. Desuden er der en vis Cyclus, som Skolemanden er nødt til bestandig at gjennemgaae; naar denne ofte kommer igjen — og ved et langt Skoleliv er dette uundgaaeligt — saa bliver det trangt nok for Læreren, der idelig mindes om Juvenals: crambe recocta enecat magistrum. Det Eneste, der kan bidrage til at lette denne Anstødssteen, er unægteligt et ivrigt Studium, der paa en Maade kan fornye Gjenstanden selv for Læreren. Har han nu 4

Timer dagligt Skolearbeide, endeel Stiilrettelser og private Informationer, maa han tillige kjæmpe med Mangel paa Bøger, saa vil man indsee, at han ikke kan studere videre saaledes, som han burde. Det synes baade billigt mod Lærerne og gavnligt for Skolerne, om Gagefoden blev forhøiet. Paa adskillige Steder vilde det ikke være vanskeligt at skaffe fri Bolig, saavidt den ei haves, samt andre Fordele. Saaledes kunde man afskaffe Gratialer, der dog aldrig ved Skolevæsenet ere blevne til et staaende Supplement til Gagen. Det er ubehageligt for Directionen at plages med idelige Ansøgninger om Gratialer, og sandelig ubehageligere for dem, der skulle bede derom.

Vil man nu efterhaanden indføre Naturvidenskaberne og altsaa anskaffe det fornødne Apparat, vil man forsyne Bibliothekerne med det Nødvendige og lønne Lærerne bedre, saa behøves hertil temmelig store Summer. Skjøndt man nu ikke kan antage, at den Danske Stat, hvis Velstand fra alle Kanter skildres os som rask opblomstrende, skulde være saa fattig, at den til et vigtigt Diemeds Fremme ikke skulde kunne afgive nogle Tusinder om Aaret, saa troer jeg dog at Staten ikke behøvede at paatage sig hele Byrden, men at Noget af det Fornødne kunde tilveiebringes af Skolernes egne Midler.

1) I vore Skoler ere endeel Fripladser og Stipendier. Disses Nytte har flere Gange været omtvistet. Hvor Stipendierne beroe paa private Legater bør de ikke røres; de derimod, der udredes af Skolernes egne Midler, troer jeg burde afskaffes, saaledes at kun de private Stipendier og nogle Fripladser bleve tilbage til Bedste for flinke, trængende Elever. At vi have Studenter nok til Embedernes rigelige Besættelse, og at det ikke af den Grund er nødvendigt ved Stipendier at opmuntre Folk til at lade deres Børn gaae denne Vei, deri ere vel Alle enige, ligesom det heller ikke i Reglen kan ansees for ønskeligt, at meget fattige og ikke udmærkede Drenge gaae denne Vei. Som Studenter nødes de til at sælge deres Tid for en ringe Penge, for at friste Livet. Trykkede af Næringssorger smage de sjeldent Videnskabernes Sødme, og opnaae de endelig en Ansættelse, ere de ofte saa forkuede, at de ere til Byrde baade for dem selv og Staten. At nu adskillige trængende og middelmaadige Drenge skikkes til de lærde Skoler,

som ikke vilde komme der, naar de ingen Udsigter havde til Fripladser og Stipendier, derom er jeg overbeviist, uden derfor at mene, at de lærde Skolers Frequents i det Hele beroer herpaa. For 7 Aar siden uddeeltes omtrent 5000 Rbd. i Stipendier (Confess. Mynsters Afhandling i Juridisk Tidsskrift 14. 1. 212), og at Beløbet i de senere Aar ikke har været ringere, kan man af anførte Sted slutte. Hvor Meget heraf udredes af private Legater, kan jeg ikke angive, men har Grund til at formode, at en temmelig stor Deel betales af Skolernes egne Midler. Hvad Fripladserne angaaer, da er der ved Kjøbenhavns Skole 40, ved hver af Cathedralskolerne 30, ved de andre 20. Disse benyttes vel ikke overalt, men for alle danske Skoler kan man vel antage 350 Fripladser. Naar man for trængende, flinke Elever lod 150 bestaae, og inddrog Resten, saa vilde derved vindes en ikke ubetydelig Sum, der vel ikke vilde beløbe sig til 6000 Rbd., da Adskillige ved Fripladsers og Stipendiers Ophævelse vilde afholdes fra at besøge Skolerne, men dog vistnok til omtrent 4000 Rbd. Maaskee vilde det være rigtigt ligesom i Hertugdømmene at overlade Lærerne Skolepengene. Misbrug kunne deraf opstaae, men paa den anden Side vilde det maaskee anspore Lærerne til at gjøre sig mere Umage.

2) Ved at indskrænke Timetallet vilde man spare endeel.

3) Kan det ei være andet, bør nogle Skoler nedlægges. Det vilde være haardt for den By, det traf; men unægteligt er det dog bedre at have nogle gode, end mange middelmaadige Skoler. Sammenligne vi Danmark med Hensyn til de offentlige Skolers Tal med Preussen, da have vi i Forhold til Folkemængden omtrent dobbelt saa mange. Preussen med en Befolkning af over 13 Millioner*) har 109 offentlige Gymnasier, altsaa eet for omtrent 120,000 Mennesker. Det dansktalende Danmark har med omtrent 1,200,000 Mennesker 20 offentlige Skoler, altsaa een for 60,000. Selv i Jylland, hvor der dog kun er een Skole for

*) Ved Enden af 1830 blev den angivet til 12,939,877. Tilvæxten pleier i Preussen at være over 1 pC.; selv i uheldige Aar, som de sidste, er den godt ¾ pC.

80,000 Mennesker, behøves ikke saa mange, da de fleste Byer, der have latinske Skoler, ligge nær hinanden. Elevernes Antal i de preussiske Gymnasier (med et Middeltal lidt over 200) troer jeg ikke er for stort; men i al Fald vilde vi, om vi end nedlagde en halv Snees Skoler, ikke faae saa mange. Foregaaer der nogen Forandring med vort Skolevæsen, saa fortjente det at overveies, om der ikke burde oprettes et Par Skoler, hvor Drenge, der skulde nyde en solid Opdragelse uden at lære de gamle Sprog, kunde anbringes. Besynderligt nok have vi ikke een saadan, hverken offentlig eller privat. Desto skadeligere er det, at vore lærde Skoler ikke ere skikkede til at meddele en til Tidens Fordringer svarende almindelig Dannelse.

Jeg har overgivet disse Bemærkninger til Trykken, ikke fordi jeg troer de indeholde noget Nyt eller andet end hvad Enhver, der kjender Sagen, kan sige sig selv, men fordi jeg anseer det for ønskeligt, at Mange udtale sig om vigtige offentlige Anliggender. Der gives en Mængde selv af de allerklareste Sandheder, der ofte maae gjentages, før de vække Opmærksomhed og vinde Indgang hos Folk. Dette kan kun skee, naar Sagen ofte og fra alle Sider drøftes. Uden det kan der heller ikke uddannes en offentlig Mening, en Sag, hvis Vigtighed nu ogsaa her i Landet begynder at erkjendes.

Der hersker hos os en besynderlig Frygt eller Undseelighed for offentlig at sige sin Mening, og med Rette har Prof. Clausen etsted — jeg troer i Dansk Ugeskrift — beklaget, at det udtalte Ord hos os saa let hendøer, fordi Ingen optager det. At dette snart vil blive anderledes, have vi Grund til at vente.

Førend jeg forlader Læserne, maa jeg bede dem bemærke, at jeg ved at nedskrive dette ikke har taget Hensyn til nogen enkelt Skole, end mindre nogen enkelt Skolemand eller min egen Stilling, men kun til Sagen i Almindelighed.

Roeskilde i August 1833.